
GRYPT ALS'T RYPT.

WILLEM DE EERSTE
PRINS VAN ORANJE.

F. v. Bleswyk Fecit.

HET LEVEN VAN WILLEM DE I.

Prins van Oranje, Graef van Nassau, Stadhouder en Capitein Generael van Holland, Zeeland, Utrecht, en Vriesland, enz. enz. enz.

GESCHREVEN DOOR * * * *.

EERSTE DEEL.

Beginnende met het Geslagt, en geboorte van de PRINS, *en eindigende met desselfs vertrek nae Duytsland, en met de komst van den* HERTOG VAN ALBA *in de Nederlanden.*

TWEEDE DRUK.

Beaufort, Lievinus Ferdinand de

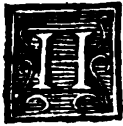

TE LEYDEN,

By { SAMUEL LUCHTMANS, *TE MIDDELBURG,* LEENDERT BAKKER. } 1732.

Met Privilegien.

VOORREDEN.

Et Leven der Doorluchtige Mannen, die in wysheid, deugd, ſtaetkunde, dapperheit ofte beleid van ſaeken hebben uytgemunt, verdient de meeſte opmerking, en mag te recht geacht werden te weſen, het voornaemſte, nuttigſte, en te gelyk het vermaekelykſte deel van de Hiſtorie. Het was derhalven te wenſchen, dat het leven en daeden van ſulke uytſteekende mannen, door bequaeme Schryvers, met de vereiſchte getrouwheit, neerſtigheit ende vrymoedigheit wierde geſchreven, ſoo, om aen de geheugenis van die Doorluchtige Mannen daer mede, gelyk als eenigſints behoorlyke vergelding te doen, als wel voornamentlyk, om de naekomelingen op te wecken, dat ſy ſulke voorbeelden van

eer en deugd, ten dienst van 't gemeen, mogten naevolgen.

Onder die Doorluchtige Mannen verdienen de eerste en voornaemste plaets, de gene, die haar Vaederland, door haer wysheid, beleid ofte dapperheit hebben verdedigt, en die een nieuw Ryk, Staet ofte Regeering hebben gestigt: en daerom achten wy het Leven van Willem de eerste, Prins van Oranje, Graef van Nassau &c. boven veel andere seer aenmerkelyk te wesen: want men kan hem die eer en roem niet weigeren, dat hy een Beschermer der Nederlanden is geweest; tegen het geweld en de onderdrucking van Philip de tweede, Conink van Spanjen, en tegen de wreede Uytvoerder van syn onbarmhartige bevelen, den Hertog van Alba: dat hy de geschonde Voorrechten der Nederlanden heeft voorgestaen,

en te gelyk, dog alleen in een seekere sin, de Grondlegger en stichter is geweest van de Doorluchtige Republicq der Vereenigde Nederlanden.

Als men alles wel overweegt, en de omstandigheden van tyd en saeken te gelyk aenmerkt, sal men moeten bekennen, dat die Prins onder de allervoornaemste der Doorluchtige Mannen soo van de oudheit als van de laeter tyden mag werden gereekent.

Het is derhalven niet geheel ongegrond, dat de Heer Aubery getragt heeft, om hem boven alle andere Doorluchtige Mannen te verheffen, en beroemd te maeken, seggende. *Dat men naespeure de Beschryving van het leven der Doorluchtige Mannen van Plutarchus, en van de gene, die nae desen voortreffelyken Schryver hebben geleeft, en men sal bevinden, dat*

In syn Memoires pour servir a l'Histoire de Hollande.

'er geen andere gevonden worden, die ſulk een verheve deugd hebben gehad, als de Prins van Oranje. Dit ſal echter aen ſommige, als te hoog opgevyzelt voorkomen, want andere Doorluchtige Mannen zyn ons van ſoo naeby niet bekend, niet te min mogen wy in 't algemeen van hem ſeggen, dat ſoo wel vreemde als Nederlanders, partydige en onpartydige, weinige uytgeſondert, hebben moeten bekennen, dat hy begaeft is geweeſt met een ſchrander verſtant en oordeel, dat hy ſeer ervaren was in ſaeken van Staet en Regeering, een groot Staetkundige, en daer benevens een yverig Voorſtander van de Vrye Regeering der Nederlanden: dat hy byſondere gaeven heeft gehad, om de allermoeyelykſte ſaeken te ontwarren, ten beſten te ſchicken, en tot een goed einde te brengen: dat hy een weergaeloofe bequaemheit heeft gehad, om ſig by het Volk aengenaem te maeken,

ken, om het te leiden en het ſelve tot ſyn oogmerk en ſyn voornemens te doen dienen: en boven al, dat hy de vereiſchte deugden en hoedaenigheden bezat, om een volk wel en met ſagtheit te regeeren, en geluckig te maeken, indien hem beter tyden gebeurt mogten hebben.

Als men daer en boven aenmerkt ſyn ſtoute onderneming, in het aentaſten van een machtig Vorſt, ontſaglyk en gevreeſt door geheel Europa, in het midden van ſyn voorſpoed: *het* voeren van een moeyelyken en genoegſaem wanhopigen oorlog, met een hoop volks, meeſt voor een tocht in dienſt aengenomen, ongeoeffend, in de krygsſaeken onbedreven, en te gelyk dikwyls onbetaelt, overſulks ſonder behoorlyke krygstucht, tegen de oude en geoeffende Spaenſſe Bevelhebbers en krygsknegten: ſyn onbeſweeke moed in de allergrootſte gevaeren ſyn ſtantvaſtigheit en beleid

in ſoo veel rampen en wederwaerdigheden, ſyn wysheit en ſtaetkunde in het maeken van een Verbond en vereeniging tuſſen verſcheide Nederlandſe Provinciën; en het oprechten van een nieuwe Regeering en Staet, om het hooft te bieden aen den Conink van Spanjen tot verdeding van de Vryheit: en dit alles, terwyle hy ſig van buyten ſteets tegen een machtige en liſtige vyand moeſt beſchermen, en van binnen met oneindige moeyelykheden, tweeſpalt, misnoegen, en heimelyke laegen der Spaensgeſinde hadde te worſtelen, ſoo ſal men moeten bekennen, dat 'er in de Geſchiedeniſſen weinig Doorluchtige Mannen werden gevonden, die by hem zyn te vergelyken.

Ende alhoewel ſyn leven en daeden in de geſchiedeniſſen der Nederlanden genoeg zyn bekend, is het

het echter te verwonderen, dat 'er tot nu toe niemant van de Nederlanders is gevonden, die het Leven van die Prins, dat ſoo veel opmerking verdient, in 't byſonder, en in ſyn ſaemenhang heeft beſchreven, en die de moeite heeft willen nemen, van by een te verſaemelen en op te ſtellen, het gene dienaengaende, in verſcheide geloofweerdige Hiſtorieſchryvers ſtuksgewyſe wort gevonden. De Heer Aubery heeft een korte ſchets daer van gegeven, die men ſyn verdiende lof niet en kan weigeren. De geleerde Meurſius heeft het ondernomen, dog niet voltrocken, ook komt hy aen den eiſch van ſaeken niet genoeg te voldoen, hoewel hy anderſints niet quaelyk heeft geſchreven: maer om de waerheit te ſeggen, het ſchryven van ſulke Hiſtoriën is het rechte werk niet van geleerde mannen,

maer veel eer van Luyden, ervaeren in ſaeken van Staet en Regeering. La Piſe heeft het eenigſints uytvoerig gedaen, maer behalven, dat hy ſig met de ſaeken van het Prinsdom Oranje meeſt beſig houd, heeft hy geen kennis genoeg van die der Nederlanden gehad. De overige, die het Leven van deſen Prins, in 't byſonder, hebben geſchreven, zyn van weinig belang, voor ſoo veel ons bekend zy, en verdienen niet, dat wy ons met deſelve ophouden.

Het is ook waer, dat men het Leven, of de ſaeken van Regeering der Coningen en Vorſten niet gevoeglyk, en dikwyls ook niet veilig, als een geruymen tyd nae derſelver overlyden, kan beſchryven: te weten, als de gelegentheit van tyden en ſaeken het toelaete, dat men de waerheit vrymoediglyk, en met de oprechtheit en getrouwheit die

die een goed Historieschryver past, aen den dag mag brengen, en sonder schroom aen de naekomelingen overlaeten. Daerom siet men het dikwyls gebeuren, dat de gene, die een Historie van het Leven of Regeering van machtige Coningen en Vorsten, geduerende derselver leven, ofte kort nae haer overlyden, komen te schryven, meest laffe vlyers zyn, die een Lofreden, in plaets van een waerachtige Historie schryven, die de lof en roem van de Vorsten verkondigen, haer deugden aen de Weereld op het schoonste voordraegen, en haer daeden verheffen, terwyle sy ondertussen dikwyls derselver boosheit, trouwloosheit, geweld en ongerechtigheit, men swyge van meer andere ondeugden, tegen de getrouwheit van een goed Historieschryver, verbergen, voorbygaen, ofte wel op de beste wyse verschoonen. Dit is immers seeker,

dat sulke Schryvers der Vryheit, die een goed en getrouw Historieschryver behoort te hebben, niet en durven gebruyken, uyt vrees, van een soodaenigen Vorst, syn Kinderen of Naekomelingen te mishaegen. Men verhaelt; dat Keyser Carel V. pleeg te seggen, dat de Vorsten de Historieschryvers ten hoogsten noodig hadden, om haer lof en daeden te verbreiden, en om haer ondeugden te bedecken en te verschoonen: men heeft in onse tyden al dikwyls gesien, dat die grondregel door sommige Schryvers wel in acht is genomen.

Geduerende het leven der laeste Heeren Prinssen van Oranje, heeft men dat Huys, en de loffelyke daeden van die Prinssen ten hemel toe verheven, selfs zyn 'er gevonden, die deselve niet alleen hebben gevleid, maer ook, die de

on-

ondernemingen van sommige van haer, tot naedeel van de Vryheit deser Landen hebben getracht te verdedigen, ofte te verschoonen. Naer het overlyden van Prins Willem de tweede, en gedurende de tyd, tot de Stadhouderlyke Regeering van Prins Willem de derde, Conink van Groot Brittannien &c. H. L. M. en op andere tyden meer, zyn 'er geweest, die de beste en loffelykste daeden van die Prinssen getragt hebben te verkleinen, ofte haetlyk te maeken.

Dewyle nu het mannelyk Geslagt van Willem de eerste, Prins van Oranje, met het overlyden van Prins Willem de derde, Conink van Groot Brittannien H. L. M. is uytgestorven, en wy tegenwoordig onder die geluckige Regeering, en in die gewenschte tyden leven, dat men de waerheit vrymoedig mag belyden en voor-

staen;

ſtaen, en het geoorlooft is, om met de vereiſchte beſcheidentheit een vrye tael in een vry Land te mogen ſpreeken: dat men nu ook, met de loffelyke daeden van de Prins van Oranje te pryſen, en hem te verheffen, niet verdagt gehouden kan werden van vleyery, nog met deszelfs misſlaegen en gebreeken te openbaren, den haet en verbolgentheit van iemant heeft te vreeſen, ſoo hebben wy geoordeelt, dat het nu de rechte tyd was, om het Leven van deſen Prins met de vereiſchte vrymoedigheit en oprechtheit te beſchryven, ſonder gunſt daer voor te verwagten, nog afgunſt te ontſien, en ſulks geheel en al, ſonder partyſchap voor of tegen het Huys van Oranje.

Derhalven, indien wy onder ſoo veel uytmuntende gaeven en deugden van die Prins, eenige menſchelyke ſwakheden of gebreeken, hier ofte daer, komen te ontdecken, ſoo denke niemant, dat het geſchiede,

om

om syn verdiensten daer mede te verkleinen: de waerheit voor oogen hebbende, is men gehouden, soo wel de gebreeken en de misslaegen, als de deugden en Heldendaeden der Doorluchtige Mannen te melden, mits het sonder quaedsprekentheit, en sonder oogmerk, om iemant daer mede te beledigen, geschiede: de grootste Mannen hebben haer gebreeken, en sulke Schryvers, die haer Helden, als volmaekte mannen, en in allen deelen met een zuyvere deugd begaefd, voorstellen, worden te recht van gunst verdagt gehouden: ook is het waer, dat die menschen doorgaens geen ander oogmerk hebben, dan om die Doorluchtige Mannen tot volslaege Helden op te rechten, en de naekomelingen voor groote Mannen aen te prysen, men verwagt een waerachtige Historie te sullen lesen, en ondertussen vind men in der daed niet anders, dan een gedue-

rige

rige lofreden. Soo men haer wil gelooven, zyn haer Doorluchtige Mannen, groot in haer jongelingschap, groot in haer mannelyke jaeren, groot in voorspoed, groot in tegenspoed, en met een woord, over al en allesints groot geweest. Nogtans zyn David en Salomon selfs niet altyt even groot geweest. De voortreffelykste mannen, die het allermeest in wysheit en beleid hebben uytgemunt, zyn haer swakheden min ofte meer onderworpen geweest, en derselver daeden zyn niet altyt gesproten uyt de grond van een zuyvere deugd, sonder vermenging van verkeerde driften en eigen belangen. Wanneer men dikwyls de oorsaek van de voortreffelykste daeden, ten dienst van 't gemeen uytgevoerd, in de grond en met aendagtige opmerking gaet naespeuren, sal men bevinden, dat de-

deselve somtyts uyt driften, menschelyke insigten, ofte florsige eigenbaet zyn voortgekomen. Daerom moet men echter de deugd en loffelyke daeden van sulke Doorluchtige Mannen niet te minder achten, overdenkende, dat de swakheit van de menschelyke natuer niet toelaet, dat iemant in allen deele volmaekt, ofte t' aller ueren wys zy: dienvolgende sullen wy de driften en geringe gebreeken van de Groote Mannen zoo seer niet aenmerken als ondeugden, maer als kleine vlecken in een volmaeckt lichaem, die door haer schoonheit, dat is, door de glansch van haer groote daeden, worden uytgewischt ofte verdooft. De Prins heeft veel overeenkomst gehad met Aratus, veldheer van de Republic van Achajen, soo als wy op syn placts sullen toonen: Plutarchus van eenige misslaegen, *In Vita Cleomenis.*
die

die Aratus begaen had, ſpreekende, voegt 'er deſe woorden tot ſyn verſchooning by, die wy ons in deſen ook eigen ſullen maeken. *Neque nos haec Arati accuſandi cauſa ſcribimus, viri, qui in multis rebus Graeciae utilis fuit: ſed humanae imbecillitatis deplorandae gratia, quando, ne in tam nobilibus, & inſigniter ad virtutem aptis ingeniis bonum absque ullo naevo exiſtere poteſt. Wy en ſchryven dit nogtans niet*, ſeid hy, *om Aratus te beſchuldigen, een man, die in veel ſaeken ſeer nut en dienſtig aen Griekenland is geweeſt; maer om ons over de menſchelyke ſwakheit te beklaegen, die niet toelaat, dat in menſchen van ſulken edelen imborſt, en by uytnementheit tot eer en deugt genegen, geen goed ſonder vlek gevonden wort.*

Hoewel deſe Levensbeſchryving ons in den beginne niet alleen moeyelyk, maer ſelfs ſeer bedenkelyk

is

is voorgekomen, ſoo zyn wy echter daer toe aengemoedigt geworden door de luſt en begeerte om dien Vorſt wat naeder te leeren kennen, die ſoo veel gerucht in de weereld heeft gemaekt, te gelyk, om de Geſchiedenis van de Nederlandſe Beroerten nae waerheit te onderſoeken, en de weſentlyke oorſaeken van deſelve nae te ſpeuren: ook om ons by die gelegentheit te oeffenen in de kennis van de vrye Regeering, Voorreehten en oude Herkomens der Nederlanden, byſonder van die van Holland, Zeeland en Vriesland. Wy beſchouwen daer in met vrugt en vermaek, hoe, door wie, en door welke middelen, de Staet der Vereenigde Nederlanden eerſt is geformeert geworden, en hoe de Vryheit, waer van wy tegenwoordig, onder Gods zegen, het geluk hebben van ſulke heerlyke en aengenaeme vrugten te genieten, eerſt is

verdedigt, verkregen, en door onse Vooroudersſoo loffelyk aen haer Naekomelingen is overgelaeten.

Het ſal derhalven noodig weſen, dat verſcheide ſaeken van Staet en Regeering in deſe Levensbeſchryving voorkomen, en verhandelt worden: ende wy hebben het dienſtig geoordeelt, om ſomtyts, en daer het noodig was, eenige aenmerkingen te maeken, en den Leſer te onderrichten, wat van die ſaeken zy, op dat hy in ſtaet moge weſen, om met grond daar van te konnen oordeelen: want of het wel waer is, dat een verſtandig en ervaere Leſer ſulke onderrichtingen niet noodig heeft, zyn 'er echter veel, die daer uyt vrugt konnen trecken, voornaementlyk de jongelingen, die tot dienſt van den Staet en Regeering werden opgebragt en geſchikt, behal-

halven dat het aen luyden van kennis in de saeken en Regeerings wyse van onsen Staet niet onaengenaem kan wesen, dat haer de gedagtenis daer van nog eens worde ververst.

De smaek van de menschen is altyd verscheiden, en het is onmogelyk, om aen de sinnelykheit van een iegelyk te konnen voldoen, dog wy voldoen hier mede aen ons selven, want wy hebben dese Levensbeschryving eerst tot onse eige onderrichting geschreven, en nu geven wy die in 't licht, niet om eenige eer daer mede te behaelen, ofte voordeel te doen, maer alleen, om aen onse Lantsliedden daer mede van vrugt en dienst te konnen wesen: indien wy dat oogmerk mogen bereiken, zullen wy onsen arbeid en moeite rykelyk beloont achten te wesen.

Ook meinen wy, dat een goed

Historieschryver , behalven een waerachtig en onpartydig verhael van de voorgevalle saeken , ook moet naespeuren de rechte oorsaek van de gevallen, en de redenen, waer door de menschen werden bewogen, om dese ofte gene saeken te ondernemen: en dat hy boven dien syn aenmerking over de voornaemste saeken moet maeken, en den Leser daer mede wat ophouden, om hem gelyk als in te leiden tot overdenking van de weereltse saeken, en om syn voordeel in de saemenleving der menschen daer mede te doen: dat sal van des te meer nut wesen, als de aenmerkingen gegrond zyn op een gesonde staetkunde, en zuyvere zedeleer, die beide onvermydelyk tot een goede Historie behooren, en het licht daer van zyn. De Leser moet sulke onderrichtingen en leeringen daer in vinden, die hem, in de Re-

Livius in Præfat. Histor.

Regeering van syn Land van dienst, en in syn gedrag van vrugt konnen wesen: hy moet de deugd in de Voortreffelyke Mannen leeren beminnen, en de ondeugd in de quaede haeten. De voornaemste Historieschryvers, als Thucidydes, Polybius, Sallustius, Tacitus, en meer andere, hebben dat gedaen, en worden daerom met vrugt gelesen. De wydberoemde Philippe de Comines is haer, boven meer andere, op dat spoor gevolgt.

Om dat wy hier het Leven van een Vorst beschryven, die wy selfs niet en hebben gekend, alsoo hy lang voor onsen tyd heeft geleeft, en wy derhalven niet uyt eige kennis en ervaerentheit, maer op het verhael van andere, die voor ons geleeft hebben, moeten schryven, achten wy het noodig, den bescheiden

Leser te onderrichten, hoe dat wy hier in hebben gehandelt, op dat hy gerust mag wesen, dat wy geen verdigtselen en beuselingen, maer de waerheit, immers, soo als deselve ons by bekende schryvers is naegelaeten, of uyt geloofwaerdige stucken voorgekomen, hebben geschreven. In het opstellen van het eerste Deel hebben wy niemant gehad, die wy konden volgen, maer hebben het uyt verscheide schryvers, stuksgewyse, moeten versaemelen, en in syn saemenhang brengen, gelyk de Leser, uyt de schryvers, die wy op de kant aenhaelen, sal konnen sien. Maer in het opstellen van de twee volgende Deelen, hebben wy eerst tot ons voorwerp genomen de Nederlandse Geschiedenissen van Bor, en daer uyt getrocken, alle het gene tot het Leven van de Prins van Oranje eenigsints

kon

kon dienen. Wy hebben dien Schryver boven alle andere daer toe uytgekeurt, om dat men doorgaens op syn verhael staet kan maeken, en om dat hy ons verscheide echte en voornaeme stucken heeft versaemelt en naegelaeten, die men elders te vergeefs sal soeken, en die veel licht aen de Geschiedenissen van ons Land geven, waer van wy een goed gebruyk hebben gemaekt, gelyk de Leser sal sien: 't welk sommige, die voor Bor geschreven hebben, niet konden doen, en andere versuymt hebben te doen, misschien, om dat haer die moeite niet en luste. By dese gelegentheit moeten wy ook seggen, dat onse Nederlanders groote lof en dank aen die Man voor syn groote neerstigheit schuldig zyn. Voorts hebben wy het verhael van Bor vergeleecken by dat van alle bekende, soo Nederlandse

als Uytheemsse Historieschryvers, daer het noodig was, hebben wy het opgeheldert, en daer by gedaen, het gene in Bor niet en wort gevonden: ook hebben wy alle andere voor de hand zynde Geschriften ondersogt, en het noodig gebruyk daer van gemaekt: daer en boven, hebben wy gelegentheit gehad, om eenige saeken en omstandigheden, by andere schryvers soo niet gemelt, ofte voorby gegaen, uyt geloofwaerdige bescheiden na te vorsschen.

Wy durven den Leser verseekeren, dat wy geen moeite hebben gespaert, om achter de waerheit der saeken te komen, en deselve, soo veel het mogelyk was, te ontdekken, en dat wy die, naer ons oordeel, op het bericht van geloofweerdige schryvers, gevonden hebbende, niet en hebben achter-

ge-

gehouden, ofte verduystert: soo wy daer in mogten dwaelen, ofte van de waerheit afwyken, geschiet het niet met opset, maer by misvatting, ofte quaede onderrichting van de gene, die ons voorgegaen zyn, de Leser kan selfs daer van oordeelen, want wy doen niet een stap, en schryven niet het minste, als met aenwysing van onse getuygen. Daer wy'er geen bybrengen, is het verhael doorgaens uyt Bor getrocken, behalven in eenige weinige en bysondere saeken van Staet en Regeering, daer wy het niet hebben gedaen, wy hebben onse redenen daer toe, dog de Leser kan gerust wesen, dat het met alle getrouwheit gehaeld is uyt soodaenige stucken, die volkome geloof verdienen.

Derhalven sal in dese Levensbeschryving niet het minste voorkomen, dat verdigt, opgeschikt, of-

te versiert is, selfs niet in de omstandigheden, en nog minder in de vertoogen en redenvoeringen. De Historie is te edel, om met blanketsel van verdigtselen, ofte vercierde redenvoeringen, te werden opgepronkt: wy willen sulke schryvers niet naevolgen, die haer verstand en welspreekentheit leenen aen de persoonen, die in de Historie te voorschyn komen, niet, om deselve daer mede te vereeren, maer om haer eige bequaemheit daer door te doen uytblinken: nog minder sulke, die soo seer geen acht geven op de waerheit, als wel op aengenaeme vertellingen, die by het gemeen ingank mogten vinden, even, of sy een Comedie schreven, en met Terentius mogten seggen, dat sy haer best doen, *Populo ut placerent, quas fecissent Fabulas.* Op dat haer beuselingen, die sy schryven, aen 't gemeen mogten behaegen. Dit

Dit alles zy nogtans maer gesegt van het Historisch verhael van saeken, en moet niet gepast worden op de afwykingen ofte aenmerkingen, die wy somtyts komen te maeken: want als wy buyten het verhael van saeken gaen, dan leggen wy de hoedaenigheit van een Historieschryver af, en nemen als dan, die van een Nederlander aen; en wel bysonder van soodaenig een, die voor de aeloude Wettige Regeering van syn Land spreekt, en die de Vryheit, beide in de Burgerstaet en Godsdienst, daer onse Voorouders soo kloekmoedig voor gestreden hebben, verdedigt. Dat wy ook als dan de tael van de Vryheit spreeken, past wel in de Beschryving van het Leven van een Vorst, die een groot Voorstander van de geschonde Voorrechten en Vryheit der Nederlanden is geweest.

In-

Indien wy verders door misvatting, versuym ofte achteloosheit eenige misslag mogten begaen, versoeken wy den gunstigen Leser, om sulks ten besten te willen nemen en te verschoonen, want het tegenwoordige werk is alleen by wege van uytspanning, onder veel gewigtige besigheden, en dikwyls met groote tussenpoosingen geschreeven,

De afbeelding, die wy van Philip de tweede, Conink van Spanjen, maeken, sal aen sommige misschien wat lang en te hard voorkomen: wy hebben redenen gehad, om sulks te moeten doen. Die Vorst heeft veel gerugt in de Weereld gemaekt, en men heeft seer verscheidentlyk van syn gedrag geoordeelt; hy is ook de laeste Vorst ofte Heer van de Vereenigde Nederlandse Provinciën geweest. Dat onse Voorouders, om

ſeer gewigtige redenen, hem verklaert hebben vervallen te weſen van de Oppermacht deſer Landen, is bekend; dat hy een Tyran, in opſigt van deſelve Landen, is geweeſt, en een openbaere vyand van ſyn Volk is geworden, blykt uyt geheel ſyn gedrag, en is in verſcheide geſchriften van die tyd klaer genoeg beweſen, waer van wy gelegentheit ſullen hebben, om breeder te ſpreeken. De Spaensgeſinde ſchryvers konnen de wreetheit, die hy, door den Hertog van Alba, in deſe Landen heeft gepleegt, niet verſchoonen, des niet tegenſtaende roemen ſy hem boven maeten, en ſommige verheffen hem ſoodaenig; dat ſy hem by den wyſten der Coningen durven vergelyken. Om ſyn gedrag ontrent de Nederlanders te verſchoonen, geven ſy voor, dat hy anderſints een wys en goedertiern Conink

zynde, door de baldaedigheit, muytery en afval der Nederlanders is getergt, en aldus genootsaekt geworden, om sulken wraek te moeten nemen. Daerom is 't, dat wy wat breeder van die Vorst hebben willen spreeken, en in 't bysonder aentoonen, dat hy een ondeugend Conink, en in alle syn handelingen, ook in opsigt van syn andere Staeten en Onderdaenen, een vreesselyke Tyran is geweest. Wy seggen niet het minste uyt ons selven, maer wy spreeken van hem uyt de mond van bekende schryvers, en voor het overige, blykt het genoeg uyt geheel syn gedrag.

Het is moeyelyk, en niet minder haetelyk, jae dikwyls gevaerlyk, om het Leven van groote en machtige Vorsten, met de vereischte vrymoedigheit, en nae waerheit te beschryven, en om deselve

in haer levenswyse, aert en manieren getrouwelyk af te beelden: want de waerheit baert haet, en de vleyery maekt vrienden: de schryvers weten wel, dat het veiliger en voordeeliger is, de roem en eer der Vorsten te verbreiden, en haer gebreeken te bedecken. Nogtans hebben Suetonius, Tacitus, Ammianus Marcellinus, en meer andere voortreffelyke schryvers aldus niet gedaen. Niet tegenstaende de Romeinen, onder de Heerschappy van haer Keysers, dikwyls in de uyterste onderwerping en slaeverny waeren gebragt, soo dat niemant selfs een vry woord durfde spreeken, hebben de Historieschryvers echter niet naegelaeten, wanneer sy maer eenige gelegentheit daer toe hadden, en die tyden beleefden, dat sy het vrylyk mogten doen, van de ongebondentheit, boosheit en wreet-
heit

heit van sommige Keysers, nae der selver verdiensten ten toon te stellen, en aen de naekomelingen over te laeten. Maar wat behoeven wy sulke Weereltse schryvers by te brengen; hebben niet de Heylige schryvers de misdaeden en gebreeken van Coningen en Priesters, jae van David en Salomon, de een, de dapperste en godvrugtigste, en de ander, de wyste aller Coningen, ontdekt en ten toon gestelt, om de naekomelingen tot leering en onderrichting te verstrecken, en daer door te doen sien, dat men de waerheit, sonder onderscheit van staet ofte persoonen, moet belyden? men segge niet, dat men dus doende de weerdigheit van Coningen, Vorsten &c. aen verachting bloot stelt, want de gebreeken raeken alleen de menschen, en niet de staet ofte waerdigheit die sy bekleeden.

Als de Coningen en Vorsten meinen, dat het hen geoorlooft is, om met het leven en goederen der Onderdaenen nae haer welgevallen te handelen, en dat het haer vry staet, om de heerschzucht en wellusten, met andere verkeerde driften meer, den vryen toom te geven, met verbreeking en overtreding van alle Goddelyke en menschelyke wetten, en als 'er des niet tegenstaende Historieschryvers worden gevonden, die sulke Vorsten voor groote en roemwaerdige Coningen te boek stellen, en derselver aenstootelyke gebreeken voor de naekomelingen trachten te verschoonen, soo en is 'er niet meer overig, waer door de Coningen en Vorsten van het quaede wederhouden konnen werden. Sy hebben de magt in handen, en doen wat haer behaegt, wie sal haer tegenstaen? soo sy door

ſchaemte en gevoelens van eer, en ontſag voor de naekomelingen, niet binnen de wettige paelen werden gehouden, zyn de volkeren altyt ongeluckig. By de waerheit is geen aenneming van perſoonen, en de ondeugd is ſoo wel in de Vorſten, als in de minſte der Onderdaenen te verachten. Laet ons dan de waerheit aenkleven, en de ondeugd ſelfs tot op den throon der Vorſten, verfoeyen, en in plaets van aen onwaerdige eenige lafhartige loftuytingen te geven, laet ons veel liever met Polybius ſeggen: *Indien de gene, die* *in hoogheit en magt boven andere zyn verheven, ſig niet en ſchaemen alle boosheit en gewelt te plegen, ſal het ons ook niet verdrieten, haer ſchandige daeden te verhaelen.*

Lib. 12. Hiſtoriar.

Het valt echter, na verloop

van

van tyden moeyelyk, om achter de waerheit te komen, want men moet verdagt wesen, dat men de Coningen en Vorsten in de Gedenkschriften van haer tyd, aen de beste zyde sal beschouwen, en men siet het veeltyts gebeuren, dat de Vorsten, op wier gedrag het meest te seggen valt, sig door weldaeden aen de Geestelyke tragten aengenaem te maeken, en een groote yver voor de Godsdienst doen blyken, van welke konstgreep Conink Philip II. sig ook meesterlyk heeft weten te bedienen, en dat is een onfeilbaer middel om de Geestelyke te verpligten, dat sy den Vorst, als een godvrugtig, en by gevolge als een goedertiern en regtvaerdig Heer, de Onderdaenen en de gantsche Weereld aenprysen, en syn lof verbreiden: hier door is het gebeurt, dat in verscheide Geschie-

denissen en gedenkschriften, en wel bysonder, die door de Geestelyke zyn naegelaeten, veel Keysers en Coningen, als seer deugdsaeme Vorsten werden beschreven, die het in 't minst niet en zyn geweest: en dat andere in tegendeel, als ondeugende, geweldenaers, en onderdruckers van haer Volk worden ten toon gesteld, die in der daed seer deugdsaeme en wackere Vorsten zyn geweest. Daer by komt nog, dat sulke Vorsten sig gelaeten, als of sy veel werk van geleerdheit maekten, sy doen derhalven weldaedigheit aen Geleerden, en geven haer vereeringen en jaerloonen, waer door sy opgewekt worden, om dien Vorst, tot betooning van dankbaerheit, in haer schriften te prysen, en ten hemel toe verheffen; men kan klaer bespeuren, dat 'er sommige zyn, die schryven uyt dankbaer-

heit

heit voor genoote weldaeden, en andere, in verwagting van daer door aen die weldaeden en jaerloonen ook deelachtig gemaekt te mogen werden. Als men daer benevens aenmerkt, hoe ſeer de Weereld misleid kan werden, en hoeveel bequaeme mannen gevonden worden, die ſonder diep onderſoek, en genoegſaeme onderrichting, ofte uyt drift en partyſchap ſchryven, ſoo wort men ſomtyts in twyffel gebragt, wat men in ſommige gevallen van de waerheit der Hiſtorie ſal denken. Boven dien is het bekend, dat de Coningen lange armen hebben, ſoo dat het niet veilig is, om derſelver ergerlyk gedrag met de vereiſchte vrymoedigheit aen den dag te brengen, al is 't, dat die Coningen overleden zyn, men heeft het misnoegen van haer kinderen en naekomelingen, die op den

Adeo difficilis investigatu res eſt Hiſtoria vera; cum poſterioribus praeteritum tempus cognitionem rerum praeripiat: qui vero aequales ſunt ejus, cujus vitam aut acta deſcribunt, ii partim invidia odioque, partim gratificandi ſtudio & adulatione corrupti, veritati officiunt. Plutarchus in vita Periclis.

den throon zitten, te vreesen, en wie wil sig daer aen bloot stellen? Wy konnen dat niet beter toonen, als met het voorbeeld van den President de Thou. In de bysondere gevallen en saeken van de regeering van Conik Philip. II. heeft die voortreffelyke Historieschryver niet naegelaeten, syn gewone vryheit hier en daer te gebruyken; maer als hy, naer het verhael van de omstandigheden van syn siekte en overlyden, hem in syn aert, leven en regeering sal gaen verbeelden, soo siet men, dat hy met groote omsichtigheit te werk gaet: en geen wonder, want terwyle hy dat schreef, zat de soon van Conink Philip II. op den throon van Spanjen.

Voor het overige sullen wy hier by voegen, dat ons oogmerk niet en is, om een breed verhael te doen van alle saeken in de Neder-

derlanden ofte elders, gedueren-de het leven van de Prins van Oranje voorgevallen; maer dat ons voornemen alleen is, om ſyn Leven en Bedryf te beſchryven, te weten, alle 't gene, dat door hem ſelfs, of door ſyn raed, en onder ſyn beleid is uytgevoert, met alles, wat ſyn perſoon en leven byſonder is raekende, dat eigentlyk het voorwerp van een Levensbeſchryving is; van andere voornaeme ſaeken, in die tyd voorgevallen, ſullen wy maer kortelyk ſpreeken, ſoo veel als tot de ſaemenhang en goed verſtand van deſe beſchryving noodig zy. Eindeling is het nauwelyks de moeite waerdig aen te merken, dat wy deſe Prins noemen Willem de eerſte, Prins van Oranje, daer hy eigentlyk de negende van die naem is geweeſt, want wy hebben daer in de gewoonte van ons Land willen

 vol-

volgen: ook is hy de eerſte Prins van die naem uyt het Huys van Naſſau geweeſt.

Wy zouden het hier by konnen laeten, ten waere wy het dienſtig oordeelden, om den Nederlandſen Leſer nog een weinig met de Geſchiedeniſſen van ons Land op te houden. De voortreffelyke Everhard van Reyd heeft in de voorreden van de Nederlandſe Geſchiedeniſſen door hem beſchreven, getoont, hoe die Geſchiedeniſſen ſeer merkwaerdig zyn, en daer benevens heeft hy geklaegt, dat veel vreemde, die geen behoorlyke kennis van de ſaeken deſer Landen hebben, ſig verſtouten daer van te ſchryven, wenſchende te gelyk, dat verſtandige Luyden van ons Land de hand ſelfs aen het werk wilden ſlaen, en een goede Hiſtorie opſtellen, getrocken uyt de ſchriften en echte ſtucken in de Secretaryen

van

van de Provinciën berustende.

Daer benevens heeft de geleerde Baillet, die onder de verbloemde naem van Neuville de Historie van Holland (of liever van de Vereenigde Nederlanden) heeft geschreven, in syn voorreden getoont, dat 'er weinig Staeten op der aerden zyn, welker Historie meer verdient gekend te worden, dan die van de Vereenigde Nederlanden, dat de grootheit van het voorwerp niet alleen de Nederlanders, maer selfs de vreemdelingen heeft opgewekt, om die Geschiedenissen te beschryven, soo dat 'er boven de Latynsse, nauwlyks eenige tael in Europa is, waer in die Geschiedenissen niet en zyn beschreven. Maer dat alle die Schryvers meest eindigen met het begin van het twaelfjaerig Bestand, en het te verwonderen is,

dat niemant, nae verloop van soo veel jaeren, heeft ondernomen, om het vervolg van sulke merkweerdige geschiedenissen te beschryven, en men derhalven niet quaelyk kon nemen, dat een Fransman, siende, hoe niemant in de tyd van tachtig jaeren, het zy van de Nederlanders, ofte van de Vreemdelingen, de hand aen het werk quam te slaen, sig ging aenbieden en onderwinden, om het vervolg van sulk een lang verwagte Historie van geven.

Derhalven hebben wy het noodig gedagt, om ten dienst van ons Vaderland, en tot opwecking van alle verstandige Liefhebbers der Nederlandse Geschiedenissen, ons wat breeder ontrent dese drie saeken uyt te laeten, naementlyk, 1. de merkwaerdigheit der Geschiedenissen van de Vereenigde Nederlanden. 2. over het versuym

van

van de Nederlanders, om de Geschiedenissen van haer Vaederland selfs te beschryven. en 3. om te toonen, dat die Geschiedenissen niet gevoeglyk door Vreemdelingen beschreven konnen werden.

De Bataviers en haer Bondgenooten, die voor een groot gedeelte de inwooners zyn geweest van de seven tegenwoordig Vereenigde Nederlandse Provinciën, hebben seer moedig voor haer Vryheit tegen de Romeinen gestreden, en een heerlyke vrede daer nae gemaekt, waer by sy niet soo seer als Onderdaenen, dan wel als Vrienden en Bondgenooten van de Romeinen wierden verklaert, sulks sy niet, gelyk alle de andere volkeren, haer nek onder het Roomsse jok moesten buygen, maer als vrye volkeren wierden gehandelt.

Niet minder roemruchtig hebben onse Voorouders tegen Phi-

lip II. Conink van Spanjen, en syn Opvolgers, voor haer Vryheit gestreden, tot dat sy op het laest voor vrye Volkeren zyn verklaert en erkend geworden. Den oorlog, die sy gevoert hebben, is in alle deelen soo merkwaerdig, dat men daer over in verwondering wort opgetogen, het zy men het oog slaet op de ongelykheit der strydende partyen, op de uyterste rampen en ellenden, die onse Voorouders hebben uytgestaen, op derselver stantvastigheit en onbesweeke moed, als op de langduerigheit van den oorlog, sulks men moet bekennen, dat 'er geen volk oyt in de weereld is geweest, voor soo veel uyt de Geschiedenissen is bekend, dat syn Vryheit tegen een machtige vyand soo dapper, langduerig en hartneckig heeft verdedigt, dan de Vereenigde Nederlanders tegen Spanjen hebben gedaen. Polybius verhaalt, dat

Lib. 1. Historiar.

den

den eersten oorlog, die de Romeinen tegen de Carthaginiënsers hebben gevoert, de langduerigste en grootste was geweest, daer men oyt van had hooren spreeken: die hadde echter maer vierentwintig jaeren geduert. Wat is die derhalven by desen oorlog te vergelyken?

Maer dit is het niet alleen, dat men het oog slae op de swaere en genoegsaem geduerige oorlogen, die de Vereenigde Nederlanden zedert de Vrede van Munster tot die van Utrecht toe, met sulken grooten magt hebben gevoert, soo te waeter als te lande, soo wel met magtige vlooten als talryke legers, op de wisselvalligheden van de oorlogen, de bloedige zee en veldslaegen, belegeringen en verdedingen van Steden, op den wyduytgestrekten Coophandel in 't Oosten en Westen, jae in alle de bekende gedeelten van de Weereld, het bemagtigen

van

van groote Landen en Ryken in de Indiën, het maeken van Volkplantingen, en het bouwen van groote Steden aldaer, en wat dies meer is, men sal haest overtuygt werden, en moeten bekennen, dat 'er weinig volkeren op der aerde zyn, ofte geweest hebben, wier Geschiedenissen roemruchtiger en merkwaerdiger werden gevonden: en derhalven zullen wy niet schroomen, om met de woorden van de Edele Rabod Herman Scheels, Heer van Veenbruggen &c. te seggen: *Ons Vaederland is tot sulken top van eer en luyster opgeheven, dat het geen verachtelyk gedeelte der Geschiedenisboeken is geworden, en dat het naest de Roomsse grootheit voor geen der allerbloeyenste vrye Staeten behoeft te wyken.* De saeken van Staet en Regeering zyn niet minder opmerkelyk, hoewel die door gaens door de hedendaegse schryvers

In syn Algemeene Vryheit.

vers

vers het meest werden verwaerlooft, dewyle sy geen, ofte weinig kennis daer van hebben: maer indien een andere Tacitus de Geschiedenissen van ons Land, en soo wel de saeken van Staet als van Oorlog wilde beschryven, wat zoude hy overvloedige stoffe daer toe vinden, en te gelyk gelegentheit hebben, om staetkundige aenmerkingen te maeken? Wy vreesen ons te verre uyt te laeten, op dat men niet segge, dat wy de Geschiedenissen van ons Land te hoog opvyselen; dog een saek durven wy wel rond uyt beweeren, dat 'er geen volk op den aerdbodem bekend is, ofte van outs geweest is, dat sulke groote saeken ter Zee heeft uytgevoert gehad: en dat 'er in de oude, nog in de laeter Geschiedenissen geen Held en zeeman is bekend, die by den wydberoemden Michiel de Ruiter, Luy-
tenant

tenant Admirael Generael van Holland en Westvriesland, is te vergelyken.

Het is aenmerkelyk, dat dese Nederlanden drie swaere oorlogen voor de Vryheit hebben gevoert, tegen de drie machtigste Mogentheden, die oyt in Europa zyn bekend geweest, en dat sy met eer en roem een gewenschte uytkomst hebben gehad. Naementlyk, de eerste, onder Claudius Civilis tegen de Romeinen; de tweede, tegen Philip de II. Conink van Spanjen, en syn naevolgers; en de derde, tegen Lodewyk XIV. Conink van Vrankryk, tot drie verscheide maelen toe, met korte tussenpoosing en ademhaeling, en dat wel sulke hevige en bloedige oorlogen, als 'er oyt gevoerd zyn. De laeste is by uytnementheit opmerkelyk, en hoewel die te saemen met verscheide machtige Verbon-

bonde Vorsten van Europa, is gevoert geweest; is het echter bekend, dat desen Staet een voornaem deel daer in heeft gehad, en dat het Nederlants krygsvolk geen klein gewigt tot de overwinningen heeft toegebragt. De grootheit van het onderwerp verdient wel, dat wy nog een weinig daer op blyven staen; desen Staet was nog onlangs te voren door de Vrede van Ryswyk uyt een swaeren oorlog tegen Vrankryk geraekt, had nauwlyks tyd om adem te scheppen, veel min om sig te konnen herstellen, of deselve verviel in een anderen, veel bloediger en swaerder oorlog dan de voorgaende. Men zouw derhalven denken, dat den Staet kort te voren soodaenig uytgeput en afgemat zynde, niet als swacke pogingen in den laesten oorlog heeft konnen doen; maer

niet minder als dat. De macht van den Staet in dien oorlog, en het groot gewigt, dat deselve aen haer Bondgenooten heeft toegebragt, gaet het geloof bynae te boven, en de naekomelingen sullen denken, dat onse saeken al te groot en te breet werden opgegeven. Maer om een korte schets daer van te geven, onsen Staet heeft in den laesten oorlog tegen Vrankryk alleen, en in haer eige dienst en soldy gehad ontrent achtien duysend paerden, ses duysend acht hondert negen en vyftig dragonders, en negen en tachtig duysend negen hondert en seventien voetknegten, die op den Staet van oorlog tot laste van de Provinciën staen uytgetrocken, waer by gevoegt zynde de Compagniën artillery, Guides en Mineurs, komt de krygsmacht van den Staet te Lande nae by de hondert en twin-

tig

tig duysend krygsknegten te beloopen, die den gantschen oorlog door, en ontrent den tyd van twaelf achtereenvolgende jaeren in dienst zyn geweest. Als men nu daer by voegt de toerusting van de vlooten, en de verdere onkosten ter zee en op de stroomen, het kostbaer onderhoud van het krygsvolk in Spanjen en Portugael, de onderstand gelden aen verscheide uytheemsse Vorsten gegeven; de swaere onkosten van de legerlasten, Magazynen, en van de Belegeringen van de Steden, die alle ten laste van desen Staet alleen gebragt zyn geworden, sal men verbaest staen, hoe dat sulken kleinen Land, als het onse, te voren door gedurige oorlogen afgemat, die groote krygsmacht den tyd van twaelf jaeren lang heeft konnen onderhouden, even eens, als of'er onuytputtelyke Goudmynen daer

in wierden gevonden. Als men daer benevens acht, geeft op de wysheit en het goed beleyd van de Hooge Regeering in sulke moeyelyken toestant van saeken, selfs sonder een uytsteekend Hooft van de Republicq, op de dapperheit van het Nederlants krygsvolk, soo te voet als te paerd, wie men niet en kan verwyten, dat sy in den ganschen loop van den oorlog de minste lafhartige daed hebben begaen, en op de getrouwheit van de Onderdaenen, die het verlies en rampen van den oorlog geduldig hebben ondergaen, en de menigvuldige swaere lasten en schattingen gewillig hebben gedraegen, soo mag men te recht beweeren, dat de Geschiedenissen van andere Volkeren van Europa by die van onsen Staet niet en zyn te vergelyken.

De Geschiedenissen der Grieken en Romeinen zyn boven die van al-

le

le Volkeren der weereld seer aenmerkelyk, en verdienen voor al gelesen te worden: daer benevens hebben sy seer voortreffelyke Schryvers gehad, luyden van staet, ervaeren in s'Lants saken, mannen van verstand en bequaemheit, geoeffend in de Regeerings wyse, Wetten en Gewoontens van haer Land; soo wel als in een goede staet- en krygskunde, die daer en boven door haar cierlyke schryfwyse en welspreekentheit de Geschiedenissen van haer Vaederland by de naekomelingen roemruchtig hebben gemaekt, en misschien boven maeten verheerlykt.

Maer alhoewel de Geschiedenissen van die Volkeren groot en heerlyk zyn, en hoewel een iegelyk boven dien door de bequaemheit derselver schryvers aengelokt wort om die te lesen, moeten wy nogtans die van ons eige Vaderland daerom niet verwaerloosen: het zy ons nogmaels ge-

oorlooft, om met de woorden van Baillet te seggen, *dat 'er weinig Staeten op der Aerden zyn, welker Geschienissen meer gekend verdienen te worden, als die van de Vereenigde Nederlanden.* Oversulks behoorden de Nederlanders, soo veel luyden van bequaemheit als'er onder hen daer toe zyn, sig te bevlytigen, om, ter naevolging der Grieken en Romeinen, de Geschiedenissen van haer Vaederland aen de naekomelingen over te laeten.

Maer het is seer verre, daer van daen, in tegendeel moet men sig verwonderen, dat in een Land, daer deGeleertheit enWetenschappen bloeyen, en daer men soo veel boeken, selfs tot verveelens toe, schryft en drukt, niemant van de inboorlingen wort gevonden, die syn tyd en ledige ueren wil besteden, ofte de moeite nemen, om de Geschiedenissen van syn Vae-

derland, met de vereischte oplettentheit en getrouwheit te boek te stellen. De meergemelte Baillet heeft waerlyk wel reden gehad, om onse Nederlanders te verwyten, dat sy in den tyd van tachtig jaeren, dog men mag nu wel seggen, by de hondert jaeren en meer, geen Historie van haer Land hebben geschreven.

De Geschiedenissen van de Nederlandse Beroerten en opgevolgde oorlogen tegen Spanjen, zyn ons door verscheide Nederlandse bloeyende Schryvers naegelaeten, als daer zyn, Reid, Meteren, Bor, de Groot, en Hooft, dog sy eindigen alle, of voor, ofte met het begin van het twaelfjaerig Bestand, hoewel de meeste van hen verder hadden konnen schryven; dog het schynt, dat sy de Geschiedenissen van die tyd als een klip hebben vermyd: en om de waer-

 heit

heit te seggen, sy hebben geen ongelyk daer toe gehad, want het is in haer tyd onmooglyk geweest, een goede Historie van die droevige twisten, verdeeltheden en swaere gevolgen, daer uyt ontstaen, te schryven, sonder aen de een ofte de ander van de partyen, en dikwyls wel aen beide te gelyk, te mishaegen; selfs, die het nu, na verloop van meer dan hondert jaeren, met de vereischte getrouwheit en vrymoedigheit, wilde ondernemen, zoude beswaerlyk daer in konnen voldoen. De wonde is te groot geweest, om geheelt, en de gevolgen te droevig en te swaer, om vergeeten te konnen werden, andersints was het best, dat die ongeluckige tyden onder de vergetelheit wierden bedolven, en dat men met de Poëet mogt seggen.

Excidat illa dies aevo, nec postera credant
Saecula, nos certe taceamus &c.

Het is wel waer, dat Baudart de

de Geschiedenissen deser Landen, van den twaelfjaerigen Treves tot het jaer 1624. heeft beschreven, maer die man heeft geen kennis van saeken, nog de vereischte bequaemheit daer toe gehad; en derhalven komt syn Historie in geenen deele te voldoen. Ook dat Aitzema de saken van Staet en Oorlog der Vereenigde Nederlanden, beginnende met het jaer 1621, en eindigende met het begin van het jaer 1669, heeft te saemen gesteld en naegelaeten; maer hoewel dat het een voortreffelyk werk is, en weerdig om in alle de Boekzaelen van Luyden van Staet en Regering te werden geplaest, is het veeleer een versaemeling van stucken, die tot het opstellen van een goede Historie konnen dienen, dan wel een Historie selfs. Het schynt, dat Luyden van Staet en Regeering van ons Land het schryven der Geschiedenissen van het selve verwaerloosen,

ofte het missohien beneden haer waerdigheit achten te wesen, anderſints zouden ſy wel eenige ledige ueren van uytſpanning konnen vinden, om het te doen: en hoe konnen ſy die beter beſteden? Salluſtius, de bloeyende Schryver der Romeinſche Geſchiedeniſſen, een weerſin gekregen hebbende in de verdorve ſtaet van de Republic, veroorſaekt door de pracht en overdaed, die den ondergank van die machtige Vrye Staet kort daer na te wege bragt, vertrok ſig op het land, niet om den acker te bouwen, te jaegen, ofte om ſyn ledige ueren onnuttelyk door te brengen, maer om de Geſchiedeniſſen van ſyn Vaderland te beſchryven; en hy beroemde ſig niet te onrecht, dat de Republic meer voordeel uyt ſyn ledige ueren, dan uyt ſyn beſigheden in den Raed ſoude trecken.

In principio Belli Catil. & Jugurth.

Het

Het schryven van een goede Historie, is het werk niet van Schoolgeleerde, en al soo weinig van menschen, die, hoe geleert en verstandig sy ook mogen wesen, noyt in behandeling van Staetssaeken zyn geweest; die op haer kaemer by de boeken zittende, nauwlyks weten, wat 'er in de Weereld omgaet. Maer het is veel eer een weerdig voorwerp van sulke, die in de weerelsse saeken ervaeren; ook een grondige kennis hebben van het gene, dat 'er omgaet en gebeurt is, die te gelyk weten, wat 'er in den Raed is besloten, en wat 'er door de waepenen is uytgevoert, wie de heimelyke beweegredenen, belangen en insigten, waer uyt alles voortkomt, bekend zyn. De reden, waerom de Geschiedenissen der Grieken en Romeinen soo voortreffelyk zyn beschreven, is alleen, gelyk wy even

te

te voren gesegt hebben, om dat mannen van Staet en Regeering, die grondige kennis van saeken hadden, sig daer toe hebben begeven. En waerlyk, onse Luyden van Staet behoeven sig dat niet te schaemen, want hoe veel doorluchtige mannen van de Outheit, als onder meer andere zyn Xenophon, Thucidydes en Polybius, by de Grieken, Julius Caesar, Sallustius en Tacitus, by de Romeinen, hebben dat werk met veel lof ondernomen? En in dese laeter tyden, hebben Philippe de Comines, en Jaques Auguste de Thou, boven veel andere, een onsterffelyke naem daer door verkregen.

Pulchrum est bene facere Reipublicae, etiam bene dicere haud absurdum est: vel pace, vel

Het is een loffelyke saek, syn Vaederland met wysen raed in de Hooge Vergaederingen te dienen; het is seer heerlyk, het Land, met den degen in de vuyst, tegen

den

den vyand te verdedigen, maer het is ook te gelyk seer roemwaerdig, de Geschiedenissen daer van ter geheugenis, tot leering, en waerschouwing aen de naekomelingen over te laeten. En waer toe sal dog een eerlyke Cato, en een welspreekende Cicero, syn Vaederland met goeden raed diennen, en sig in den dienst van het selve afslooven, of een dappere Camillus het selve verdedigen, en uyt de handen van den vyand redden, soo haer naem en roem onder de vergetelheit bedolven moet werden, of, dat al soo erg is, soo haer wyse raed, en dappere daeden verkeerdelyk, of niet na den eisch van saeken door onkundige schryvers werden beschreven?

belle clarum fieri licet, & qui fecere, & qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. Sallust. in pr. Belli Catil.

Onse Jongelingen, die tot de Ampten van Staet en Regeering worden geschikt, worden eerst na

de

de Hooge Schoolen gesonden, daar sy in de Griekse en Romeinse Geschiedenissen, Outheden, Rechten en Gewoonten worden onderwesen, maer niet in die van de Nederlanden. Soo sy haer tyd wel besteden, worden sy, gelyk als burgers van Romen en Athenen, maer daer en tegen zyn en blyven sy vreemdelingen in haer eige Vaederland. Vraegt men haer, by voorbeeld, na de Lex XII. Tabularum, sy zullen daer van weten te spreeken: maer soo men te gelyk wil vraegen, naer het groot Privilegie van Vrouw *Maria* van Bourguognen, sullen sy haer onkunde haest doen blyken, en waerschynelyk hebben de meeste het noyt hooren noemen. De Regeerings wyse van Romen, het Recht en de macht van het Volk, het gesag van den Senaet, de Bedieningen van de Consules, Prætores,

Ædi-

Ædiles, &c. Zyn het voorwerp van haer ondersoek en neerstigheit; maer het recht van de Staeten der Vereenigde Nederlandse Provinciën, de gesteltheit in het gesag van de Hooge, soo Provinciale als Generaliteits Vergaederingen, en Raeden, de Outheden, Rechten, oude Herkomens, Voorrechten en Geschiedenissen van ons Land, daer over bekommeren sy sig niet, en dat en is geen voorwerp van Geleertheit, soo sy meinen. Vraegt men haer, hoe en waerom de Romeinen haer Conink Tarquinius Superbus hebben verdreven, en te gelyk een besluyt genomen, van in toekomende niet meer toe te staen en te gedoogen, dat 'er een Conink over haer zoude heerschen, dat deel van de Romeinsse Historie sal aen haer ten vollen bekend wesen, en sy zullen goed bescheid daer van weten te

ge-

geven. Maer soo men ook vraegt, hoe en waerom onse Vooroudert mede haer Tarquinius Superbus, te weten Philip II. Conink van Spanjen, hebben verdreven, ende hem verklaert vervallen te wesen van de Oppermacht over de Nederlanden, sy zullen sig verlegen vinden, en haer onkunde haest doen blyken. Nogtans is het buyten alle tegenspreeken, dat dit deel, gelyk meer andere, van de Nederlandse Geschiedenissen, veel merkwaerdiger is, dan dat van de Romeinen: en de redenen van beswaering, die de Nederlanders hebben gehad tegen Philip II. Conink van Spanjen, zyn veel gewichtiger en wettiger geweest, dan die van de Romeinen: daer en boven, is den oorlog, die de Romeinen voor haer Vryheit hebben gevoert tegen Tarquinius Superbus, maer kinderspel geweest, by die van

Hol-

Holland en Zeeland eerst alleen, en daer nae van de Vereenigde Nederlanden te saemen, tegen Philip II. en syn Naesaeten, Coningen van Spanjen.

Als men met besaedigtheit en vry van vooroordeel syn gedagten laet gaen over de opvoeding en onderwysing van onse jeugd; hoe veel moeite men neemt, om de jongelingen in de Romeinsse tael, Outheden, Rechten en Geschiedenissen, te laeten onderwysen, hoe veel tyd sy daer aen besteden, hoe veel Leermeesters, soo in de hooge als laege scholen, daer toe worden gesteld, en met wedden rykelyk voorsien; daer in tegendeel nergens een Leermeester wort gevonden, gestelt ofte geloont om de jeugd in de Rechten, oude Herkomens, Voorrechten, Outheden en Geschiedenissen van ons Land te onderwysen,

ſoo ſal men verbaeſt ſtaen over onſe onachtſaemheit, of liever, om recht uyt te ſpreeken, over de verkeerde ſmaek en bevatting van onſe Landaert, die, recht in tegendeel van andere volkeren, niet en acht, als dat van verre komt, en het de moeite niet weerdig meint te weſen, om op de ſaeken en het merkweerdig van ons eige Land te letten.

Dit zeggen wy niet, om de kennis van de Romeinſſe tael, rechten, outheden en geſchiedeniſſen te verachten, ofte om de Academiſche oeffeningen van onſe jongelingen te mispryſen, dat zy verre, want niemant kan meer achting daer voor hebben, nog ſelfs grooter vermaek daer in ſcheppen, dan wy: maer alleen, om te toonen, dat, gelyk het eene wort gedaen, het ander niet naegelaeten, ofte verſuymt behoort

te

te werden. De kennis van de saeken van ons Land behoorde in tegendeel voor te gaen, want die is de jongelingen, die tot de ampten van Staet en Regeering worden geschikt, volslaegen noodig.

Daer is ook meer aen gelegen, dan men denkt, want de Volkeren deser Landen zyn van alle tyden seer voor de Vryheit geneigt geweest, sy hebben die niet alleen tegen het uytheemsch gewelt mannelyk verdedigt, maer ook geen verdrucking ofte slaeverny van binnen willen lyden. Het is wel waer, dat sy door Vorsten geregeert zyn geworden, maer die hebben geen onbepaelde magt gehad, en alleen een wettige Regeering, blyvende aen de Staeten en Overheden haer gesag in de voornaemste en gewichtigste saeken, waer door de Vry-

heit der Onderdaenen in verseekertheit wiert gestelt. Daer by is het welvaeren van het Land in 't gemeen, en van een iegelyk van de Ingeseetenen in 't bysonder, op de Vryheit gegrond, de Vryheit verlooren gaende, en ons Land onder de magt van een onbepaelde ofte willekeurige Heerschappy gebragt werdende (t' geene God genaediglyk wil verhoeden!) zoude alles verlooren wesen, want sonder de Vryheit, en de heerlyke voordeelen die de Vryheit medebrengt, zoude het grootste gedeelte van ons Land de moeite en kosten niet weerdig wesen, om het te bewoonen.

Nu is het seeker, dat men de Geschiedenissen van ons Land niet en kan lesen, sonder met een vierige begeerte aengedaen te werden, om onse loffelyke Voorouders in de verdediging van de Vryheit,

heit nae te volgen, en om die, tegen alle vyantlyk geweld van buyten, en tegen heimelyke kuyperyen, listen en laegen van binnen, staende te houden: te gelyk krygt men een afkeer van onderdrucking en slaeverny. Onder het lesen van die Geschiedenissen, wort men, in aenmerking van de dappere daeden der Vooroudets, door soo menigvuldige voorbeelden van haer wysheit, standvastigheit en onbesweeke moed, die ons aldaer voorkomen, kragtig tot de deugd opgewekt, gelyk Scipio pleeg te seggen, dat hy, door het aenschouwen van de Beelden der voortreffelyke Voorouderen met een brandende begeerte wiert ingenomen, om haer, ten dienst van 't gemeen, nae te volgen, en dat hy niet en kon rusten, voor dat hy gelyke roem door syn deugd en dapperheit zoude hebben verkregen. Dit heeft de wydberoemde

Sallustius in Bello Catilin.

Lib. 1. Silvar. Hugo de Groot ook alsoo begrepen, seggende, in een veers op de Historie van Bor gemaekt,

Quis leget haec, quem non, aut gloria Gentis avitae
Incitet, aut odium diri crudele Tyranni
Armet &c.

Onder het lesen der Geschiedenissen van ons Land, bysonder die van de Nederlandse Beroerten en opgevolgde Oorlogen, krygt men een liefde tot het Vaederland, en een innerlybe zucht voor de Vryheit, beide in de Burgerstaet en Godsdienst, die wy onder onse geluckige Regeering genieten; en die onse Voorouders, naer het uytstaen van soo veel rampen en ellenden, en ten koste van soo veel goed en bloed, voor ons hebben verkregen, en aen ons naegelaeten. Men krygt een hoogachting voor de Regeering en een eer-

eerbied voor de Godsdienst, men leert ons geluk te recht kennen en waerdeeren, en men wenscht, dat de Regeering, soo sagt en gematigt als 'er een in de Weereld is ofte oyt is geweest, en waer in de Vryheit der Onderdaenen ten vollen is verseekert, onder Gods zegen, lang bewaert, verdedigt en staende gehouden moge werden, en men tracht derhalven, ieder in het syne, alles nae syn vermogen toe te brengen, om sulk een gewenschte Regeering voor te staen, verseekert zynde, dat het behoud en welvaeren van het gemeen is het heil van de bysondere Ingesetenen. Men vind daer een Godsdienst, zuyver en eenvoudig, niet met menschelyke insettingen, of bygeloovigheden vermengt, die niet bemorst is met het bloed der Christenen, in gevoelens verschillende, niet ver-

schrickelyk door vier en strop, nog gewaepent met het swaert, om syn evennaesten en mede-Christenen te verdelgen, maer die een iegelyk vriendelyk tot sig noodigt, sonder te willen dwingen. Wie soude derhalven geen lust hebben, om de Geschiedenissen van sulk een Land te leeren kennen, en de Oudheden, Rechten, Vryheit en Regeerings wyse van het selve te ondersoeken, om te weten, hoe, door wie, en door welke middelen, sulk een dierbaer geluk van een vrye Regeering voor ons is verkregen, en tot nu toe, onder Gods genaedigen zegen, lofselyk staende gehouden?

Het is onder ons de gewoonte, en het is wel gedaen, dat de jongelingen van goeden huyse, en die tot de ampten van Staet en Regeering werden geschikt, gaen reisen, om vreemde Landen en

Ryken te besien, de meeste, die de vereischte kennis van haer eige Land niet en hebben, vergaepen sig aen de uyterlyke pracht en prael van de Hoven, en krygen een groote lust in de levenswyse der groote Heeren en Hovelingen; t' huys gekomen zynde, souden sy geern op deselve wyse leven; de evengelykheid en burgerlykheit, die 'er in een vrye Regeering is, ofte behoort te wesen, begint haer te mishaegen, sy souden ook geerne een Heer en Vorst dienen, op dat sy sig aldus boven haer medeburgers mogten verheffen, en sig deselve insgelyks dienstbaer maeken: ten minsten brengen sy de Hoofsche grondregels met de pracht en overdaed in ons Land, de eigentlyke oorsaek van het verval en verderf van alle vrye Staeten. Maer laet een jongeling

gaen reisen, die kennis heeft van de Geschiedenissen van ons Land, die onderwesen is in de Rechten, Outheden en Regeerings wyse van het selve, maer wel bysonder, die weet, wat de Vryheit is, die sal aen de uyterlyke pracht en swier van het Hof niet blyven hangen, maer hy sal veel eer syn oog slaen op de gesteltheit van de Gemeinte, op den Coophandel en neering, den Landbouw, en in 't gemeen op het welvaeren, rykdom en armoede van het volk, soo in de steden als ten platten lande. Dat doende, sal hy buyten twyffel deselve aenmerkingen maeken, die niet lang geleden de voortreffelyke Dr. Burnet, naemaels weerdig Bisschop van Salisbury, in syn reisen door Switzerland naer Italien heeft gemaekt, naementlyk, dat de beste en vrugtbaerste Landen door de hardig-

heit

heit van een onbepaelde Regeering werden ontvolkt, woest en ledig gelaeten, en dat men voor het overige aldaer, bysonder ten platten lande, niet als armoede en bedelaers ontmoet: daer in tegendeel, onder een vrye Regeering, de schraele en maegere landen, of dat bynae het selve is, gelyk by ons, die niet anders als door konst ofte met groote kosten bewoont konnen werden, volkryk zyn, en overvloedig opbrengen, het gene tot levens onderhoud van een menigte menschen noodig is, en dat een iegelyk, tot den Landman toe, onder de sagtheit en gemaetigtheit van een Vrye Regeering na syn staet, in overvloed leeft. Of om goed Hollants te spreeken, hy sal bevinden, dat een welgestelde Hollandsche boer veel geluckiger leeft, en een grooter Heer in het

het syne is, dan een groote Edelman in de Landen, daer een onbepaelde Heerschappy plaets heeft. t' huys gekomen zynde sal hy, in tegendeel van den anderen, alles van syn zyde toebrengen, om de vrye Regeering van syn Land, waer van hy het geluk recht heeft leeren kennen, staende te houden.

Voor het overige meinen wy, dat alle luyden van verstand, en geoeffend in de kennis der Historien, met ons sullen toestaen, dat niemant de Geschiedenissen van een Land nae den eisch van sacken kan beschryven, daer hy een vreemdeling is: het is wel waer, dat het seer gemackelyk is, het verhael van eenige gebeurde saeken te schryven, soo men niet verder wil gaen, maer om een goede Historie te schryven, wort 'er meer dan een bloot verhael vereischt, een goed Schryver moet voor al de gelegentheit van het Land,

Land, den aert en neiging van de Inwoonders, de Regeerings wyse, sterkte, swakheit, de Geschiedenissen, outheden, tael, rechten, gewoonten en voorrechten kennen, en daer in geoeffent wesen. Ende alsoo onse Republic bestaet uyt seven Vereenigde Landen, meest in Regeerings wyse, wetten en gewoonten verschillende; soo moet een Schryver ook grondige kennis van de seven Provinciën hebben, en van de gesteltheit van de Hooge soo Provinciale als Generaliteits Vergaederingen en Raeden. Hoe sal nu een vreemdeling van de Staets saeken, die een groot gewicht en opmerking in onse Geschiedenissen zyn, schryven, daer hy geen kennis van heeft, nog van alle 't gene, wat daer toe wort vereischt: daerom gebeurt het ook, dat sy niet, of seer weinig daer van schryven, en soo sy het doen, toonen sy haer on-
kun-

kunde. De ſaeken van Staet en Regeering zyn het voornaemſte en weſentlykſte deel van de Hiſtorie, byſonder in een Republic, en die zyn het beſte voorwerp voor luyden van verſtand. De reden, waerom Tacitus ſoo hoog wort geacht, en ſoo geern en dikwyls door Luyden van Staet geleſen, is wel meeſt, om dat hy met een groote bequaemheit de ſaeken van Staet en Regeering, ſoo wel als van den oorlog heeft beſchreven, en het geheim van de raedſlaegen verhandelt. Het gemeen houd ſig beſig, en leeſt geern van de groote daeden der krygsoverſten, van ſtoute ondernemingen, van veldſlaegen en belegeringen van ſteden, en wat dies meer is: maer luyden van verſtand vereiſſchen iets meer, ſy willen geern weten, wat 'er in de Hooge Vergaederingen is voorgevallen,

len, en kennis hebben van de geheime raedslaegen, van de belangen en driften der menschen, die alleen het rad der weereldse saeken doen draeyen, dat is een beter en edeler voorwerp van kennis, en daer uyt haelen sy, het gene haer van dienst en vrugt kan wesen, soo in de saemenleving van de menschen, als in de saeken van Regeering.

Wy sullen dit eindigen met de wensch van Everhard van Reid, daer wy hier boven gewag van hebben gemaekt, dat Luyden van Staet en Regeering onder ons, die selfs goede kennis van saeken hebben, en met de vereischte bequaemheit zyn begaeft, gelyk 'er buyten twyffel veel zyn, naer het voorbeeld van de Grieken en Romeinen, en andere vrye volkeren, haer ledige ueren willen besteden, om de Geschiedenissen van ons

Vae-

Vaederland te beschryven, ieder nae de beste kennis, die hy daer van heeft, op dat onse kinderen en naekomelingen daer uyt, en niet uyt vreemde en onkundige schryvers, mogen leeren kennen, en sig ter naevolging voorstellen de wyse raed, de edelmoedige gedachten, de onbesweeke moed, standvastigheit en dapperheit van haer Voorouders en Voorsaeten, waer door de Vryheit is verkregen, en onse geluckige Regeering, onder Gods zegen, tot nu toe is staende gehouden en verdedigt.

HET

HET LEVEN VAN WILLEM DE I. PRINS VAN ORANJE &c.

EERSTE BOEK.

INHOUD.

GEslagt van Nassau. Hoe de Tak van 't Huys van Nassau in Nederland is gekomen en gevestigt. Engelbert Graef van Nassau trouwt met de eenige Dogter van Heer Jan van Polanen. Graef Jan van Nassau. Engelbert de II. Graef van Nassau. Syn leven en bedryf. Jan Graef van Nassau. Graef Hendrik van Nassau. Syn leven en bedryf. Reinier van Nassau Challon, Prins van Oranje. Syn leven. Blyft dood voor St. Disier. Stelt Willem de eerste Prins van Oranje tot syn Erfgenaem. Groote diensten door 't Huys van Nassau aen dat van Oostenryk gedaen. Ouders van Prins Willem. Syn geboorte. Wort Erfgenaem van Reinier van Nassau, Prins van Oranje. Swaerigheden tegen die successie. De Prins wort in 't besit gestelt van die

erffenis. Graef Willem wort genootsaekt om syn Soon de Prins aen de opvoeding van de Keyser over te geven. De jonge Prins wort aen 't Hof van Coningin Maria opgebragt. Voordeelige opvoeding van de Prins. Hy wort aen 't Hof van de Keyser overgebragt. Bysondere gaeven van de Prins. Groot behaegen van de Keyser in hem. De Prins trouwt met de Dogter van de Graef van Bueren. Leven en bysondere sterfwyse van de Graef. De Prins wort gemaekt Generael van de Ruytery. De Keyser geeft hem het opperbevel over syn Leger tegen de Franssen. Verrichtinge van de Prins. De Keyzer ontbiet de Prins nae Brussel. Wort in de plegtigheit van afstand door de Prins ondersteunt. De Keyser vertrekt nae Spanjen, en draegt aen de Prins de last op, om de Keyserlyke weerdigheit en Croon uyt syn naem over te geven. Caracter van Keyser Carel V. Afwyking over de onmaetige heerschsugt der Vorsten.

Geslagt van Nassau.

DAt het Geslagt van Nassau onder de outste en edelste Geslagten van het Duytsche Ryk moet werden gereekent, is genoeg bekent. De outheit van dat Huys is niet wel nae te speuren, en schynt de geheugenis der tyden te boven te gaen.

gaen. Om ons niet te verre, in het naevorssen van de Outheit van dat Geslagt, in te laeten, sal het genoeg wesen, alhier kortelyk te melden, dat het Doorluchtige Geslagt van Nassau albereits meer dan duysent Jaeren lang, in hooge staet en aensien is geweest, en gebloeyt heeft in verscheide uytsteekende en dappere Mannen daer uyt gesproten, die by veel Keysers, Coningen en Vorsten in hooge achting syn geweest.

ADOLPH, Graef van Nassau, een wacker en dapper Vorst, tot de Keyserlyke Hoogheit verheven zynde, heeft dit Huys, albereits in die oude tyden, beroemt en doorluchtig gemaekt: ende vervolgens is het selve, soo door huwelyken, als door het beleyd van veel voornaeme Mannen daer uyt gesproten, in de volgende euwen soo seer toegenomen, dat het eindelyk door de vermaartheit van de laeste Prinssen van Oranje, door haer hooge rang en gesag in de Republyk der Vereenigde Nederlanden, en door het verheffen van Willem de Derde, Prins van Oranje gl. ged. tot den throon van Groot-Brittannien &c. tot de hoogste top van eer en luyster is gestegen. Anno 1292.

Men kan alhier niet voorbygaen, twee saeken aen te merken. Eerstelyk, dat het Huys van Nassau soo veel dap-

pere Mannen, en in den Oorlog ervaere en beroemde Krygs Oversten van tyd tot tyd heeft voortgebragt, dat de dapperheit en krygskunde, gelyk als eygen aen dat Geslagt schynt te wesen: en sonder andere te kort te doen, mag men wel zeggen, dat 'er weinige andere hooge Geslagten in Europa syn, die soo veel dappere en vermaerde Mannen hebben voortgebragt. En ten anderen, dat eenige Tacken uit dit Geslagt, albereits van outs, uyt Duytsland in dese Nederlanden syn overgebragt, en lange jaeren aldaer in hoogheit en aensien syn geweest, die groote en magtige goederen hebben beseten, en uytsteekende diensten gedaen, sulks het Geslagt van Nassau, niet geheel als vreemd in de Nederlanden kan werden aengesien, maer veel eer gereekent moet werden, als eigen daer aen te wesen.

Hoe de tack van 't Huys van Nassau in de Nederlanden is gekomen.

Het is derhalven niet sonder reden, dat de Prins van Oranje, in den Ban, door Conink Philip de Tweede van Spanjen tegen hem uytgesprooken, een vreemdeling en uytheemsse genoemt synde, sig daer mede komt te verdedigen. *dat syn Voorsaeten niet alleen haeren oorsprong in dese Landen genomen hebben, maer ook Heeren syn geweest, en groote titelen, digniteiten, en goederen daer*

In syn Apologie by Bor 2. stuk, in 't byvoegsel pag. 74.

daer in hebben beseten, en dat selfs, ten tyde, als de Voorsaeten van Conink Philip II. nog Graeven van Habsburg waeren, wonende in Switzerland, syn Voorouders in tegendeel lang te voren Heeren des Lants van Geldren waeren, waer van ook, tot op deser ueren, de waepenen van den Huyse van Nassau syn gebleven en behouden voor de Waepenen van de Hertogen van Geldren. Want Otho Graef van Nassau trouwde in den Jaere een duysent een en sestig, met Adelheit, Dogter van Wichard de derde, Voogd van Gelder, en bequam door dat huwelyk het selve Voogdschap: vervolgens wiert hy, wegens syn verdiensten, door Keyser Hendrik IV. tot Graef verheven. En door syn tweede huwelyk met Sophia, Dogter van Wichman Graef van Zutphen, heeft hy in 't vervolg dat Graefschap aen Gelderlandt gehegt. Reinout van Nassau, de tweede van die naem, wiert door Keyser Lodewyk van Beyeren, in de Vergaedering der Ceurvorsten van het Ryk tot Francfort, tot de staet en weerdigheit van Hertog verheven. Zedert welke tyd het Landschap van Gelder de naem en voorrang van een Hertogdom onder de Nederlandse Provinciën heeft gehad; sulks dat Landschap die eernaem en weerdigheit aen de verdiensten

In de Apologie staet 1039. dog Slichtenborst, en Chronicon Aquilii, apud Schriverium in Batav. Illustr. hebben 1061.

Anno 1339. In Chronico Aquilii.

ſten van het Huys van Naſſau is verſchuldigt. Deſe Tack van Naſſau is met het overlyden van Eduard; de derde Hertog, uytgeſtorven, en het Hertogdom van Gelder is gekomen aen Willem, Hertog van Gulich, een Suſters Soon van Eduard, ſoo dat het Geſlagt van Naſſau de tyd van drie hondert en elf jaeren het Land van Gelder, onder de Naemen van Voogd, Graef en Hertog heeft beſeten.

Apologie pag. 74. *van den Jaere* 1061. *tot* 1371. *D. Chron. Aquilii. Apologie d. l.*

Boven dien heeft het Huys van Naſſau albereits zedert den Jaere 1311. wanneer Graef Otho van Naſſau, (van wie de Prins van Oranje ſeid afkomſtig te ſyn in het ſevende Lid) trouwde met de Graevinne van Vianden, begonnen verſcheide Graefſchappen en Vrye Heerlykheden in de Landen van Braband, Luxenburg, Vlaenderen en Holland te beſitten. Welk Graefſchap van Vianden is een Steedje, gelegen in het Hertogdom van Luxenburg, met de titel van Graefſchap, 't welk zedert altyd in den Huyſe van Naſſau is gebleven.

Maer om ons niet te lang hier mede op te houden, ſoo ſal het genoeg weſen alleen nae te ſpeuren, by welke gelegentheit de Tack van het Geſlagt van Naſſau, waer uyt de Prins van Oranje is geſproten, in deſe Nederlanden naeder is overgebragt, en by vervolg van

ty-

tyden aldaer is gevestigt geworden, en alle die magtige Heerlyke goederen heeft verkregen.

ENGELBERT, Graef van Nassau, de eerste van die Naem, en Soons Soon van Graef Otho hier boven genoemt, trouwde met Joanna, eenige erfdogter van Heer Jan van Polanen, Heer van der Leck, Breda &c. een machtig Heer en die veel Heerlyke goederen besat, door welk huwelyk de voornaeme Baronnie van Breda, te samen met veel andere Heerlykheden en goederen van het Huys van Polanen, in dat van Nassau zyn gebragt, en tot heden toe daer in gebleven. Zedert die tyd is de Stad Breda gehouden voor de Hooftplaets en zetel van 't Huys van Nassau in de Nederlanden, daer die Graeven haer Raed en Reeken-Caemer hebben gehouden. Engelbert Graef van Nassau, trouwt met de eenige Dogter van Heer Jan van Polanen. *Apol. d. l.* Anno 1404. *Goudhoeven Chron. pag.* 140. *Apologie pag.* 68.

Uyt het huwelyk van dese Graef Engelbert van Nassau en Joanna van Polanen, syn de volgende Graeven van Nassau en Princen van Oranje gesproten, en dienvolgende moet dat huwelyk aangemerkt worden, als de eerste oorspronk van die Tack van Nassau in de Nederlanden, die in soo veel doorluchtige en vermaerde Mannen aldaer heeft gebloeyd.

Van dese Graef Engelbert van Nassau is Willem Prins van Oranje in rechte Graef Jan van Nassau.

Apologie pag. 74. Mannelyke Linie afkomstig in het vyfde Lid. Want uyt dat huwelyk is geboren JAN Graef van Nassau, Baron van Breda, die onder de Regering van Carel de Stoute, Hertog van Bourgnogne, Stadhouder was van Braband. Hy had ten huwelyk Maria, Dogter van den Graef van Loon en Hensberg, en stierf in den ouderdom van vyf en festig jaeren, naelaetende twee Sonen, die beide nae malkander, aen haer Vaeder in syn Staeten en Heerlykheden syn opgevolgt.

Flor. van der Haer, de Init. tumult. Belgic. Lib. 1. pag. 185.

Anno 1475.

Engelbert II. Graef van Nassau.

Syn Leven en Bedryf.

ENGELBERT de tweede van die naem, Graef van Nassau, Baron van Breda &c. is een van de doorluchtige en uytmuntende Mannen van syn geslagt en van die tyd geweest, vermaert in wysheit, dapperheit en beleyd van saeken, en die groote diensten aen de Rooms Coninck, Maximiliaen van Oostenryk heeft gedaen. Het sal derhalven wel de moeyte weerdig wesen, dat wy ons een weinig met het leven en bedryf van die Graef ophouden; te meer, om dat syn leven by andere niet omstandig genoeg is beschreven.

In het leven van syn Vaeder voerde hy de naem van Graef van Vianden, en wiert Ridder gemaekt van de Ordre van het Gulde Vlies: vervolgens soo verselde hy, beneevens veel andere voornaeme

Anno 1473.

Ne-

Nederlandse Heeren, Caerel de Stoute, Hertog van Bourguognen, in syn byeenkomst met de Keyser tot Trier. Als die Hertog in 't vervolg de Stad Nancy hadde belegert, en sig in groote engte en nood bevond, soo vergaederde Graef Engelbert van Nassau, als doen nog jong synde, te saemen met Jan, Graef van Chimay, verscheide Nederlandse Edellieden, en een goet getal Voetknegten, om aen den Hertog daer mede te hulp te komen. Hy bragt deselve met veel moeyte en gevaer tot in het Leger voor Nancy, en gesien hebbende, hoe dat het Leger van dien Hertog door alle de nederlaegen en rampen niet alleen was verswackt, maer ook mismoedig geworden, soo raede hy die ongeluckige Vorst, dat hy aen de tyd en gelegentheit wat soude toegeven en wyken, biddende dat hy de vyantlyke aenval dog wilde vermyden en trachten die te ontgaen, syn voornemen tot in de aenstaende Lente uytstellende, dat als dan grooter hulp en bystand uyt de Nederlanden aen hem soude werden gedaen, waer door hy beter in staet souw wesen, om syn geleden verlies te herstellen en aen de vyand het hooft te bieden. Dog die Vorst was reets in die staet gebragt, dat hem geen goede raed meer kon baeten, en hy storte sig

Addition a l'Histoire de Louis XI. pag. 376. 389.

Harāēj Annal. Brabantiae in Carolo Aud. pag. 446.

Pontus Heuterus Rer. Burgund. Lib. 5. pag. 146.

verder in syn ongeluck, sulks hy aldaer syn onmetelyke heerschsugt, te gelyk met syn onrustig leven, quam te verliesen. Graef Engelbert van Nassau wiert in de slag voor Nancy gevangen genomen, en vervolgens door de Lotharingers aen de Franssen overgegeven, aen dewelke hy tachtig duysent guldens voor losgelt moest betaelen. Daer nae diende hy met veel lof in het Leger van den Aertshertog Maximiliaen, tegen Lodewyk XI. Coning van Vrankryk, en door syn goet beleyd en moed bragt hy, te saemen met de Graef van Romont, uyt den Huyse van Savoyen, te weeg, dat de slag by Guinegaete wiert gewonnen, en dat de overwinning, die de Franssen reets meinden behaelt te hebben, haer gelyk als uyt de hand wiert gevrongen en ontweldigt, waer door de saeken van den Aerts-Hertog in de Nederlanden een beter keer kregen en tot syn voordeel veranderden.

Heuterus ibid. p. 147. Gouthoeven Chron. p. 140.

Anno 1479.

Heuterus lib. rer. Austr. pag. 60. Memoires de Cominnes Liv. 6.

Sommige meinen, dat Graef Engelbert nog eens door de Franssen gevangen soude syn geweest, in seecker gevegt by Bethune voorgevallen, en de Prins van Oranje maekt daer ook gewag van; dog by andere wort seeker Graef Philip van Nassau, die aldaer gevangen soude syn genomen, vermelt; wat hier van

Sligtenhorst Geld. gesch. 11. B. p. 320. Montanus in domo Aur. Nassovia. Apologie pag. 70.

zy,

zy, sullen wy in 't midden laeten. *Heuterus Lib. 3. Rer. Austr. p. 99.*

Graef Engelbert van Nassau deed vervolgens krachtige bystant aen de Aerts-Hertog Maximiliaen in de beroerten en opstant tegen syn gesag in Vlaenderen, en tot belooning van sulke diensten verkreeg hy de hoogste Ampten in de Nederlanden, en was aldaer in groot aensien en gesag. Want de Aerts-Hertog 1480. op syn vertrek nae Duytsland staende, om tot Rooms-Conink verkoren te worden, soo liet hy het Gouvernement van de Nederlanden in syn afwesen bevolen *Heuterus lib. 2. Rer. Austr. p. 76.* aen Graef Engelbert van Nassau te saemen met Philip van Cleef, Heer van Raevestein. In het volgende Jaer voerde hy insgelyks met Philip van Cleef en *Goudhoo-ven Chr. p. 140.* de Prins van Chimay, het opper bevel over het Leger van de Rooms Conink Maximiliaen tegen de Franssen. Vervolgens wiert hy benevens andere Nederlandse Heeren in Gesantschap aen den Conink 1489. van Vrankryk gesonden, tot het sluyten van de Vrede, en het beslissen van de *Heuterus lib. 3. Rer. Austr. p. 101. Reygersberge Chronyk. p. 325.* beroerten in Vlaenderen voorgevallen: en wedergekeert synde, wort hy door de Rooms-Conink tot Stadhouder over Vlaenderen aengestelt, daer hy de regering in alle plaetsen ging veranderen. Onder anderen quam hy, versele synde van den Hertog van Saxen en van de Prins

van Chimay tot Brugge, deed aldaer een pragtige intrede, nam de Regeerders een nieuwen eed af, en schikte de saeken alsoo in beter order, die door de voorgaende beroerten in geen klein verloop waeren gekomen.

De Vorsten syn niet gewoon, het ongelyk, soo sy meinen, dat haer, voornaementlyk door hunne onderdaenen wort aengedaen, te vergeten ofte te vergeven; en niet tegenstaende sy het schynen te hebben vergeven, en sig plegtelyk hebben verbonden, van dat ongelyk niet te sullen straffen, maer in tegendeel een volslaege vergiffenisse hebben verleent, soo soeken sy niet te min alle gelegentheit, en hebben ook altyt voorwendselen aen de hant, om de hoofden en aenleiders van dat werk te straffen, en sig aen haer te wreeken, sulks het voor de selve noyt seeker en veilig is, om daer nae sig op het woort van de Vorsten te verlaeten.

De Rooms-Conink Maximiliaen, hoewel hy een goet en goedertiern Vorst was, hadde, het zy uyt onkunde, dewyle hy een Vreemdeling in dese Landen was, of wel uyt quaede raed en overreeding van Hovelingen en andere, verscheide saeken gedaen, die tegen de Voorrechten en Regeerings wyse van deze

Lan-

Landen quaemen aen te loopen, en daer door had hy een groot misnoegen in dese Landen, en voornaementlyk in Vlaenderen, verwekt; sulks het gebeurde, dat 'er groote en gevaerlyke beroerten, voornaementlyk tot Gend en Brugge, uyt quaemen te spruyten, die ook door de Conink van Vrankryk onder de hand wierden aengeset.

Heuterus lib. 3. Rer. Austr. p. 89. 90. in Meteren I. B.

De Rooms Conink Maximiliaen in die tyd tot Brugge komende, soo ontstont aldaer, soo uyt het voor verhaelde misnoegen, als uyt mistrouwen, een hevige en seer gevaerlyke beroerte, die tot daedelykheit uytberste, en droevige gevolgen had, en de woede van de misnoegde Gemeinte ging selfs soo verre, dat de Rooms Conink aldaer in verseekering wiert genomen, en meer als drie maenden lang gevangen gehouden. By de Vrede met Carel de VIII. Conink van Vrankryk gesloten, had de Rooms Conink plegtelyk belooft, dat hy de voldoening van die van Brugge en van andere gunstelyk soude ontfangen, en haer vergeven het leed en smaet hem aengedaen; ten dien einde hadden sy aen hem betaelt een somme van vyftig duysent goude Lelien, een munt van die tyd; de afgesonde van de Staeten van Vlaenderen, te saemen met de Regeerders van Brug-

Brugge, quaemen hem op haer knyen te voet vallen, en om vergevinge smeeken: boven dien moesten alle de gene, die in den beginne van die Beroerten tot Gend, Brugge en Yperen in de Regering waeren geweest, hem buyten de poort van elke Stad, alle in 't swart gekleed, met ongedekten hoofde, en bloots voets, op haer knyen leggende, op het demoedigste ontfangen, betuygen, dat het voorgevalle haer van harten leed was, en bidden, dat hy 't hun wilde vergeven. De Rooms-Conink hadde, op de plegtichste en dierbaerste wyse in de Roomsse Kerk gebruykelyk, belooft en gesworen, dat hy de gemaekte versoening op geenerhande wyse ofte voorgeven soude verbreeken, ten dien einde syn Coninklyke woort en eer mede verbindende. En het gebeurde, als de Afgesonde van de Staeten van Vlaenderen, met de Regeerders van Brugge hem de vereyschte voldoening quaemen geven, dat hy met een schyn van gulhartigheit en goetheit, en gelyk als uyt een beweging van syn gemoet verklaerde, dat hy het haer volkomentlyk quam te vergeven, en alle het leed en ongelyk hem aengedaen voor vernietigt te houden. Was het ongelyk en de smaet tegen die Vorst be-

begaen, groot geweest, de voldoening was niet minder oodmoedig. Wie souw denken, dat een vergevinge met soo plegtige vernedering en boetvaerdigheit verkregen, en soo dierbaer bevestigt en besworen, soude werden verbrooken, en dat die Vorst daernae nog de gelegentheit soude soeken, om syn verbolgentheit aen die van Brugge op het strengste te doen gevoelen.

De vorige Hertogen, Graeven ofte Heeren van dese Nederlandse Provinciën hebben geen gestaedige krygsknegten van outs in haer besoldinge gehad; Carel de Stoute, Hertog van Bourguognen, die groote en onmetelyke voornemens in 't hooft hadde, is de eerste geweest, die een maetige onderstand, tot onderhout van eenige benden ruyters, van de Staeten wist te verwerven. De Rooms Conink Maximiliaen gevoelig synde, aen het gene hem tot Gend en Brugge was wedervaeren, en sig in toekomende daer voor willende behoeden, nam tot bewaering van syn Persoon, en van syn Soon de Aerts-Hertog Philip, in syn dienst aen vyftien hondert Ruyters, en drie duysent Voetknegten, die het gemeene Volk, nae de Fransse wyse, syn Guardes noemde. De Guardes waeren te voren in den oorlog tegen Vrankryk by

Heuterus lib. 4 Rer. Austr. p. 107.

by en ontrent Mets gebruykt geweest, en de Vrede gesloten synde, quaemen deselve wederom in de Nederlanden, de Ingesetenen ten platten Lande, met rooven en plunderen, nae de wyse der ongebonde krygsknegten, geweldig plaegende, sulks Nederland in die tyd eerst de onheilen van het krygsvolk, waer aen het daer nae, en voornaementlyk in de Spaensse beroerten, soo dikwyls met smerte onderhevig is geweest, heeft gevoelt. Graef Engelbert van Nassau in die tyd Stadhouder over Vlaenderen synde, en waerschynelyk een heimelyke last van de Rooms-Conink Maximiliaen hebbende, nam voor die van Brugge te plaegen, en het leed, dat sy te voren de Rooms-Conink hadden aengedaen, nog eens aen haer te vergelden. Om bequaeme gelegentheit daer toe te vinden, soo deed hy de Guardes uyt Henegouwen, daer deselve in verscheide plaetsen verspreyd laegen, terwyle de Rooms-Conink nae Duytsland was vertrocken, by een versaemelen, en nae Vlaenderen trecken, daer hy deselve ontrent Aerdenburg, in de naebuerschap van Brugge deed legeren. Hy gaf aen de soldaeten de ruyme toom, sy beroofden en plunderden het Land rond om Brugge, en plaegden en verdorven

het

het platte Land soodaenig, dat die van Brugge deswegen ongeduldig wordende, en sulken overlast van 't krygsvolk niet gewoon synde, de waepenen quaemen op te vatten, om die Guardes met geweld tegen te gaen en te bedwingen; sonder aen Graef Engelbert van Nassau, in syn qualiteit als Stadhouder over Vlaenderen, daer van kennisse te geven. Dit was het eigentlyk, dat de Graef van Nassau sogt, om die van Brugge daer in tegen te gaen, laet by de toegangen van de Stad besetten, en het platte Land daer omtrent soodaenig met rooven en plunderen bederven, dat 'er by gebrek van toevoer een groote hongersnood in de Stad ontstont. Die van Brugge eindeling door hongersrampen en quellinge afgemat synde, moesten sig genoegsaem aen het welbehaegen van de Graef van Nassau onderwerpen, sig overgeven, en om genaede bidden, over het verbreeken van de Vrede, waer toe sy nogtans voorbedagtelyk waeren uytgetart. Sy moesten voor de onkosten van die kryg betaelen de somme van een hondert en vyftig duysent Guldens, onder uytdruckelyk beding, dat sy die penningen alleen door de burgers en inwoonders van haer Stad moesten doen opbrengen, waer door sy in die engte wierden gebragt, dat sy, om die penningen te *Heuterus ibid. pag. 108.*

konnen vinden, boven een huysschatting, die daer toe nog niet genoeg was, ook een hoofdgeld moesten opstellen, waer van niemant vry was, en waer in de dienstboden selfs van haer jaerlykse huer moesten betaelen. Mits welke voldoening, haer andermael een volkome vergeving wiert gegeven, van alle haer vorige oproeren en misbedryven, waer mede sy de hoogheit van de Rooms-Coninck, en van syn Soon de Aerts-Hertog Philip, soo voorgegeven wiert, hadden geschonden. Dog de Graef van Nassau had boven dien nog vyftig Burgers uytgesondert, die hy soude mogen noemen, om deselve nae syn welbehaegen met de dood te doen straffen, en so 'er eenige van deselve het mogten ontvlugten, soude het aen hem vry staen, om haer die genaede te bewysen, dat sy haer leven ofte vryheit met geld souden mogen afkoopen. Uyt dese omstandigheit kan men ligt afnemen, dat de Graef van Nassau, met sulke voorwaerden te bedingen, meer van voornemen was, om in de beurs te straffen, als om het bloed van die uytgesonderde Burgers te vergieten, die buyten twyffel van de rykste sullen syn geweest. Want terwyle hy de straffe van de geschonde oppermacht van syn Vorst aen die van Brugge aldus deed gevoelen, en dat hy het be-

lang

kingen van de Rooms Coning was nu uyt, zoo had hy zyn eige saken ook niet vergeten; hy had soo veel geld van die van Brugge en van de inwoonders van 't platte Land weten af te perssen, en syn voordeel soodanig daer mede gedaen, dat men niet en twyffelde, of hy heeft de kosten van het Paleys van Nassau, dat hy daer nae tot Brussel deed bouwen, voor het grootste gedeelte daer uyt gevonden. Hinderaut d. l. Dese straffe handeling, door de Rooms Conink Maximiliaen, die soo een sagtmoedig Keyser en goedertieren Vorst is geweest, aen die van Brugge gedaen, heeft de Prins van Oranje naemaels in seeker vertoog aengehaelt en bygebragt, om te toonen, dat het voor de Onderdaenen noyt veilig is, om sig op het woort, ofte allerplegtigste beloften en vergeving van de Vorsten te verlaeten, wanneer sy sig door haer Onderdaenen beledigt achten te syn; veel min, seyd de Prins van Oranje, als men te doen heeft met een Vorst, die uyt desselfs aert wraekgierig en wreed, gelyk Conink Philip de tweede was, soude syn. By Meteren 10. B.

De Graef van Nassau wiert vervolgens door de Rooms Conink Maximiliaen nae Brittagne gesonden, om over syn huwelyk te handelen met de Princes Anna, en dat wiert soo verre gebragt, dat de Graef uyt last en in de naem van de Rooms Co- Montagney in Charles VIII.

 nink

nink met haer trouwde. Dog het gemelde huwelyk is van geen gevolg geweest en niet voltrocken.

Heuterus ibid. Hier nae wiert de Graef van Nassau te samen met de President van de Raed van Vlaenderen, door den Aerts-Hertog Philip, met een groot gevolg, aen Carel VIII. Conink van Vrankryk gesonden, om weder te haelen de Princes Margariet, Suster van de Aerts-Hertog, die tot een Huysvrouw voor gemelde Conink geschikt geweest synde, en ten dien einde te voren nae Vrankryk gesonden, om aldaer te werden opgevoed, door die Conink was verlaeten, om te trouwen met Anna, Hertogin van Brittagne, die mede te voren ondertrouwt was, met de Rooms Conink Maximiliaen, Vaeder van de voornoemde Princesse Margariet, sulks de Rooms Conink een dubbele spyt en smaed wiert aengedaen, door dien hy van syn Bruyd wiert ontset, en dat syn Dogter hem in tegendeel wiert t' huys gesonden.

1492. *Heuterus ibid. pag. 116.* Uyt dat Gesandschap wedergekomen synde gebood de Graef van Nassau het Leger voor de Stad Sluys in Vlaenderen, onder het opperbevel van Hertog Aelbert van Saxen, tegen Philip van Cleef, Heer van Ravestein, die sig vervolgens op seekere voorwaerden willende overgeven en onderwerpen, de Graef van Nassau

deed

deed versoeken, om ten dien einde met hem in gesprek te willen komen.

Eenige tyd daer nae verkreeg de Graef 1497.
van Nassau by koop van den Hertog van *Heuterus*
Gulich de Stad en Baronnie van Diest, in *ibid. p.* 128.
Braband gelegen, die zedert aen 't geslagt *Gramaye*
van Nassau is gebleven. *Antiq. Brabant. in Diesta.*

Philip, Aertshertog van Oostenryk, op syn vertrek nae Spanjen staende, heeft
Graef Engelbert van Nassau aengestelt tot 1501.
syn Stadhouder over alle de Nederlandse *Heuterus,*
Provinciën onder syn gebied staende, nog- *lib. 6. Rer. Austr. p.*
tans by hem voegende een Raed van ver- 149.
scheide voornaeme Edelen. Ende nae dat hy aldus in groote eer en aensien had geleeft, is hy sonder Kinderen nae te
laeten op syn Casteel tot Breda overleden; Den lae-
en in de groote Kerk van die Stad in een sten Mey 1504.
heerlyke Grafstede begraeven. *Heuterus*

JOAN Graef van Nassau, syn Broe- *ibid. p.* 144.
der, was syn naevolger, en erfgenaem Joan Graef van
van syn Staeten en Heerlykheden. Hy Nassau.
was getrouwt met Elisabeth, Dogter van *Goudhoe-ven Chron.*
Hendrik, Landgraef van Hessen, ver- *p.* 140.
wekt by Anna, Erf-Graevinne van Cat- *Van Leeu-wen in*
zenellebogen, die hem eerst het Graef- *Batav.*
schap van Dietz, en daer nae mede dat *Illustr. p.* 815.
van Catzenellebogen, naer het overly- heeft hier
den van haer Broeder, ten huwelyk bragt. een mis-
Dog over dit laeste Graefschap is in 't ver- slag.
volg verschil geresen, tussen het Huys

van Hessen, en dat van Nassau, welk verschil eerst lange jaeren daer nae is bygelegt, soo als hier naer sal worden gemelt. Graef Joan van Nassau syn Heerlykheden loffelyk geregeert hebbende, is tot Dillenburg overleden, en aldaer begraeven, naelactende twee Sonen, Hendrik en Willem.

Anno 1516. *Van Leeuwen* seyd, dat hy in 't Jaer 1526. overleden soude wesen, dog hy heeft waerschynelyk een misslag. *Apologie pag.* 70.

Dese twee Broeders deelden te saemen de erffenis van haer Vaeder, en Graef Willem de jongste synde, verkreeg voor syn deel de goederen in Duytsland gelegen, Graef Hendrik daer tegen alle de Heerlykheden en goederen in de Nederlanden voor sig selfs behoudende. Van Graef Willem sal hier naer bysonder worden gesprooken, nae dat wy kortelyk iets van Graef Hendrik en syn Soon sullen hebben vermelt, om te toonen, hoe dat die Tak van het Huys van Nassau daer nae wederom is uytgestorven, en hoe dat alle die groote goederen en Heerlykheden in de Nederlanden gelegen, in 't vervolg syn gekomen aen Willem van Nassau, Prins van Oranje.

Hendrik Graef van Nassau. Syn leven en bedryf.

HENDRIK, Graef van Nassau, is mede geen van de minste van syn geslagt geweest, machtig in goederen, aensienlyk door syn hooge Bedieningen, en vermaert en geacht door syn wysheit en beleyd. In de Vergaedering van de ordre

van

van het Gulde Vlies, gehouden tot Middelburg in Zeeland, wiert hy tot Ridder van die Ordre aengenomen. Voorts wiert hy gemaeckt Stadhouder over Holland, Zeeland en Vriesland, en bediende dat Ampt den tyd van ses jaeren, wanneer hy het wederom verliet. En omtrent die tyd wiert hy door de Aerts-Hertog, die daer nae soo vermaert is geweest met de naem van Keyser Caerel V., als het Hooft van een aensienlyk Gesandschap gesonden aen Francois de eerste, Conink van Vrankryk, om hem over syn komst tot de Croon geluk te wenschen, het verbond van Vrede te vernieuwen, en om een huwelyk te sluyten tussen de Aerts-Hertog Carel, en de jongste Dogter van den overlede Lodewyk XII. Conink van Vrankryk, dat naederhand niet en is voltrocken. Gedurende de onderhandeling over het huwelyk van den Aerts-Hertog syn Meester, soo vryde de Graef van Nassau ook, met beter uytslag, voor sig selfs, en hy verkreeg by die gelegentheit tot syn huysvrouw Claude de Challon, eenige Suster van de vermaerde Philibert de Challon, Prins van Oranje, door welk huwelyk het Prinsdom Oranje, en meer andere goederen in Bourguogne gelegen, aen het Huys van Nassau syn gekomen.

Den 17. Decemb. 1505. Reygersberge Chron. p. 368. 1515. Goudhoeven Chron. pag. 101. Mezeray in Francois I. pag. 130.

Daer nae wiert Graef Hendrik van Nassau 1519.

Heuterus lib. 8. Rer. Austr. p. 184.

sau ook door de Aerts-Hertog, benevens veel andere aensienlyke Heeren gebruykt tot het Gesandschap aen de Ceurvorsten van het Ryk, als doen tot Frankfort over de verkiesing van een Keyser vergadert synde: by welke gelegentheit hy seer groote diensten, tot het bekomen van de Keyserlyke Croon, aen den Aerts-Hertog heeft gedaen, in soo verre, dat de Prins van Oranje daer nae sig niet en heeft ontsien te seggen. *Dat hy geweest is, de gene, die den Keyser heeft de Keyserlyke Croon op 't Hooft geset, hebbende in dier voegen dese saek vervolgt, (doe de Keyser synde in Spanjen, soo wel door syn afwesen, als door syn jonkheit van jaeren, de gelegentheit niet en hadde, om selve sulks te vervolgen) dat hy de Ceurvorsten daer toe bragt, dat sy den voorschreven Keyser praefereerden voor den Conink van Vrankryk, die ook nae deselve Croon was staende.*

Apologie pag. 70.

1521. Vervolgens gebood de Graef van Nassau het Leger van den Keyser tegen Vrankryk, hy toog over de Maes, belegerde Mouzon, en verooverde die Stad by verdrag. Dat gedaen hebbende, tastte hy de Stad Mezieres met groot geweld aen; maer die wiert door de Ridder Bayart soo dapper verdedigt, dat hy het beleg moest opbreecken, en afwyken.

Mezeray in François I.

Ein-

Eindeling heeft Keyser Carel V. aen Graef Hendrik van Nassau, te saemen met den Graef van Reux, gegeven het opperbevel over een Leger van twintig duysend voetknegten, en van ses duysend ruyters, tegen Francois de eerste, Conink van Vrankryk; sy rukten met het Leger tot in Picardiën, maekten een groote verwoesting ten platten Lande, verooverden Braye op de Somme, en Guise, dog wierden voor Peronne met verlies afgewesen. Naer het eindigen van die veldtocht, is Graef Hendrik van Nassau tot groot leetwesen van de Keyser overleden, dewyle hem de voornaemste saeken van de Regeering der Nederlanden, onder het bestier van de Coningin Maria, waeren toevertrouwt geweest, en hy door syn wysheit en goet beleyd die Landen in rust en eendragt hadde helpen houden.

Heuterus lib. 11. Rer. Austr. p. 255. 1536.

Thuanus lib. 1. Hist.

Heuterus d. l.

REINIER, Graef van Nassau, syn Soon, volgde hem nae, en was syn eenige erfgenaem, soo in syn Heerlykheden en goederen, als in syn wysheit, beleyd en dapperheit. Syn Vader nog in 't leven synde, wiert hy by uyterste wille van Philibert de Challon, Prins van Oranje, syn Oom van Moeders syde, verklaert tot syn eenige erfgenaem in syn Prinsdom van Oranje, en andere Heerlyke goede-

Reinier Graef van Nassau Challon, Prins van Oranje.

1530.

Guichenon Chron. p. 101. ren in Bourguogne gelegen, onder die voorwaerde, dat hy verlaetende de naem en waepenen van het Huys van Nassau, voortaen met syn erven en naerkomelingen gebruyken soude die van Challon: sulks hy daer nae altyt bekent is geweest, met de naem van René de Challon, Prins van Oranje.

De hier voorgemelte Philibert de Challon, Prins van Oranje, was een dapper en ervaere krygsoverste, en die door Keyser Carel V. in veel voornaeme tochten gebruykt is geweest, en groote diensten aen hem heeft gedaen, voornaementlyk by het innemen van Romen, en in de belegering van Florence, daer hy is dood gebleven. Het is aenmerkelyk, dat van hem, aengaende het belegeren van de Stad Florence, wort verhaelt. De Keyser had een Verbond gemaeckt met Paus Clemens VII. uyt den Huyse van Medices, waer by hy belooft hadde, dat hy Alexander de Medices, bastaert Soon van Laurens, tot Hertog van Florencen soude verheffen. Die van Florence stelden sig geweldig daer tegen, en het kon niet uytgevoert worden, sonder de geheele Republic van Florence om te keeren, en die staet met de waepenen daer toe te dwingen. De Keyser versaemelde ten dien einde een machtig Leger, en wilde

Thuanus lib. 1. Hist.

het

het Opperbevel daer over aen Philibert de Challon, Prins van Oranje, opdraegen: dog hy had de edelmoedigheit van het in den beginne af te slaen, en liet sig in 't vervolg niet als met groote moeyte daer toe bewegen; dewyle hy opentlyk misprees en verfoeyde de heerschsugt van den oppersten Herder der Christenen (de Paus van Romen) die de magt der Christen Vorsten misbruykte, om aen syn onbesonne driften te voldoen, en om een staet voor syn Huys te verkrygen, met het verkragten van de Republic van Florence.

Om nu weder te keeren tot René de Challon, Prins van Oranje, Graef van Nassau, hy wiert door Keyser Carel V. in groote achting gehouden, was syn Stadhouder over Holland, Zeeland, Vriesland, en Utrecht, mitsgaeders over Gelderland, en Ridder van het Gulde Vlies. Als Maerten van Rossem in Braband was gevallen, versaemelde dese Prins eenig volk, en trok daer mede uyt syn vaederlyke Stad Breda, om den selven tegen te staen; dog sig te swak bevindende, wiert hy geslaegen, en moest sig met de vlugt naer Antwerpen bergen, daer hy echter de Burgers door syn tegenwoordigheit aenmoedigde, deselve in de kryg oeffende, en verders soodaenige or-

Syn leven. Goudhoeven Chron. pag. 101. Sligtenhorst Geld. gesch. p. 468. 1542.

Goudhoeven Chron. p. 612. Sligtenhorst

dre

Geld. Gesch. p. 457. en 458. dre stelde, dat hy het voornemen van Maerten van Rossem verydelde, en hem van Antwerpen deed afwyken. In 't volgende jaer ontsette hy Hensberg, dat door de Gelderse en Cleefse was belegert, en jaegde deselve van daer. Vervolgens ontfing hy de onderwerping van die van Gelderland en Zutphen aen den Keyser, en deed mede, in den naem van de Keyser, Sligtenhorst p. 461. 465. den eed aen deselve. Dese Prins was om syn getrouwheit, bysondere dapperheit en beleyd aen den Keyser seer lief en aengenaem, en wiert in verscheide krygstochten door hem gebruykt, tot dat hy Blyft dood voor S. Disier. eindeling in de belegering van S. Disier, een kleine Stad in Champagne, in 't bywesen van de Keyser, en nae by hem Heuterus lib. 12. Rer. Austr. p. 285. staende, door een stuk hout van een Huys, daer een geschutkogel door was gevlogen, Goudhoeven Chr. p. 101. soodaenig aen de schouder wiert gequest, dat hy weinige daegen daer nae aen die quetsuer quam te overlyden, in Sligtenhorst p. 479. den ouderdom van twee en dertig jaeren. Den 18. July 1544. De Keyser was daer aen seer gevoelig, quam hem op syn uyterste besoeken; en dewyle hy by syn Huysvrouw, Anna, Suster van Francois, Hertog van Lotharingen (die daer nae aen den Hertog van Aerschot trouwde) geen Kinderen quam nae te laeten, soo stelde hy by syn uyterste wille, met toestemming van den Key-

In 't supplement van Moreri, staet dat hy maer 26. Jaeren out soude syn geweest, dog dat is een misslag.

Keyser, tot syn eenige en algemeene erf-gename, syn volle Neef, Willem van Nassau, Soon van syn Vaeders Broeder, als doen maer elf jaeren out synde, soo als hier nae breeder sal werden gemelt.

Stelt Willem de eerste Prins van Oranje tot syn erfgenaem.

Als men uyt alle 't gene hier voren is verhaelt, komt aen te merken en te overwegen, hoe groote en menigvuldige diensten door het Huys van Nassau, in dese Nederlanden en elders, aen de Vorsten uyt het Huys van Oostenryk, en voornaementlyk aen Keyser Carel V. syn gedaen, soo en behoeve men sig niet te verwonderen, dat die Keyser het Huys van Nassau, boven alle andere in Europa, heeft begunstigt, en in hooge achting gehouden, soodaenig, dat men seyde, dat de Keyser het gemelte Huys in syn hart droeg. Het is derhalven sonder reden, dat de Spaensgesinde Schryvers, als mede Conink Philip de tweede, in den Ban tegen de Prins van Oranje uytgesprooken, hem van ondankbaerheit aen het Huys van Oostenryk komen te beschuldigen, dewyle syn Voorouders de weldaeden van het Huys van Oostenryk genooten, door haer getrouwheit en uytmuntende diensten hadden verworven: en het Huys van Nassau is niet eer ondankbaer aen dat van Oostenryk geworden, voor dat Conink Philip de tweede selfs

Groote diensten door het Huys van Nassau aen dat van Oostenryk gedaen.

dat

dat Huys met de grootste ondankbaerheit heeft gehandelt. Want bemerkende, dat de Prins van Oranje door syn bequaemheit, kloekheit en vermogen, hem voornaementlyk in de weg was, om syn heylloos voornemen van de Nederlanden, als overwonne Landschappen, onder de onbepaelde Heerschappy van Spanjen te brengen, te konnen uytvoeren, heeft hy eerst daer nae getracht, om hem door een schandelyke doot van kant te helpen, gelyk hy met de Graeven van Egmont en van Hoorn heeft gedaen, en dat misslukt synde, heeft hy alle syn goederen in de Nederlanden aengeslagen en verbeurt verklaert. Door welke harde behandeling, de Prins van Oranje van alle verpligting aen Conink Philip II. genoeg was ontslagen.

Ouders van de Prins.

De Ouders van Willem de I. Prins van Oranje syn geweest, WILLEM Graef van Nassau Dillenburg, jonger Broeder van Graef Hendrik van Nassau, hier boven gemelt: ende JULIANA, gebore Gravin van Stolberg; Sy was te voren wedowe van den Graef van Hannauw. Syn Vaeder was een Heer van veel verstand en beleyd, hy ging over tot de Protestantse Godsdienst, en deed deselve in syn Land opentlyk belyden, met het uytsetten te gelyk van het Pausdom; en vervolgens is hy

Apologie pag. 68. *en* 77. *Memoires d'Aubery p.* 15. *Sleidanus lib.* 10.

hy ook in het Smalcaldische Verbond getreden. Hy had syn verblyf in syn Land tot Dillenburg in 't Graefschap Nassau, en is aldaer overleden. Syn Moeder was een kloekmoedige, wyse en sedige Vrouw, men verhaelt, als iets seldsaems, dat sy gekomen synde tot den ouderdom van vyf en seventig jaeren, in haer leven heeft mogen sien een hondert en drie en twintig Kinderen en Kinds Kinderen van haer gesproten. Sy is eerst in den Jaere vyftien hondert acht en seventig overleden.

1559. Hooft Nederl. Hist. 20. B. Meteren 12. B. Goudhoeven p. 141. Bor 18. B. p. 431.

Willem, Prins van Oranje, Graef van Nassau &c. is geboren tot Dillenburg, op den 14. April, oude styl, des Jaers vyftien hondert drie en dertig; hy was de eerstgebore uyt dat huwelyk. In syn eerste jeugd gaf hy blyken van een wakker verstand, en van een seldsaeme gehengenis, en syn aengebore gaeven wierden door een goede opvoeding van verstandige deugdsaeme Ouders aengequeekt en opgewekt. Het lust ons niet, om den Leser met beuselingen op te houden, ofte in dese Beschryving iets te melden, dat verdigt zy, ofte maer alleen geschikt; om de Historie wat op te pronken. Niet te min, dewyle seeker bekende Historieschryver sig niet en heeft ontsien, van een omstandigheit te verhaelen, die ons eer verdigt als waerschynelyk voorkomt,

Geboorte van de Prins. Goudhoeven, Bor, Meteren, Hooft en anders, stellen syn geboortedag op den 14. April. sommige op den 13. en Aitsma heeft, op den 16. 1. D. p. 1030.

Strada Dec. 1. lib. 2. Hy hadt op de kant als syn

't Autheurs van Rantzouw in exempl. Astrolog. en Aitzinger in Leone Belg. beyde van klein gewicht.

komt, soo en konnen wy niet voorbygaen, om iets daer van te melden. Men wil dan, dat Graef Willem van Nassau, Vaeder van dese Prins, als nieuwsgierig synde over het geluk en wedervaeren van syn Kinderen, de vermaerde Philip Melanchton, die sig de voorsegging van geluk uyt de Sterren aengemaetigt hadde, gevraegt souw hebben naer het geluk van syn Kinderen. Dat Melanchton de geboorte staet van de Prins aengemerkt, en syn stellingen nae de Sterrekunde opgemaekt hebbende, daer uyt voorsegt soude hebben, dat de Prins een seer ongelyke geboortestaet hadde, dat de Sterren hem groote staet en eer beloofden, dat hy groote dingen soude ondernemen, dog dat hy het leven eindeling op een ongelukkige wys soude verliesen. Het is wel waer, dat Melanchton tot de kennis van de wiskunst en van de loop der Sterren, genegen is geweest, en waerschynelyk sal men hem daer uyt verdagt hebben gemaekt; dog hy heeft te veel kennis en verstant gehad, om sig met diergelyke ydele voorseggingen besig te houden: ook heeft men die van de Protestantse Godsdienst noyt te last konnen leggen, dat sy sig met ydele bygeloovigheden laeten misleiden.

De verwagting, die de jonge Prins had-

hadde, was in den beginne seer gering, en scheen niet veel te beloven, want de staeten en goederen, die syn Vaeder besat, waeren niet groot, en daer by hadde hy in 't vervolg een talryk huysgesin van elf Kinderen, te weten, van vyf Sonen, en ses Dogters, alle uyt dat huwelyk gesproten, boven en behalven nog een Voordogter, verwekt by syn eerste huysvrouw, de Dogter van Graef Jan van Egmont. Dog het schynt, dat het geluk de Prins al vroeg heeft gedient, met groote en magtige goederen buyten verwagting aen hem toe te brengen, ende hem alsoo gelegentheit te geven, om syn aengebore gaeven van verstand, wysheit, en voorsigtigheit op te wecken, ende hem bequaem te maeken tot het uytvoeren van alle die groote saeken, daer den Hemel hem toe had geschikt. Want René van Nassau Challon, Prins van Oranje, in het bloeyen van syn jaeren, sonder wettige Kinderen nae te laeten, gesneuvelt synde, soo als hier voren is gemelt, hadde kort voor syn overlyden, en reets in het Leger synde, by syn uyterste wil tot syn eenige en algemeene erfgenaem en opvolger verklaert, Willem van Nassau, outste Soon van syn Vaederlyke Oom, maekende verders aen Anna van Lottharingen, syn huysvrouw, het vrugtgebruyk

Meteren 12. B. Goudhoeven Chron. p. 141.

Wort erfgenaem van Reinier van Nassau, Prins van Oranje. Op den 20. Juny. 1544. Het Testament is te vinden

in de Europ. Mercurius. 1708. p. 7.

bruyk van alle syn nae te laeten goederen, tot haer overlyden ofte hertrouwen toe, mits aen deselve syn erfgenaem Jaerlyks uytkeerende een somme van twintig duysent guldens, ende alsoo sy niet lang daer nae aen den Hertog van Aerschot quam te trouwen, soo geraekte de Prins van Oranje haest in het volle bezit van alle die naegelaete goederen. Voorts maekte hy aen syn Bastaert Soon Palamedes een inkomen van vyftien hondert guldens Jaerlykse renten. Aen Jeanne de Challon, Bastaert Dogter van de Prins Philibert de Challon, gelyke vyftien hondert guldens Jaerlykse renten. Aen Alexis van Nassau, Heer van Gonroi, en aen Elisabet van Nassau, Vrouw van Jan van Renesse, Heer van Maele, bastaert Soon en Dogter van syn Vaeder, Graef Hendrik van Nassau, ieder vyf hondert guldens Jaerlykse renten. By dese gelegentheit kan men niet voorby gaen alhier aen te merken, dat de groote Heeren van die tyden doorgaens een ofte meer bekende bastaert kinderen hadden, die met de naem van dat geslagt, waer uyt sy van Vaders zyde gesproten waeren, dog onder de bynaem van bastaert, wierden genoemt, en die onder de Edellieden wierden gereekent.

De

De Conink van Spanjen, in den Ban tegen de Prins van Oranje, en de Spaensgesinde Schryvers, geven voor, dat de Keyser, de erffenis van het Huys van Challon aen hem te wege gebragt soude hebben, en dat René de Challon, Prins van Oranje, hem, op aenraeding van de Keyser, tot erfgenaem soude hebben verklaert. Dog het is niet waerschynlyk, want Willem, Prins van Oranje, was te dier tyd nog maer elf jaeren out, en nog niet bekent aen de Keyser, woonende in Duytsland by Graef Willem van Nassau, syn Vaeder, sulks de Keyser als doen nog geen bysondere sugt voor hem kon hebben; ook had de Keyser geen reden, om sig van het gedrag van Graef Willem van Nassau, die tot de Protestantse Godsdienst was over gegaen, te bedanken. En wat aenraeding quam hier te passe? dewyle René de Challon de eerstgebore synde van die Tak van den Huyse van Nassau, gewilt heeft, dat syn erfgenaem souw syn de gene, die in ordre van de eestgeboorte de naeste aen hem was, en sulks syn erfgenaem een Leenvolger uyt de natuer. Het gene in de uyterste wil van René de Challon wort gemelt, dat deselve gemackt was met tussenkoming van de goede wille van de Keyser, is maer een

Swaerigheit tegen die successie gemaeckt.

Apologie pag. 69.

plegtigheit en hoflykheit, dewyle te gelyk aldaer wort gelegt, dat hy van alle syn goederen kon disponeren, sonder dat de dispositie van syn Voorouders eenige verhindering daer aen konde geven, als gezuyvert en bevryd synde. Oversulks indien de Keyser hem die erffenis, sonder eenig belet daer in te doen, heeft laeten volgen, soo heeft hy niet anders daer ontrent gedaen, als het gene hy onvermydelyk nae recht en reden gehouden was te doen. Dog de Vorsten syn wel gewoon het voor een groote weldaet toe te reekenen, als sy iemant recht doen, ofte syn verkrege goederen gerust en vredelyk laeten volgen en bezitten, wanneer sy andersints maer een voorwendsel aen de hand hebben, om den selven van syn goederen of bezittingen te ontsetten of berooven. Het is met de saek aldus gelegen. Graef Willem van Nassau, soo als hier voren is gemelt, had sig tot de Protestantse Godsdienst begeven, en syn Soon, nu Prins van Oranje geworden synde, in deselve belydenis opgevoed. In de Raed van de Keyser was een bedenking voortgebragt, of de Soon van een soo genaemde Ketter wel mogt erven. Graef Willem van Nassau vernomen hebbende wat 'er gaende was, en dat 'er een toeleg gesmeed wiert, om syn

Soon

Soon van die schoore en ryke erffenis te ontsetten, quam selfs te Hove, om te versoeken en aen te houden, dat syn Soon in 't besit van die erffenis mogt werden gestelt. Lodewyk Schoore, President van de geheime Raed des Keysers, kante sig opentlyk daer tegen aen, seggende in den Raed, *Filius Haeretici non debet succedere.* De Soon van een Ketter moet niet erven. Dog Nicolaes Perenot, Vaeder van de soo beruchte Cardinael Granvelle, als doen Cancelier van de Keyser synde, en veel op hem vermogende, was gunstiger aen het Huys van Nassau, en bragt soo veel by den Keyser te weeg, die andersints Selfs aen dat Huys seer toegedaen was, dat de erffenis aen de jonge Graef Willem van Nassau, die daer door met eenen Prins van Oranje wiert, onbetwist wiert overgelaeten. Dese en andere weldaeden, die de Prins van Oranje van de Cancelier Perenot heeft genooten, maekten, dat 'er naederhand een groote en gemeensaeme vriendschap tussen haer ontstont, in soo verre, dat de Cancelier naemaels een voorstander van de Prins by de Keyser was, en de Prins in tegendeel alle dienst en gunst aen de kinderen van de Cancelier quam te bewysen, soo dat sy in een vertrouwde en gemeensaeme

Apologie pag. 68. Florens. vander Haer de Init. tumult. Belgic. lib. 1. p. 125.

De Prins wort in 't bezit gestelt van de erffenis.

vriendschap te saemen leefden; selfs ging de gemeensaemheit van de Prins, met een van de Sonen, namentlyk Antony Perenot, daer nae bekent met de naem van Cardinael de Granvelle, soo verre, dat de Prins van Oranje geen saeken van belang, selfs syn bysondere saeken en hofhouding raeckende, ondernam of bestelde, als op voorgaende raed en met goetvinden van den selven. Welke vriendschap echter daer nae, door verscheidentheit van gevoolens en van belangen, en door Hoofsche naeryver is verbrooken, en in een hevige vyandschap verandert.

Van der Haer de Init. tumult. Belg. p. 126.

Hoe wel het waer is, dat de Keyser niet anders als recht heeft gedaen, wanneer hy de erffenis van de goederen van 't Huys van Nassau in de Nederlanden, die men pleeg te noemen de successie van Breda, (om dat die Stad de voornaemste plaets is van die Heerlykheden, en daer het Huys van Nassau altyt haer verblyf, haer Raed en Reeken-Caemer pleeg te houden,) aen de Prins onverhindert heeft laeten volgen, soo moet men nogtans bekennen, dat de Keyser ontrent het verkrygen, ofte wedergeven van het Prinsdom Oranje, groote diensten aen de Prins heeft gedaen. Want de Hertog van Longueville en andere, hadden albereits, uyt krachte van andere voorgaende uyterste wil-

Apologie p. 68.

Public Gebed 3. D. p. 18.

willen, rechtelyke aensprack op dat Prins-dom gemaeckt: als mede de Conink van Vrankryk, op de Souverainiteit van het selve, beweerende, dat het onder Provence behoorde: en boven dien, was dat Prinsdom, geduerende den Oorlog, en om dat die Princen den Keyser tegen Vrankryk dienden, door den Conink van Vrankryk aengeslaegen. Dog de Keyser heeft by de Tractaeten, met de Conink van Vrankryk gesloten, het belang van de Prins t'elkens waergenomen, en te weeg gebragt, dat de Prins in het volle en vredige bezit van dat Prinsdom is herstelt geworden, hoewel hy daer nae die weldaed van de Keyser heeft getragt te ontkennen ofte te verkleinen, seggende, dat 'er geen Vorst was, wiens gunst hy in opsigt van dat Prinsdom noodig had, als alleen de Conink van Vrankryk: dat wel waer is, maer het is te gelyk waer, dat de gunst ofte toegeventheit van de gemelte Conink meer ten gevalle van de Keyser, als van de Prins van Oranje geschiede.

Siet de rechten van het Huys van Longueville op het Prinsdom Oranje in de Memoir. Histor. par Amelot de la Houssaye tome 2. p. 35.

Apologia pag. 68.

Ende wat de goederen uyt de successie van Challon, in het Graefschap van Bourguognen gelegen, belangt, de Prins heeft sig daer nae geweldig beklaegt, dat deselve hem dus lang en op een harde wyse waeren onthouden, waer van de schaede

Apologia pag. 68. en 69.

op die tyd wel bynae tot twee millioenen was beloopende. Boven dien, soo haest hy de erffenis aenvaerd hadde, dat hem de Heerlykheit van Chatel-Bellin ten eersten wiert ontrocken, waer van de achterstallen op die tyd, tot driemael hondert en vyftig duysent guldens quaemen te bedraegen. En als Graef Willem, syn Vaeder, aen de Keyser had versogt, dat de Prins syn Soon in 't bezit van die Heerlykheit mogt worden gestelt, waer in syn Voorsaet had geweest, soo hadde hy dat niet konnen verwerven, maer hem wiert alleenlyk toegelaeten, het selve by wege van recht te vervolgen. Daer nae wiert het proces aen den grooten Raed tot Mechelen bevolen, dog als het nae verloop van tyd eindelyk uytgewesen stont te worden, en de Raed daer mede reets besig was, soo was Conink Philip II. tussen beide gekomen, en hadde aen den Raed verboden, met die saek voort te gaen, soo dat het proces was blyven hangen.

Graef Willem wort genootsaekt, om de Prins syn Soon aen de opvoeding van de Keyser

Het schynt, dat de swaerigheit, die de Raed van de Keyser quam te maeken, om de erffenis van René de Challon aen de Prins van Oranje te laeten volgen, ter oorsaek dat syn Vaeder de Protestantse Godsdienst was toegedaen, met voordagt op de baen is gebragt, om Graef Willem van Nas-

Nassau syn Vaeder daer door te nootsae- ken, dat hy syn Soon aen de opvoeding van de Keyser soude moeten overgeven. Want de Keyser een groot Voorstander van de Roomsse Godsdienst synde, was niet sonder reden bedugt, dat een Prins van syn geboorte, en die sulke voornaeme goederen in de Nederlanden hadde, van de Protestantse Godsdienst synde, deselve ook aldaer gunstig soude wesen, en dikwyls ook aen syn voornemen, om de Protestantse Godsdienst in de Nederlanden uyt te roeyen, hinderlyk soude syn, gelyk in 't vervolg ook is gebleeken. Derhalven is het oogmerk van de Keyser sonder twyffel geweest, om de jonge Prins by sig te nemen, en in de Roomsse Godsdienst te laeten opvoeden. Dit is altyt seeker, dat de Prins, kort nae het beuren van die erffenis, door de Keyser van syn Vaeder is genomen, om aen syn Hof te worden opgevoed, en dat hy de tyd van negen jaeren lang in de Caemer van de Keyser is opgetrocken. Dog alsoo het leven van de Keyser genoegsaem in geduerige oorlogen en reistochten bestont, en de jonge Prins in syn teere jaeren, als maer elf jaeren out synde, nog niet in staet was, om het ongemak uyt te staen, van het Hof gestaedig te volgen, soo wiert hy door de Keyser be-

over te geven.

Strada Dec. 1. *lib.* 2. *Apologie p.* 68. 71.

De jonge Prins wort aen 't Hof van Coningin Maria op-gebragt.

bevolen aen syn Suster, Maria van Oostenryk, Coninginne Weduwe van Hongaryen, te dier tyd Gouvernante van de Nederlanden, om by haer en aen haer Hof te werden opgetogen. Daerom is het, dat de Prins naemaels heeft gesegd, dat hy van jongs op, en van den ouderdom van elf ofte twaelf jaeren onder de Nederlanders heeft verkeert, en nergens anders den tyd syns levens, dan by haer overgebragt heeft. Dat hy onder haer en niet elders is opgetrocken, en diervoegen, dat hy dese Landen voor sulks mogte houden, als of hy daer in geboren was.

Strada ibid. Vander Haer lib. 1. *p.* 187.

*Apologie p.*67. *en* 94.

* Dese Coningin Maria was een seer kloekmoedige Vrouw, deftig en staetig in haer gedrag, verstandig, en met veel uytmuntende hoedaenigheden verciert, en daer benevens tot een pragtige Hofhouding genegen. Naer het overlyden van haer Man, Lodewyk, Conink van Hongaryen en van Bohemen, die in de slag by Mohats, tegen de Turkse Keyser Soliman, dood bleef, wilde sy tot geen tweede huwelyk verstaen, niet tegenstaende sy door verscheide Vorsten wiert aengesogt. De Keyser, haer Broeder, die haer bequaemheit en verdiensten kende, maekte haer Gouvernante van de Nederlanden: sy gedroeg sig in dat Gouvernement

Thuanus lib. 21. Antiqui moris & gravitatis faemina, supra sexum fortissima.

ment seer loffelyk, soo in 't beleyd der saeken van de Regering en van Vrede, als van Oorlog, hadde een welgeschikte en niet te min prachtige Hofhouding, en was seer bemind van de Nederlanders, die sy geduerende den tyd van vyf en twintig jaeren met veel roem regeerde, tot dat sy met de Keyser, tegen haer sin, nae Spanjen moest overgaen, daer sy vervolgens ook is overleden. *Meteren I. B.*

Men behoeve sig niet te verwonderen, dat de Prins van Oranje met sulke uytnemende gaeven, bequaemheit en ervaerentheit, voornaementlyk in saeken van de hooge regeering en staetkunde, is voorsien en verciert geweest, als men aenmerkt dat hy het geluk heeft gehad, van een goede geboorte, van deugdsaeme Ouders, voortreffelyke opvoeding, en te gelyk van groote goederen te besitten: voordeelen waerlyk, die aen weinige menschen te gelyk mogen gebeuren. Hy was met een welgemaekte en seer gesonde gestalte des lichaems geboren, van een goede aert en imborst, en in syn kintsheit hadde hy de eerste indrukselen van eer en deugd van syn Ouders konnen ontfangen. Vervolgens wiert hy opgevoet aen het Hof, en onder de oogen van een groote Coningin, die gelyk geseid is, in verstand, deugd en beleyd van saeken *Voordeelige opvoeding van de Prins.*

haer

haer sexe te boven ging. Ende daer nae is hy opgetrocken en geformeert aen het Hof van een Keyser, die een groot kenner van bequaemheit en verdiensten was, en uyt wiens Hof, als uyt een vermaerde Hooge School, soo veel vermaerde groote Mannen, die soo wel in Staetkunde als in den Oorlog hebben uytgemunt, syn voortgekomen.

Apologie p. 71. Brantome Vies des hommes Illustr. 1. p. 279.

Syn Hof wiert altyt gevolgt van een machtige Edeldom uyt verscheide Volkeren van Europa, en hy had een Hof, voornaementlyk in de Nederlanden, daer de dapperste en vermaertste Mannen van Europa, en de bloem van Nederlandse, Duytsche, Bourguondische, Italiaensse en Spaensse Heeren en Hovelingen nae toe vloeyde, sulks syn Hof in allen deele uytmuntende was.

Hy wort aen 't Hof van de Keyser overgebragt.

De jonge Prins van Oranje heeft ook wel een goed gebruyk van dat geluk en van die gunstige gelegentheit weten te macken, want uyt syn kindse jaeren gegaen synde, wiert hy aen het Hof en onder de opsigt van den Keyser overgebragt, hebbende als Edelman van de Bedkaemer de gelegentheit om altyt nae by de Persoon van den Keyser te wesen. Hy wist sig soodaenig nae de sin van den Keyser te schicken, hem te believen, op te passen, en door alle gedienstigheit, met se-

Strada Dec. 1. lib. 2. Vander Haer de Init. tum. Belg lib. 1. p. 187. Reid Ne-

sedigheit gepaert, in diervoegen in te ne- *derl. gesch.*
men, dat de Keyser een bysondere vriend- 3. B.
schap en genegentheit voor hem kreeg;
en hem boven alle andere jonge Heeren
en Hovelingen begunstigde. Boven dien Bysondere
gaf hy soodaenige blyken van een goede gaeven
imborst, verstant, oordeel en voorsigtig- van de Prins.
heit, verre boven het bereik van syn jae-
ren, te saemen van een seldsaeme geheu-
genis, waer door hy alle geschiedenissen
niet alleen, maer ook de naemen van on-
tallyke plaetsen en menschen wist te ont-
houden, dat de Keyser een groot ver-
maek in syn gesellschap schepte, en hem
aenleiding gaf, om syn aengebore gaeven
verders aen syn Hof op te wecken, aen
te queeken en tot volmaektheit te bren-
gen. Ten dien einde liet de Keyser hem
in den Raed komen, en aen syn zyde
staen, om de gewichtige saeken en raed-
slaegen, die aldaer voorquaemen, aen te
hooren; en bemerkende syn bequaem- Groot be-
heit, soo ontsag de Keyser sig niet, van haegen
seer gemeensaem met hem om te gaen, van de
Keyser in
hem selfs te onderrichten, en somtyts hem.
saeken van aengelegentheit te betrouwen, *Reid ibid.*
sulks men wel mag seggen, dat de Prins
van Oranje door de hand van die groote
Keyser gelyk als is geformeert: ook souw
de Keyser somtyts aen syn vertrouwde Ho-
velingen hebben bekent, dat die jonge
Prins

Prins hem dikwyls van sonderlinge raed bediende, en sulke bequame schickingen aen de hand gaf, dat hy sig ten hooghsten daer over moest verwonderen. En als 'er vreemde Vorsten ofte Gesanten in 't geheim by den Keyser gehoor moesten hebben, en de Prins sig, benevens andere Hovelingen, uyt de Caemer wilde begeven, soo deed de Keyser hem blyven, om daer by tegenwoordig te syn. Het moet als iets bysonders werden aengemerkt, hoe dat de Prins van Oranje in soo jonge jaeren, die doorgaens aen de losse driften, onvoorsigtigheit en roekeloosheit onderhevig syn, de goedkeuring en gunst van een soo groot Keyser soodaenig heeft weten te verkrygen, dat die hem boven alle andere Heeren van aensien en Hovelingen heeft begunstigt, en uytsteekende blyken van achting en vertrouwen aen hem heeft gegeven, soo als hier naer nog breeder sal werden getoont: hier door is het ook gebeurt, dat den Adel, Regeerders en Ingesetenen der Nederlanden het oog meest op de Prins van Oranjen hebben geslaegen, en alle haer genegentheit tot hem hebben gewent. Dog die groote gunst van de Keyser verwekte nyd en naeryver in de Hovelingen, gelyk het doorgaens geschiet, en daer waren 'er, die de Key-

Aubery Memoir. de Hollande p. 4. 5.

Van der Haer de Init. tumult. Belg. lib. 1. p. 190.

Idem p. 188.

Keyser waerschouwden, dat hy toe moest sien, dat hy een Vos opvoede, die 't eeniger tyd syn hoenders souda op eten: dog de Keyser verachte die achterklap, en volharde in tegendeel soodanig in syn genegentheit tot de Prins, dat hy voortging met aen hem verders alle blyken van gunst en achting te bewysen, en dat hy, op syn vertrek nae Spanjen, hem nog in 't bysonder aen Conink Philip de tweede, syn Soon, recommandeerde. *Strada lib. 2.*

De Prins van Oranje heeft op die wyse den tyd van syn jeugd, en sulks tot den ouderdom van twintig jaeren toe, meest aen het Hof en in 't geselschap van de Keyser doorgebragt: en als hy ondertussen tot den ouderdom van achtien jaeren was gekomen, soo trouwde hy, onder de gunst van de Keyser, met Anna van Egmont, eenige naergelaete erfdogter van Maximiliaem van Egmont, Graef van Bueren, mede als doen achtien jaeren out synde. Door welk huwelyk naemaels de groote goederen van de Graeven van Bueren in het Huys van Oranje syn overgebragt, naementlyk, de Graefschappen van Bueren en van Leerdam, de Heerlykheden van Ysselstein, en St. Maertensdyk; mitsgaeders Cortgeene, en andere goederen meer, in het

De Prins trouwt met de Dogter van de Graef van Bueren.

In July 1551.

Heuterus lib. 13. Rer. Austr. Goudhoeven, Chron. p. 133. Van der Heer lib. 1. p. 188.

het Eiland van NoortBeverland in de Provincie van Zeeland gelegen.

Het leven en bysondere sterf-wyse van den Graef van Bueren.

By dese gelegentheit sal het wel de moeite waerdig wesen, om iets van den selven Maximiliaen van Egmont, Graef van Bueren, te melden, te meer, om dat hy te recht onder de doorluchtige Mannen van Nederland kan werden gereekent.

Goudhoeven Chr. p. 132. Reigersberge Chron. p. 465. en 489.

Hy was Ridder van het Gulde Vlies, en Stadhouder over Vriesland, een dapper en vroom Krygsman, en bysonder aengenaem aen Keyser Carel V. die hy in verscheide Oorlogen en aenslaegen getrouwelyk heeft gedient, en bysonder in den Oorlog tegen de Protestantse Vorsten, die in het Smalcaldische Verbond waeren getreden. Hy lichte met groote vlyt, op bevel van den Keyser, in de Nederlanden, een Leger van tien duysent Voetknegten, en van vyf duysent Ruyters, dat hy als Opper-Bevelhebber gebood, en aen den Keyser tot Regensburg te hulp bragt, dat geen klein gewigt aen de saeken van den Keyser in dien Oorlog heeft toegebragt.

Heuterus lib. 12. Rer. Austr. cap. 7.

Histoire de l'Empereur Charles V. par le Comte de la Rocca.

Het gebeurde, dat de Keyser, te saemen met den Hertog van Alba, een voordeelige gelegentheit versuymde, om aen den vyand slag te leveren, en dat sy nae den raed van den Graef van Bueren niet en wilden luysteren, waer

door

door hy soodaenig wiert gebelgt, dat hy opentlyk verklaerde, als dat hy in toekomende op haer bevelen niet en souw letten, sweerende, dat hy den Keyser, nog den Hertog van Alba in de tyd van veertien daegen niet en soude gaen sien, maer dat hy sig alleen met drinken en vrolyk syn, besig wilde houden. Men verhaelt ook, dat de Keyser op seekere tyd met hem gemeensaem en in vriendschap praetende, hem tot erkentenis van syn goede diensten aengeboden soude hebben, om syn Graefschap Bueren tot een Hertogdom op te rechten, de Graef daer op aen de Keyser soude hebben gevraegt: wat inkomen syn Keyserl. Maj. daer by soude doen, om syn nieuwe waerdigheit te konnen ondersteunen? dat de Keyser daer op geantwoort soude hebben, gy zyt ryk genoeg, en de Graef daer en tegen aen de Keyser te gemoet soude hebben gevoert, dat hy syn Keyserl. Maj. voor die eer bedankte, dat hy liever een ryke Graef, als een arme Hertog wilde wesen. Een sonderlinge gemaetigheid, die men in andere Groote niet ligt sal vinden, die altyt nae hooger eernaemen staen, en sig tot grooter staet tragten te verheffen, dan sy door haer inkomsten konnen uytvoeren, waer door het niet selden gebeurt, dat sy sig in schulden moeten in- Public Gebed. 3. D. p. 139.

wickelen, en haer waerdigheit op het laest aen verachtinge bloot stellen.

Den 23. Decemb. 1548. Heuterus lib. 13. Rer. Austr. c. 1. Goudhoeven Chr. p. 132. en 617.

Hy overleed tot Brussel aen de Squinancie, ofte het halsseer, seer schielyk en genoegsaem op syn stoel sittende, en op het uyterste van syn leven, deed hy op een seldsaeme wyse syn onbesweecke edele moed blyken. Als hy siek was geworden, en de geneesmiddelen, die men aenwende, te vergoefs waeren, quam Vesalius, Geneesmeester van den Keyser, soo men verhaelt, by hem, om hem te sien, en hem de pols getast, en de staet van syn siekte overwogen hebbende, maekte hy aen de Graef rond uyt bekent, dat hy binnen de tyd van vyf ofte ses ueren moest sterven; soo de regels van syn kunst vast gingen, hem te gelyk vermaenende, dat hy in de korte tyd, die hy nog overig had, op het bestellen van syn saeken soude letten. De Graef van Bueren scheen sig over die boodschap niet veel te ontsetten, maer versogt ten eersten, dat de Bisschop van Atrecht, naederhand Cardinael Granvelle, en de Graef van Aremberg, syn twee boesemvrienden, by hem wilden komen, om syn laeste afscheit van haer te nemen. Vervolgens maekte hy syn uyterste wil; biegte sig, en ontfing de rechten van de Kerk, 't welk gedaen synde, liet hy

Dit verhael is getrocken uyt Brantome Vies des hommes Illustr. & Grands Cap. 1. Part. p. 272.

Dog Goudhoeven verhaelt die omstandigheden soo breed niet.

syn beste en rykste kleederen brengen, om die aen te trecken; voorts mede syn schoonste waepenen, waer mede hy sig, tot de sporen aen de voeten toe, deed waepenen: nog liet hy sig omhangen met de groote mantel en teiken van de Ridder Ordre van 't Gulde Vlies, en met de degen aen de syde, deed hy sig in de groote sael van syn Hof in een armstoel nedersetten. Aldaer gezeten synde, en voor hem op een taefel hebbende doen stellen syn helmet, verciert met pluymen, met syn ysere handschoenen, gaf hy last, dat men alle luyden van aensien, en die by hem bekent waeren, tot hem soude toelaeten, en dat die van syn huys en bediende voor hem souden verschynen. Het getucht ondertussen tot Brussel verspreid synde, dat de Graef van Bueren op syn uyterste was, en dat hy, volgens het gevoelen van Vesalius, binnen weinige ueren moest sterven, soo waeren verscheide hooge en laege Bevelhebbers, van de Nederlandse, Hoog Duytsche en Spaensse Benden, begeerig om hem voor syn overlyden te sien, en haer afscheit van hem te nemen: hy liet deselve, de een nae de andet binnen komen, hy sprak met haer, en ontfing se met de evenmoedigheit, als of hy maer een reys van huys ging doen. Dat

gedaen synde, liet hy alle de Bediende van syn Huys mede voor hem verschynen: daer quaemen syn Hofmeester, Edellieden, Edeljongens, Caemerdienaers, Dienstknegten en alle andere tot syn Stalknegts toe, die hy seer minnelyk ontfing, deselve aen den Bisschop van Atrecht bevelende, om haer, nae derselver diensten te beloonen, ofte selfs aen haer geschenken doende: welke alle met de traenen in de oogen, en met de grootste teederheit, haer afscheid op haer knyen leggende van hem quaemen te nemen. Ondertussen bemerkte hy onder den hoop een oude en arme Valkenier, die hem lang had gedient, en die door het gedrang tot hem niet en kon naederen, ondertussen de aenstaende dood van syn goede Meester met heete traenen beschreyende; hy deed hem naeder komen, sprak hem minnelyk aen, en vertrooste hem, vraegende tussen beyden, hoe dese en gene vogels, die hy onder syn opsigt had, het al maekten, even eens, als of hy in syn huysslyke saeken besig was, en sig de dood niet eens en bekreunde. Vervolgens siende nae den Bisschop van Atrecht, seide hy: Myn Broeder, ik bevele uw dese Valkenier, hy heeft my en myn Vaeder altyt wel gedient, en heeft geen loon genoeg nae syn dienst ontfangen,

gen: ik bidde uw, draegt dog sorg, dat hy syn leven lang geduerende syn onderhoud in myn Hof moge hebben. Die medodoogende en gemeensaeme aenspraek van soo een groot Heer, met een van de minste van syn bediende, in 't laeste oogenblik van syn leven, perste de traenen uyt de oogen van alle de omstanders. Vervolgens eyschte hy syn kostelykste beeker, en geliet sig, als of hy de gesontheit van de Keyser syn Meester dronk, doende daer benevens een treffelyke aenspraek, den Keyser bedankende, voor de eer en gunst van hem ontfangen, en betuygende altyd aen hem getrouw te syn geweest: daer en boven nam hy het Ridderlyk Cieraed van het Gulde Vlies, behandigde dat aen den Graeve van Aremberg, om het selve aen den Keyser over te geven. Ondertussen liet hy het oog mede vallen op Vesalius, die wederom in in de sael was gekomen, hy versogt hem naeder te komen, en omhelsde hem, met dankseggingover syn getrouwe raed en waerschouwing. Eindeling gevoelende, dat de dood hem genaekte, seyde hy het laeste vaerwel aen den Bisschop van Atrecht, en aen den Graeve van Aremberg, mitsgaeders aen de andere Edellieden en Bevelhebbers daer nog tegenwoordig synde, deed sig vervolgens op syn

bedde draegen, en aldaer nedergelegt fynde, quam hy te gelyk den geest te geven. Men moet bekennen, dat dese sterfwys van den Graeve van Bueren voor die van de vermaerde Petronius niet en behoeft te wyken.

De Prins wort gemaekt Generael van de Ruytery.

Strada Dec. 1. lib. 2.

Om nu weder te keeren tot de Prins van Oranje. De Keyser gaf hem in 't vervolg, en kort nae syn huwelyk, bysondere blyken van syn gunst, want hy maekte hem Opperbevelhebber over de Nederlandse Ruytery, ofte in die tyd, soo genaemde Bonden van Ordonnantie: en niet lang daer nae, als hy nog geen

1555. twee en twintig jaeren out was, vertrouwde hy hem het Oppergebied over syn Leger tegen de Fransse in de Nederlanden.

Apologie p. 71.

De Keyser geeft hem het opperbevel over syn Leger tegen de Fransse.

Want Philibert Emanuel, Hertog van Savoyen, het gebied hebbende over het Leger van den Keyser, moest om eenige voorgevalle saeken sig elders begeven, sulks het noodig was, dat een ander bequaem Opperhooft in syn plaets wierde gestelt. De Prins van Oranje was als doen niet te Hove; maer was syn verblyf voor eenigen tyd tot Bueren gaen houden: ondertussen waeren 'er verscheide Heeren van aensien, en ervaere Veld-Oversten, die naer het oppergebied over het Leger stonden, en onder deselve de Graeven van Bossu, van Lalain, van

Me-

Megen, van Aremberg en van Egmont: 1555.
de laeste was wel twaelf jaeren ouder als de Prins van Oranje, en boven dien een groot Krygsman, gelyk daer nae wel is gebleeken: ook stond daer nae Maerten van Rossem, een oud dapper Ridder. In de Raed van de Keyser wiert van de Prins van Oranje niet eens gemelt, om dat 'er wegens syn jonkheit geen gedagten op hem vielen, dog de Keyser verklaerde hem, uyt eigē beweging en verkiesing, voor alle andere tot Opperbevelhebber van syn Leger. Een groote eer voor de Prins, en een sonderlinge blyk van grootachting en vertrouwen, dat hy door de Keyser, die selfs een dapper en ervaere Krygsoverste was, en een goed kenner van de bequaemheit syner Hovelingen en Krygslieden, tot soo een gewigtig gebied dienstig en bequaem wiert geoordeelt te wesen. Hy voldeed ook wel aen de keure en verwagting van de Keyser, en gedroeg sig in allen deele, als een oud, ervaere en voorsichtig Krygsoverste. Verrichtingen van de Prins.

In het Leger gekomen synde, dat te gelyk door eenige Hoog Duytsche Benden versterkt was, deed de Prins van Oranje de vestingen van Charlemont, die men reets te voren ondernomen hadde te bouwen, verders in 't gesigt van het vyandtlyke Leger voltrecken, en in staet van te- *Thuanus lib. 16. Meteren 1. B. Heuterus lib. 13. Rer. Austr. cap. 23.*

1555. tegenweer stellen: selfs liet hy die uytbreiden tot by de plaets, daer het vyantlyke Leger stont, dat den Hertog van Nevers aen 't hooft hadde. Dat gedaen synde, maekte hy een beweging, als of hy Marieburg wilde aentasten, en bemachtigde ondertussen het Casteel Fagnoles, welkers Besetting hy met groote heusheid en bescheidentheit handelde. Vervolgens deed hy het dorp Corbigni, aen de Maes gelegen, versterken, om het uytloopen en stroopen van de vyantlyke partyen te beletten, en noemde die sterkte Philippeville, nae de naem van des Keysers Soon. Ende niet tegenstaende het Fransse Leger, door de komst van den Admirael de Coligny, met versse hulp-Benden was versterkt, soo liet de Prins van Oranje niet alleen niet nae, van aen den Vyand het Hooft te bieden, maer was selfs bedacht, om alle afbreuk aen den selven te doen; en ten dien einde hadde hy het oog op Marieburg. De Vyand daer voor beducht synde, deed een sterk geleyde met levensmiddelen en oorlogs behoeften binnen Marieburg brengen; niet te min scheen de Prins by syn voornemen te willen blyven, dog hy wiert door een vyantlyke Bevelhebber misleyd, die benevens anderen van dat Geleyde, dat de voorraed tot versterking van Marieburg had-

hadde ingebragt, gevangen was genomen, en die daer ontrent ondervraegt synde, de saeken veel grooter hadde opgegeven, en met stoute kaeken staende gehouden, dan die in der daet waeren; waer door de Prins van Oranje de gedagten, om Marieburg aen te tasten en te bemachtigen, liet vaeren. Het jaergetye ondertussen verloopen synde, en de Prins ook door de Keyser nae Brussel ontboden werdende, om de plegtigheit van de afstand en Overdragt der Regeering by te woonen, soo scheide hy het Leger, en verdeelde het in de winterlegeringen en besettingen. Dit gebied over het Leger van den Keyser, en de goede uytslag van die Veldtocht, heeft aen de Prins van Oranje veel eer en roem, in soo jonge jaeren, toegebragt, want niet tegenstaende hy aen 't Hooft van het vyandlyke Leger tegen hem hadde den Hertog van Nevers, en den Admirael de Coligny, twee voornaeme Krygsoversten, van welke de laeste naemaels wel heeft getoont, dat hy een sterke tegenpartye was, soo en heeft de Prins niet alleen geen afbreuk van deselve geleden, maer in tegendeel voordeel op haer behaelt, en in 't gesigt van 't vyantlyke Leger, heeft hy de twee Vestingen van Charlemont en Philippeville gestigt en versterkt, hoewel de pest ook

1555.

Apologie pag. 72.

1555. seer swaer in syn Leger was. Eer wy van die Veldtocht scheiden, konnen wy seekere omstandigheit, die eenige betreckking daer op heeft, niet ongemerkt voorbygaen. De Prins van Oranje heeft verklaert, dat hy het Leger gebiedende niet meer van de Keyser ontfing, als drie honderdt guldens ter maend, die nauwlyks toereikende waeren, om slegts de dienaers, die syn tenten spanden, daer mede te betaelen: waer uyt niet alleen soo seer de suynigheit, als wel de valsche Staetkunde van de Vorsten uyt het Huys van Oostenryk in die tyden komt te blyken, want haer toeleg was, om de voornaeme en rykste Edellieden van de Nederlanden in groote onkosten in te wickelen, met het geven van hooge eernaemen, en met aensienlyke Ampten en Gesandschappen aen haer op te draegen, daer sy maer seer geringe wedden voor trocken, op dat sy arm souden worden, en van het Hof moeten afhangen: welke Staetkunde haer in 't vervolg quaelyk is bekomen, en die quaede kunsten hebben haer Meester geloond, gelyk in 't vervolg breeder sal werden vermelt.

Apologie p. 71.

De Keyser ontbied de Prins na Brussel.

De Keyser ondertussen voorgenomen hebbende, om sig geheel en al van syn Staeten, Ryken en Heerschappyen te ontslaen, en deselve aen syn Soon over te ge-

geven, ontbood hy de Prins van Oranje 1555.
uyt het Leger; om die plegtigheit van de *Apologie*
Overdragt der Landen, by te woonen. Het *pag. 71.*
sal niet noodig wesen, alle de omstandigheden van die Overdragt te beschryven, als voor soo verre de Keyser by die gelegentheit, en in het laeste bedryf van syn Regeering, gelyk als voor het oog van gansch Europa, een bysondere blyk heeft willen geven van syn hooge achting voor de Prins van Oranje. Want gaende nae *Den 25. October.*
de Vergaedering van de Algemeene Staeten van alle de Nederlanden, daer die *Meteren 1. B.*
plegtigheit soude werden verricht, soo *Heuterus lib. 14.*
deed de Keyser sig onderſteunen door de *Rer. Austr. cap. 2.*
Prins van Oranje, leunende met de hand op syn schouder: en opstaende, om de *Thuanus lib. 16.*
Staeten aen te spreeken, soo steunde hy *Hist. in fine.*
op een stok met de eene hand, en met de andere op de schouders van de Prins; gelyk hy mede uyt de Vergaedering gaende, op deselve wyle door de Prins wiert onderſteunt. *Wort in de plegtigheit van afstant door de Prins onderſteunt.*

De Keyser op syn vertrek nae Spanjen staende, nam in syn geselschap mede syn twee Susters, Eleonora, Coninginne Weduwe van Portugael, en daer nae van Vrankryk, syn oudste Suster, en Maria, Coninginne Weduwe van Hongaryen, Regente der Nedetlanden, die deselve Landen soo lange jaeren met lof

had-

1555. hadde bestiert. Men meind, dat de laeste genoegsaem tegen haer wil nae Spanjen moest vertrecken, en dat het soo goedgevonden wiert, om dat de gene, die het meeste gesag in 't Land sogten te hebben, het alsoo wilden, en geen berispers begeerden. En geen wonder, dat die Coningin het verblyf in de Nederlanden voor Spanjen verkoor, dewyle sy aldaer soo lange jaeren hadde geleeft en geregeert, en by de Nederlanders wegens haer verdiensten en loffelyke Regeering seer aengenaem was. Misschien dat Conink Philip II. een naeryver tegen haer heeft opgevat gehad, vreesende, dat sy in de Nederlanden blyvende, hem tot een verwyt wegens syn aenstaende quaede Regeering soude verstrecken, dewyle kort daer aen uyt geheel syn gedrag is komen te blyken, dat hy, die, soo in geboorte, als in aerd en manieren een rechte Spanjaert was, van voornemen was, om de Nederlanden, als overheerde Landschappen, door Spaensse Raed en Bediende te laeten onderbrengen en overheerschen; dienvolgende kon hy wel begrypen, dat die roemweerdige Coningin hem seekerlyk in de weg soude wesen. Sy dit ook voorsiende, hadde voor haer vertrek den Nederlandsen Adel aen den Conink

Meteren 1. B.

in

in 't byfonder bevolen, feggende, defelve hem nutter te fullen wefen, als den Spaenffen Raed. Het foude voor Conink Philip vry beter fyn geweeft, indien hy die heilfaeme raed hadde naergekomen, en hy hadde, foo voor hem als voor de Nederlanders geluckiger geregeert. Hier benevens verhaelt de Prins van Oranje, dat de Keyfer, beter als iemant kennende de opgeblaefe en hoovaerdigen aerd der Spanjaerts, en misfchien ook de quaede neiging van fyn Soon bemerkt hebbende, ook wel onderricht fynde van de ftaet defer Landen, en waer door defelve te bewaeren ofte te verliefen fouden fyn, den Conink, fyn Soon, in tegenwoordigheit van hem Prins van Oranje, van den Graeve van Boffu, en van vele andere Heeren in fyn Caemer fynde, ernftelyk gewaerfchouwt foude hebben, in gevalle hy de Spaenffe hoogmoet niet in toom quam te houden, hy wel voorfag, dat defelve de oorfaek foude fyn van de geheele bederving der Nederlanden, die de moetwillige Regeering der Spanjaerden niet en fouden konnen verdraegen. Die goede raed van de Keyfer wort by een ander geloofweerdig Schryver, eenigfints anders, en maer in een algemeene fin vermelt. Namentlyk, dat hy niet en fouw toelaeten, dat de Nederlanders door vreem-

1555.

Apologie p. 76.

Heuterus lib. 14. Rer. Austr. c. 6.

1555. vreemde ofte inboorlingen onderdrukt souden werden, naer dat hy hem alvorens hadde vermaent, dat hy de Roomsse Godsdienst soude voorstaen, en niet toelaeten, dat eenige nieuwigheden daer tegen ingevoert souden werden, ofte dat die in dese Landen wortel souden schieten, ten zy hy wilde sien, dat die machtige en voortreffelyke Heerschappy, die hy en syn Voorouders met soo veel mooite hadden opgerecht en voorgestaen, te gronde soude gaen. Die laeste raed, als meer met syn aerd en gevoelens over een komende, heeft Conink Philip II. naemaels maer al te wel achtervolgt.

1556. De Keyser toog van Brussel nae Gent, daer hy syn afscheid nam van alle de Gesanten van de vreemde Mogentheden, versoekende, dat sy den Conink, syn Soon, aen haer Meesters gunstig wilden bevelen: van daer vertrok hy over 't Zas nae Vlissinge, en ging syn verblyf nemen op het Casteel van Wester Souburg, nae by Vlissinge gelegen. By sommige wort Zeeburg gemelt, synde het Casteel, gemeenelyk Rammekens genaemt, dat hy te voren als een voornaeme sterkte, tot bescherming van de haeven van Middelburg en van de Stroomen van Zeeland hadde laeten bouwen. Terwyle hy aldaer was, en eer hy nae Spanjen vertrok, schreef

De Keyser vertrekt na Spanjen.

Heuterus lib. 14. Rer. Austr. cap. 6. Meteren 1. B. Thuanus lib. 17. Hist.

De Brief is geschreven uyt

schreef hy een Brief aen syn Broeder, de 1556.
Roomsch Conink Ferdinand; hem te Subburg,
kennen gevende, hoe dat hy de Regee- den 7.
ring van het Roomsche Ryk aen hem Septemb.
quam af te staen en over te geven, 1556.
sig voortaen daer van ontslaegen hou- Boxhorn
dende: daer benevens verkoor hy de Chron. 2.
Prins van Oranje tot syn Gesant, om te D. p. 512.
saemen met twee Rechtsgeleerden, Gre- Heuterus
gorius Sigismundus Silla, syn Onder Can- d. l.
celier, en Wolfgang Haller, Keyserly- Draegt
ke Secretaris, op de toekomende Ryks- aen de
dag van synen 't wege over te draegen de Prins de
Regeering, tytel en weerdigheit, te sae- last op,
men met de Keyserlyke Scepter en om de
Croon, en met alle de Gerechtigheden Keyserly-
daer toe behoorende, even en al eens, ke weer-
of hy reets gestorven was, gevende de dighelt en
Gesanten daer toe volkome magt; en Croon
versoeckende de Geestelyke en Weereld- over te
lyke Ceurvorsten, sulks te willen toe- geven.
staen, en sig wel te laeten gevallen. De Prins had geern van die last ontslaegen geweest, en moest deselve genoegsaem tegen syn wil, en naer veel betuygingen daer tegen, aennemen, seggende, dat het hem niet redelyk en dagt, dat hy de Croon van syn Meesters hooft, die syn Voorouders daer op hadden helpen setten, elders soude gaen weg draegen. Eindeling heeft hy dat Gesandschap eerst

Apologia p. 71.

1556. in den jaere 1558. volbragt, gelyk als op syn plaets sal werden gemelt.

Van die afstand van Keyser Carel V. is in de Weereld verscheidentlyk gesprooken, daer syn 'er die meinen, dat het uyt Godsdienstigheit is geschiet; andere uyt een weersin in de Weereldse saeken, en om dat hy wel sag, dat het geluk hem begon te begeven, en dat hy tegen Hendrik de II. Coning van Vrankryk, niet en vermogt. Het waerschynelykste is, dat die Keyser syn lichaem en geest te gelyk verswakt vindende, soo door de al te groote last en gestaedige sorge van de Regeering, gewoon synde, alle gewichtige saeken selfs te verhandelen, als door de ongemacken van het geduerig reisen, en Oorlogen, daer by komende, dat de jigt hem genoegsaem het gebruyk van syn eene arm, en van een been hadde benomen, dat hy door sorg en kommer afgesloost, en door de laeste ongeluckige Krygstochten missmoedig geworden synde, geheele nagten niet en kon rusten nog slaepen, soo voorsag hy wel, dat hy tot de saeken van de Regeering van soo een groote en wyd uytgestrekte Heerschappy niet meer bequaem was, en dat hy voor hem beter soude doen, van het weinige leven, dat hem nog overig was, in rust door te bren-

Mezeray Abregé de l'Histoire de France en Henry 2.

brengen; en voor syn Ryken en Staeten, 1556.
dat die door een jong Vorst wierden
bestiert. Syn twee Susters hielpen hem
aen de eene zyde daer toe overreeden,
en aen de andere zyde haekte syn Soon,
Conink Philip de II. nae de Regeering,
en de Spaensse Hovelingen en Staetsdie-
naers spanden ook te saemen, om de
Keyser daer toe te brengen, hopende,
dat sy by syn Soon meer souden vermo-
gen, dat sy niet alleen meer deel als an-
dere in de Regeering souden hebben,
maer dat sy over de Nederlanden souden
heerschen.

Hier nae ging de Keyser te scheep,
om nae Spanjen te vaeren, daer hy
voorspoedig aenquam, sig vervolgens in
een Clooster begevende, alwaer hy de
Weereld, die hy te voren door syn
heerschsugt niet weinig hadde ontrust,
ging verlaeten, tot dat hem de Dood niet
lang daer nae quam weg te rucken.

Ende aengesien die Keyser soo veel gerucht in de Weereld heeft gemaekt, en buyten twyffel een groot en machtig Vorst is geweest, daer benevens een gebore Nederlander, en die veel werk van dese Landen heeft gemaekt, ook by de Nederlanders seer geacht en gelieft is geweest, soo sal het wel de moeite weerdig wesen, om hem in syn levenswyse,

Caracter van Keyser Carel V.

1556. aerd en manieren alhier af te beelden.

Heuterus lib. 13. *Rer. Austr. c.* 1. *Thuanus lib.* 16. *Hist. Hooft Nederl. Hist.* 1. *B. Bor.* 1. *B.*

Hy was een Vorst van een goede inborst, en te gelyk begaeft met een gesond oordeel, groot verstand en geluckige geheugenis, ervaeren in de Latynsse, Fransse, Spaensse, Italiaensse, Hoog- en Neder-Duytsche taelen, en behalven de Latynsse, kon hy alle de gemelte taelen spreecken, en ieder Volk in syn tael antwoorden. Hy sprak weinig en hoorde snel toe: was een goet kenner van luyden van verstant en verdiensten, soo wel in Staetkunde als in saeken van den Oorlog, ook heeft men gesien, dat syn Hof is geweest gelyk een queekschool van veel voortreffelyke en schrandere Staetsdienaers, en van dappere en ervaerne Krygs-Overste, die daer uyt syn voortgekomen, en die naederhand nog groote diensten aen syn Soon Conink Philip II. hebben gedaen. Hy was openhartig, wanneer syn belang daer mede niet en was vermengt, spraeksaem en beleeft, selfs met een vriendelykheit, dog die te gelyk met deftigheit was gepaert, en daer benevens welspreekende, soodaenig, dat hy de menschen te gelyk kon overtuygen, nae syn sin leiden, en wel vergenoegt van sig laeten henen gaen. Hy was een grootmoedig Vorst, en te gelyk een dapper en ervae-

te Krygsman, onvermoeyt in de krygs- 1556.
tochten, en onbeschroomt in 't gevaer: men heeft hem dikwyls vyftien neren achter een te paerd sien sitten, en sig onverschrikt voor aen in 't gevaer stellen: niet te min was hy ook voorsigtig, daer het nodig was. Hy was neerstig en arbeidsaem in saeken van de Regeering; en het gene hem het meeste geacht en gelieft maekte, en dat eigentlyk het merkteiken van een goet en getrouw Vorst is; hy beminde syn Onderdaenen gelyk als met een vaederlyke genegentheit, bysonder acht gevende, dat deselve nog door vreemde, nog door syn Hovelingen wierden onderdrukt, en daer benevens sorg draegende, dat ieder Volk door syn eige inboorlingen wiert geregeert, sonder dat de eene Natie over d'andere quam te heerschen; in syn jonkheit tot syn smert geleert hebbende, hoe haetelyk dat het by alle vrye volkeren zy, en hoe gevaerlyk voor de Vorsten, wanneer de hooge Regeering en de Ampten aen Vreemdelingen werden toevertrouwt: Want hy, een Nederlander synde, had in syn jonkheit deselve misslag gedaen, ontrent de Regeering van het Coninkryk Spanjen, die syn Soon Conink Philip II., een Spanjaert synde, in tegendeel naemaels in de Nederlanden quam te be-

1556. gaen: met dit onderscheit nogtans, dat de Keyser, een verstandig Vorst synde, door de ondervinding wyser wiert, en die misslag beterde: en syn Soon te hoofdig en te eigensinnig synde om van gedrag te veranderen, ofte om iets aen de regtveerdige klagten van de Onderdaenen toe te geven, met een schaedelyke ondervinding heeft geleert, dat de Vrye Volkeren sig soo gemackelyk onder het jok van een Vreemde Regeering niet komen te buygen. De Keyser nog jong aen het Ryk van Spanjen gekomen synde, had, in syn afwesen, het voornaemste bewind van de Regeering aldaer, gelaeten en toevertrouwt aen Adriaen Floris, als doen Bisschop van Tortosa, naemaels Paus Adriaen VI. en aen den Heer van Chevres, beide Nederlanders, dog dat gaf soo veel misnoegen aen de Spanjaerts, dat de gevaerlyke beroerte onder Padilla daer uyt wel voornaementlyk quam te spruyten. Voorts was Keyser Carel V. een groot en streng voorstander van de Roomsse Godsdienst, niet willende dulden, dat in syn Staeten eenige andere Leer daer tegen wierde ingevoert ofte gepredikt, nog in 't openbaer nog in 't heimelyk: en hoewel men uyt syn handeling tegen het Opperhooft van de Roomsse Godsdienst, (de Paus) hem

Hooft Nederl. Hist. 1. B. Histoire de l'Emp. Charles V. par le Comte de la Rocca. p. 30. 48. Meteren 1. B.

hem soude konnen verdenken, dat syn 1556.
geheel gedrag in het stuk van de Godsdienst maer enkele Staetkunde is geweest, en dat syn strenge behandeling tegen de gene, die de gevoelens van Luther, Calvin en andere quaemen te leeren, voor te staen, ofte aen te nemen, meer is voortgekomen uyt een vooroordeel, weersin en hoofdigheit, als uyt Godsdienstigheit, soo moet men echter uyt verscheide andere omstandigheden van syn leven, voornaementlyk nae syn afstand van het Ryk, vermoeden, dat hy die strengheit misschien met een goet gemoed, en met een goet oogmerk heeft gepleegt, en dat hy misleyd is geworden door de valsche berichten, en verkeerde ingevingen van de Roomsse Geestelykheit, gelyk uyt syn Placcaet tegen Luther is af te nemen. Des niet tegenstaende is hy niet te ontschuldigen, dat hy sig niet beter heeft laeten onderrichten, en dat hy een verkeerde yver tegen de gronden van de Godsdienst heeft gebruykt, die hy beter had behooren te kennen: hy heeft sig in soo verre laeten misleiden, dat hy de eerste insteller en uytgever is geweest van die bloedige Placcaeten in 't stuk van de Godsdienst, en van de vervolging daer uyt ontstaen, die naemaels door Conink Philip II. syn

1556. Soon, met meer hardigheit en wreedheit werdende voortgedreven, de eerste oorsaek syn geweest van het misnoegen en de opgevolgde beroerten in de Nederlanden. *Meteren 1. B.* Selfs is de strengheid, ofte liever onmenschelyke wreedheid van Keyser Carel V. in dien opsigt, soo verre gegaen, dat men gist, dat 'er onder syn Regeering, in de Nederlanden alleen, wel vyftig duysent menschen, op verscheide wysen, ter oorsaek van de Godsdienst, syn ter dood gebragt. In syn bysondere levenswyse was hy geschikt en maetig, soo in syn kleederen, als in eten en drinken, hoewel syn Hofhouding andersints pragtig genoeg was: hy was magtig om syn toorn te bedwingen, niet tegenstaende hy daer aen, voornaementlyk in 't laest van syn leven, seer onderhevig was. Men heeft als iets bysonders in een Vorst aengemerkt, dat hy noyt syn echt te buyten is gegaen, nog die van andere heeft geschonden; hoewel hy andersints seer tot de liefkosingen genegen was. Terwyle hy ongehuwelykt was, heeft hy meer vryheit gebruykt, en verscheide kinders geteelt, en onder deselve bysonder voor de syne erkent, Margariet, Hertoginne van Parma, naemaels Gouvernante der Nederlanden; en Don Jan van Oostenryk. *Strada Lib. 1. Thuanus* Hy was in syn minne-

ryen

ryen nogtans soo sedig, wist die soo hei- 1556.
melyk te beleggen, en met soo veel om- *Lib. 21.*
sigtigheit te bedecken, dat deselve niet *hist. Heuterus in Elogio Carili V. Imp.*
seer ruchtbaer wierden, en weinig op-
spraek in de Weereld veroorsaeckten,
sulks syn gedrag in desen was, als van een man, die eer en schaemte hadde, tot overtuyging en beschaeming van soodaenige Vorsten, die haer geile lusten de vrye toom gevende, sig ook niet en ontsien, haer schande voor de geheele Weereld bloot te stellen, selfs met openbaere vertreding van alle Goddelyke en menschelyke huwelyks wetten.

Alle die uytmuntende hoedaenigheden en Vorstelyke deugden wierden verduystert en verwelkt door een onmetelyke en onbesonne heerschsucht; een quaet, dat de beste Vorsten doorgaens heeft misleid, en dat de meeste, te saemen met haer Landen en Onderdaenen ten val of ten verderf heeft gebragt. In plaets van te vreden te wesen met soo groote en magtige Ryken en Landen, die hy van syn Ouders en VoorOuders had geërft, ofte andersints verkregen, en die groot genoeg waeren, om de heerschsugt van een groot Conink te voldoen, en selfs grooter, als by een Vorst bequaemelyk bestiert konden werden, soo was hy nog steets met een sugt en begeerte ingeno-

1556. men, om nog al meer te verkrygen, en om syn naem en Regeering door overwinningen beroemt en ruchtbaer te maeken, als of de waere eer en roem van een Vorst daer alleen in bestont, in het steets uytbreiden van de paelen van syn gebied, in de naebueren te ontrusten, en in deselve van haer landen en goederen te berooven. Aen syn *Plus Ultra* heeft hy de rust van syn leven opgeoffert, en syn lichaem en gemoet met reisen en oorlogen steets afgeslooft en verswakt: die redenloose drift van Heerschappy heeft gemaekt, dat hy de Vryheit van syn Staeten, en voornaementlyk van de Nederlanden moest onderdrucken, door het gestaedig vraegen en ligten van geld en onderstanden, om syn groote voornemens te konnen uytvoeren. En om een groote Heerschappy te verkrygen en in syn Huys te vestigen, heeft hy niets, dat tot syn voordeel kon dienen, naergelaeten te doen, geduerige en swaere oorlogen gevoert, en een groot gedeelte van Europa gestaedig ontrust, en aen de onheilen en de rampen van den oorlog bloot gestelt. Het kan niet anders wesen, en men siet het ook doorgaens in alsulke Vorsten gebeuren, dat, om die groote voornemens uyt te voeren, niet alleen het o-

pen-

penbaer gewelt, en de magt van waepenen, maer ook de ongeregtigheit en trouwloosheit worden vereyscht. Hy wist sig daer ook meesterlyk van te bedienen, kon uytmuntende wel veinsen, als het hem noodig was, en bond sig soo weinig aen syn woord, dat 'er op syn beloften, onderhandelingen en plegtigste verbonden, niet veel staet was te maeken, sulks hy in dien opsigt, niet ten onregt, by syn moederlyke Grootvaeder Ferdinand, Conink van Arragon, is vergeleeken. 1556.

By dese gelegentheit, dat wy den soo seer vermaerde en wydberoemde Keyser Carel V. in syn levenswyse, aerd en manieren afbeelden, sy het ons geoorlooft een kleine afwyking te maeken, om te onderfoeken, hoe het toekomt, dat de beste, wackerste en selfs verstandigste Vorsten, sig aen die klip van een onmaetige heerschsugt en van de begeerte, om de paelen van haer Ryk en Gebied altyd uyt te breiden, en te vergrooten, komen te stooten, soodaenig, dat vele daer aen komen te gronde te gaen, ofte ten minsten het goed en bloed van haer Onderdaenen daer aen op te offeren, en haer Nabueren te ontrusten en te bederven, sonder dikwyls daer mede veel tot haer voordeel te konnen uytwerken,

Afwyking over de onmaetige Heerschsugt der Vorsten.

 im-

1556. immers soo veel niet, dat de overwonne Landen en Steden konnen vergoeden of opwegen de schaede en verarming, die haer eige Ryk en Onderdaenen, daer door hebben geleden; men laete staen het vergote bloed, dat onwaerdeerlyk is. Buyten en behalven de begeerlykheit, om nae meer goederen en besittingen te staen, en om sig met een anders goed en besittingen te verryken ofte te begrooten, die soo wel in de Vorsten plaets kan hebben, als in de Onderdaenen, soo komt ons nog een andere reden niet onwaerschynelyk voor, naementlyk, dat de Coningen en Vorsten sig verbeelden, als dat haer eer en roem voornaementlyk daer in bestaet, dat sy haer Ryk altyd vermeerderen, en haer Naebueren t' onderbrengen en overwinnen: en dat gaet soo verre, dat sy meinen geen groote Coningen genaemt te konnen werden, sonder sig door den oorlog en overwinningen vermaert te maeken. En doorgaens gaet het met de Vorsten alsoo, dat sy eerst en in den beginne van haer Regeering, soo seer niet bedagt syn, hoe sy wel sullen regeeren, maer hoe sy het Ryk aenstonts sullen uytbreiden en vermeerderen. Hier toe hebben de Historieschryvers, en wel voornaementlyk de Digters veel geholpen

Justinus lib. 34. *Hist.* Statim non de regendo, sed de augendo regno cogitavit.

pen, want is 'er een Vorst geweest, die 1556.
uyt begeerlykheit, onrustigheit, loutere
Heerschsugt, ofte wel uyt ydele en verkeerde
sugt tot roem, steets groote en
swaere Oorlogen heeft gevoert, syn Naebueren
verdreven ofte ontrust, Steden
en Landen overwonnen ofte verdelgt,
en menigte van Menschen omgebragt:
en die, om tot syn heylloos oogmerk
te geraeken, syn eige Onderdaenen heeft
verdrukt, verarmt en in de uyterste Slaverny
gebragt; die nog daer en boven
verfoeyelyke en listige handelingen,
trouwloosheit, en verbreeking van de
plegtigste Verbonden heeft in 't werk gestelt,
sulke Vorsten sal men doorgaens in
de Historiën als groote en voortreffelyke
mannen, en die sig door haer daeden
beroemd en doorlugtig hebben gemaekt,
voordraegen, men sal haer daeden verheffen,
en haer Regeering roemwaerdig
noemen, en de geheugenis daer van tot
de laeter naekomelingen overlaeten,
selfs de jonge Vorsten die tot een voorbeeld
om nae te volgen, aenprysen.
Door sulke Schryvers worden andere
Vorsten in 't vervolg aengemoedigt, om
sig op gelyke wyse in de Weereld vermaert
te maeken, en soo sy meinen,
een onsterffelyke naem en roem in de
Geschiedenissen nae te laeten. Is 'er in

te-

1556. tegendeel een Vorst geweest, (hoewel het getal van deselve seer klein is) die nae het voorbeeld van de wyste der Coningen, te vrede is geweest, met de Heerschappy hem van God gegeven, sonder de paelen van syn gebied verders te willen uytbreiden, die syn Grens-Steden en Vestingen heeft versterkt, en wel geoeffent krygsvolk in dienst gehouden, niet om syn Naebueren te ontrusten ofte onder te brengen, maer alleen om sig by deselve ontsaglyk te macken, en syn Onderdaenen daer door tegen alle uytheemsch gewelt te beschermen: die deselve in rust en vrede heeft gehouden en geregeert, de Godsdienst eer en luyster toegebragt, de Coophandel uytgebreid en beschermt, de konsten, wetenschappen en nuttige handwerken begunstigt en aengequeekt, sulken Vorst sal men by nae met stilswygen voorbygaen, als of het de moeite niet weerd was, de naem en roem van een wys en vreedsaem Vorst te verbreiden en aen de Naekomelingen over te laeten: daer in tegendeel alle boeken vol syn van de groote daeden van een roekeloose Alexander en van een heerschsugtige Cæsar. En wie van de Coningen en Vorsten en souw niet aengemoedigt worden, om sulke voorbeelden nae te volgen, als sy in de

ge-

geschiedenissen bespeuren, dat men met 1556.
sulke daeden de eernaem van een Held, en de bynaem van de Groote, komt te verdienen? Nogtans is het seeker, dat een wys Vredevorst alleen de eernaem van een groot en te gelyk van een goede Vorst verdient, dat die alle eer en roem weerdig is, en geëert en geacht moet werden, als een getrouw voorstander van syn Volk, en als een rechte Vader des Vaderlants. Daer in tegendeel die groote Overwinnaers, daer soo veel gerucht in de geschiedenissen van wort gemaekt, eigentlyk niet anders syn, als verstoorders van de gemeene rust, verdervers van haer naebueren en onderdruckers van haer eige onderdaenen: en soo men met vrymoedigheit mag spreeken, sulke Overwinnaers konnen niet anders geacht en aengemerkt worden, als loutere Geweldenaers, Verdelgers van het menschelyk Geslagt, en die geen andere eer nog roem verdienen als die sy gemeen hebben met geweldige Roovers. God heeft de macht van waepenen aen de Vorsten in handen gegeven, om haer Onderdaenen te beschermen, om deselve in haer persoonen en goederen tegen alle uytheemsch gewelt te beveiligen en te bevryden, en om kort te gaen, alleen om de Vrede, soo

1556. van buyten als van binnen te behouden en te bewaeren: maer niet om haer Nabueren van haer Landen en besittingen te berooven, nog veel minder, om de geheele Woereld te ontrusten, en dikwyls gelyk als in een bloedbad te stellen. Het is wel buyten alle tegenspreeken, dat de Krygskunde en dapperheit, een van de aller edelste en uytmuntenste hoedaenigheden van een Vorst syn, dog hy moet deselve gebruyken, gelyk een goed Rechter het swaert van de Justitie doet, tot bescherming van de goede, en straffe van de quaede, maer niet om syn eige boose driften ofte belangen daer mede uyt te voeren. De Vorst moet syn Krygskunde en dapperheit gebruyken, om sig by syn Nabueren ontsachlyk te maeken, om syn Onderdaenen te beschermen, en alle uytheemsch gewelt en onrecht af te keeren, maer niet, om op syn Nabueren te rooven, en deselve ongeluckig te maeken: hy en is met syn dapperheit en Krygskunde niet bevoegt, om ten koste van het goed en bloed syner Onderdaenen, te trachten nieuwe onderdaenen te maeken. De grootste heldendeugt, en die de Vorsten te recht gelyk als tot halve Goden maekt, is, wanneer sy haer Land en Onderdaenen kloekmoediglyk ver-

de-

dedigen; en tegen alle overlast en 1556.
uytheemsch geweld, beschermen. De Coningen en Vorsten behooren te weten, dat het haer niet toekomt, om nae haer welgevallen, met het leven en goederen van haer Onderdaenen te handelen, dat het leven van de minste haerer Onderdaenen, haer dierbaer behoort te wesen; verre daer van daen, dat sy het goed en bloed van soo veel duysenden van haer Onderdaenen souden mogen verspillen, tot het uytvoeren van roekeloose en onrechtveerdige voornemens. Ende soo sy een oorlog komen te ondernemen, buyten de wettige bescherming van haer Landen, ofte van de ontwistbaere rechten van haer Croon en van haer Volk, dat sy sig voor God schuldig en strafbaer maeken aen alle het vergote bloed, en aen de gruwelyke onheilen en misbedryven, die den oorlog gewoon is met sig te slepen. Dog dese en andere diergelyke aenmerkingen souden ons te verre konnen afleiden: het verdriet ons aen de rampen van het Christendom te gedenken; wy sullen wenschen, dat het God behaegen mag, de oogen van de Christenvorsten te openen, om haer te doen sien en te begrypen, dat sy met haer ondernemingen jegens elkanders

Lan-

1556. Landen en Staeten, met haer ingebeelde grootheit en overwinningen, een valsche eer en roem naejaegen; dat het geluk en de rust, soo wel van haer als van haer onderdaenen, haer waere heyl en roem daer in bestaet, dat sy haer Regeering naer het voorbeeld van de wyste der Coningen richten, dat sy Vredevorsten genaemt mogen werden, en dat sy soo doende de zegen van God over haer Persoonen, Huysgesin en Regeering, en de liefde en toejuyching van haer Onderdaenen sullen weg draegen.

HET

HET LEVEN VAN WILLEM DE I. PRINS VAN ORANJE &c.

TWEEDE BOEK.

INHOUD.

Onderscheyd tussen Keyser Carel V. en Conink Philip II. Verandering te Hove. De Prins van Oranje wort gemaekt Ridder van het Gulde Vlies. Verselt de Conink in 't Leger tegen Vrankryk. Het verschil tussen de Landgraef van Hessen en de Prins van Oranje over het Graefschap Cadzenellebogen wort bygelegt. De Prins verliest syn eerste huisvrauw. Wort gebruykt, om met de Connestabel van Vrankryk, en met de Mareschal de St: André onder de hand over de Vrede te handelen. Reyst in Gesandschap nae Francfort, om de afstant van Keyser Carel V. over te brengen. Verkrygt de Stad Graeve en Land van Cuyk in pandschap van de Conink. Verselt de Conink in 't Leger tegen Vrankryk. Wort als Gesant op de Vredehandeling gebruykt:

vervolgens als Gesant en Gyselaer, tot naerkoming van de Vrede nae Vrankryk gesonden. Toeleg van de twee Coningen van Vrankryk en van Spanjen, om te gelyk de Ketters uyt te roeyen. Geheim verstand en raedpleging tussen de Cardinael van Lotharingen en de Bisschop van Atrecht. De Conink van Vrankryk ontdekt dat geheim by geval aen de Prins. Voornemen van de Prins, om dat tegen te gaen. De Conink van Vrankryk begint de Vervolging. Syn ongeluckige dood. Conink Philip II. spoedigt sig, om nae Spanjen te vertrecken. Begeeft de Stadhouders Ampten over de Provinciën. De Prins van Oranje wort gemaekt Stadhouder over Holland &c. De Conink beroept de Generaele Staeten tot Gent. Verklaert de Hertogin van Parma tot Gouvernante van de Nederlanden. De Prins tracht de Hertogin van Lotharingen daer toe te bevorderen. Syn versoek, om met de Dogter van die Hertogin te mogen trouwen, dat door de Conink onder de hand wort verydelt. Drie Raeden tot de Regeering der Nederlanden ingestelt. De Prins wort tot een Lid van de Raed van Staete aengestelt. Het Presidents Ampt van den Raed der Financiën wort de

Prins aengeboden: die het weigert. Voornemen van de Conink om het Spaens krygsvolk in Nederland te laeten blyven. Het opperbevel over deselve wort de Prins van Oranje, en de Graef van Egmont aengeboden: die het weigeren. Vergaedering van de Staeten Generael tot Gent. Versoek van de Staeten, die door de Prins werden gestyft. Verlegentheit en misnoegen van de Conink daer over. De Prins wort gewaerschouwt. Harde bejeging van de Conink aen de Prins. De Conink vertrekt nae Spanjen. Afbeelding van Conink Philip de tweede.

KEyser Carel V, nae Spanjen vertrocken synde, en Conink Philip II. het volle bewind van de Regeering aengenomen hebbende, soo ondervonden de Hovelingen, en voornaementlyk de Nederlanders, wel haest, dat sy een ongewone verandering moesten ondergaen, ter oorsaeck van het groot onderscheyt dat 'er was, tussen de levenswyse, aerd en manieren van de Vaeder en van de Soon. De Vaeder was goedertiern, spraeksaem, gaf aen een iegelyk gemackelyke toegang, en handelde gemeensaem met alle Volkeren, onder syn gebied staende, levende met een ie-

1556. Onderscheyd tussen Keyser Carel de V. en Conink Philip II.

1556. ieder op syn wyse, en met ieder in syn tael spreekende, dat hem seer geacht en bemind maekte. Dog de Soon liet sig weinig sien, hielt sig altyd seer afgesondert, was gekleed op syn Spaens, en sprak alleen de Spaensse tael, waer door de Nederlanders, die gewoon waeren haer eige Vorsten te hebben, by haer geboren, en volgens haer levenswyse opgevoed, al in den beginne een groote afkeer van hem kregen. De Prins van Oranje bemerkte sulks mede wel haest, en bevond, dat hy wel uyterlyk met groot onderscheyd boven andere, en met veel schyn van achting wiert gehandelt, maer dat hy echter in dat vertrouwen by de Conink niet kon geraeken, waer in hy by de Keyser was geweest: en niet tegenstaende hy de Conink met alle gedienstigheit en eerbewysing opwachte, gelyk hy een goet Hoveling was, soo bespeurde hy wel, dat hy aen syn sin niet en kon voldoen, en dat de Conink syn eige sin willende volgen, een volstrekte gehoorsaemheit en afhanckelykheit vorderde.

Strada lib. 2.

Van der Haer de Initiis tumult. Belg. lib. 1. p. 179.

Ontrent die tyd had Conink Philip II. de Ridders van het Gulde Vlies binnen Antwerpen byeengeroepen, en de Vergaedering van die Ordre met veel pragt in de Hoofdkerk aldaer gehouden. De Prins

Miraeus in Chron. Belg. p. 413. Bor. 8. B.

De Prins wort ge-

Prins van Oranje wiert als doen in dit Ordre aengenomen, benevens den Hertog van Aerschot, de Graeven van Egmont en van Hoorn, en andere voornaeme Nederlandse Edellieden meer. maekt Ridder van het Gulde Vlies.

Nae dat het Bestand door de Conink van Vrankryk was verbrooken, deed Conink Philip II. een Leger versaemelen, onder het Opperbevel van den Hertog van Savoyen. De Prins van Oranje heeft benevens andere Nederlandse Heeren die krygstocht bygewoont, dog of hy eenig hoog bevel aldaer heeft gehad, ofte iets van belang verricht, en wort niet gemelt. Het is bekent, dat de Graef van Egmont de meeste eer en roem aldaer heeft behaelt, en dat de slag by St. Quintin voornaementlyk door syn moed en dapperheit is gewonnen. 1557. Verselt de Conink in 't Leger. *Meteren* I. B.

Het was meer dan vyftig jaeren geleden, dat 'er geschil was ontstaen, tussen het Huys van Hessen, en dat van Nassau, over het Graefschap Catzenellebogen: die van Nassau daer op aenspraek maekende uyt hoofde van Elisabet, Dogter van Hendrik, Landgraef van Hessen, verwekt by Anna, Erf-Gravin van Catzenellebogen; welke Elisabet getrouwt was geweest met Joan, Graef van Nassau, Grootvaeder van de Het verschil tussen de Landgraef van Hessen en de Prins, over het Graefschap Cadzenellebogen, wort bygelegt.

1557. Prins van Oranje. De Keyser had te voren in de volle Vergaedering van de Staeten des Ryks, met raed van de Ceurvorsten, by vonnis aen de Prins van Oranje, toegewesen een groot gedeelte van het Graefschap Cadzenellebogen, mitsgaeders meer als twee millioenen guldens, wegens het genot van de inkomsten van het selve Graefschap. Dog de Keyser had eenige tyd daer nae, by het Verdrag van Passau, syn Vrede gemaekt ten koste en tot naedeel van de Prins van Oranje, stellende het Huys van Hessen wederom in het besit van dat Graefschap, sonder nogtans eenige vergoeding daer voor aen de Prins te geven. Dit geschil was derhalven andermael in de vorige staet gebleven, dog wiert eindeling op dese tyd, door bemiddeling en uytspraek van eenige Vorsten in diervoegen afgedaen, dat de Landgraef van Hessen het Graefschap Cadzenellebogen soude behouden, en daer tegen aen de Prins van Oranje uytkeeren een somme van sesmael hondert duysent ryksdaelders. Voorts, dat de Landgraef aen de Prins het Graefschap Dietz soude wedergeven, en in tegendeel daer voor genieten een somme van een hondert en vyftig duysend ryksdaelders, die de Prins daer voor sou-

Apologie pag. 71.

Thuanus lib. 19. Hist.

foude moeten uytkeeren.

Eenige tyd daer nae, verloor de Prins 1558. van Oranje fyn eerfte huysvrouw, Anna van Egmont, Graevin van Bueren, in den ouderdom van vyf en twintig jaeren, nae dat fy hem twee Kinderen, een Soon en een Dogter, hadde gebaert.

Goudhoev. Chron. p. 141. De Prins verlieft fyn eerfte Huysvrouw.

De Conneftabel van Vrankryk in de flag by St. Quintin gevangen genomen fynde, foo is de Prins van Oranje gebruykt, om met hem, en met de Marfchalk de St. André bedektelyk over een Vrede te handelen, en hoewel de uytflag van die geheime onderhandeling niet en wort vermelt, foo is uyt het vervolg wel te vermoeden, dat de Prins in dat gewigtige werk, en waer uyt Conink Philip II. daer nae foo veel voordeel heeft getrocken, veel heeft gevordert. Hy verhaelt ook, *dat hy een van de voornaemfte inftrumenten is geweeft, om de Conink tot foodaenigen Vrede, daer hy foo groot voordeel hy hadde, te doen geraeken, hebbende defelve met de Conneftabel de Montmorancy, ende Marfchalk de St. André alleen en byfonderlyk behandelt, ter grooter inftantie van den Conink, die verklaerde, dat de meefte dienft, die de Prins aen hem ter weereld konde doen, was de Vrede*

De Prins wort gebruykt om over de Vrede te handelen. *Meteren* 1. B.

Apologie p. 76.

1558. *te maeken, dat hy die in alle manieren begeerde; hoe dier deselve hem ook soude moeten kosten, om dieswille, dat hy genegen was nae Spanjen te verreisen.*

In de maent Februáry. Thuanus lib. 21. Histor. Reist in Gesandschap na Francfort, om de afstand van Keyser Carel V. over te brengen.

Ondertussen deed de Prins van Oranje, in 't begin van dat jáer, nog een reis naè Francfort, om benevens de andere Gesanten, aen de Vergaedering der Ceurvorsten aldaer over te brengen de afstand van Keyser Carel V. en het Ryk over te geven aen de Rooms-Conink Ferdinand, volgens de last, die hy te voren van de Keyser hadde ontfangen.

Guicciardin. Descr. Belgii. p. 278. Acte van haer Hoog Mog. van 9. Decemb. 1611. Groot Placc. Boek 2. D. p. 2268. De Prins verkrygt de Stad Graeve en Lande van Cuyk.

De Prins verkreeg in dese tyd van de Conink, in Pandschap, de Stad en Heerlykheit van de Graeve en Lande van Cuyk, met haer toebehooren, domeinen en inkomen, voor een seekere somme van penningen, by hem in die tyd aen de Conink opgeschoten en verstrekt: om deselve Stad en Land in pandschap by hem, syn erven, en naerkomelingen te mogen houden en gebruyken, in sulke hoogheid en geregtigheit, als Keyser Carel V. en de Conink aldaer te voren hadden gebruykt, tot de aflossing van het pandschap toe. Dat geschiede met voorgaende toestemming van de Staeten van Braband, om dat de Stad Graeve en Lande van Cuyk tot de Domeinen van dat Hertogdom behoorde, en

de

de Vorst geen vervreemding ofte verpanding, sonder uytdruckelyke toestemming van de Staeten kon doen. Daer nae hebben de Staeten Generael der Vereenigde Nederlanden, in aenmerking van de goede diensten van Maurits, Prins van Oranje, dat pandschap afgestaen, en het recht en actie van lossing dood en te niete gedaen. Dat pandschap voorts veranderende in een volle vrye eigendom, en in een goed oud en onversterffelyk erfleen, om van haer Hoog Mog. te leen gehouden te worden, als een oude Baronnie van Braband, gelegen onder het Gebied en binnen de paelen van de Vereenigde Nederlanden. 1558.

Niet tegenstaende de Vredehandeling door de Prins van Oranje begonnen, soo bragten de twee Coningen ieder een machtig Leger te veld: dat van Conink Philip II. was sterk dertig duysend mannen te voet, en veertien duysend te paerd. De Conink was in het selve tegenwoordig, benevens een groot getal Hovelingen, en Italiaensse, Spaensse en Nederlandse Heeren, en onder deselve mede de Prins van Oranje. Dog beide de Coningen den oorlog moede synde, wiert 'er niet veel uytgerecht, en de Vredehandeling, eerst door de Prins van Oranje onder de hand aengevangen,

Meteren *I. B. Thuanus lib.* 20. *Hist.*

De Prins verselt den Conink wederom in 't Leger.

Wort tot de Vredehandel gebruykt, en vervolgens als Gesant en

1558. gen, wiert nu in 't openbaer hervat en voortgeset. De Abdye van Cercamps wiert tot de plaets van de onderhandeling verkoren, daer de Prins van Oranje, benevens den Hertog van Alba en andere, als Gesant ofte Gevolmachtigde van Conink Philip II. mede is verschienen, om dat gewigtige werk tot een goed einde te helpen brengen. Dog de Vredehandeling door de tussenkomende dood van Maria, Coningin van Engeland, en huysvrouw van Conink Philip II. wat verachtert synde, wiert deselve in 't begin van het volgende jaer in 't Casteel van Cambresis hervat, en wel haest gesloten. Door die Vrede wiert de Prins van Oranje in 't besit van syn Prinsdom, en van syn andere goederen, onder 't gebied van Vrankryk gelegen, herstelt, op die wyse, soo als het te voren in den jaere 1551. was geschiet. Tot naerkoming van dit Vredeverdrag, en voldoening aen het selve, heeft de Conink van Spanjen tot Gyselaers, en te gelyk als Gesanten nae Vrankryk gesonden den Prins van Oranje, mitsgaeders de Hertogen van Alba, en van Aerschot, en de Graef van Egmont.

Gyselaer nae Vrankryk gesonden.

Meteren 1. B. *Thuanus lib.* 22. *Hist.*

Bor. 1. B. *p.* 18.

Men seide in Vrankryk, dat die twee Coningen voornaementlyk daer om soo

spoe-

ſpoedig de Vrede hadden gemaekt, om 1558. de ſoo genaemde Ketters en Lutheranen, die daegelyks meer en meer quamen toe te nemen, te dempen en uyt te roeyen; en dat de Cardinael van Lotharingen, en de Biſſchop van Atrecht, naemaels Cardinael Granvelle, haer wederzyts daer toe opwekten en aendreven: en waerlyk, dat vermoeden en was niet ongegrond. Want het was te voren gebeurt, dat Chriſtiërna, Dogter van Eliſabet, des Keyſers Suſter, verwekt by Chriſtiërn, Conink van Denemarken, die bekende vreeſſelyke Tyran, en Moeder van den Hertog van Lotharingen, die in den laeſten oorlog de partye van de Conink van Spanjen had gevolgt, met verlof van de Conink van Vrankryk tot Peronne was gekomen, om met haer Soon den Hertog, die in tegendeel de ſyde van Vrankryk had gekoſen, te ſpreeken. Conink Philip II. hadde haer, en waerſchynelyk met voordagt, doen verſellen, door Antony Perenot, Biſſchop van Atrecht; en de jonge Hertog van Lotharingen had in ſyn geſelſchap de Cardinael van die naem. De Biſſchop vertoonde in 't heimelyk aen den Cardinael, hoe dat het de Conink van Spanjen byſonder leed was, dat de kragten van beide die

Toeleg van de twee Coningen, om te gelyk de Ketters uyt te roeyen.

Thuanus lib. 20. *Hiſt. Memoires de Walſingham. p.* 138. *Mezeray en Henry* 2. *p.* 401.

Geheim verſtant en raedpleging, tuſſen de Cardinael van Lotharingen en de Biſſchop van Atrecht.

Ry-

1558. Ryken, 'door gedurige swaere oorlogen steets wierden verswakt, die men andersints beter tegen den Turk, de algemeene vyand van de Christenheit, soude wenden, dat de Turk echter, hoewel een vreesselyke vyand, nog verre afgelegen was, en dat gevaer nog soo seer niet en was te dugten. Dat 'er een veel gevaerlyker vyand binnen in den boesem van beide die Ryken schuylde, en ondertussen wiert gekoestert, naementlyk, het vervloekte vergif van Kettery: dat aen die quael geen hulpmiddel wiert toegebragt, maer dat deselve in tegendeel, by gelegentheit van de gedurige oorlogen, steets verder quam voort te kruypen, in diervoegen, dat de Overwinnaer self daer door meer naedeel van binnen moest lyden, als dat hy voordeel van buyten quam te behaelen. Dat de Conink van Vrankryk daer op wel behoorde te letten; dat de Cardinael een goed werk souw doen, en groote eer en dank behaelen, indien hy een vaste en bestendige Vrede tussen de twee Coningen kon uytwerken; en dat men vervolgens met gemeen overleg en hulp alle middelen in 't werk moest stellen, om de Kettery in beide Ryken en Landen te dempen en uyt te roeyen. Dat de Conink van

Span-

Spanjen wel wist, hoe moeyelyk het 1558.
souw wesen, om dat voornemen uyt te voeren, dienvolgende, dat men de saek met veel omsigtigheit en beleid moest behandelen, en voor al, dat voornemen tragten geheim te houden. En gelyk de Bisschop van Atrecht een listig en doortrapt man was, soo wist hy de Cardinael van Lotharingen met soo veel hoflykheit te ondergaen, en met soo veel lof te vleyen, dat hy die voorstelling goed keurde, en beloofde, dat voornemen aen syn Conink smackelyk te sullen maeken, en het te achtervolgen. Sy beraemden derhalven een geheime onderhandeling, door vertrouwde Persoonen tussen haer beide te houden; gelyk ook vervolgens is geschiet: en dat voornemen, om de Ketters wederzyts uyt te roeyen, is de oorsaek geweest, dat de Vrede tussen de twee Croonen soo spoedig en soo gemackelyk wiert gesloten. Ende hoewel de Prins van Oranje opentlyk, en ook onder de hand, in de Vredehandeling was gebruykt geweest, soo was dat gewichtig geheim nogtans voor hem verborgen gehouden; het zy men vermoede, dat hy de soo genaemde Ketters gunstig mogt wesen, of dat men hem mistrouwde, dat hy een afkeer van soodaenige bloedige voornemens

1558. mens mogt hebben, en dat hy derhalven soude tragten deselve tegen te gaen ofte te verydelen. Geduerende de Vredehandeling lieten de Spanjaerts niet nae, van de Franssen gedurig op te wecken en aen te moedigen, om de soo genaemde Ketters uyt te roeyen, en dat voornemen werkstellig te maecken, selfs ontdekten sy en wesen aen verscheide Groote Heeren en Hovelingen, en onder deselve wel bysonder de Heer Dandelot, Broeder van den Admirael de Coligny, die met kettery besmet souden wesen; een voornaem Frans Historyschryver meent, dat het met een seer quaed oogmerk geschiede, om het Coninkryk te beroeren, te verdeelen, en de grootste Huysen tegen malkanderen op te setten, en sig onderling te verdelgen.

Mezeray Abregé de l'Histoire de France en Henry 2.

Dog niet tegenstaende die toeleg seer geheim wiert gehouden, soo behaegde het de Goddelyke voorsienigheit nogtans, om deselve, op een seldsaeme wyse aen den dag, en ter kennis van de Prins van Oranje te brengen, op dat het heylloos voornemen, soo niet in 't geheel, ten minsten voor een gedeelte soude werden verydelt. Want terwyle de Prins van Oranje, als Gesant aen 't Hof van Vrankryk was, soo gebeurde het, dat Conink Hendrik II. met hem op de jagt

Thuanus Lib. 22. Hist. Apologie p. 77.

De Conink van Vrankryk ontdekt dat geheim by geval aen de Prins.

syn-

syhde, en gemeensaem spreekende, hem 1558.
onder anderen verhaelde, hoe dat de Hertog van Alba was handelende over de middelen, die bequaemst soude syn om alle de gene, die verdagt waeren van Kettery, ofte deselve toegedaen, soo wel in Vrankryk als in de Nederlanden, en selfs in 't geheel Christenryk uyt te roeyen. Die Conink wetende, dat de Prins van Oranje in groot aensien was, en dat hy in alle gewichtige saeken, en bysonder laest in de Vredehandeling was gebruykt geweest, soo dagt hy misschien, dat die geheime aenslag ook aen de Prins toevertrouwt soude syn geweest. De Prins, om de Conink verder uyt te locken, geliet sig, als of hy mede daer van wist, en antwoorde soodaenig, dat de Conink daer door misleyd werdende, in 't vervolg voortging, van met hem wydloopig daer over te spreeken, sulks hy het geheim van dien aenslag, in alle syn omstandigheden quam nae te vorssen en te verstaen. Hy verhaelt, dat hy sulks vernomen hebbende, *uytermaeten seer is bewogen geworden tot medelyden over soo veel luyden van eer, die ter dood wierden geschikt en overgegeven; mitsgaeders in 't gemeen over alle dese Landen, in dewelke men dagt een seekere manier van Inquisitie in te voeren, die erger*

1558. *ger en wreeder soude wesen, dan de Inquisitie van Spanjen, jae die een gespanne gaern was, om alsoo wel de Heeren des Lants selfs, als het Volk daer in te vangen, in diervoegen, dat degene, die de Spanjaerts door andere wegen niet en hadden onder de voet konnen brengen, daer door in haer handen souden syn gevallen, uyt dewelke het onmogelyk was geweest te ontkomen.* De Prins van Oranje had te veel verstant en oordeel, om niet te begrypen, dat die uyterlyke groote yver voor de Godsdienst, en die drift om de Ketters uyt te roeyen, dikwyls, en misschien mag men wel seggen, meest altyt, een ander oogmerk heeft, als het welwesen en handhaeven van de Godsdienst, en dat de Geloofsdwang ook noodsaekelyk de allet uyterste onderwerping en slaverny in de Burgerstaet nae sig komt te slepen.

Voornemen van de Prins om die aenslag tegen te gaen.

De Prins boven dien een afkeer hebbende van sulke bloedige voornemens, en te regt bedugt synde over het gevaer, daer de Gemeinte niet alleen, maer hy selfs en alle andere voornaeme Heeren deser Landen, die maer eenige edelmoedige neiging voor de Vryheit hadden, in souden vervallen, nam van doen aen een vast besluyt, om die heilloose voornemens tegen te gaen, ofte te doen veryde-

delen. Wetende, dat het vreemde 1558.
Krygsvolk, en voornaementlyk de Spanjaerts, het noodige werktuyg souden wesen, om de bevelen van de Vorst te ondersteunen, en de Geloofsdwang, te saemen met de onbepaelde Heerschappy in te voeren, soo was de Prins ook bedagt, om alle noodige middelen aen te wenden, ten einde de Spanjaerts uyt den Lande souden moeten vertrecken: selfs ruste hy niet, voor dat hy verlof had verkregen, om ten eersten uyt dat Gesantschap 't huys te mogen komen. In dese Landen wedergekeert synde, gaf hy van dat voornemen kennis aen verscheide andere Heeren van aensien, van eer en van vermogen, wie hy dat gewigtig geheim kon toevertrouwen, en hielp vervolgens soodaenige middelen met haer beraemen, en in 't werk stellen, die dienen konden, om de Spanjaerts uyt den Lande te doen vertrecken, en om sulks uyt naem van de Staeten aen den Conink te doen versoeken, gelyk daer nae ook is geschiet, soo als in 't vervolg op syn tyd breeder sal werden vermelt.

Door de gestaedige swaere oorlogen tussen Keyser Carel V. en Francois I. Conink van Vrankryk met soo veel hevigheit gevoert, en daer nae, door haer Soons en Naevolgers nog eens hervat, soo

1558. waeren de Onderdaenen wederzyts uytter maeten met swaere lasten en schattingen gedrukt, en de Steden en Landen op de grensen ofte daer ontrent gelegen, ellendig verdorven en verwoest, sulks de Onderdaenen, de rampen en lasten van den oorlog moede synde, de Vrede vieriglyk hadden gewenscht ende begeert. Dog die selve Vrede wiert in 't vervolg, beide aen Vrankryk en aen de Nederlanden seer rampspoedig, door het verkeert gedrag en bloedig voornemen van die twee Coningen. Want de heimelyke aenslag, om de Ketters uyt te roeyen, als doen wiert vernieuwt, en by de hand genomen, en die twee Staetsdienaers, de Cardinael van Lotharingen en de Bisschop van Atrecht, alles wederzyts onder de hand daer toe richtende, en met malkander raedplegende, en verstand houdende, soo hebben de Hoofden van de Gereformeerde Godsdienst in Vrankryk, en de Prins van Oranje in de Nederlanden, niet sonder reden, getragt sig voor dat ongeval te behoeden, en sig daer tegen te beschermen, soo met verbonden te maeken, als sig allerwegen te versterken en te waepenen, waer door het eindeling is gebeurt, dat Vrankryk en de Nederlanden tot de aller ongeluckigste staet syn vervallen, en in een

poel

poel van rampen en ellenden gestort. 1558.
Soo veel onheil heeft de quaede raed van twee heerschsugtige en yverende Geestelyke verwekt.

Hendrik de tweede, Conink van Vrankryk is de eerste geweest, die getragt heeft, om dat bloedig voornemen in 't werk te stellen, en met alle magt uyt te voeren: want onder de toebereidselen en plegtigheden van het huwelyk van Conink Philip II. met Elisabet, oudste Dogter van den Conink van Vrankryk, onder de spelen en vermaeken daer toe aengerecht, heeft men steets raed gepleegt, hoe men de Gereformeerde best souw konnen uytroeyen, en men heeft getragt de noodige middelen daer toe te beraemen. Als men met aendagt gaet overwegen en naespeuren, hoe dat het met de weereldse saeken toegaet, en hoe de Coningen en Vorsten dikwyls werden bewogen, om de grootste en gewigtigste saeken, selfs daer het heyl van haer Ryk, en het leven en goed van duysende menschen van afhangt, te ondernemen, en men gae daer benevens ondersoeken de oorspronk, wat uyt sulke ondernemingen voortkomen, en de redenen die haer daer toe hebben bewogen, soo sal men doorgaens bevinden, dat deselve spruyten uyt een verkeerde drift, meest uyt een doem-

De Conink van Vrankryk begint de vervolging.

1558. weerdig belang ofte insigt, en somtyts ook wel uyt een slorsige baetsugt, soo seer niet van de Vorsten selfs, als wel van derselver Gunstelingen, Staetsdienaeren, ofte Minnaeressen; voor welker eigen belang, haet, nyd en andere verkeerde driften en lafhartige insigten, het welwesen van het Gemeen moet swiggen, soo niet daer aen opgeoffert werden. Soo ging het met dese saek ook: de Gereformeerden moesten in Vrankryk vervolgt en uytgeroeyd werden, niet uyt reden van Staet of tot dienst van 't Gemeen, (want sy waeren andersints goede en getrouwe Onderdaenen) ook niet uyt een yver voor de Godsdienst (hoewel den yver tot vervolging altyd een verkeerde yver is) maer aen de eene syde, om dat het soo met de belangen van de Spanjaerts overeenquam, die van voornemen waeren om de Geloofsdwang in de Nederlanden in te voeren, en door dat middel de Vryheit van die Landen onder de voet te werpen, en op dat de Gereformeerden van Nederland geen hulp nog bystand van die van Vrankryk te verwagten souden hebben: mitsgaeders, gelyk hier boven is gemelt, om Vrankryk selfs daer mede te verdeelen en te verswacken. Ende aen de andere syde, om dat Diane de Poitiers, Hertogin van

Va-

Valentinois, een Bysit van de Conink, 1558.
haer voordeel deed met de verbeurtmaeking der goederen van de soo genaemde Ketters, die veroordeelt wierden, en die de Conink aen haer quam te schenken. Mitsgaeders, om dat de Guises sig by de Geestelykheit en by het Gemeen sogten aengenaem te maeken, door het vervolgen van deselve Ketters. De Gereformeerden van Vrankryk hebben ook aen de Hertogin van Valentinois voornaementlyk, de eerste oorsaek en de schuld van de Vervolging toegeschreven, en het is seeker, dat die Vrouw seer tegen de Gereformeerden heeft geyvert: want Conink Hendrik II. was andersints een goedertiern Vorst, en die waerschynelyk uyt sig selfs tot sulke wreetheit niet genegen soude syn geweest. Men siet het wel meer gebeuren, dat menschen van een ergerlyk gedrag, gelyk als de Hertogin van Valentinois was, in de saeken van de Godsdienst bysonder yveren, niet soo seer uyt een waere Godvrugtigheit, want haer gedrag getuygt genoeg tegen haer, als wel om de weereld te misleiden, en haer vuyle gebreeken daer mede te bedecken, of ten minsten een indruk te geven, als of sy sig hadden gebetert: en in allen gevalle, maeken sy sig daer mede aen de Gee-

Thuanus lib. 22. Histor.

1558. ftelykheit aengenaem, die dan niet naelaet den yver te pryfen, en de gebreeken te verbloemen of door de vingeren te fien.

Het is aenmerkelyk, hoe dat het Parlement befig fynde met raed te plegen over de ftraffe des doots, die de Conink begeerde, dat tegen de Gereformeerde, en andere foo genaemde Ketters foude werden geftelt, de Conink van Vrankryk felfs in die Vergaedering is gekomen, op dat hy die faek door fyn tegenwoordigheit foude doordringen, en de Raetsheeren, die daer tegen mogten wefen, door fyn gefag bedwingen en een vrees aenjaegen, dat fy haer gevoelen dien aengaende met de vereifchte vryheit niet en fouden durven uyten ofte ftaende houden. Dat 'er des niet tegenftaende gevonden wierden, die opentlyk en in tegenwoordigheit van de Vorft, en fulks met gevaer van haer leven, de vryheit naemen, van haer gevoelen tegen de vervolging en ftraffe der foo genaemde Ketters, met veel aendrang van redenen voor te ftellen, met die vrymoedigheit, die eerlyke en getrouwe Raetsheeren pafte. De Conink, daer over geftoort fynde, deed eenige van die Raetsheeren, niet tegenftaende fy voor de eerlykfte en geleertfte van het Parlement bekent waeren,

Thuanus à. l. Mezeray en Henry 2.

ren, aentasten, en in de Bastille gevangen setten, en vervolgens, door Rechters daer toe benoemt, als Ketters ofte begunstigers van Ketters, te recht stellen. Nu gebeurde het, dat het steekspel, daer de Conink in 't oog wiert gequest, en aen welke wonde hy quam te overlyden, gehouden wiert in een perk, daer toe in 't gesigt van de Bastille gereed gemaekt. De Conink aldaer jammerlyk gequest synde, en nae syn Hof gedraegen werdende, wende sig nae de Bastille, en indagtig werdende aen de Raetsheeren, die aldaer gevangen saeten, kon hy sig niet onthouden, van uyt een vroeging van syn gemoed te seggen, dat hy bekommert was, als dat hy aen die menschen ongelyk mogt hebben gedaen. 1558.

Naer het sluyten van de Vrede spoedigde sig de Conink van Spanjen, om uyt de Nederlanden nae dat Ryk te vertrecken; misschien, om dat hy aldaer geboren synde, met den aerd en levenswyse van die Landaert, meer als met de Nederlanders, overeenquam, ofte wel om de zetel van syn Heerschappy aldaer te vestigen, gelyk naemaels ook is gebleeken: hy verklaerde opentlyk, dat hy des te spoediger de Vrede hadde gemaekt, om de Inquisitie in Spanjen by te staen, dewyle hy gehoort hadde, dat sommige E-

Conink Philip II. spoedigt sig, om nae Spanjen te vertrecken.

Meteren I. B. *Thuanus* *lib.* 23. *Hist.*

1558. Edellieden en andere de Gereformeerde Godsdienst aldaer waeren toegedaen, en om des te beter het Concilie van Trenten te bevorderen. Om derhalven de noodige ordre op de Regeering der Nederlanden voor syn vertrek te stellen, begaf hy de Stadhouders plaetsen over de onderscheide Provinciën aen verscheide voornaemen Nederlandse Heeren; en de Prins van Oranje verkreeg voor syn deel het Stadhouderschap over Holland, Zeeland en Vriesland, als mede over Utrecht; mitsgaeders kort daer nae, dat, over het Graefschap van Bourguognen. Het schynt, dat de Conink in die tyd nog een goed vertrouwen op de Prins van Oranje heeft gehad, om dat hy hem sulke machtige, en door haer gelegentheit aen de Zee en Rivieren, sterke Landschappen heeft toevertrouwt: ofte wel, dat hy hem een voornaem gedeelte in de Regeering der Nederlanden niet heeft durven weigeren, ter oorsaek de Prins aldaer soo machtig gegoed, en by een iegelyk geacht en wel gesien was. Dog de Prins heeft daer nae geseid, *dat de Keyser voor syn vertrek hadde gewilt, en goedgevonden, dat hy die Stadhouderschappen, Staeten en Eerampten soude hebben, genoegsaem kennende syn neerstigheit en trouwe.* Daer syn 'er ook, die

De Prins van Oranje word gemaeckt Stadhouder over Holland &c.

Meteren 1. B. *Strada lib.* 1. *Van der Haer lib.* 1. *cap.* 9.

Apologie pag. 72.

voor-

voorgeven, dat de Prins albereits in die tyd aen de Conink verdagt soude syn geweest, dat hy naer het Stadhouderschap over Vlaenderen, in die tyd de rykste en machtigste Provincie, soude hebben gestaen, dog dat de Conink hem in tegendeel het Stadhouderschap over Holland &c. soude hebben gegeven, omdat het gemelte Land in die tyd swak en arm was. Dat is echter niet waerschynelyk; want hoewel de Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, in die tyd soo machtig en ryk niet en waeren, als die tegenwoordig syn, soo waeren deselve nogtans albereits seer volkryk, en aensienlyk door haer koophandel en scheepvaert, behalven dat die Landen door haer gelegentheit en sterkte geacht moesten werden voor de allervoornaemste van de Nederlanden, sulks men wel mag seggen, dat de Conink het Stadhouderschap over de sterkste en machtigste van alle de Nederlandse Provinciën, en aen welker behoud hem het meest van alle gelegen was, aen de Prins heeft toevertrouwt, gelyk in 't vervolg ook wel is gebleeken: want indien de Prins Stadhouder was geweest over een of meer van de binnenlandse Provinciën, en selfs over Vlaenderen, en hy hadde de sterkte van Holland en Zeeland, en de gelegentheit van

1558. *Burgundus lib. 1. Hist. Belg.*

1558. de Zee en Rivieren niet te baet gehad, soo soude het hem onmogelyk geweest syn, om sig aldaer soo lang, tegen de groote overmacht van de Conink van Spanjen staende te houden.

De Conink beroept de Generaele Staeten tot Gent.

De Conink deed vervolgens de Algemeene Staeten van alle de Nederlanden beschryven, om tot Gent by een te komen, op dat hy syn voornemen en schicking ontrent de Regeering aen deselven soude verklaeren, en afscheyd van haer nemen: mitsgaeders, om syn

Stelt de Hertogin van Parma tot Gouvernante van de Nederlanden.

bastaert Suster, Margariet, Hertogin van Parma, tot Gouvernante van alle de Nederlanden in syn afwesen, aen de Staeten voor te draegen. Hy had syn voornemen dien aengaende langen tyd seer geheim gehouden, en daer door aen verscheide Hovelingen en voornaeme Nederlandse Heeren gelegentheit en aenleyding gegeven, om of selfs nae die hooge weerdigheit te staen, ofte een ander aen de Conink voor te draegen en aen te prysen. De Gemeinte, gelyk het gebeurt, was ook daer mede gemoeyd, en de Prins van Oranje, of de Graef van Egmont, wierden voornaementlyk by het gemeen daer toe gewenscht en geschikt: De Graef was vermaert door syn krygskunde, dapperheit en groote diensten in den laesten oorlog gedaen, en door syn be-

beleefheid en minsaeme omgang, by 't 1558.
gemeen, en wel voornaementlyk by de krygslieden seer aengenaem. En aen de andere syde, wiert de Prins, wegens syn hooge geboorte, vermaertheit en verdiensten van syn geslagt in de Nederlanden, syn groote goederen, wysheit, staetkunde, en wel bysonder wegens syn sagtmoedigheit en gemeensaemheit, tot dat gewigtig Ampt niet alleen weerdig geacht, maer by de Gemeente daer toe ook hartelyk begeert. Men wil, dat de Prins van Oranje en de Graef van Egmont bespeurende, dat sy haer oogmerk niet en konden bereiken, met die hooge weerdigheit voor haer selfs te verkrygen, te saemen aengespannen souden hebben, om Christiërna, Hertogin van Lotharingen met alle magt aen de Conink tot Gouvernante der Nederlanden voor te draegen en aen te prysen, hopende haer oogmerk des te beter daer in te sullen bereiken, om dat die Hertogin aen de Conink soo nae in bloed was bestaende. Dat de Prins nog een bysonder belang daer in soude hebben gehad, te weten, om Dorothea, jongste Dogter van die Hertogin, ten huwelyk te verkrygen, waerdoor hy het grootste deel en gesag in de Regeering had konnen bekomen. Dog dat is hem mislukt, en hy vernam wel haest,

De Prins trachte de Hertogin van Lotharingen daer toe te bevorderen.

Heuterus lib. 15. *Rer. Austr. cap.* 7.

1558. haeſt, dat de Hertog van Alba, te ſaemen met den Biſſchop van Atrecht albereits te voren hadden overlegt en beſloten, om by den Conink uyt te werken, dat de Hertogin van Parma tot Gouvernante aengeſtelt ſoude werden, en dat ſy meer ingank by den Conink hadden gevonden, waer over de Prins ſeer misnoegt was, te meer, om dat hy wel ſag, dat de Biſſchop meer geſag als hy by de Gouvernante ſoude hebben, en dat hy in tegendeel weinig dank by haer had behaelt, met ſig ſoo ſeer voor de Hertogin van Lotharingen uyt te laeten.

Hooft Nederl. Hiſt. 1. B. Syn verſoek, om met de Dogter van de Hertogin te mogen trouwen.

Men verhaelt ook, dat het reets ſoo verre met het voorgenome huwelyk van de Prins, met de Princes van Lotharingen, was gekomen, dat de Prins des Coninks verlof daer toe ſoude hebben verſogt, dat de Conink het goeddunken van den Biſſchop van Atrecht daer op willende hooren, hy geantwoort ſoude hebben, dat de vriendſchap, die hy de Prins droeg, hem wel aenſporen ſouw, om dat huwelyk aen te raeden, indien de trouw, die hy ſyn Meeſter ſchuldig was hem niet verpligte te ſeggen, dat hy het bedenkelyk vond, een perſoon van ſoo groote achtbaerheit, en onderſteunt met de algemeene gunſt der Ingeſetenen, door het huwelyk van een ſoo nae bloed-

ver-

verwandschap syner Majesteit, soo hoog 1558.
te verheffen. De Conink dit in acht nemende, stond de Prins toe, dat hy syn aensoek ten dien einde soude mogen doen, alleen om hem geen misnoegen te geven, dog hy schreef ondertussen aen de Hertoginne moeder, dat hy het huwelyk ongeraeden vond, waer door dat versoek van de Prins mislukte. De Prins van Oranje ondertussen de lugt gekregen hebbende van de slingse trek, die men hem gespeeld hadde, quam daer uyt een bittere haet tegen den Bisschop op te vatten.

Dat door de Conink onder de hand wort verydelt.

Tot bystand van de Gouvernante in saeken van de Regeering, ordineerde de Conink drie Raeden: naementlyk, de Raed van Staete, daer alle saeken van Staet en Oorlog, en de bescherming der Landen raekende, souden werden verhandelt; de Geheime Raed, daer de saeken van wetten, van recht en van gratie souden dienen; en de Raed van Financie voor de geldsaeken, en voor de regeering van de Domainen en penningen van de Vorst. Dese drie onderscheide Raeden, moesten elk haer bysondere Vergaedering houden, soo dat de een met de andere niet te doen hadde. De Conink gaf daer benevens een heimelyke last aen de Gouvernante, dat sy in saeken

Meteren 1. B. *Strada lib.* 1.

Drie Raeden tot de Regeering der Nederlanden ingestelt.

1558. ken van gewicht, of wanneer sy bemerkte dat de Leden van de Raed van Staete verdeelt waeren, ofte ook wel te saemen aenspanden, om een saek door te dringen, als dan in 't bysonder raed soude plegen met eenige weinige, te weten, met de Bisschop van Atrecht, de Graef van Barlaymont, en met Viglius van Zuichem, President van de geheime Raed: welke op die wyse altyd het geheim van alle saeken in handen hadden, synde maer een uyterlyke schyn van Regeering aen de andere Leden van den Raed van Staete overgelaeten: welk geheim daer nae door de Prins van Oranje en andere Nederlandse Heeren van den Raed ontdekt synde, een groot misnoegen heeft verwekt, en haer aenleiding heeft gegeven, om sig in 't bysonder tegen die drie Heeren aen te kanten, en haer raedslaegen altyt tegen te gaen. Die achter Raed ofte wel kleine geheime Raed, wiert de Consulta genaemt, en sommige willen, dat de Prins van Oranje en de Graef van Egmont ook Leden van deselve souden syn geweest: doch Strada noemt alleen de drie hier boven gemelt, en dat is ook wel waerschynelyk, want de Prins van Oranje en de Graef van Egmont syn noyt in dat geheim vertrouwen by Conink Philip II.

Meteren en van der Haer.

ge-

geweest; ook souden sy dan geen reden gehad hebben, om sig soo seer over die Consulta ofte achter Raed te belgen. Maer de Conink heeft haer beide aengestelt tot Leden van den Raed van Staete, en tot bewys, dat die aenstelling niet uyt een sonderlinge gunst ofte groot vertrouwen is geschiet, soo heeft de Prins naemaels verhaelt, *aengaende, dat de Conink hem gegund soude hebben te wesen Raed van Staete, dat sulks de Cardinael en andere gepractiseert hadden, dat hy daer toe soude beroepen werden, niet anders daer mede meinende, dan om slegts alle haer handelingen onder syn naem en aensien by den volke te bedecken.* En dat is de reden geweest, waerom de Prins ook swaerigheit maekte, om die Bediening van Raed van Staete te aenvaerden, in tegendeel stelde hy deselve weder in handen van de Conink, bespeurende, dat hy daer in sulke goede diensten niet en kon doen, als hy wel hadde begeert; evenwel de Conink in Zeeland wesende, om nae Spanjen te vaeren, soo toonde hy, dat het syn ernstige begeerte was, en de Prins liet sig overreeden, sig aen het welbehaegen van de Conink onderwerpende.

1558.

De Prins wort tot Lid van de Raed van Staete aengestelt.

Apologie pag. 72.

Verantwoording des Prins van Oranje by Bor. 1. D. in 't Byvoegsel p. 4.

In het voorgaende jaer had de Conink de Prins ook aengeboden, om hem

Het Presidents Ampt van

1558. de Raed der Financiën wort de Prins aengeboden. Verantw. des Prince van Oranje hier boven gealleg. *Apologie p.* 82. De Prins weigert het.

hem te maeken tot Hooft van de Financiën, en syn Commissie, soo als hy selfs verhaelt, was daer van reets opgemaekt en bezegelt. En hoewel die Staet wel diende om de herten der menschen te winnen en veel aenhang te maeken, en dat andere haer voordeel daer mede wel wisten te doen, soo bedankte hy echter de Conink en wilde die Staet niet aenvaerden; hy voegt daer by, *dat hy syn handen daer van heeft afgetrocken, wel bewust synde, dat de gene die eenig bevel heeft, voor alle dingen behoort suyvere handen te hebben, jae, waer 't mogelyk, ook vry van alle quaed vermoeden te wesen.*

Voornemen van de Conink om het Spaens krygsvolk in de Nederlanden te laeten blyven.

De Nederlanders hadden al in den beginne van de Regering van Conink Philip II. bespeurt, dat de Raed van de Spaensse Staetsdienaers en Hovelingen het meest by hem vermogt, en sy hadden ook uyt verscheide omstandigheden konnen bemerken, dat syn gedagten daer henen gingen, om de Nederlanden onder een onbepaelde heerschappy te brengen. Om die pogingen in tyts tegen te gaen, soo hadden de Algemeene Staeten albereits te voren, en in den jaere 1556. tot Brussel vergaedert synde, by gelegentheit, dat sy een groote Bede tot onderstand van de Conink inwilligden, drie saeken versogt.

Meteren 1. B. van der Haer Lib. 1. cap. 5.

Eer-

Eerstelyk; dat sy de behandeling van 1558.
het geld, en de betaeling van de Besettingen en van de Benden van Ordonnantie aen sig mogten behouden, 't welk daerom geschiede, soo als de Prins van *Apologie p. 76.*
Oranje seyde, om dat de Staeten dese Harpyen van Barlaymont; en andere haers gelyke Grypvogels de klaeuwen wat korten wilden. Ten tweeden, dat het vreemde krygsvolk afgedankt mogt werden, en uyt het Land gesonden, en in tegendeel, dat de burgers en Landsaeten gewaepent mogten werden. En ten *Den 26. Juny siet het Gr. Placc. Boek 3. Vol. p. 23.*
derden, dat het Verbond, by Keyser Carel V. uyt naem en van wegen de Nederlandse Provinciën in den jaere 1548. met het Duytse Ryk gemaekt, mogt werden onderhouden. De Conink was in die tyd over dat versoek seer misnoegt als of het syn hoogheit te nae ging; en men meint, dat de eerste oorsaek van afkeer en vervreemding tussen hem en de Nederlanders, daer uyt soude syn ontstaen. Niet te min, soo wist hy syn misnoegen in die tyd te verbergen, en gaf aen de Staeten met goede woorden hoop, van in tyd en gelegentheit daer toe te sullen komen: dog syn gedagten waeren verre daer van daen, en ten tyde van syn vertrek nae Spanjen, waeren nog ontrent drie duysent en vyf

1558. hondert Spaensse krygsknegten in 't Land gebleven, die in verscheide Besettingen verdeelt waeren, en die hy aldaer, tot het styven van syn Regeering, en tot het uytvoeren van syn voornemens, dagt te laeten blyven; te meer, om dat de Bisschop van Atrecht hem vertoonde het gevaer, dat 'er was, dat de Kettery van de Lutheranen uyt Duytsland in de Nederlanden overgebragt soude werden, en dat de Spaensse krygsknegten derhalven aldaer des te meer noodig waeren. Ende om dat voornemen te beter uyt te voeren en de opspraek, die het soude verwecken, eenigsints voor te komen, ook de haetelykheit van het selve, soo by de Staeten als by de Ingesetenen, te versagten, soo bedagt de Conink een loose en staetkundige streek: hy vond goed, om het Opperbevel over het Spaensse krygsvolk, dat in dese Landen soude blyven, aen den Prins van Oranje, en aen den Graef van Egmont gesaementlyk aen te bieden: achtende dat die twee Heeren, sig door de glans van dat gebied, en door de uyterlyke schyn van een sonderling vertrouwen, souden laeten misleiden: dog sy hadden te veel verstant, om sig aen dat lokaes te vergaepen, sy bemerkten wel haest, wat 'er gaende

Het Opperbevel over het Spaens krygsvolk wort de Prins en de Graef van Egmont aengeboden.

Thuanus lib 23. Hist. Strada lib. 2. in pr. Hooft Nederl. Hist. 1. B.

de

de was, en dat die aenbieding maer 1558.
diende, op dat sy door haer gesag by de Staeten souden uytwerken, dat het Spaensse krygsvolk in 't Land mogt blyven, immers dat by de Staeten geen versoek daer tegen mogt werden gedaen, en dat haer verblyf aldus gelyk als door de vingeren soude werden gesien. Sy hadden beide die edelmoedigheit, van den Conink voor die groote gunst, en sonderlinge blyken van syn achting en vertrouwen te bedanken, en die aenbieding te gelyk van de hand te wysen, seggende opentlyk, dat de Nederlanders by de laeste Vrede, die sy door haer waepenen en haer dapperheit hadden te wege gebragt, weinig souden hebben uytgerecht en gevordert, indien sy de Landen beschermt en de vyand van buyten geweert hebbende, nu van binnen door het jok van vreemd krygsvolk souden werden gedrukt. De Conink moest de Vryheit van twee sulke voornaeme Heeren, die soo veel aen hem hadden verdient, en by het volk soo aengenaem waeren, als doen, of hy wilde of niet, ten besten nemen en verdraegen: hy wist ook syn misnoegen voor die tyd te ontveinsen, om syn verbolgentheit daer nae des te swaerder aen haer te doen gevoelen.

Die het weigeren.

1558. De Algemeene Staeten van alle Nederlanden nu tot Gent vergaedert synde, en indachtig gemaekt werdende, aen het gene in de vorige Vergaedering tot Brussel was voorgevallen, en hoe de Conink aen haer versoek nog niet en hadde voldaen, maer het selve te leur gestelt, hervatteden voor alle andere saeken haer beraedingen op het stuk van het vreemd krygsvolk, en besloten derhalven wederom aen den Conink te versoeken, en daer toe aen te houden, dat de Spaensse en andere Vreemde krygsknegten uyt den Lande mogten vertrecken: en daer benevens, dat geen vreemdelingen tot eenige Ampten en bedieningen in den Lande mogten werde gevordert. Men vertoonde in de Vergaedering van de Staeten, hoe gevaerlyk het voor de Vryheit was, indien het vreemd krygsvolk in de Besettingen binnen 's Lants wiert gelaeten, wat schande het voor de Nederlanders soude wesen, indien de Regeering moest komen in handen van de Secretarissen Vergas en Eraso, en van den Graeve van Feria, die de Conink alhier wilde laeten blyven. Den yver ging selfs soo verre, dat sommige Leden sig niet ontsaegen daer by te voegen, dat men geen saeken aen den Conink

Vergaedering van de Staeten Generael tot Gent.

Van der Haer lib. 1. *cap.* 7.

nink behoorde toe te ſtaen, voor dat hy 1558.
aen dat verſoek volkomentlyk had voldaen. De ongebondentheit van het Spaenſſe krygsvolk, en de klagten van die van Antwerpen, Atrecht, Caemeryk, en van andere Steden meer, wegens de overlaſt, die ſy van de Spaenſſe Beſettingen quaemen te lyden, regtveerdigden dit verſoek des te meer, en ſpoorden de Staeten aen, om het des te kragtiger door te dringen. Het is wel te vermoeden, dat de Prins van Oranje, benevens de Graef van Egmont en andere Nederlandſe Heeren, wie de Prins het heimelyk voornemen van de Conink ontdekt hadde, en die ook wel bewuſt waeren van het gevaer, dat de Vryheit quam te loopen, de Leden van de Vergaedering der Algemeene Staeten onder de hand kragtig aenmoedigden, om de Vryheit van het Land in deſe gelegentheit kloekmoedig voor te ſtaen, en tegen alle heimelyke ondernemingen der Spanjaerden te verdedigen. En het gene de Staeten nog meer naedenken gaf, was, dat de Hovelingen en Spaensgeſinde, en andere, die haer voordeel by de onderdrucking der Vryheit hoopten te ſullen vinden, de ſtoutheit hadden van ſig te laeten ontvallen, *dat ſy geſtoort waeren en wel wraek hoopten te* Meteren 1. B.

1558. *nemen, om dat sy by het toestaen van de laeste Bede sulke kleinigheit hadden geleden, dat haer de handeling van het geld was benomen: dat het een ongehoorsaemheit was, en een opentlyk mistrouwen van de Vorst te kennen gaf, aen wie de Staeten sig lieten voorstaen, de wet te sullen stellen. Dat de Luythery en Kettery uyt de Nederlanden niet en kon werden geweert, of men moest sig in allen deele aen de wille des Coninks met gehoorsaemheit onderwerpen, en de Inquisitie op de Spaensse wyse aldaer invoeren, sonder welke twee stucken, een volslaege gehoorsaemheit en de Inquisitie, men de Landen voor verloren moest achten; en dat men de besetting van vreemd krygsvolk daer toe noodig hadde.* Maer wat ook sulke Hovelingen en slaefse vleyers mogten redeneren, de Staeten begrepen seer wel, wat van haer pligt was, en wat sy tot voorstant van het recht en van de Vryheit deser Landen behoorden te doen.

En waerlyk, als men de tyd en gelegentheit van saeken aenmerkt, sal men de wysheit, voorsigtigheit en kloekmoedigheit van de Staeten moeten pryssen, en te gelyk verheffen de getrouwe raed en bystand van de Prins van Oranje en van andere voornaeme Nederlandse

landsse Heeren, die sig niet en ontsaegen, van de Staeten, in een saek van die aengelegentheit, by te staen, en haer van goede raed en hulpe te dienen, sonder acht te geven op de slaefsse en lafhartige insigten, die de Hovelingen andersints voor de wille van de Vorst gewoon syn te hebben, en sonder het misnoegen van een Vorst te schromen, die soo veel macht in handen had, om de uytwerking van syn gramschap aen haer te doen gevoelen. Het was in der daed een saek van de uyterste aengelegentheit, en de Vryheit, die onder de regeering van het Huys van Bourguognen reets was gekrenkt, liep nu het uyterste gevaer van geheel en al verloren te gaen. De Nederlanden waeren van outs door haer eyge Heeren, onder haer geboren en opgevoed, met een bepaelde magt bestiert, en Spanjen was door het huwelyk van een Dogter, veel eer aen de Nederlanden, als die aen Spanjen gehegt. Immers, is het seeker, dat de Spanjaerts dese Landen niet en konden aenmerken, als onder haer Heerschappy staende, ofte daer toe behoorende; het waeren, buyten tegenspreeken, Vrye Landen, die door haer eyge Ingesetenen en Inboorlingen, en volgens haer wetten, Voorrechten en Vry- 1558.

1558. heden, en niet door vreemde ofte Spanjaerts, met een willekeurige macht, moesten werden geregeert. Dog men siet het doorgaens gebueren, als eenig Land van minder magt en uytgestrektheit, by huwelyk ofte by erffenis aen Vorsten komt, die grooter en machtiger Landen besitten, en voornaementlyk, die de zetel van haer Ryk aldaer houden, dat sulken Land met 'er tyd, gelyk als onderhoorig en afhankelyk van die machtiger Landen wort gemaakt en gehouden, door een uytheemsse Raed wort bestiert, en dienvolgende syn Vryheit komt te verliesen. De Onderdaenen verheugen sig sonder reden, wanneer haer Vorsten ofte derselver Kinderen en Naevolgers groote huwelyken komen te doen, waer door sy in tyd en wylen machtige Landen souden konnen erven: want sulke huwelyken syn aen de Onderdaenen altyd naedeelig, en konnen te recht gereekent worden, als de eerste stap tot haer onderwerping aen vreemde, en oversulks tot verlies van haer Vryheit.

Amelot Memoires Hist. Tome 1. p. 237. Als Keyser Carel V. tot de erffenis van de Ryken van Spanjen gekomen was, soo verheugden de Nederlanders sig boven maeten, en staeken vreugdevieren aen, maer de Cancelier van Bourguognen dat siende, seide als met een

geest

geest van voorsegging, dat de vlammen 1558.
van die vreugdevieren haer Vaederland haest in den brand soude steeken. Die ervaere Staetsdienaer kon ligt begrypen, al was het soo, dat de Nederlanders sig nu konden verheugen, om dat een Vorst, onder haer geboren en opgevoed, het Ryk van Spanjen hadde verkregen, het ook wel haest kon gebeuren, dat syn Soon en Naevolger in tegendeel in Spanjen geboren en opgevoed synde, en de zetel van syn Ryk aldaer houdende, ook een Vorst van de Nederlanden soude wesen, en dat die Landen derhalven daer door aen de Spanjaerts onderhoorig souden worden gemaekt. En alsoo hy den aerd der Nederlanders kennende, wel wist, dat sy sig niet gewillig onder een vreemd jok souden buygen, soo kon hy wel met grond voorspellen, dat die uytgelacte Vreugdeteekenen haer in toekomende ook wel mogten berouwen.

De Spanjaerts saegen dese Landen met nydige oogen aen, de welvaert en rykdom van deselve verwekte in haer des te meer de begeerte, om sig meester daer van te maeken, en sig aldaer te verrykken. Keyser Carel V. beschermde syn Landgenooten en had de voorsigtigheit, van de Spanjaerts in toom te houden,

1558. niet toelaetende, dat sy over dese Landen souden heerschen. Dog het was geheel anders met Conink Philip II., syn Soon, gelegen, die was een gebore Spanjaert, hy begunstigde in allen deele de Spanjaerts syn Landgenooten, sy waeren syn Vertrouwelingen, hy bediende sig meest van Spaensse raed, en syn voornemen was, om de zetel van syn Ryk en Heerschappy in Spanjen over te brengen, en aldaer te vestigen, waer uyt men ligt kon begrypen, hoe veel invloed de Spaensse Raed by den Conink ontrent de regeering van de Nederlanden soude hebben. Alle die saeken wel bekent synde, soo en konden de Nederlanders niet naelaeten, alle noodige middelen te beraemen, om sig in tyts van de Spaensse overheering te bevryden. De besetting van vreemd krygsvolk, de geloofsdwang door het invoeren van de vreesselyke Rechtbank van de Inquisitie, en het vergeven van de hooge Ampten aen vreemden, syn drie bekende middelen, om de uyterste onderwerping en slaverny te bevorderen en in te voeren: en daer syn geen Volkeren, die maer eenige edelmoedige neiging voor de Vryheit hebben, die sig in tyd en gelegentheit tegen deselve niet kragtig hebben aengekant, waer van de voorbeelden menigvuldig syn.

De

De Conink in de Vergaedering der Algemeene Staeten verſchenen ſynde, deed haer door den Biſſchop van Atrecht uyt ſyn naem aenſpreeken, om aen haer kennis te geven van ſyn aenſtaende vertrek nae Spanjen, haer verders eenige ſaeken te bevelen, voornaementlyk het opvolgen van de Placcaeten tegen de ſoo genaemde Ketters, en voorts tot Gouvernante van de Nederlanden voor-te draegen de Hertogin van Parma. Nae dat de Biſſchop ſyn reden geëindigt hadde, ſoo voerde Borlut, Penſionaris van Gent, uyt naem van de Staeten, het woord, en als hy, met de redenen daer toe dienende, op de aenſpraek van den Conink hadde geantwoort, ſoo quam hy tot het verſoek van de Staeten, en vertoonde vrymoediglyk het ongemak en de ſchaede, die de Nederlanden, door het aenhouden van het vreemd krygsvolk, quaemen te lyden, en onder anderen, dat Theonville en Marienburg door de inwoonders waeren verlaeten, ter oorſaeke ſy de overlaſt en moetwil van de Spaenſche Beſetting niet langer konden verdraegen: dat de Conink geen reden had, om aen de getrouwheit van het Nederlants krygsvolk te twyffelen, en dat het aenhouden van de Spaenſſe Benden niet anders, als tot ſmaed en kleinachting van de

1558.
Den 7. Augusti.
Van der Haer lib. 1. cap. 7. Strada lib. 1. in fine. Burgundus Hiſt. Belg. lib. 1. p. 28. 29.
Verſoek van de Staeten, die door de Prins daer in worden geſtyft.

1558. de Nederlanders kon verstrecken: tegelyk vertoonende het gevaer dat 'er was, indien de Conink afwesig synde, het vreemde krygsvolk niet in toom wierd gehouden, en aen de Ingesetenen eenige overlast mogt komen te doen, dat de Ingesetenen onverduldig wordende, die overlast en moetwil somtyts met geweld souden tegen gaen, waer uyt seer groote onheilen stonden te vreesen, versoekende, dat het de Conink, naer het voorbeeld van de Keyser, syn Vaeder, believen mogt, het vreemde krygsvolk te doen vertrecken, en de sterkten van het Land te betrouwen aen de Besetting van Nederlandse Benden. Voortgaende, toonde hy aen, hoe seer het met de Vryheit, en met de Regeerings wyse van de Nederlanden quam te stryden, en tot wat smaed en mistrouwen het voor de Inboorlingen soude gedyen, indien de Regeering van het Land en de hooge Ampten aen vreemdelingen wierden toevertrouwt, biddende, dat de Conink dog niet en wilde doen, dat in dien opsigt schaedelyk voor syn dienst mogt wesen, en tot versmaeding en schande voor de Nederlanders soude verstrecken. Sulk een vrymoedige aenspraek en versoek had de Conink niet verwagt: een Vorst, die een volslaege gehoorsaemheit in allen deele

Verlegentheit en misnoegen van de Conink daer over.

teele van syn Onderdaenen vordert, en 1558.
die begeert, dat syn wil alleen voor een wet sal doorgaen, kan de tael van de Vryheit niet verdraegen; hy stond daer over verset, te meer, om dat hy hier uyt wel kon bespeuren, dat syn geheime Staetkunde, en syn toeleg tot onderdrucking der Nederlandse Vryheit, was ontdekt. Om sig niet ten toon te stellen; en syn verlegentheit en gramschap aen de volle Vergaedering van de Staeten niet te laeten blyken, stond hy van syn stoel op en ging henen, sonder nae dat versoek te willen luysteren, ofte eenige antwoort daer op te geven. Nogtans hoorde men, dat hy sig liet ontvallen, *of de Staeten hem mede niet uyt den Lande wilden doen vertrecken, dewyle hy ook een gebore Spanjaert was*. Dog de Staeten besweeken daerom niet, sy bleven aenhouden, Meteren I. B.
en vertoonden met veel ernst, dat haer Voorrechten, waer van sy hem afschriften gaeven, sulks wel uytdruckelyk mede bragten, en dat hy wel plegtelyk had belooft en gesworen, deselve te sullen achtervolgen en staende houden: voegende daer nog by, dat sy by weigering daer tegen souden moeten protesteren. Sig aldus geperst siende, verbergde hy syn misnoegen voor die tyd, en scheen aen het versoek van de Staeten te willen

toe-

1558. toekomen, hy fond derhalven den Hertog van Savoyen aen de Vergaedering van de Staeten, om syn toestemming op haer versoek te geven, met toesegging, dat het vreemde krygsvolk binnen den tyd van drie ofte vier maenden souw vertrokken, nae dat hy de Staeten met sagte woorden hadde laeten bestraffen, ter oorsaek sy sulken mistrouwen van hem schenen te hebben, en dat sy andere gevoelens van hem hadden, dan syn groote goedheit en genegentheit tot de Nederlanden, wel verdienden. Dog hy had geen de minste gedagten, om aen die belofte te voldoen, want hy liet de Spanjaerts nog wel anderhalf jaer daer nae in 't Land blyven, sonder op het groot misnoegen van de Regeerders en Ingesetenen der Nederlanden te letten, soo als in 't vervolg sal blyken.

Van der Haer lib. 1. c. 7. in fine.

Reid 1. B. in 't begin.

Hoe seer de Conink ook syn misnoegen en gramschap tegen de Staeten, en in 't bysonder tegen den Prins van Oranje en andere Heeren, die de Staeten dat versoek hadden ingeboesemt en aengeraeden, trachte te verbergen, soo quam het nogtans haest ter kennisse van deselve: Want het gebeurde, als de Prins van Oranje, de Graef van Egmont en andere Nederlandse Heeren op die tyd tot Gent in gesellschap by een waeren,

De Prins werd gewaerschouwt.

en

en sig met het schaekspel wat vermaek- 1558.
ten, dat een aensienlyk Spaens Heer, *Meteren*
en die soo 't scheen de Nederlandse A- *1. B. Bor.*
del een goed hart toedroeg, ofte die ee-
nig bysondere vriendschap voor die Hee-
ren hadde, in 't geselschap quam, en
haer met het spel besig siende, vraegde,
of sy tyd hadden om te spelen, en niet
eens dagten op het versoek, dat sy aen
den Conink hadden gedaen. Sommige
letteden daer niet veel op, en lieten die
woorden als ongemerkt voor by gaen.
Maer de Prins, alsoo hy meer als de
andere opmerkende en verre siende was,
dagt, dat die woorden niet te vergeefs
moesten syn gesprooken; en vermits
de Graef van Egmont seer gemeensaem
met die Spaensse Hoveling was, soo
versogt hy den Graef, dat hy hem dien-
aengaende eens wilde ondertasten, en
naeder uytlegging af vraegen, wat hy
ook met die woorden wilde seggen. De
Hoveling antwoorde, dat by de Conink
op het versoek van de Staeten wel goed-
gevonden was, het Spaensse krygsvolk
te doen vertrecken, maer dat de Ne-
derlandse Heeren wel mogten toesien,
en by haer ook wilde waerschouwen,
dat de Conink in syn Raed besloten had,
om alle de gene, die het versoek, tot het
vertrek van het Spaens krygsvolk, ge-
daen,

1558. daen, ofte aengeraeden en toegestemt hadden, ter gelegener tyd daer over te doen straffen.

De staet van Regeerders, onder sulke Vorsten als Conink Philip de tweede en meer andere, die niet te vreden synde met een gematigt gebied, volgens de Wetten van 't Land, steets bedagt syn en het daer op toeleggen, om sig boven de Wetten te verheffen, is in allen deelen bekommerlyk. Indien sy traeg ofte naelaetig syn, om de Vryheid, de Grondwetten van het Land, en de Voorrechten van het Volk, tegen de ondernemingen van den Vorst en van syn Hovelingen, voor te staen, en te verdedigen, soo misgaen sy sig tegen haer eed en pligt, en voldoen niet aen het vertrouwen, dat de Gemeinte op haer heeft gestelt. Ende ingevalle sy voor de Vryheit yveren en waeken, en de onwettige ondernemingen van het Hof tegen gaen, soo vervallen sy seekerlyk in de ongenaede van de Vorst, die niet naelaet haer doen, selfs by de Gemeinte haetelyk te maeken, en een verkeerde indruk van haer te geven, sulks men het dikwyls heeft sien gebeuren, dat sulke eerlyke en getrouwe Voorstanders van het recht des Volks, en van de ontwyffelbaere Voorrechten van het Land, onder voorwenden van het een ofte

het

het ander opgesogt misbedryf, ter straf- 1558.
fe worden gedoemt, en gelyk als tot een offerhande voor de Vryheit verstrecken.

In de tyd van de Vergaedering der Algemeene Staeten tot Gent, had de Prins van Oranje nog een andere reden van misnoegen aen de Conink gegeven, niet soo seer uyt oorsaek van een yver voor de Vryheit van 't Land, als wel uyt een bysondere drift, om sig in allen deele tegen de wil van de Conink aen te kanten, en misschien, om hem te doen sien, wat hy by de Nederlanders vermogt, en dat hy niet te vergeefs kon werden veracht. Soo moeyelyk is het, selfs voor de grootste mannen, om sig te maetigen en binnen de paelen van bescheidentheit te houden. Al is het soo, dat men de beste saek met een suyver gemoet en met een heilsaem oogmerk voorstaet, en daer voor yvert; soo dient men wel te letten, dat die yver door de menschelyke driften, die sig somtyts daer onder komen te vermengen, niet te verre werde voortgedreven. De Conink had de Ridders van het Gulde Vlies mede tot Gent byeengeroepen, om te treden tot de verkiesing van elf nieuwe Ridders: die verkiesing geschiede in die tyd by de meerderheit van *Strada lib. 1.*

1558. stemmen van de tegenwoordig synde Ridders, dog men kan wel denken, hoe veel invloed de Vorst, als Hooft van de Ordre, doorgaens op de andere Ridders had. De Prins van Oranje hadde het soo besteeken, en syn Mede-Ridders door syn overreeding soo verre gebragt, dat wanneer het op een stemmen quam, de meeste nieuwe Ridders niet alleen tegen het advys, maer selfs tegen de sin van de Conink, by meerderheit van stemmen wierden verkoren, en vervolgens in die Ordre ontfangen.

in fine & lib. 2.

Apologie pag. 72.

Harde bejegening van de Conink aen de Prins.

De Conink vertrok hier op nae Zeeland, om van Vlissinge nae Spanjen te vaeren, en de Prins van Oranje, benevens de voornaemste Nederlandse Heeren en Edellieden, behalven een groote menigte andere menschen, volgden hem, om hem op te wagten, en haer afscheyd op syn vertrek van hem te nemen. Men verhaelt, dat de Prins tot Vlissinge synde een voorval aldaer met de Conink had, waer uyt hy ligt kon bespeuren, hoe quaelyk hy by de Conink stond, en hoe groot het misnoegen was, dat syn Maj. tegen hem hadde opgevat. De Conink soude hem met veel hevigheit, en met een gesigt vol van gramschap hebben verweten, dat hy het was,

Aubery Memoir. de Hollande Chap. 1. p. 9.

die

die ſig tegen ſyn voornemens ſtelde, dat 1558.
hy door ſyn aenraeden, en door ſyn heimelyke kuyperyen de Staeten daer toe hadde gebragt, om ſulke verſoeken te doen. De Prins ſig ootmoedig daer van verſchoonende, en onder anderen ſeggende, dat de Staeten het enkel en alleen uyt eige beweging hadden gedaen, ſoude de Conink verders in gramſchap uytberſtende, hem by de kraeg hebben gevat, en hem daer mede ſchuddende, als met verachting hebben geſegt, *Niet de Staeten, maer gy, gy, gy.* Men kan wel denken, dat de Prins ſulke bejegening van de Conink ontfangen hebbende, ſig wel wagte, van hem aen boord van ſyn ſchip te geleyden: hy bleef tot Vlisſinge aen land, daer hy wel geſien was, en daer hy tegen alle ondernemingen van de Conink veilig kon weſen. Hoewel van dit voorval by andere ouder Schryvers niet en wort gemelt, ſoo maeken echter alle de vorige omſtandigheden dat verhael eenigſints waerſchynelyk.
De Prins van Oranje heeft daer nae verhaelt, dat de Conink, als hy in Zeeland op ſyn vertrek ſtond en gereed om af te vaeren was, hem uytdruckelyk belaſte, veel luyden van eer, die men vermoede van de Gereformeerde Godsdienſt te weſen, te doen ſterven, dog dat hy het niet

In ſyn Apologie p. 83.

1558. had willen doen, en in tegendeel die menschen daer van deed waerschouwen.

De Conink vertrekt na Spanjen. op den 26. Augusti.

Aldus stak Conink Philip II., met een groote vloot schepen van de reede voor Vlissinge in zee, en quam binnen weinige daegen behouden in Spanjen aen land, om de Nederlanden noyt weder te sien, hoewel hy nog een lange reek van jaeren daer nae heeft geregeert, en in 't vervolg wel soodaenige saeken syn voorgevallen, dat syn tegenwoordigheit aldaer voor syn belangen wel wiert vereischt. Het gebeurde, dat hy met de geheele vloot gekomen synde, tot voor de haeven van Laredo in Biscayen, een swaer onweer opstond, en dat met gevaer nauwlyks aen land geraekt synde veel schepen van de vloot in syn gesigt quaemen te vergaen, sonder dat men die te hulp kon komen, en sonder dat men de goederen kon bergen, tot groote smert en verbaestheit van hem en van syn Hovelingen, die haer goederen en reystuyg aldaer verloren. Ende alsoo hy een voornemen had, om syn verblyf voortaen in Spanjen te houden, soo hadde hy alle de kostelyke huyscieraeden, die de Keyser syn Vaeder op verscheide plaetsen, daer hy syn Hof pleeg te houden, hadde doen bewaeren, by een versaemelt, en mede genomen, dewelke alle door de Zee

Thuanus lib. 23. Meteren 1. B.

wier-

wierden verslonden, sulks by die gelegentheit niet onaerdig wiert gesegt, dat hy en de Keyser de geheele Weereld by nae hadden berooft, om de Zee ryk te maecken. Het is wel te vermoeden, dat de Conink by die gelegentheit sulken schrik van de Zee heeft gekregen, dat hy voortaen in Spanjen aen Land is gebleven, sonder sig oyt meer aen de Zee te durven vertrouwen, en dat hy de Nederlanden liever in gevaer heeft willen sien, van voor hem verloren te gaen, als sig wederom op Zee te begeven. En vermits hy dat gevaer soo geluckig was ontkomen, soo achte hy daer nae syn groot verlies soo seer niet, en hy seide, dat hy door een sonderlinge genaede Gods was behouden, om syn eer voort te planten; en de Kettery van Luther uyt te roeyen: en om een begin daer van te maeken, soo liet hy alle de gevange en de verwese over Kettery, door geheel Spanjen daer toe bewaert, by een brengen, en in syn tegenwoordigheit en van syn geheel Hofgesin met veel plegtigheit en staetsie verbranden: onder die ongeluckige waeren verscheide Vrouwen en onnoosele jonge Dogters, en wel acht en twintig Edellieden van goeden Huyse. Onder anderen wiert het doode lichaem van Johannes AEgidius, die om syn son- 1558.

Thuanus en Meteren d. l. Hooft 1. B. Natalis Comes lib. 12. Histor. pag. 270. & lib. 13. pag. 295.

1558. derlinge godvrugtigheit en geleertheit door de Keyser tot Bisschoppelyke waerdigheit was voorgestelt geweest, voor de Vierschaer van de Inquisitie gedaegt, beschuldigt, en vervolgens wiert die doode ter dood veroordeelt, en aldaer mede in een beeltenisse van stroo verbrand. En Constantin Ponce, die lang Biechtvaeder van de Keyser was geweest, die hem op het laeste en in syn eensaem leven geselschap had gehouden, hem op syn uyterste bygestaen en vertroost, was te voren, mede over Kettery beschuldigt synde, in de gruwelyke gevankenis van de Inquisitie overleden. Op dat het wreede schouwspel volmaekt souw wesen, soo wiert Constantin Ponce mede in een beeld van stroo ten toon gestelt, en in 't vier geworpen, sonder aensien, dat de smaed syn geheugenis aengedaen, nootsaekelyk de onteering van de gedagtenis des Keysers medebragt. Maer de nauwgesette Godsdienstigheit van Conink Philip II. ofte liever syn valsche en onbesonne Godsdienstige yver ging soo verre, dat hy niet alleen in dien opsigt niet en quam te letten op de banden van het bloed en maegschap, en op de verplігting die hy aen syn Vaeder had, maer selfs de heyligste en onschendbaerste Goddelyke en Menschelyke wetten en pligten

ten fteets verbrak en onder de voeten vertrede, fulks hy in allen deele als een wreed en verwoed gedierte te werk ging, dat sonder onderscheid verscheurt, het gene hem voorkomt of in de weg is. De prael van dat wreede schouwspel, daer men achtbaere Mannen, eenvoudige Vrouwen, en onnoosele jonge Dogters, die selfs nog nauwlyks mondig waeren, ten vier doemde en voerde, riep wraek over de onbarmhartigheit van de Vorst, en over de aenleyders en toestellers van dat gruwsaem werk. En gelyk het verbranden van de levendige menschen sulken deernis en medelyden in de meeste omstanders en toesienders verwekte, dat het haer de traenen uyt de oogen perste, soo veroorsaekte in tegendeel, het vertoonen en verbranden van die twee stroogedrogten, niet anders, als bespotting by eenige, en verontweerding by andere toesienders. 1558.

Ende aengesien Conink Philip II. soo veel gerugt in de weereld heeft gemaekt, en een van de machtigste Coningen van de gantsche Weereld is geweest, en wel bysonder, dat door syn quaede en harde Regeering sulke hooggaende beroerten in de Nederlanden zyn geresen, waer door het eindeling is gebeurt, dat de Vereenigde Nederlandse Provinciën,

1558. wegens ſyn harde en onverdraeglyke Regeering en onderdrucking, genootſaekt zyn geworden, om de waepenen tegen hem op te vatten, hem alle gehoorſaemheit op te ſeggen, ende hem om gewichtige en welgegronde redenen te verklaeren, vervallen te weſen van ſyn recht en Heerſchappy over deſe Landen, ſulks hy de laeſte Vorſt en Heer van deſe ſeven Vereenigde Nederlandſe Provinciën is geweeſt, ſoo ſal het, eer wy voortgaen, niet ondienſtig weſen, dat wy dien Vorſt in ſyn aerd, regeering en gedrag gaen beſchouwen, en ſonder eenige bewimpeling alhier afbeelden, om aen de Nederlanders te vertoonen, op dat ſy te regt weten mogen, hoedaenige Vorſt hy is geweeſt, die onſe Voorouders, als een tweede Tarquinius Superbus, onweerdig hebben geoordeelt, om langer over haer te heerſchen.

Meteren 10 B. Philip de tweede, Conink van Span-
Reid 15. B. jen, Vorſt en Heer van alle de Neder-
Bentivoglio Ned Oorl. landen, was van een middelbaere, im-
3. D. 4. B. mers meer van een kleine dan van een
Thuanus lib. 120. groote geſtalte van lichaem, welgemaekt
Amelot de van leden, aengenaem van weſen, en
la Houſſaye wit van verwe, met blond geel haeyr,
Memoir. Hiſt. tome 1. ſulks men hem voor geen Spanjaert, maer voor een Nederlander aengeſien zoude hebben; en volgens het oordeel van de

Heer

Heer de Chiverny, Cancelier van Vrank- 1558.
ryk, hadde hy in allen deele de uyterlyke *Mayerne*
gedaente van een Nederlander, maer den *Turques*
aerd en manieren van een Spanjaert; hy *Hist. d'E-*
hadde het voorhooft wat hoog en breed, *spagne Li-*
vre 36.
en de lippen voor uyt steekende, nae de wyse van het geslagt van Oostenryk. In syn bysondere en huyslyke levenswyse scheen hy ook sagt te wesen, en was gemackelyk om gedient te worden, voornaementlyk door syn mindere Bediende. Hy was neerstig en arbeidsaem, altyd geern in Staetsaeken besig zynde, en dikwyls tot diep in de nagt schryvende. In syn gelaet vertoonde hy altyd een groote stemmigheit, te saemen met een achtbaerheit en ingetogentheit, die hy noyt afleide, maer t' allen tyde en in alle syn woorden en werken verbeelde. In het geven van gehoor was hy seer oplettende en geduldig; hy sprak weinig, en gaf syn bevelen met korte woorden, als of hy wilde, dat men nae de sin zoude raeden. Hy was van een moeyelyke toegank, soo wel voor de Spaensse Grooten als andere, en liet sig ook selden aen het volk sien: hy deed sig door de Grooten en Hovelingen by uytnementheit ontsien en gehoorsaemen, en het was hen niet geoorlooft om hem aen te spreeken, als op haer knyen: hy had

1558. een voorwendsel tot syn verschooning, dewyle hy kort van gestalte was, dat ieder een andersints grooter als hy zouw geschenen hebben. Voorts was hy in den aerd hoogmoedig en heerschzugtig, steets meer ondernemende, dan hy kon uytvoeren, en sig in syn groote voornemens verwarrende: hy was seer diep geveinst, nydig, en yverzugtig, en soodaenig straf, wreed en bloedgierig, dat hy niet ligt iets quam te vergeten of te vergeven, en niemant spaerde, selfs niet syn naestbestaende. Als hy eenig misnoegen ofte argwaen hadde opgevat, als hy meinde, dat men iets tegen syn hoogheit of gesag had begaen, jae als hy maer vreesde, dat men het zoude begaen, of dat andersints syn dienst en belang daer maer aen gelegen was, soo kon hem niets wederhouden, hy lette nog op bloed, maegschap, verdiensten, deugd ofte staet, maer alles stond, sonder onderscheid, voor syn wreetheit bloot: sommige heeft hy met koelen moede, sonder eenige rechtspleging, en op enkel bevel doen dooden, andere door vergif doen van kant helpen, en vele onder opgesogte schyn by wege van rechtsvordering ombrengen. Hy was soo hoofdig en soo hartneckig aenhoudende, om uyt te voeren, het gene hy eens had on-

ondernomen, dat hy gansch onbequaem 1558.
was, om sig nae de tyd en gelegentheit te schicken, waer door hem steets niet anders, dan groote schaede en schande wedervoer. In geilheit, onkuysheit en overspel heeft hy nauwlyks, immers onder de Christen Vorsten, syn weergae gehad. Men verhaelt, dat een Spaens Heer op de tyd van syn overlyden in desselfs kaemer tegenwoordig zynde, soo als hy de Geest had gegeven, een houtskool nam, en daer mede een kort veers voor de schoorsteen tot een grafschrift voor hem schreef, behelsende, dat hy in syn jeugt ontuchtig, in syn mannelyke jaeren wreed, en in syn ouderdom gierig was geweest, met byvoeging, wat sal men dan van syn zaeligheit denken? Dog men mag wel seggen, dat de wreetheit hem altyd is bygebleven, en dat de ontuchtigheit hem niet als in syn hoogen ouderdom heeft begeven.

Amelot de la Houssaye Memoir. Hist. tom. 1. p. 290.

Des niet tegenstaende, is hy door sommige Spaensse en Italiaensse schryvers, en wel bysonder door de Roomsse Geestelyke gelyk als ten hemel toe verheven, als of 'er noyt een Conink syns gelyk, in wysheit, voorsigtigheit, verstand en staetkunde hadde geregeert. Men heeft sig niet ontsien, van hem de

Sa-

1558. Salomen van ſyn tyd, of een andere Salomon te noemen; men heeft de Keyſer ſyn Vaeder gaen vergelyken by den beroemden Conink David, om dat hy een groot krygsman was geweeſt; en hem, by den wyſten der Coningen Salomon, als of hy met wysheit en in vrede had geregeert. Daer hy nogtans niet het minſte met de wysheit, goede ſtaetkunde, verſtand en deugden van den Conink Salomon gemeen heeft gehad; daer ſyn Regeering niet minder als vreedſaem is geweeſt, maer de geheele loop van ſyn leven, alle ſyn handelingen en overleggingen daer toe voornaementlyk hebben geſtrekt, om het beſte en grootſte gedeelte van Europa ſteets te ontruſten en in een bloedbad te ſetten. Want hoewel hy ſelfs geen krygsman was, en niet te velde ging, ſoo heeft hy nogtans, in tegendeel van Salomon, ſeer ſwaere en langduerige oorlogen gevoert, en groote rampen en neerlaegen geleden. Syn wysheit en voorſigtigheit, daer ſoo ſeer op wort geroemt, was niet anders, dan een uyterlyke ſchyn van ſtaetigheit en beſaedigtheit; en ſyn voorſigtigheit was eigentlyk maer een traegheit, daer hy ſyn beſte ſaeken mede verachterde, en niet een mannelyke voorſigtigheit, die nae den eiſch van tyden en ſaeken gericht

moet

moet werden. Om, in 't korte, van syn voorgewende vreedsaemheit en wysheit te scheiden, door syn onbepaelde heersch-zucht, door syn groote en staetzuchtige voornemens, en door syn oorlogen in de Nederlanden, in Vrankryk en tegen Engeland gevoert, heeft hy het goed en bloed van syn onderdaenen, en bysonder ook van de Spanjaerts, onnuttelyk en te vergeefs verspilt, en sig soodaenig verarmt, dat de groote schatten van de nieuwe Weereld niet konden toereiken, om syn uytgeputte schatkist te vullen, en het verloop van syn.saeken te verhoeden, sulks hy genootsaekt wiert, om syn woord aen syn schuldeisschers te breeken, en haer te leur te stellen: boven en behalven, dat hy syn Ryk van Spanjen heeft ontvolkt, bedorven en uytgeput, en de oorsaek is geweest van het groot verval, waer in het in 't vervolg is gekomen: alle 't welke veel verscheelt van de vreedsaeme en geluckige Staet, waer in de onderdaenen van Salomon waeren, en van de groote overvloed van silver en goud en van alle andere wenschelyke saeken, die sy hadden, en onder syn vreedsaeme Regeering met vreugde konden genieten. Hoe seer hy sig ook bevlytigde, om uyterlyk verstandig, voorsigtig, achtbaer en staetkundig te schynen, 1558.

en

1558\. en die roem voor de weereld weg te draegen, hebben echter de verstandigste Staetkundige van syn tyd geoordeelt, dat hy niet alleen in krygskunde en dapperheit verre beneden de Keyser syn Vaeder was, maer dat hy ook in Staetkunde, verstand en beleyd van saeken by hem niet eens en was te vergelyken. Dat de Vaeder door syn dapperheit, wysheit en beleid machtig zoude zyn geweest, om een groote Heerschappy te verkrygen, indien sulke groote Ryken en Staeten hem door syn Voorouders niet naergelaeten waeren geweest; maer dat de Soon, Conink Philip II. noyt sulke wyd uytgestrekte Heerschappy zoude bezeten hebben, indien de Vaeder deselve voor hem niet en had verkregen. Voorts ging het met hem, gelyk met alle sulke menschen, die voor de weereld uyterlyk deugdsaem, wys, godvrugtig en rechtveerdig willen schynen, daer sy die deugden nogtans niet anders als in een schaduwe bezitten; haer geheele leven bestaet als in een gedurige mommery: als men het bedrog wil ontdecken, soo behoeft men maer aendachtig op haer handelingen en gedrag te letten: want soo dikwyls als het gebeurt, dat sy een goed en recht gebruyk van die deugden en bequaemheden behooren te maeken, soo siet men, dat

Thuanus d. l.

dat sy, onder schyn van de selve de grootste boosheit en ongerechtigheit komen te begaen. 1558.

Dese Conink wort door sommige Schryvers, en bysonder door de Geestelyke, wegens drie hoedaenigheden voornaementlyk geroemt en gepresen. Eerstelyk, dat hy met stantvastigheit en altyd met een grootmoedig gelaet heeft ondergaen en gedraegen de groote rampen en ongelucken, die hem in syn regeering en geduerende den loop van syn leven zyn overgekomen, wel bysonder, dat hy met groot geduld en onderwerping heeft geleden en uytgestaen de onverdraeglyke pyn en smerte van de laeste siekte, waer aen hy is overleden. Ten tweeden, dat hy een groote en yverig voorstander was van de Roomsse Godsdienst: en ten laesten, dat hy ook seer Godsdienstig is geweest. Wat het eerste belangt, dewyle hy uyt den aert en door gewoonte tot een uyterlyke achtbaerheit en deftigheit gelyk als geformeert was, en hy machtig was, om syn driften voor de weereld in te teugelen, soo is die gemaekte besaedigtheit, dat grootmoedig gelaet, en die uyterlyke stantvastigheit, weinig te achten. De onderwerping, en het geduld in pyn en smerte, en soo men wil, de Godsdienstigheit en het berouw

op

1558. op het uyterste, zyn wel goed en pryslyk, dog beletten daerom niet, dat sulk een mensch niet gesegt kan werden, dat hy van een boosen en ondeugenden aert, en van een goddeloos leven is geweest.

Dat hy andersiuts niet alleen een yverig, maer ook een wreede voorstander van de Roomsse Godsdienst is geweest, hebben de Nederlanders voornaementlyk, en meer andere van syn Onderdaenen, tot haer groote smert en verderf geproeft, want hy heeft gansch onmenschelyk tegen de soo genaemde Ketters gewoed, en in die verwoede onbesonue drift is hy alle bekende vervolgers van de Christenkerk te boven gegaen. Men houd het ook daer voor, dat in de vervolgingen, die door de Keyser syn Vaeder en door hem, alleen in de Nederlanden zyn aengerecht, meer bloed is vergoten, als 'er oyt geschiet is in eenige van de tien vervolgingen der Christenen onder de Heydensse Keysers, in de Kerkelyke Geschiedenissen bekend, en dat 'er geen van deselve soo bloedig, en Reid. 15. B. langduerig is geweest, als dese. Was hy wreed en onbarmhartig in het Weereldlyke, in het Geestelyke nogtans ging hy alle wreetheit te boven. Hy scheen vermaek te scheppen in het plengen van het bloed, en in de deerlyke pyningen van soo veel

veel ellendige menschen, hy was daer by tegenwoordig, als in een vermaekelyk schouwspel, en hy behaegde sig daer in, dat hy een Gerechtsdienaer en uytvoerder van de Inquisitie was, daer nogtans een goed en goedertiern Vorst syn oogen niet en moet besoetelen met het aenschouwen van de straffe der misdaedigers, maer veel eer; als het noodig is, een vertooning maeken van syn goedheit en barmhartigheit over syn Volk. Het verbranden van soo veel menschen aen staeken, op syn wederkomst in Spanjen; waeren de ongeluckige toortsen, die hy voor syn aenstaende huwelyk, met Elisabet, Dogter van Vrankryk, ontstak. Syn drift en haet tegen de soo genaemde Ketters ging selfs soo verre, dat hy voor aenbrenger of verklicker van de Inquisitie speelde. Hy ondersogt niet alleen nauwkeurig of de Overheden en Inquisiteurs haer last wel met de uyterste strengheit quaemen uyt te voeren; maer hy liet sig ook in 't bysonder onderrigten, of 'er eenige Ketters waeren, die voor de Inquisiteurs verborgen waeren gebleven, en terwyle hy in Spanjen was, liet hy eenige, met haer naemen en woonplaetsen de Inquisiteurs, in de Nederlanden, aen- 1558.

1558. brengen. Hy trachte niet alleen de soo genaemde Ketters in syn Ryken en eige Staeten uyt te roeyen, maer hy bemoeyde sig ook met de Gereformeerde in Vrankryk, sulks hy de Coninginne Moeder door den Hertog van Alba wel scherp deed bestraffen, ter oorsaek sy de saemenspraek van Poissy had toegelaeten, haer te gelyk opweckende, om de Ketters met de uyterste strengheit te handelen.

Thuanus lib. 21. *Hist.*

Eindeling kan men niet ontkennen, dat Conink Philip II. uyterlyk seer Godsdienstig is geweest, want hy versuymde geen van de uyterlyke pligten en plegtigheden van de Roomsse Kerk, selfs was hy seer nauw daer op lettende. Hy ondernam niets van belang, niet alleen in syn bysonder leven, maer selfs ook in de gewichtigste sacken van Regeering, als met voorgaende overleg en raedpleging van die van de Inquisitie. Het is bekent, hoe sommige Vorsten de Godsdienst veeltyts tot het uytvoeren van haer Staetkundige en heerschsugtige voornemens doen dienen. Aldus heeft dese Conink onder anderen den yver voor de Roomsse Godsdienst tot een dekmantel gebruykt, om Vrankryk te ontrusten, met het ondersteunen van de soo genaemde Heylige

Meteren 20. *B. Thuanus lib.* 41. *Hist.*

Reid. 15. *B.*

lige Ligue, op dat hy gelegentheit mogt 1558.
hebben, of, om dat Ryk te verdeelen en te verswacken, of om een merkelyk gedeelte daer van af te scheuren, en onder syn geweld te brengen. Mitsgaeders; om een onbepaelde en willekeurige Heerschappy in de Nederlanden te stigten, en de Vryheit en Voorrechten der Onderdaenen overhoop te werpen.

Dat hy bygeloovig en van een nauwgesette Godsdienstigheit, die men Bigotterie gewoon is te noemen, was, sonder nogtans op de wesentlyke pligten van de Christelyke Godsdienst veel te letten, komt uyt geheel syn leven en gedrag genoeg te blyken. Maer verre daer van daen, dat men sulk een mensch als godvrugtig zoude konnen roemen, moet men bekennen, dat sulke menschen van de aller ergste slag zyn, die in de saemenleving der menschen worden gevonden. Als men nae de uyterlyke schyn wilde oordeelen, voornaementlyk van de gene, die geheel haer gedrag nae die schyn richten, soo zoude men sig veeltyts bedrogen vinden: de werken moeten het uytwysen, of iemant waerlyk godsdienstig en deugdsaem is. Het gene die Conink op syn dood bedde deed, *Amelot de la Houssaye*

1558. ging alle buytensporigheit van bigotterie te boven: men verhaelt, dat hy een protest door de hand van Christoval de Moura deed schryven, en aen syn Biegtvaeder overgeven, behelsende, dat hy betuygde gereed en gewillig te wesen, om alles te doen, het gene hy Biegtvaeder zoude oordeelen hem tot syn zaeligheit noodig te wesen, en bygevolge, dat alles, wat hy in gebreeke mogt gebleven zyn te doen, zoude zyn en blyven voor reekening en ten laste van hem syn Biegtvaeder. Een wonderlyke verblindheit van sulke menschen, die meinen, dat de Godsdienst alleen in eenige gebaerden en in het waernemen van eenige godsdienstige plegtigheden bestaet, sonder ondertussen te letten op de wesentlyke pligten van de Christelyke Godsdienst, als daer zyn de werken van liefde en barmhartigheit, en meer andere, daer die Conink misschien, soo als men uyt syn leven en gedrag moet oordeelen, noyt de minste vonken van in syn hart is gewaer geworden.

Memoires Hist. Tome 1. p. 291.

Dit zy genoeg, om te toonen, hoedaenig een godsdienstig Conink hy is geweest: maer laet ons nog een weinig op hem blyven staen, en de afbeelding, die wy hier voren van hem

heb-

hebben gemaekt, nog eens wat bree- 1558.
der uytbreiden: dit ſal des te meer noodig weſen, om dat wy in 't vervolg nog ſoo dikwyls van hem moeten ſpreeken, en ook, op dat de gantſche Weereld overtuygt zy, dat de Vereenigde Nederlanden, te ſaemen met de Prins van Oranje, te doen hebben gehad met een Vorſt, die in geheel ſyn Regeering en gedrag, niet alleen in opſigt van de Nederlanden, maer ook van ſyn anderen Onderdaenen, een volſlaege Tyran is geweeſt.

Dat hy een geweldige onderdrucker der Nederlanden is geweeſt, en eindeling in plaets van een wettig Vorſt, een openbaere Vyand van ſyn Volk is geworden, ſal hier nae, daer het noodig is, breeder werden aengetoont: derhalven zullen wy nu maer van andere ſaeken ſpreeken, die ſyn byſondere levenswyſe en bedryf, en ſyn Regeering elders aengaen.

Wat ſyn geilheit en ontuchtigheit aengaet, om ons niet lang daer mede op te houden, ſal het genoeg weſen, twee aenmerkelyke gevallen op te haelen, die de Prins van Oranje hem opentlyk en voor de gantſche Weereld heeft verweten, 't welk hy niet had durven onderſtaen te doen, indien die twee ge-

1558. vallen, te dier tyd, niet bekent en ruchtbaer waeren geweest, en indien men hem daer over van onwaerheit en lastering had konnen beschuldigen. Hy verhaelt dan, dat Conink Philip II. zullende trouwen met de Infante van Portugael, syn eerste Huysvrouw, hy te dier tyd in 't heimelyk gehuwt was met Donna Isabella Osorio, by dewelke hy ook twee ofte drie kinderen had gewonnen, van welke de eerste Don Pedro, en de andere Don Bernardino was geheeten, van welk huwelyk, seide hy, de Prins van Eboli goede getuygenis kon geven, dewyle hy dat gemaekt had. Ten anderen, terwyle hy getrouwt was met syn derde Huysvrouw, Elisabet van Vrankryk, dat hy in overspel geleeft en gewoonlyk huys gehouden had met Donna Eufrasia, dewelke van hem bevrugt zynde, soo hadde hy den Prince van Ascoli gedwongen, om haer te trouwen: en die Prins siende, hoe dat hy niet en kon beletten, dat een anders bastaert kind syn erfgenaem wiert, was kort daer aen van ongeneugte komen te sterven; hoewel andere meinden, dat hy door vergif was omgebragt en van kant geholpen.

In syn Apologie pag. 73.

Dat hy naer het voorbeeld van de Keyser Claudius, syn Susters Dogter,

Vrouw

Vrouw Anna van Oostenryk, heeft getrouwt, is bekent. Hoewel dat huwelyk te voren, door de toestemming van de Paus van Romen was gewettigt, soo blyft 'er nogtans een groote bedenking, selfs onder de verstandige Roomsgesinde overig, of de Paus wel soo genaemde Dispensatie mag ofte behoort te verleenen, in saeken en gevallen, die in Gods woort uytdruckelyk zyn verboden. De geheele Weereld was ook over dat huwelyk verwondert, en luyden van verstand en oordeel saegen dat met groote verontweerding aen, niet konnende begrypen, wat Conink Philip II. ook mogt bewegen, om sulken huwelyk, buyten eenige nootsaekelykheit aen te gaen, dat niet, als somtyts van de uyterste quaede gevolgen voor hem, en van een quaed voorbeeld voor andere kon wesen. Maer men heeft, niet sonder reden, in die Conink aengemerkt, dat hy door satheit van geile lusten en overspel soo verre was vervallen, dat hy nae verbode en seer ergerlyke minneplegingen haekte, en dat de bloedschande groote aenlokselen voor hem gehad moet hebben, dewyle hy verscheide maelen daer op geset is geweest, om sulke huwelyken aen te gaen. Naementlyk, eerst met Elisabet, Conin-

1558.

Amelot de la Houssaye Memoires Hist. tome 1. p. 296.

1558\. gin van Engeland, Suster van de Conin-
gin Maria syn tweede Vrouw, die hem
eerst met schoone woorden ophielt, tot
dat sy in het Ryk was gevestigt, en ver-
volgens hem te leur stelde, en daer nae
ook met Elisabet, Coninginne Weduwe
van Vrankryk, Suster van Anna van Oo-
stenryk, syn vierde Vrouw. Sy was te
voren getrouwt geweest met Carel IX.
Conink van Vrankryk, en nae syn over-
lyden had sy sig wederom by haer Ou-
ders tot Weenen begeven. Sy was een
deugdsaeme Vorstin, bysonder goeder-
tiern en Godsdienstig, dog sonder uyter-
Brantome Dames Galantes. Disc. 4. lyke vertooning. Als Conink Philip II.
haer ten huwelyk versogt, en de Key-
serin haer Moeder daer over met haer
sprak, en het haer sogt aen te raeden,
antwoorde sy, dat sy te veel achting voor
de geheugenis van de Conink haer man
had, en dat ongelyk ook niet en wilde
doen aen die van haer Suster, van sulk
een huwelyk aen te gaen. Nogtans deed
Conink Philip II. door een Jesuit by haer
aenhouden, om haer tot dat huwelyk te
bewegen, en de swaerigheden, die sy
in haer gemoed daer tegen mogt hebben,
weg te nemen ofte op te lossen. Sy wist
syn redenen door een welgeschikte ant-
woort soodaenig te wederleggen, dat hy
in verlegentheit wiert gebragt, en daer

me-

mede ſond ſy hem heen. Maer die Coninck, ſig niet ligt van ſyn voornemen laetende verſetten, ſond den Jeſuit met nieuwe onderrichtingen wederom, dog vrugteloos, want als hy ſig liet aendienen, en gehoor verſogt, deed de Coningin hem ſeggen, dat ſy niet genegen was, om over dat huwelyk meer met hem te ſpreeken, met bedreiging, indien hy voortaen wederquam, om haer deswegen laſtig te vallen, dat ſy hem met ſtokſlaegen zoude doen weg ſenden. 1558.

Dat hy aen de Keyſer ſyn Vaeder, aen wie hy buyten de banden van het bloed, ſoo ſeer verpligt was, en die ſig ſoo afgeſlooft had, om hem een wyd-uytgeſtrekte en bloeyende Heerſchappy nae te laeten, ondankbaer is geweeſt, is ſeeker, en ſyn grootſte voorſtanders hebben het niet konnen ontveinſen. De Spanjaerts door den Keyſer in toom gehouden werdende, haekten nae verandering, en kennende den aert van Conink Philip II. ſtelden haer vermogen en alle pogingen by den Keyſer in 't werk, om hem tot het overgeven van de Regeering aen ſyn Soon te bewegen, en het is buyten twyffel, dat het ongeduld van de Soon, om ſelfs te regeeren, en ſyn misnoegen, een van de redenen is geweeſt, die de Vaeder bewogen hebben, *Strada lib. 1 Amelot de la Houſſaye Memoir. Hiſt. tome 1. p. 179. getrocken uyt Raviera.*

1558. om afstand van syn Ryken en Staeten te doen. De weinige sorg die hy heeft gedraegen, voor de betaeling van het jaergeld, dat de Keyser voor sig had behouden, meest om syn bediende daer mede te betaelen en te beloonen, of om werken van barmhartigheit te doen, heeft gemaekt, dat 'er een gerucht is ontstaen, als of de Keyser berouw van syn afstand gehad zoude hebben. De Rechtspleging tegen Carranza, Aertsbisschop van Toledo, die door de Keyser was ontboden, om hem op syn ernstige begeerte in syn uyterste by te staen en te vertroosten; mitsgaeders tegen Johannes AEgidius en Constantin Ponce, waer van hier voren is gemelt, was naedeelig aen de eer en gehcugenis van de Keyser syn Vaeder, en indien hy geen ontaerde Soon was geweest, moest hy niet toegelaeten, maer in tegendeel met 'er daed belet hebben, dat sulke rechtspleging niet en wierde ondernomen: geheel Europa sag met verbaestheit, dat die Prelaet in handen van de Inquisitie was. Uyt die rechtsplegingen is 'er ook een gerucht ontstaen, en in sommige geschriften verbreid, 't welk mede niet ongegrond schynt te wesen, dat die van de Inquisitie ook een rechtelyk ondersoek hadden gedaen, over de wyse van sterven van de Keyser

Bayle Dict. Hist. Crit. in Carranza en Charles V.

l'Abbé de St. Real in Don Carlos. Bayle Dict. Hist. Crit in Charles V. Remarque S.

ser, over syn gevoelens, raekende de 1558.
rechtveerdigmaeking, en Goddelyke genaede, mitsgaeders over syn uyterste wil, en dat sy van voornemen waeren, om met haer rechtspleging, tegen de geheugenis van den Keyser, als met kettery besmet geweest zynde, voort te gaen, en reets in beraed genomen hadden, om het doode lichaem te doen verbranden. Dat de Conink syn Soon die vermetele onderneming in den beginne, als met oogluyking en onverschilligheit had aengesien, maer sig daer nae bedenkende, en beter overwegende, van wat quaede en gevaerlyke gevolgen het voor hem selfs zoude wesen, ingevalle de Keyser syn Vaeder als een Ketter wiert veroordeelt, hy die buytensporige rechtspleging had doen ophouden. Het komt bynae ongelooffelyk voor, wat van de waerheit zy, zullen wy in 't midden laeten.

Het is bekent, dat hy syn eenige Soon in die tyd, en verklaerde erfgenaem van syn Staeten, Don Carlos, eerst in een nauwe gevankenis heeft gehouden, en dat hy hem vervolgens, nae dat hy alvorens, als nae gewoonte, met die van de Inquisitie raed gepleegt had, heeft doen dooden. Hoe *Strada* seer men ook getragt heeft, om die *lib. 7.*
on-

1558. onnatuerlyke handeling te verschoonen, en die ongeluckige Prins op het haetelykste verdagt te maeken; dat hy van een boose en woesten aert geweest zoude zyn: dat de Keyser syn Grootvaeder hem gesien hebbende geen behaegen in hem had genomen, en in tegendeel seer naedeelig van hem had geoordeelt; dat hy geen achting voor de Conink syn Vaeder had; dat hy met de Prins van Oranje en andere misnoegde Nederlandse Heeren heimelyk verstand was houdende, en van voornemen was geweest, om buyten kennis, en tegen wil van de Conink syn Vaeder, sig nae de Nederlanden te begeven, soo kan men echter ligt bespeuren, dat alle die redenen meest of ongegrond zyn, of op het haetelykste uytgemeten, om die ontaerde daed te verschoonen: behalven dat deselve ook niet gewigtig genoeg voor een Vaeder zyn, om syn Soon ter dood te brengen. Daer zyn 'er nogtans, die geoordeelt hebben, dat die Prins van sulken quaeden imborst niet en was, en dat hy waerschynelyk een voortreffelyk en grootmoedig Conink zoude zyn geworden, als de eerste drift en losheit van de jeugt was overgegaen: als mede, dat de Keyser hem gesien hebbende, getoont had

Brantome Vie des Hommes Illustr. 2. Part. en Philippe 2.

had een goed behaegen in hem te ſcheppen, en een groote verwagting van hem had. 1558.

Dog naer alle waerſchynelykheit is de ongeluckige dood van die Prins veroorſaekt, door de argwaen en minnenyd, die de Conink ſyn Vaeder tegen hem had opgevat, als of hy verlieft was op de Coningin ſyn Huysvrouw, Eliſabet van Vrankryk, en als of ſy hem ook niet ongenegen was. Want die Vorſtin was eerſt voor Don Carlos geſchikt geweeſt, en haer jaeren quaemen ook beter over een. Maer Conink Philip II, door het overlyden van ſyn tweede Huysvrouw, Maria Coningin van Engeland, ondertuſſen weduwenaer geworden zynde, hadde hy, by het ſluyten van de laeſte vrede met Vrankryk, die jonge en ſchoone Vorſtin voor ſig ſelfs bedongen, en ſyn Soon dienvolgende van ſyn aenſtaende Bruyd ontſet. Men beſpeurde, dat Don Carlos ſig in tegenwoordigheit van de Coningin altyd met veel ontſag en ingetogentheit jegens haer gedroeg, daer hy anderſints dertel en ongeſchikt was: ook, dat hy de onvoorſigtigheit had, wanneer hy ſomtyts uyt de kaemer van de Coningin ging, van ſig eenige woorden te laeten ontvallen, waer uyt men ſyn misnoegen kon afnemen, ter oorſaek hy door ſyn Vae- *Thuanus lib. 41. in pr. Brantome.*

1558. Vaeder van het huwelyk van sulke schoone Vorstin was versteeken, en die woorden wierden aen de Vaeder op het ergste overgebragt,

Thuanus Lib. 41. Strada lib. 7. Memoires de Walsingham p. 137. Brantome, Vie des Dames Illustr. en Elisabet de France. Amelot de la Houssaye Memoir. Hist. tom. I. p. 262. Memoires de Sully tome I. p. 19.

Aen die selve woede van Minnenyd heeft hy de gemelte Coningin syn huysvrouw mede opgeofferd, en de geweldige dood, soo wel van haer als van Don Carlos, heeft geen andere oorsaek gehad: men heeft ook in die tyd aen het Hof van Vrankryk niet getwyffelt, of sy was een geweldige dood gestorven. De Spaensse Schryvers hebben getragt, om de haetelykheit daer van te verbloemen, voorwendende, dat de sterke geneesmiddelen, die men haer gaf, en het dikwyls bloed laeten, haer van een jonge Soon van vyf maenden hadden doen verlossen. Maer wat is dat anders te seggen, als dat sy door harde en ontydige geneesmiddelen voorbedagtelyk om hals is gebragt? Hoewel die Coningin seer wort geroemt, en aen de Spaensse, soo wel als aen de Fransse, bysonder aen genaem is geweest, niet alleen door haer schoonheit en vriendelykheit, maer ook door haer bescheidentheit, verstand en deugd, en voor soo veel men kan ontdecken, van haer zyde geen reden van argwaen aen de Conink haer Man heeft gegeven gehad, soo zouw men echter moe-

moeten bekennen, indien 'er eenige genegentheit tussen die twee jonge luyden was geweest, dat de Conink het sig selfs had moeten wyten, om dat hy die twee, welke reets voor malkanderen waeren geschikt geweest, en die haer genegentheit misschien albereits te voren op elkander hadden gevest, heeft gescheiden, en syn Soon van syn Bruyd berooft. 1558.

Van de dood van Don Jan van Oostenryk, syn bastaert Broeder, heeft men verscheidentlyk gesprooken, en het gemeen gevoelen is, dat hy door vergif van kant is geholpen: dit vermoeden is versterkt door het ombrengen van Escovedo, Secretaris van Don Jan, die te voren door hem nae Madrid was gesonden, en aldaer wiert vermoort. Want Conink Philip II. bespeurt hebbende, hoe dat Don Jan steets groote en staetzuchtige voornemens in 't hooft had, en dienvolgende, nae syn gewoonte, een groot mistrouwen van hem opgevat hebbende, en daer benevens gemelte Secretaris verdagt houdende, van Don Jan in sulke voornemens te styven, en hem die in te boesemen, deed den selven Escovedo, tot Madrid gekomen zynde, om de saeken van syn Meester te bevorderen, heimelyk vermoorden.

Strada lib. 10. Reid 1. B. Bentivoglio 10. B. Brantome Vie des hommes Illustr. tom. 2. en Philippe 2. Mezeray en Henry 3.

Wy

1558. Wy zullen nog twee gevallen hier by voegen, die in allen deele soo buytenspo- rig, soo boosaerdig en lafhartig zyn, dat deselve in de gedagten van een mensch, die maer de minste gevoelens van eer en deugd overig heeft, niet en konnen vallen, en die klaer doen sien, dat dese Conink te gelyk de boosaerdigste en lafhartigste al- ler menschen is geweest.

Thuanus Lii 35. Hist. l'Abbe de S. Real en Don Char- los.

JOANNA d'ALBRET, Coningin van Na- varre, was naer het overlyden van de Co- nink haer man haer gewoon verblyf tot Pau, in haer Prinsdom van Bearn hou- dende, daer sy haer twee kinderen, Hen- drik, naemaels Conink van Vrankryk, en Catharina, met veel sorg opvoede. Sy was van de Gereformeerde Godsdienst, en een groote Voorstantster van deselve; dienvolgende wiert sy ook aengemerkt, als de grootste hinderpael aen de voor- nemens der Roomsgesinde, om de Gere- formeerde in Vrankryk uyt te roeyen. Conink Philip II. die sig ook met de sae- ken van Godsdienst in Vrankryk bemoei- de, gelyk hier boven is gemelt, dat be- speurt hebbende, had, met voorgaende raed, en onder beleid van den Hertog van Alba, en met toeleg en kennis van eeni- ge Fransse Heeren van de tegengestelde party, een heimelyken aenslag gemaekt, om op het onvoorsienste de Coningin

van Navarre door eenig gewaepent volk 1558.
te overvallen, en haer, te saemen met haer kinders op te ligten en gevankelyk nae Spanjen te voeren, om aldaer voor de Inquisitie te recht te werden gestelt, 't welk gemackelyk te doen was, om dat die Coningin soo digt by de grensen van Spanjen woonde. Dog het behaegde de Goddelyke Voorsienigheit, die den jongen Vorst tot groote saeken en tot den throon van Vrankryk had geschikt, dat heylloos voornemen te doen mislucken: het quam door een sonderling geval ter kennis van de hier bovengemelte Coningin van Spanjen, die van een beter en edelmoediger imborst zynde, dan de Conink haer gemael, en een afkeer van sulken gruweldaed hebbende, met alle spoed daer van onder de hand kennis liet geven aen de Coninginne Moeder van Vrankryk, die daer over verbaest stond, en nauwlyks kon gelooven, hoe dat het mogelyk was, dat men tot die overgegeve boosheit kon vervallen van sulken onderneming te smeden tegen een Vorstin van het bloed van Vrankryk, die in haer eige Staeten woonde, en op geenerhande wyse aen het Ryk van Spanjen onderhoorig was.* Men droeg ten eersten sorg, dat de Coningin van Navarre wiert gewaerschouwt, op dat sy op haer hoede

1558. mogt wesen, en voor de behoudenis van sig selfs en van haer kinderen waecken: sulks die toeleg ruchtbaer geworden zynde vervolgens moest achter blyven.

Thuanus lib. 104. *Brantome Vie des hommes Illust. en Philippe* 2. *Amelot Memoir. Hist. tome* I. *pag.* 243.

Het ander geval, daer wy nog van willen spreecken, is het naervolgende. Conink Philip II. verlieft geworden zynde op Anna de Mendoza, Weduwe van de Prins van Eboly, syn groote gunsteling, hadde syn geheim aen syn Secretaris Antonio Perez toevertrouwt, en hem gebruykt, om haer gemeensaeme ommegank te bevorderen, en haer liefdeboodschappen over en weder te brengen. Perez hier door gelegentheit gekregen hebbende, om de Princes gemeensaem te sien, wiert ook verlieft, misbruykte die vryheit tot naedeel van syn Meester, en wist sig vervolgens soo aengenaem te maeken, dat sy hem deelachtig maekte van de liefkosingen, die de Conink meinde, dat sy voor hem alleen bewaerde. Ondertussen komt Escovedo, Secretaris van Don Jan, tot Madrid, om onderstant voor syn Meester tot de saeken van Nederland te versoeken, en dewyle hy aen het Huys van de Princesse van Eboly gemeensaem verkeerde, soo ontdekte hy wel haest, dat de Conink de ee-

eenigste niet en was, die de gunst van 1558.
de Princes quam te genieten, maer dat Perez een groot deel daer in hadde. Daer by bespeurt hebbende, dat Perez aen de saeken van Don Jan niet seer gunstig was, soo bestond hy, om sig aen hem te wreeken, onder de hand ruchtbaer te maeken de gemeensaemheit, die 'er tussen de Princesse van Eboly en Perez was, en hy maekte het soo, dat het gerucht mede ter ooren van de Conink quam. Die vond gelukte hem voor soo verre wel, dog was in 't vervolg aen haer beide doodelyk. Want de yverzugt van de Conink tegen Perez aen de eene syde gaende geworden zynde, en syn mistrouwen en argwaen tegen Escovedo aen de andere syde toenemende, soo besloot hy, haer beide, en wel de een door d'ander, van kant te helpen. Hy gaf dan last aen Perez, om Escovedo in 't heimelyk, door bestelde moordenaers te doen dooden, 't welk Perez geern aennam te doen, en ook wel spoedig deed uytvoeren, gestoort zynde op Escovedo wegens de quaede geruchten, die hy van hem en van de Princes van Eboly had verspreyd. Dog Perez ging ook niet lang vry, en de Conink bestelde het soo, dat hy eenigen tyd daer nae door de weduwe

1558. en kinderen van Escovedo in recht wiert getrocken over het doen vermoorden van den ſelven. Perez had de ſchriftelyke laſt, die hy van den Conink daer toe had ontfangen, en die met de eige hand van de Conink was ondertekent, ſorgvuldig bewaert: op dat hy deſelve niet voor den dag zoude brengen, om ſig daer mede te verſchoonen, ſoo liet de Conink hem geduerig in de gevangenis weten, dat hy maer goede moed zoude hebben, en dat de ſaecken ſig wel tot ſyn voordeel zouden ſchicken, dat hy de laſt van de Conink maer zoude verbergen en achter houden. Daer nae deed de Conink alle moeyte aenwenden, om de bewyſen, waer mede Perez ſig kon verdedigen, machtig te worden, dog hy had die voorſigtigheit gebruykt, dat by het overleveren van ſyn papieren, de voornaemſte ſtucken waeren achter gehouden. Om kort te gaen, Perez wiert eenige jaeren lang door rechtsplegingen gequelt, dan gevangen gehouden, dan by overkomſt met ſyn tegenpartye los gelaeten, dan wederom over ſaeken van misbedryf in ſyn Bediening als Secretaris van de Conink te recht geſtelt, daer nae nog eens op nieuws over de moort, aen Escovedo begaen,

tot

tot dat hy eindeling lange jaeren achter een vervolgt, veroordeelt, gevangen, geboeyd en gepynigt geweest zynde, middel vond, om uyt syn harde gevangenis te ontkomen. Hy vlugte naer het Coninkryk Arragon, daer hy geboren was, en versogt aldaer te recht gestelt te mogen werden, volgens de Voorrechten aen die van Arragon van ouds behoorende. De Conink liet niet nae, van hem aldaer mede te laeten vervolgen, en by die gelegentheit, om dat de Arragonnesen haer Voorrechten wilden doen stant houden en verdedigen, ontstonden 'er eenige moeyelykheden en beroerten tegen de Dienaers van den Conink. Het ging met die van Arragon, gelyk als met de Nederlanders: dat Coninkryk was door het huwelyk van haer Conink Ferdinand met Isabelle, Coningin van Castilien, aen dat van Castilien gehegt. De Castilianen hadden al vroeg, en selfs geduerende het leven van Conink Ferdinand, een toeleg gemaekt, om sig van dat Coninkryk volslaegen meester te maeken, vertoonende ten dien einde aen Conink Ferdinand, hoe dat het aen het Coninklyk gesag naedeelig was, soodaenig aen de wetten en voorrechten gebonden te moeten wesen, en hoe onbetaemelyk het was, dat de wetten boven de 1558.

1558. Vorst zouden heerschen, en dat de Vorst sig aen deselve moest onderwerpen, hem raedende, dat hy sulke wetten zoude te niet doen. Dog hy antwoorde met veel voorsigtigheit, het zy uyt een goede Staetkunde, of om dat hy wel bespeurde, wat de Castilianen daer mede in de sin hadden. Dat syn eed, die hy in den beginne van syn Regeering gedaen had, niet toe en liet om sulke geweldige verandering te maeken; daer benevens betuygde hy, dat hy van gevoelen was, hoe dat het welwesen van 't Gemeen bestond in een evenwigt, tussen het Coninklyk gesag, en het recht van 't Volk, en soo het gebeurde, dat het een of te het ander quam over te slaen, en te machtig te worden, dat het verderf van het eene, en dikwyls ook wel van beide, daer uyt zoude komen te ontstaen. Waerlyk, een heilsaeme staetkundige grondregel, weerdig om by alle Vorsten en Onderdaenen wel betragt en overwogen te werden, dog Conink Philip II. en kende sulke grondregels niet, hy had selfs een afkeer daer van, en hy nam dese gelegentheit gretig waer, om die van Arragon t'onder te brengen, en deselve van haer beste Voorrechten te berooven. Ten dien einde sond hy een hoop krygsvolk, onder 't bevel van Alonso de Vargas, naer Ar-

Arragon, die sig van dat Coninkryk geheel en al meester maekte, en de onbepaelde bevelen van de Vorst uytvoerde. De buytensporige en geweldige behandeling tegen Don Juan de la Nuça, Opperrechter van Arragon, aldaer by uytnementheit Justitia genaemt, en als een geheiligt persoon gehouden en geacht, en die eigentlyk gestelt was, om te vonnissen over saeken en geschillen tussen den Conink en de Onderdaenen, verbeeld in alle deelen de tyrannige aerd van Conink Philip II. Hy schreef een briefje aan Alonso de Vargas, van inhoud, dat hy op sigt van het selve, Don Juan de la Nuça zoude doen vangen, en aenstonts het hooft doen afslaen. Dat wiert ook op die wyse volvoert, sonder eenige wyse van rechtspleging, en sonder vonnis van den Rechter; daer die Opperrechter in tegendeel niet en kon werden veroordeelt nog gestraft, als door de Staeten selfs, ten dien einde gesaementlyk beroepen en vergaedert zynde. Als Don Juan de la Nuça ingevolge van dien ter dood wiert gebragt, soo deed Vargas, in plaetse van een vonnis, opentlyk uytroepen, dat de Conink bevolen had, het hooft van die Ridder, als een Verraeder en oproermaeker, af te slaen, dat syn goederen verbeurt wierden verklaert, en syn Casteelen en

1558.

Thuanus d. l. Amelot de la Houssaye Mem. Hist. tome 1. *p.* 121.

1558. Huysen te grond zouden werden geworpen: en dat de gene, die sig in toekomende verstouten souden, om soodaenige misdaeden te begaen, op gelyke wyse zouden werden gehandelt. Perez was dat onweer in tyts ontweeken, en nae Vrankryk gevlugt: de Conink tragte nog steeds daer nae, om hem met schoone woorden, en op groote beloften wederom nae Spanjen te locken, 't welk hem mislukt zynde, liet hy in 't vervolg niet nae, om Perez geduerig door gehuerde moordenaers te vervolgen, en om hem, of door vergif, of door laegen en gewelt te doen ombrengen, waer van 'er verscheide in Vrankryk wierden ontdekt, gevangen en vervolgens met de dood gestraft.

Dit alles nu raekt syn bysonder leven, aert en gedrag. Dog als men dien Conink ook in syn Regeering en Staetkunde wil gaen beschouwen, sal men verwondert staen, hoe dat men hem voor wys en staetkundig heeft konnen roemen, ten zy men sulka Staetkunde meint, die nae de leer van Machiavel is, daer hy een groot meester in is geweest. Want in syn geheele Regeering heeft hy niets van belang verricht, dat roemwaerdig is, ofte dat aen syn wysheit, beleyd, ofte goede staetkunde toege-

gefchreven kan werden. Het is wel 1558.
waer, dat hy in 't begin van fyn Regeering geluckig is geweeft, dat hy twee Overwinningen op Vrankryk heeft behaelt, en in gevolge van defelve een feer voordeelige Vrede heeft gemaekt: mitsgaeders dat fyn waepenen in Italien, tegen de Paus van Romen, in die tyd ook voorfpoedig zyn geweeft. Dog hy heeft, nog door fyn tegenwoordigheit, nog door fyn beleyd eenig deel daer aen gehad. Ten tyde van die twee overwinningen in Vlaenderen, is hy in het leger niet tegenwoordig geweeft, want hy heeft fyn vyand noyt onder de oogen durven fien, maer hy is die alleen verfchuldigt geweeft aen de moed en het beleyd van den Graeve van Egmont, en aen de dapperheit en getrouwe byftand der Nederlanders: felfs quam hy niet eens in het leger voor St. Quintin, als nae dat alles tot de overgaeve reets was gefchikt. Ende voor foo veel fyn waepenen tegen den Paus belangt, het is bekent, dat die alleen voorfpoedig zyn geweeft door fyn overmagt tegen de Paus, en voorts, dat 'er niets van belang is uytgevoert, als dat de Paus tot het maeken van de Vrede wiert gedwongen.

Ook moet de heerlyke overwinning

1558. der Christenen, onder het Opperbewind van Don Joan van Oostenryk, op de Turken by Lepanto behaelt, voor een groot gedeelte aen de bystand van Coninck Philip II. werden toegeschreven: dog als men daer benevens let op de gestaedige traegheit, op de voorwendselen, en selfs op de onwilligheit der Spanjaerden, om met den Turk in gevegt te komen, en de groote haest, die sy maekten, om nae de overwinning ten eersten met de vloot nae de haevens te keeren, en hoe dat sy de oorsaeck waeren, dat de vrugt van de overwinning wiert verlooren, soo sal men moeten bekennen, dat de roem van de overwinning in schyn seer groot voor de Spanjaerts was, maer dat sy in der daed niets daer mede hebben uytgerecht, en veel eer, te gelyk met de vrugt van de overwinning, haer eer en achting by de Christen Vorsten hebben verlooren. Selfs heeft die onderstand aen de Venetiaenen seer nadeelig geweest, en haer seer dier gestaen. Om in de grond hier van te oordeelen, moet men aenmerken, dat Conink Philip II. geheel syn gedrag, aenslaegen en ondernemingen gewoon was te richten naer een uyterlyke schyn en prael voor de Weereld. Op dat hy een grooten dank by de Paus en de Vorsten van

Thuanus lib. 47. & 48. *Hist.*

Puffendorf Introd. a l'Histoire Liv. 1. *Ch.* 2. *Apologie van de Prins pag.* 84.

Ita-

talien mogt behaelen, en een heerlyke 1558.
naem en roem by geheel Europa verkrygen, moest hy een ontsaglyke vloot, tot bystand van de Venetianen, tegen den algemeenen vyand der Christenen in zee brengen: dog ondertussen haete hy de Venetianen in syn hart, en was over de voorspoed van haer waepenen nydig. De uyterlyke vertooning van syn zeemacht tot haer hulp, was hem genoeg, en hy sogt in der daed niet, dat 'er iets van belang ten voordeel der Venetianen wierde uytgevoert: daer van daen quam die traegheit en geduerige tegensporreling van Don Joan, om sig in geen gevegt met de Turkse vloot in te laeten, waer uyt men moet besluyten, dat hy een heimelyke last van den Conink daer toe heeft gehad, te meer, om dat hy genoegsaem tegen syn sin, en tegen syn wil en dank, door de sterke *Strada*
aendrang der Venetiaensse Bevelhebbers *lib.* 10.
tot den stryd wiert genootsaekt.

Het verkrygen van het Coninkryk Portugael was van een groote aengelegentheit voor Conink Philip II. en voorseeker het grootste geluk, dat hy kon wenschen: dog dat is mede aen syn goed beleid niet te wyten, en maer een enkel geluk geweest. Hy trok met syn leger, sonder eenige wederstand te ontmoe-

1558. moeten, in een Coninkryk, dat voor hem open en bloot lag, en dat weerloos was geworden, door het verlies van ſyn Conink, met de bloem van ſyn Adel en Krygsknegten.

Reid. Uyt alle 't gene hier boven maer kort, en gelyk als ter loops is voorgeſtelt, mag men beſluyten, dat 'er weinige Coningen en Vorſten hebben geregeert, die ſoo ondeugend zyn geweeſt, en ſoo veel quaed in de weereld hebben begaen. Sommige hebben hem, ſoo in ſyn leven als ſterfwyſe, by den Conink Herodes vergeleeken, en het is ſeeker, dat hy hem in veel omſtandigheden gelyk is geweeſt. Maer Herodes was een Vorſt te gering, om anderſints met hem in vergelyking te komen. Derhalven zouden wy hem liever by de Keyſer Tiberius ſtellen, meinende, dat 'er veel gelykheit tuſſen den aert en levenswyſe van die twee Vorſten is geweeſt. Dog alſoo de vergelykingen ſelden in alle deelen overeenkomen, zullen wy in 't algemeen mogen ſeggen, dat hy, in het onderdrucken van ſyn Volk, in ſyn ſtraffe Regeering, in wreetheit, geilheit, nyd en lafhartigheit, aen de grootſte Tyrannen, die in de geſchiedeniſſen oyt zyn bekent, gelyk is geweeſt, ſoo hy deſelve

ve daer in niet en is te boven gegaen. 1558.
Dus sal de gantsche Weereld aen de Nederlanders en aen de Prins van Oranje recht moeten doen, van te bekennen, dat de Vorst, die sy hebben verworpen en afgesworen, en tegen wie sy de waepenen tot haer bescherming, volgens het recht der Natuer, hebben opgevat, en den oorlog gevoert, een boos mensch en een Tyran is geweest, een onderdrucker van syn Onderdaenen in 't gemeen, en een vyand van syn Volk, de Nederlanders in 't bysonder. En die nog boven dien een ontaerde Soon, Vaeder en Man was, van wie by gevolge niets goeds en was te verwagten, nog eenige verzoening te hoopen.

Hoewel het niet altyd gebeurt, dat de boosdoenders op dese Weereld door God sigtbaer werden gestraft, soo siet men echter, dat de groote en overgegeve booswigten de Goddelyke wraek ook dikwyls in dit leven niet en ontgaen. Het heeft de Goddelyke Voorsienigheit ook behaegt, desen Conink, boven alle andere, soo in syn hoogmoedige voornemens, als aen syn eige lichaem, op de gevoeligste, en te gelyk aller verachtelykste wyse, in 't gesigt van de geheele Weereld soodaenig te straffen, dat hy wel tot een schrickelyk en sigtbaer

1558. baer voorbeeld aen andere Vorſten mag verſtrecken, die ſyn verkeerde en booſe wegen inſlaen.

Men kan uyt alle de omſtandigheden van ſyn Leven en Regeering, klaer beſpeuren, dat het God Almachtig heeft behaegt, ſyn hoogmoedige en vermetele ondernemingen niet alleen gelyk als in rook te doen verdwynen, maer deſelve ook tot een ſpot voor de Weereld, tot ſyn ſchaede en ſchande ſteets te doen uytvallen. Syn lang leven en langduerige regeering, heeft daer toe geſtrekt, om hem de ſtraffe van ſyn vermetelheit en boosheit ſteets te doen gevoelen, om hem te doen ſien, dat hy met ſyn onvermoeide arbeid, met ſyn boosheit en geweld, met de geduerige overleggingen ſyns herten, met het verſpillen van ſoo veel goed en bloed; met het uytputten van de groote ſchatten, die de nieuwe Weereld hem overvloedig opbragt, niet alleen niet veel en hadde gevordert, maer ſelfs groot verlies gedaen, en ſig ſulke machtige vyanden op den hals gehaelt, dat hy nog voor ſyn dood heeft konnen beſpeuren, dat hy het verval en verderf van ſyn machtige en gedugte Heerſchappy hadde veroorſaekt, en reets voor een groot gedeelte te wege gebragt.

Hy

Hy heeft tot syn smert ondervonden, 1558.
dat hy in de Nederlanden niet alleen is
vervallen geweest van syn hoop en voornemen;
maer dat de Prins van Oranje in
den beginne, alleen met de hulp van
Holland en Zeeland, met seer kleine
middelen, en een kleinen hoop volks,
niet meer als doorgaens van vyf ofte ses
duysent mannen, hem meer als sestig duysent
van syn volk op verscheide tyden
heeft verslaegen, ofte te niet doen gaen.
En terwyle hy in de Nederlanden soo
quaelyk huys hielt, en syn geld en krygsvolk
verquiste, soo verloor hy binnen
twee maenden tyts, tot syn groote schande,
en als in't gesigt van geheel Spanjen,
Italien en Sicilien, het Coninkryk Tunis
en la Goletta, sonder dat sig iemant dorst
laeten sien, om het hooft aen den Turk
te bieden. Hy heeft ook nog voor syn
overlyden konnen sien, dat de Nederlanders
voor een groot gedeelte, die hy
op de onweerdigste wyse als wederspannige
had gehandelt, nu rechtschaepe Vyanden
waeren geworden; dat hy als een
geweldige onderdrucker van syn Volk,
en als een openbaere Vyand van syn getrouwe
Onderdaenen geworden zynde,
verklaert is, van de heerschappy over
de Vereenigde Nederlandse Provinciën
te syn vervallen, en dat 'er een Republic

1558. blic was opgerecht, die uyt syn harde Regeering, en gansch wreede en onmenschelyke Vervolgingen het hooft opgebuert hebbende, een loffelyke Regeering had voortgebragt en gevestigt, waer in een iegelyk, niet tegenstaende alle syn pogingen en geweld, in Vryheit kon leven, syn goederen in rust en vrede besitten, en met bescheidentheit gevoelen en belyden, het gene hy oordeelde met het ligt van syn gemoed over een te komen. Hy had de macht van die nieuwe Republic, en wel voornaementlyk ter zee, reets gevoelt, en daer uyt ligt konnen begrypen, dat hy die selve macht in toekomende nog meer hadde te dugten. Dat hy derhalven een groot gedeelte van syn oud erfgoed in de Nederlanden reets hadde verloren, en dat het ander gedeelte hem daer door niet alleen onvrugtbaer, maer selfs tot een groote last was geworden.

Hardouin de Perefixe Vie de Henry IV. Thuanus lib. 120. Om de soo genaemde H. Ligue in Vrankryk te ondersteunen, en geheel dat Ryk in verwarringe en in een bloedbad te setten, met voornemen om de Croon van het selve Ryk voor syn Dogter, Isabella Clara Eugenia, te verkrygen, ofte wel, om een gedeelte daer van af te scheuren en te bemachtigen, heeft hy niets

niet verſuymt ofte naegelaeten te doen, 1558.
en ſyn volk en ſchatten daer toe te vergeefs verquiſt, ſelfs tot groot naedeel van ſyn ſaeken in de Nederlanden. Dog hy heeft aldaer mede niet anders als quaed uytgerecht, ſonder ſyn oogmerk in 't minſte te konnen bereiken. Alle ſyn voornemens zyn niet alleen verydelt, maer hy heeft nog voor ſyn dood moeten ſien, dat de dappere Hendrik IV. voor wettig Conink door geheel Vrankryk was erkent, dat hy, in de Regeering geveſtigt zynde, nu in die ſtaet was gekomen, van hem ſelfs den oorlog te durven aendoen: ſulks Conink Philip II. blyde was, dat hy nog voor ſyn overlyden de Vrede met hem mogt maeken.

In geen van alle ſyn ondernemingen is ſyn macht en grootheit, en te gelyk ſyn hoogmoed, ſoo ſeer aen de Weereld gebleeken, als in het uytruſten van die ontſaglyke Vloot, die hy de vermetelheit hadde, van de Onverwinnelyke te noemen. Hy verbeelde ſig buyten twyffel, dat de Engelſſe nog moed nog macht zouden hebben, om wederſtand te bieden, dat hy geheel Engeland zoude overſtroomen, en dat men de wydberoemde Coningin Eliſabet haeſt gevankelyk tot Madrid zoude ſien brengen. Maer het ging al wederom met

1588. die vloot, gelyk als met meer andere van syn ondernemingen. De schepen waeren meer tot prael en tot een uyterlyke vertooning van grootheit, als tot den dienst uytgerust, sy waeren groot, dog onbedreven, sy waeren sterk bemand, dog met onervaere stierluyden en zeevolk. Die vloot wiert door de Engelsse met kleinder schepen, dog met meer ervaerentheit en beleyd aengetast, eenige daegen achter een bevogten, beschoten en gejaegt, in diervoegen, dat de Spanjaerts de moed lieten sacken, en aen de Engelsse niet langer het hooft durvende bieden, en deselve steets vermydende, sig schandelyk op de vlugt, en nae de Noort-Zee moesten begeven, om van daer achter Schotland om nae Spanjen weder te keeren: sy waeren soodaenig met schrik bevangen, dat sy liever een gevaerlyke reis wilden doen, als wederom met de Engelsse in 't gevegt te moeten komen. Dog haer schepen ten deele reddeloos geschoten zynde, daer by niet wel voorsien wesende van ervaere stierluyden, die de Zee aldaer kenden, en boven dien beloopen werdende door een hevige stormwind, soo wiert die machtige vloot soo ellendig geslingert, verstroyd en verdelgt, dat verscheide sche-

pen

pen in de Zee quaemen te versinken, 1558.
en andere aen strand gedreven werdende, met meest alle de manschap te vergaen. Men meint, dat van het getal Bor 25. B.
van een hondert en vyf en dertig, of- Meteren 15. B.
te soo andere willen, een hondert en Strada
vyf en veertig schepen, die van Lis- lib. 9.
sabon in Zee gingen, niet meer dan twee ofte drie en vyftig in een slegte en reddeloose staet in Spanjen en Portugael zyn wedergekomen, en dat ontrent de helft van de manschap, zynde meer dan dertig duysent sterk geweest, maer behouden is wedergekeert; en alsoo veel aensienlyke en vrywillige Spanjaerts sig op die vloot begaeven, en op die Zeetocht gingen, als naer een soekere overwinning, soo was'er naeuwlyks een Edel ofte voornaem Geslagt in Spanjen, dat in die tocht geen verlies van een naebestaende ofte bloedverwant had geleden: en de Conink, om dat verlies, soo veel het mogelyk was, voor de Weerelt te verbergen, te raede wiert, het draegen van rouwkleederen te verbieden. Dese machtige en kostelyke Spaensse Vloot kan tot een aenmerkelyk voorbeelt aen alle Coningen en Vorsten verstrecken, om haer te doen sien, hoe dat het de Goddelyke Voorsienigheit dikwyls behaegt, der-

1558. selver heerschsugtige en hoogmoedige voornemens, te saemen met haer macht, wysheit en staetkunde, waer op sy steunen, te verydelen, ten spot en jammer aen de Weerelt bloot te stellen, en als een rook te doen verdwynen.

Sulke groote ondernemingen konden niet uytgevoert worden, als met swaere kosten; en met het uytgeven van oneindige sommen gelds, waer toe de groote inkomsten van syn Ryk, te saemen met de schatten van de nieuwe Weereld, niet toereikende waeren: en daer by nog komende het bouwen van het Escuriael, soo geraekte hy in sulke nootdruftigheit en gebrek van geld, dat hy syn krygsvolk, en voornaementlyk in de Nederlanden, niet meer en kon betaelen, en eerst genootsaekt was een gedeelte van syn kleinoodien en kostelykheden te verkoopen; 't welk al mede niet konnende helpen, is hy eindeling nog voor syn overlyden tot dat verval gekomen, dat hy syn schuldenaers niet meer en kon voldoen, dat syn inkomsten verteert, belast en verpand zynde, syn schatkiste uytgeput, en hy met veel schulden overlaeden wesende, genootsaekt wiert een schandelyk bancqueroet te maeken, sulks hy syn woort en verbintenissen moest breeken, de be-

Natalis Comes lib. 26. Hist.

betaelinge van de intreſten van onein- 1558.
dige hooftſommen gelds, door hem van *Thuanus*
de Genueeſſe Cooplieden en Bankhou- *Lib. 61.*
ders opgenomen, moeſt ſchorſſen en in- *Meteren*
trecken, waer door het gebeurde, dat 18. B.
veel Cooplieden en voornaementlyk Bankhouders tot Genua, Romen, Venetien, Antwerpen, en in meer andere Coopſteden, mitsgaeders veel huysgeſinnen alomme, door een groot gedeelte van Europa, die haer geld ten dien einde wederom aen de Bankhouders hadden geſchoten, in de grond wierden bedorven, ſulks het Bancqueroet van de Conink een menigte andere nae ſig ſleepte.

Men behoeve ſig niet te verwonderen over het groot verval van ſyn ſaeken, als men aenmerkt, hoe ſwaere onkoſten hy heeft moeten doen, met het voeren van den oorlog tegen de Nederlanden, met het onderſteunen van de Ligue in Vrankryk, met het uytruſten van de ſoo genaemde onverwinnelyke vloot, en
met het bouwen van het Eſcuriael: men *Puffendorf*
wil, dog het ſchynt by nae ongelooffe- *Introd. a*
lyk, dat hy alleen tot den oorlog in de *l'Hiſt. l. 1.*
Nederlanden wel vyf hondert en vier en *ch. 2.*
ſeſtig millioenen Ducaten ſoude hebben
beſteet. Mitsgaeders, dat nae ſyn over- *Thuanus*
lyden eenige papieren zyn gevonden, *lib. 120.*
Hiſtor.

1558. waer in hy hadde aengeteikent, dat hy geduerende de geheele tyd van syn Regeering, tot het uytvoeren van syn groote ondernemingen, te vergeefs hadde uytgegeven meer dan vyf duysent en vyf hondert millioenen Ducaten, sonder eenig voordeel daer voor te hebben genooten, als het verkrygen van het Coninkryk Portugael, waer van de besitting, nae syn oordeel, selfs niet seeker was, en voor syn Naekomelingen ook niet bestendig zoude wesen, gelyk by de uytkomst is gebleeken.

In het geschrift, dat nae syn doot is uytgekomen, houdende de Tytel: Het Secreet des Coninks van Spanjen, Philip II. in't licht gebragt door een Dienaer van den Heer Christ. de Mora, Schatbewaerder des Coninks, staet. Ik belyde, dat ik over de 5594. millioenen Ducaten verquist hebbe, daer ik niet voor genooten hebbe dan hartseer en verdriet.

Het was niet genoeg, dat sulk een vrevelig en hoogmoedig Vorst, door den Hemel in alle syn ondernemingen sigtbaer wiert vernedert, en te schande gemaekt, hy moest nog daer en boven tot een vreesselyk voorbeeld aen andere Vorsten dienen, en aen syn eige lichaem gevoelen een straffe, niet alleen soo swaer en seldsaem, maer ook soo wel gepast tot vernedering van syn hoogmoedigen aert, die hy geheel syn leven door had laeten blyken, dat men het regtveerdig oordeel Gods daer in bysonder over hem kan bespeuren. Een Conink, die in syn tyd de machtigste van geheel Europa, en misschien van de gansche Weereld was, in aensien, macht en rykdom verheven boven alle an-

andere Vorsten, en wiens vermetelheit en 1558.
hoogmoed syn macht nog te boven ging, die wort op het laeste niet alleen aen syn lichaem besogt met siekte, swakheit en pynen, gelyk het dikwyls nae de loop van de Natuer aen andere menschen gebeurt, maer hy wiert ook op de gevoelykste wyse met veel en verscheide siektens te gelyk aengetast, waer van elke siekte op sig selfs by nae doodelyk en onverdraeglyk was, en hy leed de hevigste smerten, die oyt aen een mensch konnen overkomen. Om alle de omstandigheden van syn siekte niet op te haelen, ofte ons te lang daer mede besig te houden, sal het genoeg wesen te seggen, dat hy onder andere, een gedurige buykloop hadde, die hy niet en kon ophouden, en dat hy wegens syn swakheit, en andere menigvuldige smerten niet in staet was, om gereinigt te konnen worden; dat hy den tyd van drie en vyftig daegen lang in een onverdraeglyke stank, etter en vuyligheit moest blyven leggen; en dat hem nog daer en boven de luyssiekte overquam; dat uyt syn stinkende vuyle sweeren, daer bynae niemant by kon gedueren, een menigte luysen, gelyk als een swerm voortquam, die syn Dienaers met alle haer moeyte en vlyt van hem niet en konden

Thuanus lib. 12. Histor.

1558. weeren, en hem daer van suyveren, sulks hy eindeling op de aller ellendigste wyse, als de slegtste en verachtste aller menschen, den geest heeft moeten geven, en met den haet van syn Onderdaenen ten graeve is gedaelt.

Het is aenmerkelyk, en dient alhier niet te werden voor by gegaen, dat de mannelyke Naekomelingen van dese Philip II. Conink van Spanjen, en die van Willem de eerste, Prins van Oranje, kort achter een, en by nae op deselve tyd, zyn uytgestorven: met dat onderscheit nogtans, dat de Naekomelingen van Conink Philip II. te saemen met die geduchte Heerschappy van Spanjen, steets achter uyt zyn gegaen, en van tyd tot tyd swacker zyn geworden, tot dat sy eindeling in een Conink, die, soo in swakheit van lichaem als van verstand, een kind was, syn uytgegaen. Daer in tegendeel de Naekomelingen van de Prins van Oranje alle dappere en vermaerde mannen zyn geweest, die te saemen, met de Republic der Vereenigde Nederlanden, onder Gods genaedige zegen, in voorspoet, macht en aensien zyn toegenomen, die met veel eer en roem hebben gebloeyd, tot dat sy op het laest in een wacker en dapper Conink, die door gansch Europa vermaert is geweest, ook zyn uytgestorven.

HET

HET LEVEN VAN WILLEM DE I. PRINS VAN ORANJE &c.

DERDE BOEK.

INHOUD.

AEnmerking over het vertrek van de Conink. De Prins is in syn hoop bedrogen. Maekt vriendschap met de Graef van Egmont. Oogmerk van de Prins ontrent de saeken der Nederlanden. Het Spaensse Krygsvolk blyft in 't Land. Groot misnoegen daer over. De Conink ontbiet het nae Spanjen. De Bisschop van Atrecht wort Cardinael. De Prins trouwt met de Dogter van de Ceurvorst van Saxen. Misnoegen ten Hove, ter oorsaek van de Godsdienstoeffening van de Princes. Uytvoering van de Placcaeten tegen de Ketters, inhoud van het laeste Placcaet. Het invoeren van de Inquisitie. Lydsaemheit der Nederlanders. Het oprechten van de nieuwe Bisdommen. De Prins stelt sig daer tegen. Als mede tegen het oprechten

van de Hooge Schòol tot Douay. De Conink beveelt twee duysent ruyters nae Vrankryk tegen de Gereformeerden te senden. De Prins stelt sig daer tegen. Vertrekt nae Francfort. De Princes verlost van een jonge Dogter. Ongeval aen de stad Oranje overgekomen. De Prins, als Voogd van syn Soon, maetigt sig de staet van eerste Edele van Zeeland aen. Wat die staet eigentlyk is geweest. Wat sig in 't vervolg daer ontrent heeft toegedraegen. Algemeen misnoegen der Nederlanders. Twee hooft-partyschappen. De Coninklyke. De Staetsgesinde. Voornemen van de Prins, om de Cardinael uyt het Land te doen vertrecken. Hy schryft te saemen met de Graeven van Egmont en van Hoorn aen de Conink. Antwoort des Coninks, als mede van de drie Heeren. Sy verklaeren, dat sy niet meer met de Cardinael willen zitten. Vertoog van de Prins aen de Gouvernante. Vermaening van de Conink aen de drie Heeren. De Prins versoekt, dat de Vergaedering van de Algemeene Staeten mogt beschreven werden. De Gouvernante weigert het. Byeenkomst van de Ridders van het Gulde Vlies. De Cardinael wort op het haetelykste ten toon gestelt. Verbintenis van de Prins en eenige Ede-

Edele tegen de Cardinael. Livrei van de Edele. De Cardinael wort bespot. Hy laet de moed sacken. Ontslaet sig van de Regeering. Vertrekt uyt de Nederlanden. Afbeelding van die Cardinael.

Over het vertrek van Conink Philip 1560.
II. nae Spanjen wiert by veele ver- Aenmerking over het vertrek van de Conink.
scheidentlyk gesproken, sommigen meinden, dat hy wel deed, met de zetel van syn Ryk in Spanjen over te brengen, en voortaen aldaer te vestigen, om van daer, als uyt het hooft en middelpunt van syn Ryken en Staeten, de noodige order op de Regeering van alle syn wyd uytgestrekte Landen te stellen. Dog andere oordeelden in tegendeel, dat soo veel Ryken en Landen, alle meest in aert en manieren van de Spanjaerden verschelende, voornaementlyk de Nederlanden, door een Vorst, die altyt afwesig was, en door een Spaensse Raed alleen, niet wel en konden werden bestiert. Dat bysonder de Nederlanden, wegens haer gelegentheit, rykdom, macht en volkrykheit, de schoonste en voornaemste paerl aen syn Croon waeren, dat die aen den Keyser syn Vaeder, en aen hem selfs in den laesten oorlog tegen Vrankryk, gewichtige en getrouwe diensten had-

1560. hadden gedaen, en groote geldsommen tot onderstand opgebragt: dat sulke schoone Landen het bywesen van de Vorst, ten minsten voor een tyd, wel weerdig waeren: dat hy het voorbeeld van de Keyser syn Vaeder behoorde nae te volgen, die met 'er daed getoont had, hoe veel hem aen die Landen was gelegen, en die by alle gelegentheit geen moeyte hadde ontsien, om nae de Nederlanden te komen, en syn verblyf aldaer te houden, als syn tegenwoordigheit aldaer eenigsints wiert vereyscht. Dewyle Conink Philip II. sulke groote en verre uytsiende voornemens in 't hooft hadde, te weten, het invoeren van de Inquisitie, het opregten van nieuwe Bisdommen, en het vestigen van een onbepaelt en willekeurig gesag, onder het bestier van uytheemsse, en wel voornaementlyk van de Spanjaerden, alle 't welk niet en kon geschieden, sonder de geheele Regeering, Voorrechten en Wetten der Nederlanden, geheel en al over hoop te werpen, soo is het seeker, dat hy een groote misslag heeft begaen, van soo spoedig ter ongelegene tyd, uyt het Land te vertrecken, en dat hy niet gewagt heeft, tot dat hy alles selfs hadde volvoert, gelyk het wel waerschynelyk is, dat hy soude hebben gedaen, en dat hy

door

door syn tegenwoordigheit en gesag alles 1560.
soude hebben doorgedreven, indien hy langer was gebleven. Dat is echter syn eenige misslag niet, en hy heeft 'er in 't vervolg wel meer andere gedaen, die aen syn voornemens en saeken in de Nederlanden naedeelig syn geweest.

De Prins van Oranje en andere Neder- De Prins is in syn hoop bedroogen.
landse Heeren waeren, buyten twyffel, over het vertrek van de Conink seer verheugt, als ontslaegen synde van de tegenwoordigheit van een Vorst, die sy moesten ontsien, en wiens voornemen sy waerschynelyk in syn bywesen niet opentlyk hadden durven tegen gaen. Sy hoopten, dat dese Landen, in toekomende, door haer raed en beleyd souden werden geregeert, en dat haer stemmen in de Raed van Staete, en by de Gouvernante het meest souden vermogen, en dienvolgende, dat sy de Vryheit der Nederlanden, tegen de ondernemingen der Spanjaerts, souden konnen staende houden; dog sy vonden sig wel haest in haer hoop en verwagting bedrogen. Want al was de Conink met syn Spaensse Hovelingen en Staetsdienaers vertrocken, soo ondervonden sy nogtans in korten, dat de Spaensse Raed het meest vermogt, dat de klem van de Regeering was in handen van de

Gou-

1560. Gouvernante, met die van de geheime Achterraed, ofte soo genaemde Consulta, te weten, de Bisschop van Atrecht, de Graef van Barlaymont, en de President Viglius, aen wie voornaementlyk het geheim van de Conink bekent was, en door wie de voornemens van de Conink, tot onderdrucking der Vryheit, wierden uytgevoert. De Prins van Oranje dat in 't vervolg haest bespeurt hebbende, stelde sig met alle macht daer tegen, sterkte sig met de vriendschap van de Graef van Egmont, en andere Nederlandse Heeren, en trachte een goed verstand tussen deselve te onderhouden, om het groot gesag van den Bisschop van Atrecht voornaementlyk tegen te gaen, en om soodaenige maetregels te nemen, waer door de Conink genootsaekt soude werden, om hem uyt de Nederlanden te rugge te ontbieden. Te voren was 'er eenige verkoeling en misnoegen geweest tussen den Prins van Oranje en den Graef van Egmont, dog sy versoenden sig door het tussenspreeken van Lazarus Swend, een Duytscher en een dapper krygsoverste, die aen haer beide seer aengenaem was, en die ook reden meinde te hebben, om sig over den Bisschop van Atrecht te beklaegen. Hy vertoonde aen beide,

Verantw. van de Prins van Oranje by Bor 1. St. in 1. byvoegsel pag. 6.

Hy maekt vriendschap met de Graef van Egmont.

Van der Haer Lib.

de, dat sy tot haer groot naedeel verschil hadden over kleinigheden en saeken van weinig belang, terwyle de Bisschop ondertussen door haer oneenigheit steets grooter wiert, en alles tot haer kleinachting dorst ondernemen, dat hy alleen het vertrouwen van de Conink had, en aen haer maer een bloote schyn van gesag was overgelaeten. Daer syn 'er, die de eerste beginselen van de Nederlandse Beroerten toeschryven aen het misverstand, dat 'er tussen den Prins van Oranje en den Bisschop van Atrecht was, dog dat was maer een naeryver, en kon geen andere uytwerking hebben, als het verwecken van verdeeltheit en tweespalt in den Raed, en het maeken van eenige Hoofsche kuyperyen: indien Conink Philip II. andersints wel hadde geregeert, sonde dat misverstand daer by wel hebben gebleven.

1560.
Burgundus lib. 1.

Als men aendagtig overweegt en naespeurt het gedrag van de Prins van Oranje in 't stuk van de Regeering der Nederlanden, soo kan men klaer bemerken, dat hy wel onderricht synde van het voornemen des Coninks en van de toeleg der Spaensse tot onderdrucking der Vryheit van de Nederlanden, drie saeken voornaementlyk in 't oog heeft gehad, om die met alle macht te beletten

Oogmerk van de Prins in de saeken der Nederlanden.

1560. ten, en fig daer tegen te stellen, om haer heylloose aenslag daer mede te verydelen. Naementlyk, het aenhouden van het vreemde en wel bysonder van het Spaensse krygsvolk binnen 's Lants: het stellen van vreemdelingen in de hooge Ampten van de Regeering; en het invoeren van de Inquisitie ofte Geloofsdwang. Drie saeken van even groot gewicht, en die eigentlyk de gewone werktuygen van de Dienstbaerheit syn. In tegendeel hebben alle de pogingen van de Prins daer henen gegaen, om het vreemde krygsvolk buyten 's Lants te doen versenden, om de vreemdelingen en wel bysonder den Bisschop van Atrecht buyten gesag en de hooge Regeering te houden, en om de Vryheit van Godsdienst voor te staen. En gelyk de Prins van Oranje een voorsigtig en staetkundig Heer was, soo hadde hy het werk met sulken overleg begonnen, en ondernomen, dat hy eerst het eene, en daer nae het andere ondernam en uytvoerde. Eerst het vertrek van het Spaens krygsvolk, daer nae het wegsenden van den Bisschop van Atrecht ofte als doen Cardinael Granvelle, en eindeling de vryheit van Godsdienst. In de twee eerste saeken heeft hy syn oogmerk uytnemende wel bereikt, ende

de het is waerschynelyk, dat hy het lae- 1560.
ste ook wel nae syn genoegen te boven
soude syn gekomen, ten waere de Co-
nink het geweld van waepenen, onder
het bevel van den Hertog van Alba hadde
de gebruykt, en ten waere de Graeven
van Egmont en Hoorn, en andere Ne-
derlandse Heeren, de moed laetende sin-
ken, sig liever aen de genaede van een
onbarmhertig Conink, en van syn wree-
de Staetsdienaer hadden willen onder-
werpen, en sig als schaepen ter slag-
ting overgeven, in plaets van haer le-
ven, vryheit en goederen manhaftig
voor te staen, en met de Prins van Oran-
je de noodige middelen daer toe aen te
wenden. Van alle 't welke wy in 't ver-
volg in ordre sullen moeten spreeken.

De tyd was nu albereits gekomen, binnen welke de Conink aen de Staeten hadde belooft, het Spaensse krygsvolk uyt de Nederlanden te doen vertrecken, dog ondertussen bleven deselve nog in de Besettingen, en het bleek wel haest, dat de Conink geen gedagten hadde, van aen syn bylofte te voldoen, maer in tegendeel, dat syn voornemen was, om dat krygsvolk, onder verscheide uytstellingen en voorwendselen aldaer te laeten blyven. Het is wel te vermoeden, dat de Prins van Oranje, die te voren syn

Het Spaens krygsvolk blyft in 't Land.

1560. werk daer van hadde gemaekt, om het vreemde krygsvolk uyt den Lande te doen vertrecken, en die de Staeten in de laeſte Vergaedering tot Gent hadde aengeraeden, om een verſoek ten dien einde aen den Conink te doen, nu ook niet ſtil ſtond, en dat hy niet en verſuymde, om het werk, dat hy reets ſoo wel begonnen had, te voleinden: dat hy al ſyn vermogen by de Regeerders en by het Volk in 't werk ſtelde, om de Conink te nootſaeken, van ſyn belofte te moeten agtervolgen. Als nu de tyd van vier maenden was verloopen, ſoo begonnen de Nederlanders te vreeſen, dat de belofte van de Conink niet naergekomen ſoude werden, en deden haer beklag over het lang verblyf van de Spanjaerts. De Gouvernante, die waerſchynelyk een heimelyke laſt had, ſogt niet als voorwendſelen en ſwaerigheden, om dat vertrek uyt te ſtellen, en als men daer uyt beſpeurde, dat het geen ernſt was, en dat men ondertuſſen maer tyd ſogt te winnen, om het jok van het vreemde krygsvolk de Nederlanders op den hals te laeten blyven, ſoo ontſtont 'er een algemeen misnoegen het geheele Land door, en om de Gemeinte nog meer gaende te maeken, had men uytgeſtroyt,

Strada lib. 3. in pr. Thuanus lib. 26. Hiſt.

Bor I. B.

dat

dat de Conink besloten hadde, om nog acht duysent Spanjaerden in de Nederlanden te senden, en twintig duysent Waelen daer by te voegen, niet alleen, om de omleggende Landen daer mede te dwingen, maer ook om de Spaensse Inquisitie met geweld in te voeren, en de Onderdaenen nae syn believen te handelen. Die getugten wierden des te meer waerschynelyk gemaekt, om dat men te voren was gewaer geworden, dat 'er een toeleg by de Spaensse was, om de sterkten van het Land te stellen in handen van Spaensse Bevelhebbers, sonder de Inlanders meer te betrouwen: en dat de Spanjaerts stonden nae verscheide Capiteinschappen, Staeten, en Ampten in de Nederlanden. Het misnoegen van de Nederlanders nam door die geruchten daegelyks toe, en het ging selfs soo verre, dat de Staeten, om de Gouvernante te nootsaeken het Spaensse krygsvolk weg te senden, weigerig waeren, om de soldye aen deselve te blyven betaelen, sulks de Gouvernante in die verlegentheit wiert gebragt, dat sy geld op haer eyge naem moest leenen, tot onderhoud van de Spanjaerts. Het bleef daer nog niet by, maer de Staeten beriepen sig ook op het woord en belofte van de Conink, en eyschten

1560.

Groot misnoegen daer over.

1560. in toom gehouden te werden, en dat sy te edelmoedig waeren, en de Vryheit ook te veel beminden, om sig soo gewillig onder een vreemd jok te buygen. Ondertussen wiert de Gouvernante door dat bevel van den Conink in groote verlegentheit gebragt, sy vond veel swaerigheden, om de Spaensse wederom nae haer vorige Besettingen, daer sy uytgetrocken waeren, ofte elders te doen keeren, sy waeren in die tyd albereits soo seer berugt, wegens de moedwil en overlast, die sy in de plaetsen van haer Besetting en elders, daer sy sig bevonden, quaemen te plegen, dat niemant haer meer wilde innemen, en de groote Steden reets opentlyk weigerden, haer in Besetting te ontfangen, daer benevens waeren sy soo seer gehaet, en de drift der Nederlanders, om haer te doen vertrecken, was over al soo groot, dat 'er by langer uytstel niet als onheylen te vreesen waeren. De Nederlanders saegen de Spanjaerts aen, als de onderdruckers van haer Vryheit, en die in tegendeel hadden een haet tegen de Nederlanders, en wierden nog des te meer tegen haer ontsteeken, om dat sy saegen, met wat ernst de Nederlanders sig van haer wilden ontslaen, en hoe dat sy, gelyk als met gewelt, wierden uytgedre-

dreven. De verbittering tussen beiden 1560.
begon soo verre te gaen, dat 'er hooge geschillen uyt resen, die tot daedelykheden schenen te sullen uytbersten. Ondertussen hadden de Zeeuwen het Spaensse krygsvolk, onder voorwendsel van haer vertrek, op den hals gekregen, en die bleven daer leggen. Ongewoon synde de inlegering en de moedwil van het krygsvolk, en ongeduldig geworden synde over het lang verblyf van sulke onaengenaeme gasten, soo morden en klaegden de Zeeuwen geweldig, en dreigden opentlyk dat sy het onderhoud van haer dyken souden staeken, soo lang als 'er vreemde krygsknegten in het Land waeren, dat sy geen voet uyt den huysen souden setten, om haer Land van de Zee te bevryden, maer liever wenschten, dat de Zee haer Land mogt overstroomen, om te gelyk dien moedwilligen hoop en onderdruekers van de Vryheit, te verdelgen.

De Gouvernante het algemeen misnoegen siende, wiert hoe langer hoe meer in verlegentheit gebragt. Het wiert gevaerlyk om de Spaensse langer in Zeeland te laeten blyven; om deselve met kleine hoopen nae de Besettingen te senden, was alsoo gevaerlyk, om dat

1560. ſy niet ſonder reden bedugt was, dat de Spanjaerts aldus van een geſcheiden ſynden, aen de ſmaed en verachting der Nederlanders bloot geſtelt ſouden werden, en wel ligt onder wege konden werden aengetaſt en dood geſlaegen, ſoo groot was de verbittering der Nederlanders en de liefde tot de Vryheit. Om de geheele hoop Spanjaerts, die nog ruym drie duyſent voetknegten uytmaekte, by een te houden, en te ſaemen in een Stad in Beſetting te leggen, daer toe was ook geen hoop, alſoo men wiſt, dat de Steden haer niet en ſouden inlaeten: en om gewelt te plegen waeren ſy te ſwak. Hier by quam nog een andere verlegentheit, om dat de Nederlanders weigerig bleven, en het geld tot de ſoldye geſchikt, op te brengen en te betaelen, niet alleen aen de Spaenſſe, maer ook aen alle andere krygsknegten in het Land, tot dat de Spaenſſe het Land ſouden hebben geruymt.

De Gouvernante, het ſy om tyd te winnen, of om de neigingen van de Nederlandſe Heeren naeder te ontdecken, en te weten, of ſy niet genegen waeren om de Gemeinte in toom te helpen houden, ingevalle die tot eenige daedelykheit tegen de Spanjaerts mogt komen uyt te berſten, bragt die ſaek ter overweging

van

van den Raed van Staete: maer de Nederlandse Heeren, Leden van den Raed, voerden een stoute en vrye tael, sy beklaegden sig wel uytdruckelyk over het dus lang vertoeven van de Spanjaerts, sy vertoonden het groot misnoegen daer uyt ontstaen, en hoe dat de Staeten selfs nu onverduldig geworden synde, opentlyk vorderden, dat de Conink syn woord soude houden, alsoo sy wel bespeurden, dat hy maer getracht had om haer te misleyden. Dat het verblyf van de Spanjaerts ook de oorsaek was, dat de soldye van het Nederlandse krygsvolk mede niet en wiert betaelt, dat het geld wiert ingehouden, en dat alles eindeling tot een openbaere verwarring moest uytbersten: dat men derhalven niet en moest vertraegen, maer de Spanjaerts in alle spoed weg senden. De Bisschop van Atrecht was 't alleen, die dat tegensprak, maer de ernst van de Nederlandse Heeren was soo groot, dat hy het niet langer kon uythouden, maer mede tot het vertrek der Spanjaerts stemmen moest. De Gouvernante siende, dat 'er niet anders te doen was, en dat het selfs hoe langer hoe meer gevaerlyker wiert, het vertrek der Spanjaerts uyt te stellen, besloot aen den Conink daer over te schryven, en verslag te doen, van 1560.

1560. het gene dien aengaende in den Raed was voorgevallen. Sy schreef daer benevens ook nog een geheime brief aen den Conink, om hem te waerschouwen, dat het nu te recht ernst wiert, en dat het vertrek der Spanjaerden niet verder kon werden uytgestelt, sonder de Nederlanden aen een baerblykelyk gevaer bloot te stellen: dat de haet tussen de twee Volkeren hoe langer hoe heviger wiert, en tot verderf der Spanjaerts stond uyt te bersten. Dat de Nederlanders geen penning souden opbrengen, en geen betaeling aen de Rentmeesters des Coninks wilden doen, voor dat sy van het Spaensse krygsvolk waeren outslaegen. Het is wel te vermoeden, dat de Conink, volgens syn gewoone hoofdigheit en onversettelyke begeerte, om het gene hy eens ondernomen had, ten einde te brengen en uyt te voeren, nog niet bewogen soude syn geworden, om syn toestemming tot dat vertrek te geven, ten waere hy door een andere dringende nood daer toe hadde moeten komen. De swaere nederlaeg van de Spaensse tot Zerby, hadde hem in verlegentheit gebragt, en een groote verslaegentheit, soo in Spanjen, als tot Napels en in Sicilien veroorsaekt, sulks hy die Spaensse benden noodig had, om syn eyge Lan-

Landen daer mede te beveiligen. Hy antwoorde derhalven aen de Gouvernante, dat sy de Spanjaerts kon doen vertrecken, en deselve schicken nae Napels en Sicilien, om de plaets wederom te vervullen van soo veel duysent Christenen, die tot Zerby waeren gesneuvelt. De winter ondertussen naekende, en de zee onstuymig synde, wierden de Spanjaerts nog voor die tyd opgehouden, en derhalven in verscheide plaetsen van Holland en Zeeland verdeelt, tot dat sy in het volgende Voorjaer, tot uytgelaete blydschap der Nederlanders, wierden weg gesonden. 1560.

De Coninck ontbied het nae Spanjen.

Antony Perenot, Bisschop van Atrecht, was in die tyd door de Paus tot de weerdigheit van Cardinael verheven, en is vervolgens bekent geweest onder de naem van Cardinael Granvelle, gelyk wy hem ook voortaen sullen noemen. De Conink was in die verwagting, dat die hooge kerkelyke weerdigheit hem veel eerbied en ontsag by de Nederlanders soude toebrengen: dog hy albereits te voren door syn groot gesag benyd, en wegens syn hoogmoed gehaet synde, deed die verheffing een geheel andere uytwerking, en maekte den afkeer en verbittering der Nederlanders tegen hem des te meer gaende. 1561.

De Bisschop van Atrecht word Cardinael.

De

1561. De Prins van Oranje was, zedert het overlyden van syn eerste huysvrouw, nog buyten den echten staet gebleven, hy was in die tyd in 't bloeyen van syn jaeren, machtig in goederen, en wegens syn verstand, gedrag en minnelyke omgang, by een iegelyk geacht en bemind, sulks hy in staet was, om een groot huwelyk te konnen doen. Het schynt, dat hy albereits in die tyd voorsien heeft, dat 'er uyt de straffe en onbepaelde Regeering van Conink Philip II. groote beroerten stonden te rysen, en dat hy daerom getragt heeft, om sig met de Duytsche Vorsten van de Protestantse Godsdienst nauwer te verbinden, en sig met haer vriendschap en bystand te sterken. Te voren hadde hy gelegentheit gehad, van op de Bruyloft van een syner Susters te sien Anna, eenige naegelaete Dogter van de vermaerde Maurits, Ceurvorst van Saxen, en genegentheit gekregen hebbende, om met haer in den huwelyken staet te treden, soo hadde hy alvorens, ingevolge van syn pligt, daer van kennis gegeven aen de Gouvernante, om haer goedkeuring tot dat huwelyk te verwerven. Dog de Gouvernante, een groote afkeer daer van hebbende, antwoorde, dat sy sulken huwelyk niet

De Prins trouwt met den Dogter van de Ceurvorst van Saxen.

Strada lib. 3.

kon

kon goedkeuren, dewyle die Princes gesproten was uyt een geslagt, soo van Vaeders als Moeders syde, dat de Protestantse Godsdienst met kragt hadde voorgestaen, en die van der jeugt aen in die Godsdienst was opgevoed. Men wil, dat de Prins daer op aen de Gouvernante te gemoet soude hebben gevoert, dat 'er in dien opsigt geen swaerigheit was te verwagten, dat hy daer in hadde voorsien, en met Augustus, Ceurvorst van Saxen, Oom van die Princes, was over een gekomen, dat sy sig nae de wyse van de Roomsse Godsdienst soude schicken en leven. Dog dat is door Strada verdigt, want in tegendeel is het soo, dat de Ceurvorst Augustus dat huwelyk niet en wilde toestaen, ten zy aen de Princesse de vrye oeffening van haer Godsdienst, binnen haer Hof, soo voor haer als voor haer Hofgesin wierde gelaeten, en dat de Gouvernante genoodsaekt is geworden om die vryheit onder de hand aen de Princesse toe te staen: Immers is het seeker, en het sal uyt het vervolg blyken, dat de Princes de vrye oeffening van haer Godsdienst binnen haer Hof heeft gehad. Men verhaelt ook, dat de Prins te voren syn voornemen aen de Cardinael Granvelle bekent soude

1561.

Dinothus de Bello Civ. Belg. lib. I.

Van der Haar lib. I. *cap.* 20.

1561. de hebben gemaekt, om syn goeddunken dien aengaende te vernemen, dat de Cardinael hem sulks met ernst hadde afgeraeden, en met veel redenen getoont, dat het voorgenome huwelyk hem niet voordeelig kon wesen, maer dat het hem schaedelyk en voor syn saeken naedeelig soude syn. De Prins hem daer op te gemoet voerende, dat het met de saeken te verre was gekomen, en dat hy, behoudens syn eer en woord, daer niet meer kon uytscheiden, souden hooge woorden tussen haer beide daer over syn geresen, die de verwydering, die 'er reets te voren was geweest, nog grooter hadde gemaekt, sulks de Prins van Oranje zedert die tyd syn haet en afkeer tegen de Cardinael opentlyk hadde doen blyken. Men voegt daer nog by, dat de Cardinael by die gelegentheit voorspelt soude hebben, dat de Prins van Oranje, op het vermogen van syn hooge Maegschap steunende, haer magt in toekomende wel tot naedeel van de Nederlanden mogt gebruyken. Het is seeker, dat de raed van de Cardinael aen de Prins niet ondienstig was, en buyten de maegschap van sulk een hoog en machtig Geslagt, waeren 'er geen reden, die de Prins konden bewegen, om dat huwelyk aen te gaen,

Burgundus lib. 2.

ook

ook is het hem in 't vervolg niet ge- 1561.
luckig nog voordeelig geweest, gelyk hier nae ſal blyken, en hy heeft ook weinig hulp en onderſtand van het Huys van Saxen in ſyn ſaeken van de Nederlanden genooten.

De Gouvernante wel ſiende, dat de Prins ſig reets te verre hadde ingelaeten, en dat het huwelyk niet meer gevoeglyk kon werden belet, en de Prins van ſyn zyde betuygende, dat hem niet dierbaerder ſoude weſen, als de gehoorſaemheit aen de Conink, en de getrouwheit aen de Roomſſe Godsdienſt, ſoo heeft ſy eindeling haer goedkeuring tot dat huwelyk verleent. De Conink was nogtans daer over niet weinig verſet, hy moeſt de Prins van Oranje niet alleen daer door verdagt houden, van toegedaen te weſen aen de Proteſtantſe Godsdienſt, maer ook bedugt worden over het gedrag van ſoo een machtig Onderdaen, die ſig met ſulk een groot Geſlagt in Duytſland, dat de Proteſtantſe Godsdienſt ſoo kragtig onderſteunde, quam te verbinden: hy kon ook ligt bevroeden, dat een Onderdaen van hooge geboorte, onderſteunt door de maegſchap van ſoo veel machtige Duytſe Vorſten, alle van de Proteſtantſe Godsdienſt ſynde, aen ſyn voornemen hinder-

1561. derlyk soude wesen, om die Godsdienst in de Nederlanden uyt te roeyen. Dat die Onderdaen, soo door syn geboorte, goederen, als maegschap met soo veel Vorsten, te groot en te verheven was geworden, om voortaen in de Staet van Onderdaen te blyven, dienvolgende, dat hy gevaerlyk voor syn Heerschappy in de Nederlanden was geworden. Men geloofde ook doorgaens, dat de Prins van Oranje sig geern in Duytsland met soo een machtig Vorst vereenigt had, om, behalven de oude Verbonden van syn Huys in die gewesten, een nieuwe Maegschap en een nieuwe aenhang in alle voorvallen, tot syn voordeel en verheffing te verkrygen. Het schynt selfs, dat de Geestelyke, in de hooge Kerkvergaedering van Trente, op dat huwelyk acht hebben gegeven, en bespeurt, dat de Prins daer door geen duystere blyken van syn genegentheit voor de Protestantse Godsdienst heeft gegeven.

Bentivoglio Nederl. Hist. 2. B.

Polani Histor. Concil. Trid. Lib. 5. p. 414.

Men heeft nog een andere omstandigheit ontrent dit huwelyk van de Prins van Oranje verhaelt, naementlyk, dat Philip, Landgraef van Hessen, Grootvaeder van de Princes Anna van Saxen, getragt soude hebben, om dat huwelyk te beletten, onder voorgeven, dat

Strada lib. 3.

dat hy niet kon goedkeuren, dat ſyn 1561.
Nigt gehouden ſoude weſen, om ſig nae de wyſe van de Roomſſe Godsdienſt te ſchicken. Dat hy des niet tegenſtaende voorgenomen ſoude hebben, om ſyn eyge Dogter aen de Prins ten huwelyk te geven, en te gelyk geen ſwaerigheit ſoude hebben gemaekt, om die ſelve voorwaerde, in opſigt van de Godsdienſt van ſyn Dogter, te ondergaen. Dat Auguſtus, Ceurvorſt van Saxen, daer van de lugt gekregen hebbende, en ſig vervolgens over die ſlinkſe behandeling beklaegende, de Landgraef geantwoort ſoude hebben, dat het aen hem wel paſte, die veel kinderen hadde, en niet ſeer ryk was, om ſulken voorwaerde te ondergaen, maer dat het ſelve aen een Ceurvorſt van het Ryk niet en betaemde. Dog naer alle waerſchynelykheit is die omſtandigheit uyt haet van de Godsdienſt, en om de Proteſtantſe Vorſten beſpottelyk te maeken, verdigt. Dat verhael moet van ſelfs vervallen, als men aenmerkt, gelyk hier voren is getoont, dat Auguſtus, Ceurvorſt van Saxen, de vrye oeffening van Godsdienſt voor ſyn Nigt heeft bedongen.

Het huwelyks verdrag wiert binnen Den 2. Juny 1561.
de Stad ter Gouw geſloten, onder an-

1561. deren heeft de Prins ſig daer by verbonden, dat hy aen den eerſtgebore Soon, die uyt dat Huwelyk ſoude werden verwekt, verſorgen en geven ſoude den Staet en tytel van Markgraef, met leveringe van ſoodaenige Landen en Heerlykheden, die aen jaerlykſe Renten ofte inkomſten ſouden opbrengen ſeſtig ofte ſeventig duyſent pond Artois. Ende naer dien ſoodaenig een Marquiſaet als doen onder ſyn goederen niet en wiert gevonden, ſoo ſchynt het, dat de Prins albereits in die tyd het oog heeft gehad op het Marquiſaet van ter Vere, dat hy naemaels, tegen de uytdruckelyke inhoud van het Privilegie, by hem, als Stadhouder, en uyt naem van de Conink aen de ſteden Vliſſinge en Vere gegeven, en tegen wil van de Heeren Staeten van Zeeland, by wege van koop heeft verkregen, gelyk op ſyn tyd breeder ſal werden gemelt.

De Prins hadde verders aen de Gouvernante verſogt, dat eenige aenſienlyke Nederlandſe Heeren en Stadhouders van de Provinciën hem mogten verſellen, om ſyn aenſtaende Bruyloft met haer tegenwoordigheit te vereeren, dog ſy weigerde het, onder een voorwendſel, dat de tegenwoordigheit van die Heeren in Nederland wiert vereyſcht, ter oorſaek van

de

de bewegingen in de naebuerige Landen 1561.
van Vrankryk. Dog het is te vermoeden, dat de Gouvernante het niet dienstig achte, dat de Nederlandse Heeren ter Bruyloft souden gaen in een Land, daer de Protestantse Godsdienst opentlyk wiert beleden en voorgestaen, en daer de genoodigde Vorsten en Heeren, die Godsdienst toegedaen synde, de gelegentheit souden hebben, om met de Nederlandse Heeren daer over te spreeken, en een grooter afkeer in haer te verwecken tegen de harde Placcaeten en Geloofsdwang in de Nederlanden. Des niet tegenstaende wiert de Prins, met toestemming van de Gouvernante, verselt van een aensienlyk getal Edellieden uyt de Nederlanden, met welkers gevolg hy nae Saxen reysde, en syn huwelyk tot Leipsig voltrok: op syn Bruyloft In de maend Augustus.
waeren tegenwoordig Frederik, Conink van Denemarken, en verscheide andere Duytsche Vorsten en Heeren. De Gouvernante sond ook den Heer van Montigni nae Saxen, om de Nieuwgetrouwde te begroeten, en uyt haer naem geluk te wenschen: mitsgaeders om een halscieraet van juweelen tot een vereering aen de Princes over te brengen. Naer het eindigen van de plegtigheden van de Trouw en Bruyloft, keerde de

1561. Prins met syn nieuwgetrouwde Huysvrouw weder nae de Nederlanden, daer de Bruyloft nog eens op een nieuw met veel pragt wiert geviert, de Prins die gelegentheit waernemende, om de Nederlandse Heeren en Edellieden treffelyk te onthaelen. Dog syn blydschap wiert eenigsints gestoort, door dien hy op syn wederkomst voor de eerstemael sag, dat syn wederstrever, de Cardinael Granvelle, reets te voren tot die weerdigheit verheven geweest synde, nu het plegtgewaed van die hooge kerkelyke staet opentlyk gebruykte, en daer mede in spyt van syn benyders scheen te pronken. Ondertussen, om alle naedenken en mistrouwen weg te nemen, vond de Prins goed, aen de Gouvernante uytdruckelyk te betuygen, dat de Godsdienst van syn Huysvrouw van geen naedeelige gevolgen voor den dienst des Coninks soude wesen, nogte hem wederhouden soude, om syn pligt te betrachten; en om alle vermoeden des wegen van hem af te keeren, soo was de Prins in die tyd seer sorgvuldig, om de uyterlyke Godsdienst en plegtigheden van de Roomsse Kerk waer te nemen.

Van der Haer lib. 1. cap. 7.

Dog het duerde niet lang, of de Prins gaf haest groot misnoegen en aenstoot ten Hove door het oeffenen van de Gods-

Van der Haer d. l. Bentivoglio Nederl. Hist. 2. B.

Godsdienst voor de Princes syn huys- 1561.
vrouw. De Prins hadde een Hofpredi- Misnoegen ten
ker van de Protestantse Godsdienst aen- Hove, ter
genomen, die den Dienst voor de Prin- oorsaek
ces en haer gevolg binnen syn Hof in van de
de Hoogduytsche tael verrichte, Graef Godsdienst oef-
Lodewyk van Nassau, syn Broeder, en fening van
eenige van syn Susters, die by hem de Princes.
woonden, alle van de Protestantse Godsdienst synde, gingen daer opentlyk te Kerk. De Prins hadde ook gelyk als by oogluyking toegestaen, dat eenige andere menschen, onder de naem van syn huysgenooten, den dienst ook mogten bywoonen: Maer het bleef niet lang binnen de paelen van het Hofgesin van de Princes, en van de gene die sig daer voor uytgaeven. Men sag 'er haest een groote toevloet, en wel meest van Edellieden en Burgers; sommige quaemen aldaer, om dat sy die Godsdienst reets toegedaen waeren, en wel breeder onderwesen begeerden te worden, andere uyt nieuwsgierigheit, en om te hooren, of die Godsdienst ook wel soo haetelyk en afschuwelyk was, als deselve by de Placcaeten wiert verbeeld: sulk een openbaere oeffening van een Godsdienst, die door de Placcaeten van de Vorst soo scherp was verboden, en in een tyd, dat men het geheele Land door besig was,

1561. met de menschen, die gemelte Godsdienst quaemen te belyden, ofte aen deselve toegedaen waeren, op te soeken, en deselve in 't openbaer als de gruwelykste Ketters, te verbranden, kon niet anders als een groote opspraek verwecken. De Cardinael Granvelle yverde geweldig daer tegen, hy kon die vryheit niet verdraegen, nog syn misnoegen deswegen verbergen, hy vertoonde, dat het alleen toegestaen was voor de Princes en die van haer Hofgesin, en in geenen deele voor andere die daer buyten waeren, hy trachte sig met veel drift daer tegen te stellen, seggende opentlyk, dat het was strydende tegen het gesag van den Paus, tegen de Placcaeten van den Conink, en tegen den eed en pligt van alle goede en getrouwe Regenten en Overheden. De Prins scheen sig niet veel over den yver van die Cardinael te bekreunen, hy ontschuldigde sig daer mede, dat het overeenquam met de vryheit van Godsdienst, die men in Duytsland genoot, en met de verpligting, waer mede hy sig in het voltrecken van syn huwelyk hadde verbonden. De Prins wiert zedert die tyd aengesien, als een Voorstander van de Protestantse Godsdienst, en alsoo deselve hoe langer hoe meer in dese Landen quam door te breeken, en veel voornaeme

Edel-

Edellieden en burgers die toegedaen wierden, soo neigden sy sig alle tot de Prins van Oranje, en kregen een groote haet en afkeer tegen de Cardinael Granvelle, die sy opentlyk in verscheide geschriften ten toon stelden als een haeter en verderver der Nederlanden en een verstoorder van de gemeene rust. 1561.

Thuanus Lib. 27. Uytvoering van de Placcaeten tegen de Ketters.

Ontrent dese tyd ging men voort met de strenge Placcaeten, tegen de soo genaemde Ketters, te voren by de Keyser, en onlangs by de Conink uytgegeven en afgekondigt, met veel wreetheit uyt te voeren, de Cardinael Granvelle in 't bysonder de hand daer aen houdende, dat die sonder eenige oogluyking en sonder aenschouwen van iemant wierden agtervolgt. Syn nieuwverkrege waerdigheit spoorde hem des te meer daer toe aen, om syn erkentenis en dankbaerheit aen het Hof van Roomen daer mede te betoonen. Men trachte ook de nieuwe Bisschoppen volgens het besluyt van den Paus in te voeren, en in haer bestemde zetels te vestigen. Ende alsoo die twee saeken door de Nederlanders kragtig syn tegengegaen, dat sy sig naedruckelyk daer over hebben beklaegt, en sig tegen de uytvoering van die Placcaeten, tegen de Inquisitie, en tegen het oprechten

1561. van de nieuwe Bisdommen hebben gekant, en sig bysonder hebben beswaert gevonden; dat het eerste en algemeen misnoegen onder den Adel, Regeerders en Gemeinte, jae selfs onder de Geestelyke daer over is ontstaen, en dat die twee saeken eigentlyk de eerste oorsaek syn geweest van de opgevolgde Beroerten in de Nederlanden, soo sal het niet ondienstig wesen, dat wy die saeken wat hooger op haelen, en vervolgens in 't korte naespeuren de redenen, waerom de Nederlanders sig soo seer daer over quaemen te beswaeren. Dat sal des te meer noodig wesen, om dat de Prins van Oranje de voornaemste aenleider is geweest van de tegenstant, die 'er tegen die Placcaeten, tegen de Inquisitie, en tegen het oprechten van de nieuwe Bisdommen is gedaen.

Bor I. B. Inhoud van de Placcaeten. Keyser Carel V. een groot en yverig voorstander synde van de Roomsse Godsdienst, hadde albereits in syn tyd by verscheide Placcaeten voorsien tegen het leeren en voortplanten van de soo genaemde Ketteryen in de Nederlanden, en om de Ketters aldaer, met verscheide swaere straffen, soo aen lyf als aen goederen, te verdryven en uyt te roeyen. Het eerste Placcaet van Keyser

ſer Carel V. tegen de Ketters en Ketteryen in de Nederlanden, is dat van den 8. Mey des jaers MDXXI. en het is eigentlyk alleen tegen Luther en ſyn aenhangers gericht en afgekondigt. Het is in alle deelen en omſtandigheden ſeer aenmerkelyk, en waerſchynelyk is het overeenkomende met het gene, dat de Keyſer in het Duitſche Ryk tegen Luther heeft doen afkondigen, en het is te verwonderen, dat niemant van dat Placcaet breeder gewag heeft gemaekt. Soo men de Keyſer volgens den inhoud van dat Placcaet mag gelooven, *is Luther in tegenwoordigheit van een Ceurvorſt, door twee Leeraeren, een in de Godheit, en een in de Geeſtelyke en Weereldlyke Rechten, beyde van groote geleertheit en van een goed leven, ſoodaenig overtuygt geworden, dat hy als confuys ſtond, en niet wiſt, wat te antwoorden. Hy ſoude geleert hebben, dat 'er nog Overhooft ofte Oppermacht is, nog gehoorſaemheit. Hy ſoude bedorven hebben alle goede Weereldlyke Policie, en Geeſtelyke ordre, ten einde het gemeene volk ontſteeken en verwekt ſoude werden tot wederſpannigheit, en om tegen haer Weereldlyke en Geeſtelyke Overheden op te ſtaen, mitsgaders om ſig te begeven tot vegten, doodſlaen, ſteelen,*

1561.
Placcaeten van Vlaenderen 1. D. *Rubr.* 7. 1. B.
Sleidanus lib. 3.

1561. *en tot openbaere verderffenisse van de gemeene welvaert van het geheele Christendom. En dat nog erger is, instellende een manier van leven, by dewelke een iegelyk doen soude, dat hem goed dagt, gelyk de beesten doen, en als een mensch levende sonder wet. Hy soude bynae niets hebben geschreeven, daer niet eenig vergif ofte strael van de dood onder gemengt zy: in syn boeken, die niet weerdig syn genoemt te worden, soude soo veel fenyn leggen, als'er woorden in staen. Hy soude een Duyvel geweest syn, onder de gedaente van een mensch, en onder schyn van het H. Evangelium te prediken, soude hy getragt hebben, om de Vrede en Liefde te niet te doen. Alle wyse en verstandige lieden, die hem gehoort en gesien hadden, souden geoordeelt hebben, dat hy uytsinnig was, ofte beseten van een boosen geest.* Met meer andere diergelyke harde en tegen de waerheit strydende uytdruckingen. De gevoelens, die hy geleert en staende gehouden heeft, worden op het haetelykste verdraeyt, en daer benevens werden hem seer buytensporige en selfs wanstallige leeringen te laste gelegt: even en al eens, gelyk men gewoon is te doen, wanneer men iemant ten onrechte, en in spyt van de waerheit, voor

een

een groot Ketter wil doen verklaeren, 1561.
en by de Gemeente daer voor doen houden. Als men dat Placcaet leest, en men vooronderstelt, gelyk het andersints ook wel behoorde, dat sulk een groot en verstandig Keyser van die saeken wel onderricht is geweest, en dat hy de Weereld daer mede niet en heeft willen misleiden, soo soude men moeten oordeelen, dat Luther niet alleen een groot Ketter, maer selfs een gedrocht is geweest, weerdig, dat hy en syn aenhangers, niet soo seer als Ketters alleen, maer ook als openbaere Vyanden van het menschelyk Geslagt, en Verstoorders van de gemeene rust en saemenleving der menschen, van het aertryk uytgeroeyt souden werden. Voorts word by dat Placcaet bevolen, dat men Luther sal aentasten en vangen, daer hy gevonden word, om als een openbaer Ketter gestraft te worden, en dat men syn boeken openbaerlyk soude verbranden, en te niet doen. Het sy ons geoorlooft eenige aenmerkingen over dat Placcaet te maeken: eerstelyk dat 'er tegenwoordig niemant gevonden sal werden, die niet overtuygt sy, dat het gemelte Placcaet niet anders als enkele lasteringen behelst, en verre daer van daen, dat Luther iets geleert ofte geschre-

1561. schreven soude hebben, dat strydende was tegen de gehoorsaemheit, die men aen de Overheit schuldig is, ofte tegen de gemeene rust en saemenleving der menschen, soo sullen de Roomsgesinde, die maer niet te veel ingenomen syn, tegenwoordig moeten bekennen, dat de zedeleer van de Lutheranen en Gereformeerden in dien opsigt immers al soo suyver is, als die der Roomsgesinden. Ten anderen, dat dit Placcaet tot een bewys kan verstrecken, hoe listig en slinks de Geestelyke gewoon syn te handelen met menschen, die van haer gevoelens in het stuk van de Godsdienst verschelen, hoe dat men die gevoelens ten quaedsten kan uytleggen, en een verkeerde sin daer aen geven: en wel voornaementlyk, hoe men sulke menschen kan verdagt maeken, als of haer leere en gevoelens daer toe strekten, om de Onderdaenen tegen haer Overheit wederspannig te maeken, en om de saemenleving der menschen te stooren; dat geschiet met een insigt, om de Vorsten en Overheden in haer geschil in te wickelen, om sulke menschen niet alleen als Ketters ofte afgedwaelde Christenen, maer ook als ondeugende menschen in het zedelyke, en als gevaerlyke Onderdaenen in het weereldlyke,

af

af te beelden. Het schynt by de Gee- 1561.
stelyke een grondregel geworden te syn, dat de gene, die in gevoelens over de Godsdienst met haer verschelen, ofte om soo te seggen, die een quaed Christen is, ook te gelyk een quaed en ondeugend lid van de Burgerstaet soude wesen: hier door worden de Vorsten en Overheden bewogen, om sulke menschen te vervolgen en uyt te roeyen, en de onkundige Gemeinte, om de wreede straffen sonder medelyden te aenschouwen. Ten derden, indien een Vorst als Keyser Carel V., die met een goed verstand en oordeel is begaeft geweest, sig in soo verre heeft laeten misleiden, dat hy sulk een Placcaet tegen Luther heeft laeten afkondigen, vervult met openbaere onwaerheden en lasteringen, en dat hy syn naem daer toe heeft laeten gebruyken, wat sal men dan van andere Vorsten hebben te verwagten, die soo veel kennis en verstand niet en hebben? hoe sullen die sig dan niet door de Geestelyke laeten innemen en verleiden, om haer Onderdaenen, die van een andere Godsdienst syn, ofte by haer soo genaemde Ketters, te vervolgen ende te verdelgen? Ten vierden, komt een bedenking voor, wat staet men op de Kerkelyke geschiedenissen,

1561. en op de gevoelens van de gene, die als Ketters syn veroordeelt geworden, kan maeken, als men siet, hoe dat de waerheit in een openbaer Edict ofte Placcaet van een groot en verlicht Keyser word verdraeyt ende verduystert. Ingevalle het gebeurt was, dat de leere en naevolgers van Luther in den beginne waeren gesmoort, ende ingevolge van dat Placcaet van der aerde uytgeroeyt waeren geworden, soo soude men uyt de geschriften van de Geestelyke van die tyd, die alle partydig waeren, en uyt soo een Placcaet, van de Godsdienst en gevoelens van Luther hebben moeten oordeelen, ende ingevolge van dien soude Luther, niet alleen als een groot Ketter, maer ook als een voorstander van gevaerlyke en wanstallige gevoelens, ontrent de saemenleving der menschen, en de Burgerstaet te boek gestelt syn geworden, en by de Naekomelingen daer voor syn gehouden.

Alle te vinden in de Placcaet Boeken van Vlaenderen I. D. I. B. 7. Rubr.

Voorts heeft de Keyser nog verscheide andere Placcaeten van tyd tot tyd, soo tegen Luther en syn aenhangers, als tegen alle andere soo genaemde Ketters uytgegeven, mitsgaeders tegen het drucken en verkoopen van boeken, en de straffen, daer by gestelt, met 'er tyd verswaert: om ons met alle deselve niet te

te lang op te houden, sal het genoeg wesen te seggen, dat de Keyser op het laest van syn Regeering ten dien einde een wydloopig Placcaet heeft doen vernieuwen en afkondigen, en de uytvoering van het selve op het strengste bevolen en doen achtervolgen. Het behelsde, voor soo veel het wesentlykste aengaet, *dat hy, om sig te quyten tegen God Almachtig, en onsen Heer en Saeligmaeker, tot onderhouding van het Christen geloof, en van de geboden van onse moeder de H. Kerk, tot verdryving en uytroeying van alle dwaelingen en Ketteryen, te raede was geworden, syn voorgaende Placcaeten te doen vernieuwen, met naeder uytlegging van het gene hy bevonden had tot het regt verstand van deselve Placcaeten noodig te wesen, willende dat voor een eeuwig gebod en Wet gehouden soude werden het naervolgende.* 1561. Den 25. Sept. 1555. te vinden by Bor.

Dat niemant soude mogen drucken, schryven ofte uytschryven, ontfangen, bewaeren, verbergen, koopen ofte verkoopen, ofte uytstroyen eenige boeken van Luther, Æcolampadius, Swinglius, Bucerus, Calvinus en andere Ketters meer, nogte schilderen ofte doen schilderen, verkoopen, hebben ofte bewaeren, eenige prenten

en

1561. *en schilderyen tot oneere van de Maeget Maria, van de Heylige, gecanoniseert by de H. Kerke, ofte van den Geestelyken Staet.*

Dat alle Leeken sig souden hebben te onthouden van te disputeren over de H. Schrift, bysonder in twyffelachtige en swaere stoffen, soo in 't openbaer, als in 't heimelyk, ofte andere te leeren lesen en verstaen de H. Schrift: wel verstaende, dat het selve niet verstaen soude werden van de gene, die simpelyk te saemen communiceren van de H. Schrift, en daer toe bybrengen de uytlegging van de heylige en goedgekeurde Leeraers: maer van de gene, die om andere te verleiden ofte te leeren, 't gene verboden is, staende houden voorstellingen, die strydig syn tegen de leere van de H. Kerke. Alles op die straffe, dat de gene die haer dwaelingen niet en willen staende houden, en die herroepen, de Mans met den sweerde souden gestraft, en de Vrouwen gedolven worden. Maer dat de gene, die in haer dwaelingen en Ketteryen bleven volharden, en weigerig waeren, om deselve te herroepen, met den viere souden werden gestraft, ende alle haer goederen in alle gevallen verbeurt werden verklaert.

Dat niemant van wat staet hy was, in

in syn huys soude mogen ontfangen ofte 1561.
herbergen, ook niet bystaen ofte eenigerhande onderhoud van levensmiddelen, kleederen ofte geld geven, ofte gunstig wesen aen de gene, die gehouden wierden voor Ketters, ofte in 't algemeen daer voor verdagt waeren; maer in tegendeel, dat sy deselve souden hebben aen te brengen, by weigering ofte gebrek van dien, ofte dat sy hier tegen souden komen te doen, dat sy gestraft souden werden met de selve straffen, die tegen de Ketters waeren gestelt.

Dat de Gerichts-Hoven ofte Provinciale Raeden gehouden souden wesen, om, ten versoeke van de Geestelyke Rechters, begeerende tegen iemant rechtsvordering te doen, ter saeke van de Geestelyke misdaed van Kettery, iemant uyt haer Vergaedering te geven, ofte een ander gevoegde nae haer believen, om over de informatie en procedueren te staen. Met meer andere diergelyke harde en ongewone bevelen, breeder in dat Placcaet te vinden. Op het einde van dat Placcaet word tot een slot bevolen het naervolgende. *Procederende en doende procederen tegen de overtreders en ongehoorsaeme by executie van de pœnen hier boven gespecificeert, sonder eenige gratie, simulatie ofte verdrag, niet tegen-*

1561. *staende oppositie ofte appellatie, gedaen ofte te doen, nog ook eenige Privilegien, Ordinantien, Statuten, Costumen of usantien ter contrarie: dewelke wy niet en willen nog verstaen, in desen te moeten stand grypen, maer hebben uyt onse rechte wetentheit, autoriteit en volle magt tot den selven, gederogeert en derogeren by desen.* Met welk kort besluyt de Keyser de voornaemste en wesentlykste voorrechten der Nederlanders vernietigde, hy trok de Ingesetenen af van haer gewone daegelykse Rechter, maekte haer aen een buytengewone harde rechtbank onderhevig, en deed te gelyk te niet alle voorrechten en rechtelyke middelen, waer mede de Burgers en Ingesetenen gewoon waeren sig te behelpen. De Keyser dede, het gene hy niet bevoegt en was te doen, dat met syn eed uytdruckelyk was strydende, en hy gedroeg sig in desen als een volslaege Opperheerscher, daer syn gebied en gesag nogtans door de wetten was bepaelt.

Met het invoeren van de Inquisitie heeft het sig aldus toegedraegen. De Keyser wel voorsiende de swaerigheden, die daer uyt souden rysen, hadde in den beginne niet goedgevonden eenige Geestelyke tot Inquisiteurs te benoemen, maer

maer hy hadde in tegendeel de uytvoe- 1561
ring van de Placcaeten aen de daege-
lykse gewone Rechters, als nae ordre,
ofte aen de hooge Gerechts-Hoven,
ofte ook wel aen eenige uyt deselve
toevertrouwt, gelyk uyt sommige Plac-
caeten komt te blyken. In Holland
hadde hy daer toe gemachtigt M. Jan Bor 1. B.
van Duvenvoorde, Ridder, en M. Jas-
per Lievensse van Hoogelande, beide
Raeden in den Hove van Holland, Zee-
land en Vriesland, om sommierlyk en
sonder forme van proces recht te doen;
maer daer nae heeft hy eenige Inqui-
siteurs door de Paus doen benoemen.
Want bespeurende, dat de Weereldlyke Strada
Rechters met oogluyking, met te veel lib. 2.
bescheidentheit en sagtheit (nae syn
oordeel) daer in te werk gingen, en Meteren
dat sy niet veel moeyte deden, om de 2. B.
menschen in haer gemoed te vroeten,
en de Ketters by wege van Geloofs-
ondersoek te ontdecken, en alleen straf-
ten de gene, die haer in 't openbaer als
Ketters voorquaemen, en dan de straffen
nog versagten, soo dacht het de Keyser
goed, om de Spaensse Inquisitie in de
Nederlanden in te voeren. Hy deed
derhalven door den Paus, tot Inquisi-
teurs in de Nederlanden benoemen Son-
nius, Riethoven, Curtius, die alle drie

1561. daer nae tot Bisschoppen syn verheven, en twee Godsgeleerde van Leuwen, Ravestein en Du Bay: en om dat die vyf niet genoeg waeren om haer last over alle de Nederlanden te volvoeren, soo hadde sy in elk Landschap haer gemachtigde, waer van de voornaemste waeren, Pieter Titelman, Willem Lindanus, Michiel Brutius, en Ruart Tappert, de eerstgemelte Titelman heeft syn last gehad over geheel Vlaenderen; en alsoo in Wals Vlaenderen, bysonder tot Ryssel, Doornik, Douay, Orchies, en andere plaetsen, te dier tyd veel van de soo genaemde Ketters wierden gevonden, en hy met groote wreetheit tegen haer te werk ging, soo is hy daer door bysonder beruchte en bekent geweest.

Instructie voor de Inquisiteurs van den 31. Mey 1550. De Keyser gaf aen die Inquisiteurs een lastbrief, hoe dat sy sig in het ontdecken, overtuygen en doen straffen van de Ketters souden hebben te gedraegen, en het schynt, dat deselve niet openbaer gemaekt is geworden, maer voor de Inquisiteurs alleen onder de hand heeft gedient; want men vind geen afschrift van deselve by onse Historieschryvers, nogte in eenige Placcaetboeken, selfs niet in die van Vlaenderen, daer nogtans alle de Placcaeten tegen de Ketters,

ters, en selfs tegen de boeken van deselve, wydloopig werden gevonden. 1561.
Voorts had de Keyser by syn Placcaet van den 29. April des jaers 1550. van die Inquisiteurs gewag gemaekt, ende dese aenmerkelyke woorden onder anderen gebruykt. *Lastende alle Aertsbisschoppen, Bisschoppen, Archidiakenen, Abten, en andere Prelaeten en Capittelen, en haerlieder Vicarissen en Officialen, en andere Geestelyke Rechteren, als ook de voorseide Inquisiteurs en haerlieder gesubdelegueerde, dat sy tot volbrengen van haeren last, hen eerst en alvorens informeren, of haerlieder Gedeputeerde en Commissarissen doen informeren met alle neerstigheit, van de Geestelyke Persoonen, geinfecteert wesende, en ter verificatie en punitie van dien neerstelyk procederen, en tegen henluyden de processen criminele instrueren, sonder eenig verdrag ofte dissimulatie.* Daer benevens had de Keyser belast, opdat de Rechters de gevange niet door de vingeren souden sien, onder voorwendsel, dat de straffen te groot en te swaer waeren, en alleen gestelt om een vreese te verwecken, en dat sy deselve minder straften, dan sy verdient hadden, gelyk men bevonden hadde te voren dikwyls geschiet te we-
 sen,

1561. sen, dat gemelte Rechters over die naelaetigheit in 't rechten souden werden vervolgt, en door syn Procureur soodaenige conclusie tegen hen genomen werden, als hy nae gelegentheit van saeken bevinden soude te behooren. Derhalven ontdekte men wel haest, dat het voornemen van den Keyser daer henen ging, om de Inquisitie op de Spaensse wyse in de Nederlanden op te rechten, en aldaer langsaemerhand te vestigen. Dit maekte een groote ontsteltenisse in de gemoederen der Nederlanders, die sulke strenge manier van rechtspleging niet en konden lyden, en die meinden, dat de macht aen de Geestelyke gegeven, tegen der Landen Vryheit en Voorrechten was strydende. De meeste Nederlandse Provinciën stelden sig daer tegen, en wel voornaementlyk die van Braband. De Raed van Braband had de edelmoedigheit van 's Lants Vryheit in desen voor te staen, en weigerde opentlyk dat Placcaet te doen afkondigen. Verscheide Steden; en wel bysonder die van Antwerpen, stelden sig tegen de afkonding en uytvoering van dat Placcaet, vreesende, dat de vreemde Cooplieden daer mede souden verdreven worden, Sy bragten haer klagten deswegen met veel ernst voor Maria, Coningin van Hon-

Hongaryen, als doen Gouvernante van 1561.
de Nederlanden, en op haer gestaedig aenhouden, vonden sy by die voortreffelyke Vorstin soo veel ingank, dat sy ter liefde en welstand deser Landen selfs naer Augsburg op den Ryksdag reisde, en aen den Keyser, haer Broeder, mondeling vertoonde de staet en gelegentheit des Lants, en het groot nadeel, dat sulke harde Placcaeten en de Inquisitie aen het selve souden toebrengen, waer door sy als doen niet alleen versagting van het Placcaet verkreeg, maer ook te gelyk, dat de Inquisitie soude werden geschorst, en voor die tyd achterblyven. Dese dienst van die goede Vorstin is aen de Nederlanders soo aengenaem geweest, dat sy altyt een bysondere achting en liefde voor haer hebben gehad, en allerwege doen blyken: en dat sy in aenmerking van die weldaed seer groote geldsommen tot onderstand aen den Keyser, en aen Conink Philip II. syn Soon, in den beginne van syn Regeering, hebben toegestaen Dog de Spaensse Inquisiteurs en Geestelyke hebben dat soo quaelyk genomen, en syn daer over soo gestoort geweest, dat sy sig niet ontsien hebben, van die Vorstin voor een Ketterse, en voorstantster van Ketteren by den Keyser,

Meteren 2. B. Bor 1. B.

1561. haer Broeder, uyt te maeken.

Het invoeren van de Inquisitie. De saeken bleven ontrent in die staet, tot de Regeering van Conink Philip II. dog die vond in den aenvank van syn Regeering goed, het laeste Placcaet van den Keyser, hier boven gemelt, niet alleen te doen vernieuwen, maer te gelyk ook de Instructie, die by de Keyser, syn Vaeder, te voren aen de Inquisiteurs was gegeven, en die, soo als gesegt is, by den Keyser was geschorst geworden, wederom levendig te maeken, en ook op syn naem uyt te geven, willende en begeerende, dat deselve voortaen soude werden achtervolgt. Florentius van der Haer heeft gemelte Instructie ons van woord tot woord in de Latynsse tael naegelaeten, en alsoo wy niet weten, dat deselve elders is te vinden, en onse Historieschryvers ook geen gewag daer van hebben gemaekt, en dat gemelte Instructie andersints seer aenmerkelyk is, sal het niet ondienstig wesen, dat wy de korten inhoud van deselve alhier ter neder stellen.

Den 28. Novemb. 1555.

De Init. tumult. Belg. Lib. 1. c. 13. Meteren 2. B. heeft met weinige woorden daer van gewag gemaekt.

Dewyle by ondervinding was gebleeken, dat 'er in die groote en gewichtige saek, van het uytroeyen der Ketters, niet genoeg en was gevordert, voornaementlyk door het quaed en verkeert gedrag van eenige Geestelyke, soo hadde syn

syn Majesteit goedgevonden, eenige Inquisiteurs te doen benoemen, om tegen de Ketters te procederen, mannen van eer, van een onbesprooken leven, en van geleertheit, aen wie volle macht was gegeven, om ondersoek te doen tegen de Ketters, de verdagte van Kettery en haer aenhangers en begunstigers, om tegen deselve te procederen en haer te doen straffen. 1561.

De Inquisiteurs waeren gebouden, met hulp van een Notaris van beproefde trouw, de Provincie aen haer opsigt toevertrouwt, ten koste van den Conink, neerstiglyk te gaen ondersoeken, en by deugdsaeme en Godvrugtige luyden te vernemen, of aldaer geen Ketters ofte verdagte van Kettery wierden gevonden: of 'er geen waeren, die verbode boeken hadden ofte quaemen te lesen, die over de Godsdienst disputeerden ofte daer van handelden, mitsgaeders, of sy geen begunstigers en aenhangers aldaer hadden. Vervolgens moesten sy de vereyschte verklaering door den Notaris daer van doen opstellen, en deselve bewaeren. Ook moesten de Inquisiteurs de getuygen ondervraegen nae den eysch van rechten, onder den eed van de waerheit sonder gunst ofte haet te sullen getuygen.

Indien 'er gevonden wierden, die een

1561. ander ter saek van Kettery aenbrengen, en niet begeeren, dat haer naem open-baer gemaekt werde, soo soude de Inqui-siteur haer getuygenis niet aennemen, nog uyt hoofde van sulken aenbrengen, tegen de beschuldigde mogen procederen; nog-tans soude hy dat geheim houden, en een iegelyk tragten te hooren, om uyt de ge-tuygenis van andere te vernemen, of het waer zy, sonder op het eerste aenbren-gen acht te geven, dat van geener weer-de word gehouden.

Ingevalle de Inquisiteurs bevonden, dat iemant een ander ten onrechte, uyt haet, nyd ofte andere insigten quam te beschuldigen, waeren sy gehouden daer van kennis te geven aen den Rechter van de plaets, ofte wel aen het Hof Provinci-ael, om tegen sulke valsche beschuldi-gers te procederen, en haer te doen straf-fen.

De Inquisiteurs en haer Gemachtigde souden voor haer mogen doen dagvaerden alle Onderdaenen van den Conink, van wat staet ofte weerdigheit sy ook waeren, selfs de Presidenten en Raeden van de Hoven van Justitie en haer Bedien-de, mitsgaeders alle Burgemeesters, Schepenen en Regeerders der Steden en plaetsen, en deselve onder eede doen ver-klaeren, het gene haer kundig was,

van

van persoonen, die met Ketteryen waeren besmet, ofte daer van verdagt wierden gehouden. Indien sy daer in weigerig bevonden wierden, souden sy als begunstigers der Ketters aengeteikent worden: niet te min, souden de Inquisiteurs haer by een geldboete, nae haer bescheidentheit, daer toe mogen bedwingen. Dog ingevalle sy des niet tegenstaende in haer weigering bleven volharden, soude tegen haer, ingevolge de Placcaeten, werden gehandelt als tegen begunstigers der Ketters. 1561.

Alle Overheden, Regeerders en Beampte, van wat staet sy ook mogten wesen, souden gehouden syn, om alle gunst, hulp en bystand te doen aen de Inquisiteurs, haer Notarissen, Bediende, en Dienaers, soo dikwyls als sy tot het uytvoeren van haer heylige en godvrugtige Inquisitie sulks noodig souden hebben. Ook moesten sy wel strengelyk doen straffen alle de gene, die eenig leed ofte smaed aen de Inquisiteurs en haer Bediende quaemen te doen. Ingevalle sy bevonden wierden daer in naelaetig te wesen, ofte slap te werk te gaen, souden sy deswegen als begunstigers der Ketters werden gestraft.

Als aen de Inquisiteurs ofte haer Gemachtigde, door twee getuygen ofte ander-

1561. derſints wettig was gebleeken, dat iemant een Ketter was, ofte iets tegen de Placcaeten van den Conink, op het ſtuk van de Kettery uytgegeven, begaen had, ſouden ſy de ſchuldige doen vangen, en in de bewaaring van den Rechter der plaetſe, ofte van andere nae haer welgevallen, overgeven, met laſt aen alle Leenmannen en Onderdaenen, dat ſy alle hulp en byſtand in ſulken geval ſouden geven: ingevalle ſy daer in naelaetig bevonden wierden, ſouden ſy als voorſtanders der Ketters werden geſtraft.

De Conink ſoude aen de Inquiſiteurs ope Brieven geven aen alle Rechters en aen de Hoven van Juſtitie, ten einde ſy andere ten voorbeeld doen ſtraffen de gene, die in deſen ſchuldig ofte naelaetig bevonden wierden, opdat ſy weten mogten, dat het de Conink ernſt was, en dat ſy de ſaek van de Inquiſitie niet alleen niet beletten, maer alleſints voorſtaen ſouden, of dat de Conink haer anderſints ſoude doen ſtraffen.

Wanneer eenige ſchuldige in hechteniſſe waeren genomen, indien het Geeſtelyke waeren, ſoude de Inquiſiteur deſelve overbrengen in de gevankenis van het Hof van Juſtitie, ofte wel van het Geeſtelyk Gerecht, nae ſyn keure en welbehaegen, ende hy zoude het proces aldaer

daer voortsetten en voldingen kortelyk 1561.
en sonder de gewone omwegen van de rechtspleging: ende het proces in staet van wysen synde, soude hy een ofte meer Raeden uyt het Hof, by hem selfs te benoemen, moeten versoeken, om het vonnis te helpen wysen: ende de Raeden, aldus door den Inquisiteur versogt, souden gehouden wesen de saek af te doen, met het veroordeelen ofte vryspreeken van de beschuldigde. Ende ingevalle eenige van de Raeden sig onwillig toonden, om die last op haer te nemen, soude de Inquisiteur daer van kennis geven aen de Gouvernante ofte de geheime Raed, die daer in souden voorsien.

Als de Inquisiteur met raed van de toegevoegde uyt het Hof van Justitie verklaert hadde, dat die Geestelyke behoorde te werden gedegradeert, en aen de Weereldlyke Rechter overgelevert, soo soude het Hof Provinciael, ofte wel de daegelykse Rechter gehouden wesen, om naer het doen van de degradatie, het vonnis tegen den schuldigen te doen uytvoeren.

De beschuldigde een Leek synde, soude de Inquisiteur een Raed uyt de Hoven van Justitie versoeken, om de stucken by den Inquisiteur beleyd nae te sien en

1561. *en te onderſoeken, en ingevolge deſſelfs verſlag, ſoude het Hof gehouden weſen, om de Leeken volgens den inhoud van de Placcaeten te doen ſtraffen.*

Wanneer uyt de getuygeniſſen, by den Inquiſiteur beleyd, was gebleeken, dat iemant van Kettery verdagt was, ſonder nogtans iets opentlyk tegen de Placcaeten te hebben begaen, ſoude den Inquiſiteur voortgaen tot het vonnis als nae rechten, daer toe eerſt innemende het advys van een Raed uyt het Hof, ofte van een ander Rechtsgeleerde daer toe te benoemen.

De Weereldlyke Rechters tegen iemant ter oorſaek van Kettery geprocedeert hebbende, en geen volkome bewyſen vindende om hem volgens de Placcaeten te veroordeelen en te doen ſtraffen, nogtans oordeelende, dat ſy verdagt ſyn, ſouden ſy gehouden weſen, om de ſtucken van het proces aen den Inquiſiteur te communiceren, opdat hy ſien en overwegen ſoude, of men tegen den ſelven niet verder ſoude konnen procederen: ende in dat geval den beſchuldigde ontſlaegen hebbende van de inſtantie voor den Weereldlyken Rechter, ſouden ſy gehouden weſen om den ſelven te renvoyeren aen den Inquiſiteur.

Aen alle Hoven van Juſtitie word

op

op de hoogste indignatie van den Conink 1561.
verboden, dat sy door haer mandementen en provisien van justitie geen de minste hinder ofte belet souden hebben te doen aen de procedueren en het onderfoek van de Inquisiteurs. Gelyk syn Majesteit mede niet en verstond, dat de daegelykse Rechters sig souden onderwinden, om eenig belet aen haer te doen.

De Inquisiteurs van de eene Provincie, door haer informatien iets bevonden hebbende tot laste van een inwoonder van een andere Provincie, souden gehouden wesen ten eersten daer van kennis te geven aen den Inquisiteur van die Provincie, om tegen soodaenige te procederen.

Ook souden de Inquisiteurs neerstig hebben te letten op het leven en gedrag van de Parochie Paepen, of sy goede en oprechte Catholyke waeren, of sy niet ergerlyk en leefden en openbaere Bysitten hadden, of sy geleert waeren, en bequaem tot den dienst: ende soo sy eenige sulke vonden, souden sy gehouden wesen, deselve aen den Bisschop bekent te maken, opdat hy daer in soude konnen voorsien, soo 't behoorde.

Insgelyks souden sy het oog hebben op de Schoolmeesters, op de Boekdruckers,

1561. *en de boeken, die sy verkogten.*

Eindeling word die Instructie besloten met een vermaening aen de Inquisiteurs, dat sy dit godvrugtige werk, dat andersints in sig selve moeyelyk is, niet onmogelyk souden maeken, door te veel te willen doen: dat sy eerst maer de noodige hulpmiddelen souden toebrengen aen sulke saeken, die sonder gevaer van de Godsdienst, en naedeel van 't Gemeen niet en konden werden geleden: dat sy soodaenige neerstigheit souden gebruyken, waer door sy een iegelyk konden overtuygen, dat sy het voordeel van Christus, en niet haer eige sogten.

Het loon voor de Inquisiteurs en haer Bediende soude door den Conink uyt syn eige middelen werden betaelt, en de onkosten van de gevankenis en straffe der misdaedigers soude voldaen werden door de Steden en plaetsen, daer sy waeren gevat, ende het soude haer in reekening werden geleden.

De uytvoering van die Instructie wiert door Conink Philip II. by vernieuwing, op het dierbaerste aen alle Overheden en Regeerders bevolen, met last van alle hulpe aen de Inquisiteurs te bieden soo lief sy de gunst van de Conink hadden, en soo sy andersints niet in syn hoogste ongenaede wilden vervallen.

Als

Als men de hardigheit van het Placcaet, en daer benevens de inhoud van dese Instructie aenmerkt, en voornaementlyk, wat gesag, genoegsaem onafhanckelyk van alle Weereldlyke Rechters, aen die Geestelyke Inquisiteurs word gegeven, soo sal men haest overtuygt konnen werden, dat men voorgenomen heeft, om een Geloofsdwang, op de wyse van de Spaensse Inquisitie, in de Nederlanden op te rechten, en men soude waerschynelyk daer nae by die Instructie nog niet hebben gebleven: sulks de Prins van Oranje geen ongelyk heeft gehad, van te seggen, gelyk hier boven is gemelt, *dat het een erger en wreeder Inquisitie was, dan de Spaensse, en dat het een gespanne gaern was, om alsoo wel de Heeren des Lants self, als het volk daer in te vangen.* Want het de Spaensse Regeering gemackelyk geweest soude syn, om by wege van die Inquisitie, en onder voorwendsel van Kettery, de beste, eerlykste en aensienlykste Luyden, die by haer maer verdagt waeren van haer onbepaelde voornemens te sullen tegen gaen, van kant te helpen. Want aen de eene syde, hadden sy de Geestelyke en Inquisiteurs altyt aen de hand, en volveerdig om haer voornemens te begunstigen en 1561.

1561. uyt te voeren, en volgens het Placcaet en die Instructie, waeren 'er altyt soo veel schoone voorwendselen te vinden, dat selfs de beste Roomsgesinde haer niet konden ontsnappen; en dat nog, sonder dat haer eenige hooge ofte laege Rechters te hulpe konden komen, of dat eenige gewoone rechtelyke middelen van de hooge Gerichts-Hoven haer konden beschermen. Die maer in een gesellschap hadde geweest, daer men van de Godsdienst, juyst niet nae de sinnelykheit van de Roomsgesinden, hadde gesprooken, en gehandelt, was een Ketter of ten minsten verdagt van Kettery: die maer een gemeensaeme omgang gehouden hadde met iemand, die bevonden wiert een Ketter te wesen, die soodaenig een aen syn huys hadde ontfangen ofte geherbergt, was seekerlyk een begunstiger van Ketters: die door de Inquisiteurs ondervraegt synde, te eenigh was geweest, om syn eige vrouw, kinderen, bloedverwanten, vrienden ofte bekende te beschuldigen en te verraeden: die maer eenige verbode boeken, waer van het getal seer groot was, in huys gehad hadde, of die deselve hadde gelesen, was insgelyks schuldig, en het zy onder de naem van een Ketter, ofte wel van een voorstander ofte begun-

gunstiger van Ketters, met de wreede 1561.
dood, tegen de Ketters gestelt, strafbaer. Het gene nog alle hardigheit en sporeloosheit te boven ging, was, dat alle de gene, die maer eenige gevoelens, tegen die van de Roomsse Kerk strydende, t' eeniger tyd hadden aengenomen, die maer in eenige soo genaemde Kettery waeren vervallen geweest, al was het soo, dat sy die hadden herroepen, en bereyd waeren, voortaen in de schoot van de Roomsse Kerk te leven en te sterven, des niet tegenstaende met de dood moesten werden gestraft: men deed haer nogtans die genaede, in plaets van levendig aen de vlammen te werden opgeoffert, dat de Mans met den sweerde souden werden gedood, en de Vrouwen levendig in de aerde gedolven. Op die wyse, was 'er selfs geen plaets tot berouw meer overig. Wie siet niet, dat 'er geen eerlykheit nog onnooselheit meer kon wesen, die iemant tegen sulke stricken kon beschermen, dat 'er geen eerlyke Lieden veilig konden wesen, maer altyt in gevaer, om in de een ofte de ander van die stricken bedraeyt en gevangen te worden: behalven, dat de geheele saemenleving der menschen door die Placcaeten en Instructie wiert gestoort, en de omgank

1561. van de eene mensch met de ander, selfs van vriend met vriend verdagt en onveilig wiert gemaekt. Met een woord, de Spaensgesinde en haer aenhang konden door het middel van de Inquisiteurs, en op het aentygen van Kettery, de getrouwste Regenten en eerlykste Ingesetenen van het Land om hals helpen, even en op deselve wyse, als het eertyts tot Romen, met de misdaed van de gequerste Majesteit, onder sommige wreede en bloeddorstige Keysers, toeging.

Als men dit alles aendagtelyk overweegt, moet men schricken over het groot gevaer, waer in dese Landen syn geweest, van in de uyterste slaeverny, soo van geloofsdwang als dwinglandy, voor altyt te vervallen, en daer benevens moet men bewogen worden, om God Almachtig te danken, die ons genaediglyk daer uyt heeft gelieven te redden, en ons te behoeden voor een quaed, dat het uyterste is van alle quaelen en onderdruckingen, waer in het menschelyk geslagt kan vervallen, en dat aen alle vrye en edelmoedige menschen, voornaementlyk van verstant, en die de wetenschappen beminnen, ondraeglyker is dan de dood. De Vryheit, waer in wy tegenwoordig het geluk hebben van

te leven, de sagte en gematigde Re- 1561
geering van onse Overheden, is niet als met het uytstaen van oneindige rampen, tegenspoeden en gevaeren, verkregen, en met het plengen van het bloed van een ontelbaere menigte van menschen; en het verspillen van onnoemelyke schatten gekogt en gevestigt. Als men nogtans by een vergelykt, de geluckige staet, waer in wy tegenwoordig leven, met de rampsaelige staet van onse Vooronders onder die Geloofsdwang en Inquisitie, en onder de harde Regeering van Conink Philip II. soo sal men moeten bekennen, dat onse Vryheit, alsoo wel in de Godsdienst als in de Burgerstaet, waer in wy tegenwoordig het geluk hebben van te leven, onwaerdeerlyk is, en dat deselve niet te dier kon werden gekogt en verkregen. Daer is niet overig, als te wenschen, dat het God behaegen mag, dat groot geluk altyt duersaem te maeken: dat alle Overheden en Onderdaenen dat geluk te regt mogen leeren kennen, en dierbaer achten, en sig wederzyts, ieder in den haeren, soodaenig gedraegen, dat sy weerdig mogen bevonden werden, om die Vryheit, die onwaerdeerlyk is, te mogen genieten, ende alles gesaementlyk nae haer vermogen toebrengen, dat onse

1561. tegenwoordige geluckige Regeering bewaert en beschermt moge werden, en altyt bestendig moge blyven.

De swarigheit, die de Nederlanders tegen het Placcaet, en tegen de uytvoering van het selve, quamen te maeken, was om verscheide gewichtige redenen seer wel gegront. Want de Nederlanders aen een sagte en gematigde Regeering gewent synde, en daer by uyt den aert geneigt tot sagtmoedigheit en mededoogentheit, konden sonder beweging en ontroering niet aenschouwen de wreede straffen, waer mede een menigte onschuldige en onnoosele menschen ter dood wierden gebragt. Als men leest, en syn gedagten met opmerking laet gaen, over de wreede pyningen, en het ter dood brengen van soo veel menschen, op een schrickelyke wyse, die men als overgegeve booswigten, en als gemeene vyanden van het menschelyk geslagt, aen de vlammen le-vendig heeft opgeoffert, die nogtans geen ander quaed hadden begaen, als dat sy eenige gevoelens hadden aengenomen, niet overeenkomende met die van de openbaere Kerk, die buyten dat nuttige en dienstige Leden van de Burgerstaet waeren, en getrouwe Onderdaenen van de Vorst: dat men dikwyls op

op de onmenschelykste wyse ter dood 1561.
heeft sien brengen veel eenvoudige goedaerdige menschen, selfs veel onnoosele jongelingen, vrouwen en maegden, die by haer medeburgers bekent waeren voor menschen van een onbesprooke leven en wandel, soo sal men sig niet konnen onthouden, van sig te ontfermen over het droevig lot van soo veel ellendige menschen, en te gelyk met de uyterste verbolgentheit aengedaen te werden tegen de verwoede en onmenschelyke instellers van sulke vervolgingen: en derhalven sal men niet verwondert behoeven te wesen, dat de menschen in die tyd niet hebben konnen aenschouwen en verdraegen de pyningen en straffe van haar medeburgers, naemaegen en bekende, die sy wel wisten, dat het niet en hadden verdient.

Boven dien was 'er nog een andere reden, naementlyk, dat het welvaeren van deso Landen, ofte wel van een groot gedoelte van deselve, was afhangende van den Coophandel en handwerken, en dat 'er een groote toevloet was van Cooplieden en handwerkers, die meest uyt het naebuerig Duytsland en Vrankryk overquaemen, die men alhier niet en kon missen, en onder

1561. deselve waeren 'er veel, die de Protestantse en Gereformeerde Godsdienst waeren toegedaen.. Het is seeker, dat de Coophandel niet en kan werden gedreven, nog de handwerken gaende gehouden, sonder een geduerige toevloet van menschen, en dat deselve door de Geloofsdwang worden afgeschrikt van over te komen. De Coophandel, Neering en handwerken konnen met de Geloofsdwang en vervolging niet nae behooren bestaen: daer de gerustheit in de saemenleving der menschen word gestoort, daer niemant van syn leven en goederen seeker is, maer in gevaer van op ligte voorwendselen, en over enkele verschillentheit van gevoelens, op het aenbrengen en ondersoek van een Geestelyke, het een en het ander te verliesen, daer kan nog Coophandel nog Neering ofte welvaert wesen; en selden sal men de Coophandel en handwerken, alsoo weinig als de konsten en Wetenschappen, in sulke plaetsen sien bloeyen.

Boven en behalven de hardigheit van de Placcaeten selfs, was nog de grootste beswaering tegen de wyse van de uytvoering van deselve, naementlyk, by wege van Inquisitie, op de wyse van die van Spanjen, gelyk hier voren

by

by de Instructie, is gebleecken. Dese 1561.
Inquisitie is door een staetkundig Schryver niet ten onrecht genoemt, *een Rechtbank, die by alle Volkeren gevreest en vervloekt is, alleen uytgevonden, om de menschen te doen veinsen en swygen, om in de grond geveinsde te maeken, en niet, om de waere Godsdienst en Godvrugtigheit voort te planten.* Een ander vermaert Historieschryver (hoewel Roomsgesint) spreekende van de Inquisitie, heeft sig laeten ontvallen, *dat deselve is een verschrickelyk gedrogt voor alle de gene, die in Vryheit syn opgevoed, soo wel als voor alle menschen van verstand en Godsdienst.* Het is niet alleen in de Nederlanden geweest, dat Keyser Carel V. in syn voornemen tegenstant heeft gevonden, om de Inquisitie in te voeren, maer ook tot Napels en Milaen, alhoewel 'er nog groot onderscheit was tussen de Vryheit der Nederlanders, en de onderwerping en overheering, daer die van Napels en Milaen in syn. Als Don Pedro de Toledo, Onder-Conink van Napels, uyt last van de Keyser de Inquisitie aldaer soude invoeren, ging hy in 't eerst heimelyk en sagt daer mede te werk, even eens als het in de Nederlanden is geschiet, en dat hem

Puffendorf Introd. a l'Histoire. tome I. p. 62.

Mezeray en Henry II.

1561. niet genoeg fynde, en ook niet spoe-
dig nae fyn wenſch geluckende, soo
trachte hy dat met gewelt te doen. Maer
de burgers der ſtad Napels ſtelden ſig
daer tegen, en naemen de waepenen
op, om gewelt met gewelt te keeren,
ſulks 'er een groote en gevaerlyke op-
roer in de ſtad ontſtond, en de burge-
ry met de Spaenſſe beſetting handge-
meen wiert, waer door veel bloed wiert
Heuterus geſtort; dog de burgers van Napels
lib. 12. wierden eindelyk door de overmagt des
Rer. Auſtr. Keyſer gedwongen, om de waepenen
cap. 14. neder te leggen, en ſig aen de Inqui-
Bentivoglio Neaerl. Hiſt. 1. *D.* 3. *B* ſitie, hoewel in ſchyn wat gematigt en
bepaelt, te onderwerpen.
Sleidanus lib. 19. Als Conink Philip II. insgelyks voor-
Thuanus genoomen had, om de Rechtbank van
Lib. 33. de Inquiſitie tot Milaen op te rechten,
Hiſtor. en de toeſtemming van Paus Pius IV. een
Milaneſer van geſlagt, daer toe verſogt,
ſoo kon die Paus beſwaerlyk daer toe
verſtaen, ter oorſaek hy medelyden had
met ſyn medeburgers en landgenooten,
om deſelve aen ſoo een harde Recht-
bank te onderwerpen: waer uyt men
ligt kan beſpeuren, hoe vreeſſelyk de
gemelte Rchtbank aen alle vrye Vol-
keren moet voorkomen, daer een Paus
van Romen ſelfs te mededoogende was,
om ſyn Vaederland met ſulk een hard

jok

jok te beswaeren. Die Paus nogtans 1561.
eindelyk overreed synde, en syn opene brieven tot het oprechten van de Inquisitie verleent hebbende, soo is het ongelooffelyk, hoe seer de Milanesers daer over ontstelt waeren, en het scheelde niet veel, of sy souden mede tot een openbaer oproer en wederstant hebben uytgeborsten, op deselve wyse, als het te voren tot Napels was geschiet. Dog de Hertog van Suessa, in die tyd Gouverneur van Milaen synde, had de voorsigtigheit, van het misnoegen te stillen, en op dat syn Regeering niet bevlekt soude worden met oproer en strengheit van straffen, schreef hy daer over aen de Coninck en de Paus, en verkreeg door syn bemiddeling, en door het afsenden van eenige aensienlyke Heeren uyt de stad Milaen, dat het voornemen, om de Inquisitie aldaer in te voeren, als naedeelig voor de gemeene rust, voor die tyd soude werden geschorst.

Boven alle die redenen van beswaering, welke de Nederlanders met alle volkeren gemeen hadden, was 'er nog een bysondere reden, die wel de meeste opmerking verdient: naementlyk, dat door de buytengewone macht van Rechtspleging aen de Inquisiteurs gegeven, de Ingesetenen, wierden afgetroc-

1561. ken van haer daegelykse en gewone Rechter, en onderhoorig gemaeckt aen het Rechtsgebied van eenige, voornamentlyk aen de Geestelyke, wie genoegsaem de macht was gegeven, om op een harde en ongewone wyse, over het leven en goederen der Ingesetenen te vonnissen, sonder dat aen de hooge Gerechts-Hoven de macht was gelaeten, om de gene, die ten onrecht vervolgt en verwesen wierden, door de gewone rechtelyke middelen te hulp te komen. Dat was in 't bysonder strydende tegen de voorrechten der Nederlanders, voornaementlyk van die van Holland, Zeeland en Vriesland, en het is seeker, dat de Vorst aldaer niet bevoegt was, om buyten kennis, en sonder uytdruckelyke toestemming van de Staeren, de Ingesetenen van haer daegelykse Rechter af te trecken, en sulken breeden en buytengewonen last aen de Inquisiteurs te geven. Verders sullen wy ons niet inlaeten, in het verhael van alle de beroerten, moeyelykheden en onheilen, die uyt de buytengewone macht der Inquisiteurs, en het uytvoeren van de Placcaeten syn geresen, dewyle by veel andere Schryvers in 't breede daer van wort gemelt.

De Groot verantw. c. 15. laest Art. van de Instructie van den Hove van Holland. Voet ad Pand. ad Tit. de Judic. n. 140.

Siet onder andere Brand Hist. der Reform. I. D.

In de eerste opslag sal men verwondert

daer moeten staen, wat Keyser Carel V. 1561.
en syn Soon, Conink Philip II. gelyk
mede eenige Coningen van Vrankryk in
die tyd, moge hebben bewogen, om
de soo genaemde Ketters op sulke een
ongewone wyse te vervolgen, en soo
wreedelyk tegen haer te woeden: dog
men sal de reden daer van wel haest
ontdecken, als men acht geeft op het
seggen van Erasmus, *dat Luthers saek* Brand
baetelyk was, door dien hy de buyken Hist. der
van de Monnicken, en de Croon van Reform. I.
de Paus te gelyk hadde aengetast. Het D. 2. B. p. 61.
groot vermogen van de Geestelyke soo
by de Vorsten en Regeerders, als by
de Gemeinte, is te wel bekent. de Paus,
met syn Cardinaelen, Aertsbisschoppen,
Bisschoppen, en alle andere Geestelyke
van hooge staet, hebben haer belang
daer in, en haer geheel gesag en groot-
heit is 'er aen gelegen, dat die Gees-
telyke Opperheerschappy werde staende
gehouden op die grond, waer op desel-
ve is gebouwt, en dat de gevoelens,
die tot het verkrygen en stichten van die
Opperheerschappy soo veel hebben toege-
bragt, als ontwistbaere waerheden mogen
erkent en staende gehouden worden: en
die gevoelens konnen met de leere der
Protestanten en Gereformeerden niet be-
staen. De Geestelyke van laeger staet, heb-
ben

1561. ben mede haer belang daer in, en le-
ven in die hoop, dat sy t' eeniger tyd
ook tot de een ofte de ander van de
Kerkelyke weerdigheden sullen werden
gevordert. De gemeene Priesters en
Monnicken leven van den Altaer, en
konnen ligt bevroeden, dat sy, by ver-
andering ofte herstelling van de Gods-
dienst, haer levens onderhoud souden
missen, en dikwyls haer kost met ee-
nig beroep ofte handwerk moeten gaen
soeken, dienvolgende konnen sy alle te
saemen, de gene, die eenige verande-
ring in haer vastgestelde Godsdienst, of-
te liever in haer Geestelyke Heerschap-
py tragten te maeken, die haer gedrag
en leere verdagt maeken, en het ge-
heim van haer gedrag aen de Weereld
ontdecken, niet anders aensien, als
haer openbaere vyanden. Als sy nu
door haer listige streeken en verkeerde
aentichtingen soo veel ingank vinden,
dat sy de gene, die een andere leere
voordraegen en verkondigen, al is de
selve geheel en al met Gods woord
overeenkomende, en al syn sy onbe-
rispelyk in haer gedrag, en van een on-
besprooke leven en wandel, aen de Ge-
meinte niet alleen, maer ook aen de Vor-
sten konnen verdagt maeken, als men-
schen, die wanstallige gevoelens heb-
ben,

ken, die oproerige en wederspannige 1561.
syn, en alle Regeering en onderwerping verachten, en nog boven dien sulke gevoelens voortplanten en leeren, die met de Burgerstaet en saemenleving der menschen niet en konnen bestaen, gelyk wy hier voren in het Placcaet van de Keyser tegen Luther hebben aengemerkt, soo behoeve men sig niet te verwonderen, dat de Coningen, Overheden en de gansche Gemeinte, die sulke saeken veeltyts niet dieper ondersoeken, die menschen aensien, als luyden sonder geloof, sonder eer en trouw, verstoorders van de gemeene rust, en verdervers van de saemenleving der menschen, en by gevolge weerdig, om met de wreetste straffen te werden verdelgt. Ontrent de Gereformeerde is 'er nog een bysondere reden geweest, waerom de Vorsten soo seer tegen deselve ingenomen syn geworden. Men heeft gemerkt, dat haer Kerkelyke Regeering, door Kerkenraeden; Classen, en Synoden, sonder Bisschoppen en Opperhooft, was overeenkomende met de Regeerings-wyse der Republicquen, en men heeft haer derhalven naegegeven, dat sy vyanden waeren van de Coninklyke Oppermacht, en dat sy haer Vrye Regeering over al tragteden in te voeren,

daer

1561. daer sy het meester wierden. Die laster, ofte dat naedenken heeft aen de Gereformeerde in Vrankryk en elders veel quaet gedaen.

Lydsaemheit der Nederlanden.

Niet tegenstaende alle Ingesetenen der Nederlanden, van hooge en laege staet, en van alle gesintheit, soo wel Roomsgesinde als andere, een groote weersin hadden, soo tegen de Placcaeten, als tegen die buytengewone harde Rechtspleging van de Inquisitie, en met smert moesten sien de droevige uytwerking van deselve, ook ten vollen overtuygt waeren, dat de Inquisitie de gronden van haer Vryheit ondermynde, soo hebben sy nogtans getoont, hoe seer sy aen haer Vorst en Heer gehoorsaem waeren. Want in den beginne hebben sy sig van alle gewelt en tegenstreving onthouden, en sig te vreden gehouden met haer ootmoedig Vertoog en Bede daer tegen aen de Conink te doen, en hebben sig in alle deelen binnen de paelen van bescheidentheit en gehoorsaemheit gehouden. Ende aen de andere zyde, hebben de soogenaemde Ketters getoont, dat sy die gene niet waeren, waer voor men haer wilde houden, en dat sy verre waeren van alle oproer en muytery; selfs is het te verwonderen, hoe dat sy in den beginne, met

Goudhoeven Chron. 2. D. p. 30.

met het grootste geduld, hebben sien 1561.
verbranden en met de wreetste pynen ter dood brengen haer Leeraers en Geloofsgenooten: dog de vervolging daer nae te hard vallende, het geduld te veel getergt synde, de Vorst verhard, en syn ooren tegen haer regtveerdige klagten gesloten blyvende, soo en syn sy in 't vervolg binnen de paelen van lydsaemheit niet gebleven.

Ontrent die tyd hadden de Gereformeerden van de Nederlanden een Belydenis des Geloofs doen opstellen en aen de Conink overgeven, met versoek, dat sy niet ongehoort mogten werden veroordeelt, maer dat deselve gelesen en overwogen synde, men sig in toekomende van alle straffe tegen haer, als onschuldig synde, wilde onthouden. Voorts vertoonden sy, dat alle de beroerten tegen haer verwekt, van tweederley soort van menschen voortquamen: de eene, omdat sy met een blinde drift voor de vastgestelde Godsdienst ingenomen synde, nae geen reden wilden hooren, nog ook bekennen, dat 'er eenige misslaegen en gebreeken in de Godsdienst waeren ingeslopen; en de andere, omdat sy wel wisten, dat de nieuwe leer tegen haer belangen en gebreeken was strydende, sig met alle

Thuanus lib. 27. Histor. Breeder te vinden by Dinothus de Bello Civ. Belg. lib. 1. p. 13. & seq. Die Belydenis is daer nae in den jaere 1566. wederom vernieuwt en uytgegeven, mede te vinden by Bor 1. D. 2. B. p. 50.

 macht

1561. macht daer tegen stelden. Dat het de uyterste laetdunkentheit was, die gene te veroordeelen, die op het woord Gods steunen, en dat boven de verdichtselen der menschen stellen. Dat men derhalven met het woord Gods met haer behoorde te handelen, en niet met het vier en sweert, waer mede men de menschen maer verderft en niet behoud, en waer mede men de gevoelens en gedagten der menschen wel kan dwingen, en binnen houden, maer niet overreeden en op de regte weg brengen. Ende opdat sy alle naespraek en argwaen van muytery en wederspannigheit van haer mogten weeren, voegden sy daer by, dat sy van gevoelen waeren, als dat men de Oppermachten door God gestelt, moest gehoorsaemen, dat men de vereischte eerbied aen haer moest bewyssen, en de gebeden voor haer tot God uytstorten: als mede, dat men gehouden was de schattingen aen haer te betaelen. Dog het is wel te vermoeden, dat die belydenis en dat versoek noyt voor de Conink syn gebragt, immers is het seeker, dat hy geen de minste acht daer op heeft gegeven.

Het oprechten van de nieuwe

Het Land ondertussen vol onrust en misnoegen synde, over het invoeren der Inquisitie, en straffen der soo genaemde Ket-

Ketters, in soo verre, dat reets eenige 1561. gevaerlyke beroerten tot Ryssel, Door- Bisdommen. nik, en Valencienne daer uyt waeren ontstaen, soo wiert aen de Nederlanders nog boven dien een regtveerdige reden van misnoegen en beklag gegeven, door het invoeren van de nieuwe Bisschoppen, welk voornemen ontrent dese tyd mede werkstellig wiert gemaekt. Wy sullen ons niet ophouden met het verhael van alle 't gene dien aengaende is voorgevallen, maer alleen aenmerken, dat de Conink ook in desen de paelen van syn magt te buyten ging, en dat hy niet bevoegt was, om sonder kennis en uytdruckelyke toestemming van de Staeten, soodaenige schicking en verandering te maeken. Het is bekent, dat door de aenstelling van de nieuwe Bisschoppen, veel Abten en Geestelyke in haer recht wierden verkort, daer nogtans die Abten Leden waeren van de Vergaedering der Staeten: en wel bysonder wierden de Monnicken daer door van haer recht, dat sy in de verkiesing van de Abten hadden, versteeken.

Dog behalven dat, was 'er nog een De Prins byfondere reden, die de Prins van stelt sig Oranje beweegde, om sig daer tegen aen daer tegen. te-kanten, en alles by de Regeerders

1561. en Geestelyke in 't werk te stellen, om dat voornemen van de Paus en van de Coninck tegen te gaen en te doen verydelen. Men wist wel, dat de Bisschoppen geheel en al van het Hof en van de Paus van Romen souden afhangen. Men vermoede ook, en het was wel waerschynelyk, dat die nieuwe aenstelling voortquam uyt de geheime raedslaegen van de Cardinaels van Lotharingen en van Granvelle, waer van hier boven is gesprooken, en dat het wiert gedaen, om de Inquisitie des te beter in te voeren, en voor altyt in dese Landen te vestigen. In het hooft van de Bulle des Paus dien aengaende, wiert onder anderen mede voor een reden van dese nieuwigheit gegeven, dat het geschiede, ter oorsaek de Ketters soo seer in de Nederlanden quaemen toe te nemen, en voorts, dat elke Bisschop in syn Hooftkerk soude mogen vergeven negen Præbenden, welkers Canonniken gehouden souden wesen, hem in 't stuk van de Inquisitie by te staen, en deselve door syn geheel Bisdom te vorderen, en dat twee van haer selfs Inquisiteurs souden wesen.

Thuanus lib. 22. & 27. Hist.

Brand Hist. der Reform. I.D. 5.B. p.238.

Als men de waerheit sal seggen, indien het oprechten van de nieuwe Bisdommen met voorgaende overleg en toe-

toestemming van de Staeten was geschiet geweest, en dat de Abten en Geestelyke, die belang daer in hadden, sulks mede hadden toegestaen, en het in een andere omstandigheit van tyden was geweest, dat men voor geen Inquisitie had te vreesen, soo sonde dat voornemen niet ondienstig hebben voorgekomen, en syn goedkeuring wel hebben gevonden, gemerkt de weinige Bisschoppen die 'er in de Nederlanden waeren, en de uytgestrektheit en volkrykheit van die Provinciën, te meer, om dat 'er eenige buytenlandse Bisschoppen ofte Aertsbisschoppen haer kerkelyk gebied tot in de Nederlanden quaemen uyt te strecken. Dog nu wiert alles verdagt gehouden; de Edele lieten sig voorstaen, dat de invoering der nieuwe Bisschoppen strekte tot haer onderdrucking, en om de Regeering van het Land in handen van de Geestelyke te stellen. De Abten, Prelaeten, Conventen, en Collegiën klaegden, dat de Bisschoppen sig met haer veeren wilden vercieren en ryk maeken.

1561.

Verantw. van de Prins van Oranje by Bor. I. St. in 't Byvoegsel p. 6.

De Conink misschien vermoedende, dat de Prins van Oranje sig tegen syn voornemen sonde kanten, ofte wel vernomen hebbende, dat hy het niet goedkeurde, en dat hy alles deed om het

1562. te beletten, schreef daer over aen de Prins om aen hem kennisse te geven, dat het syn ernstige begeerte was, en dat hy soo veel van hem was verwachtende, dat hy niet naelaeten soude, van die saek nae vermogen te helpen bevorderen; dog het is daer nae genoeg gebleecken, dat de Prins niet veel acht daer op heeft gegeven, en dat hy sig meer aen het welwesen van 't Gemeen, als aen de gunst van de Conink liet gelegen syn.

Den 28. Febr. 1562. Hooft 1. B.

In die tyd waeren de Staeten van Braband, over het opbrengen van de te voren geconsenteerde Novennale Bede, soo men die noemde, tot Brussel vergaedert. De Abten van Braband, die door het oprechten van de nieuwe Bisdommen verkort wierden, bragten aldaer haer klagten in, en vertoonden, dat de instelling der Voorouders in desen achtervolgt behoorde te werden, dat de Monnicken onderhevig wierden gemaekt aen soodaenige, die selfs geen Monnicken synde, ook geen kennisse hadden van de instelling, en geen genegentheit voor de Ordre. Dat de uyterste willen der overleden tegen het recht der volkeren wiert geschonden. Dat de Kerken deser Landen, door de neerstigheit en vlyt der Abten tot die groot-

Van der Haer de Init. Tumult. Belgic. p. 191. Burgundus Hist. Belg. lib. 1. p. 42. Bentivoglio Nederl. Hist. 1. B.

grootheit en schoonheit waeren opgetroc- 1581.
ken en gebouwt, waer in deselve nu wierden gevonden. Dat de Abten de inkomsten van haer Cloosters tot sulken goed gebruyk hadden besteed, dat de vreemdelingen wel reden hadden, om over haer herbergsaemheit, en de arme, om over haer mildaedigheit en mededoogentheit, vergenoegt te wesen. Dat men nu in tegendeel, in plaets van de Abten, Bisschoppen soude hebben, die maer alleen besorgt souden wesen, om de inkomsten der Cloosters 't haeren voordeel, en tot onderhoud van haer staet te besteden, dat sy de moeyte van de Cloostertucht aen de Prior souden laeten, en de voordeelen voor sig selven behouden. Dat men, met het verkorten van het gesag der Abten, de Voorrechten van Braband benaedeelde, en dat 'er geen indracht behoorde te geschieden aen de Vergaedering van de Staeten van Braband, soo als deselve van outs was gestelt geweest, en by de Voorouders naegelaeten. Dat de Abten te voren in 't Land wierden verkoren, en dat sy boven alle dingen het heyl en welwesen van haer Vaederland ter harten naemen, maer dat de Bisschoppen voortaen door den Paus, op des Coninks benoemen, souden werden ver-
 ko-

1562. koren, en hun voornaemste steun van 't Hof van Romen en van dat van Spanjen hebben. Dat men de Bisschoppen de eerste plaets in de Vergaedering van de Staeten wilde doen bekleeden, op dat sy over de andere Leden souden heerschen: dat men voortaen geen Vryheit meer in de Vergaedering van de Staeten soude hebben, ter oorsaek de Bisschoppen aen het Hof verslaefst synde, de gedagten en gevoelens van de andere Leden souden naevorsschen, om die aen de Conink over te brengen. Dese en andere diergelyke redenen waeren van groot gewigt, ook wierden de Staeten van Braband daer door bewogen, om sig de saek der Abten aen te trecken, en alle mogelyke pogingen tegen het invoeren van de nieuwe Bisschoppen in 't werk te stellen, waer toe de Prins van Oranje ook niet weinig toebragt, en niet naeliet, om de geheime aenslaegen van het Hof, tot naedeel van de Vryheit, en tot het vestigen van de Geloofsdwang te ontdecken, en een regtmaetige bekommering deswegen aen de Staeten in te boesemen. Dog met alle die klagten, en met het vertoog van de Staeten van Braband wiert niet veel gevordert, de Conink was niet gewoon sig te laeten versetten, van

van het gene, dat hy eens voorgenomen 1562.
had. De Staeten derhalven siende, dat
sy by de Gouvernante niet te recht kon-
den geraeken, sonden haer gesanten aen
den Conink nae Spanjen, om een schrif- *Meteren*
telyk vertoog over te geven, tot be- I. B.
wys, dat de aenstelling van de nieuwe *Bor* I. B.
Bisschoppen een verbreeking was van
de Voorrechten van het Land van Bra-
band in 't gemeen, en van de Abdyen
in 't bysonder. De Conink weigerde
haer een schriftelyk antwoord op der-
selver versoek te geven, dog deed haer
aenseggen, dat sy sig onbehoorlyk be-
klaegden van qualyk besorgt te we-
sen, daer men haer Cloosters de eer
aendede van haer Abten te begiftigen
met de naem van Bisschoppen, waer
over sy de Conink behoorden te bedanc-
ken. De afgesonde met sulk een on-
aengenaem antwoord wedergekeert syn-
de, hebben de Staeten van Braband by
de Gouvernante nog blyven aenhouden,
dat zy ten minsten in rechten daer te-
gen mogten werden gehoort, dog sy
hebben dat mede niet konnen verwer-
ven.

Ondertussen had de Prins van Oran-
je ook niet naegelaeten alles in 't werk
te stellen, wat eenigsints kon dienen,
om de invoering van de nieuwe Bis-

1562. schoppen te beletten: ten dien einde hadde hy met de Staeten van Braband onder de hand besloten, om iemant, buyten kennis van de Gouvernante, nae den Paus van Romen te senden, en te versoeken, dat de goederen der Abdyen niet geschikt mogten werden tot onderhoud van de nieuwe Bisschoppen, nog de Monnicken berooft werden van haer recht in de verkiesing der Abten, haer van outs toekomende: en ingevalle de Conink wilde goedvinden om nieuwe Bisschoppen aen te stellen, dat hy gehouden mogt wesen, om haer selfs van haer onderhoud te voorsien, sonder dat het tot last van een ander wiert gebragt. Tot die Besending wiert seekere Du Moulin gebruykt, die te voren Leermeester van de Prins van Oranje was geweest, en veel by hem vermogt. De Prins, en de Markgraef van Bergen op den Zoom, gaeven hem brieven mede, door haer over dat geval aen de Paus van Romen en aen de voornaeme Staetsdienaers van dat Geestelyk Hof geschreven, en sy voorsaegen hem van een goede somme gelds tot de reys, met belofte van een ryke belooning, soo hy in syn verrichting wel uytviel. Dog de Gouvernante daer van kennis gekregen hebbende, deed in alle spoet de Spaensse

Strada lib. 3.

se Gesant tot Romen daer van waer- 1564.
schouwen, ten einde hy de Paus te voren tegen dat versoek soude innemen, ende alles aenwenden, om de pogingen van Du Moulin tegen te gaen, waer door het gebeurde, dat syn onderhandeling mislukte, en het versoek van de Staeten van Braband aldaer ook wiert verydelt.

De Prins van Oranje wende in die tyd alle middelen aen om vrienden te maeken, om de menschen te winnen, en sig tegen de Cardinael Granvelle en Spaensgesinde, aen wie hy wel wist, dat hy door syn gedrag groot misnoegen quam te geven, te sterken. Hy hadde niet alleen een groot gesag en aensien by de voornaemste van de Nederlandse Edellieden en Regenten, maer was ook bysonder aengenaem, geliest en welgesien by de Gemeinte. Syn aengebore bescheidentheit, goedaerdigheit en gemeensaemheit, gepaert met een groot verstand en staetkundige voorsiggtigheit, wonnen hem de harten van alle menschen. Hy wist de menschen bysonder aen sig te verbinden door syn mildaedigheit, prachtige Hofhouding, en vriendelyk onthael aen syn taefel. Syn Hof stond open voor alle menschen van verdienste, daer was een groote

toe-

1562. toeloop, en daegelyks wierden aldaer verscheide taefelen opgedischt, tot onthael van veel menschen van allerhande staet, die haer Hof by hem quaemen maeken. Daer by was hy niet hoogmoedig nogte hoovaerdig, het gewone gebrek van den Adel, maer by een iegelyk gemeensaem, en daer hy iemant dienst kon doen, wist hy de begeerte der menschen door syn minsaemheit voor te komen.

Burgundus lib. 1.

Strada lib. 3.

Men heeft de Prins naegegeven, dat hy in die tyd getracht soude hebben, om sig tot een Beschermer van Braband, ofte wel tot een Voorspraek of scheitsman tussen de Conink en het Volk, te doen aennemen: daer toe aen de eene syde voorwendende het geschil, dat 'er over het invoeren van de Bisschoppen was ontstaen, dat op die wyse kon werden beslist: en aen de andere syde, dat die van Brabant geen bysondere Stadhouder hadden, als onmiddelyk onder het bestier van de Gouvernante behoorende, en dat 'er derhalven niemant van vermogen was, die de belangen van dat Volk kon waernemen, en daer voor spreeken. Men voegt daer nog by, dat 'er iemant geweest soude syn, die ten gevalle van de Prins van Oranje diergelyke voorstelling in de Raed van Staete

sou-

soude hebben gedaen. Dog dat de Cardinael Granvelle bespeurende, waer dat henen wilde, sig hevig daet tegen had gestelt, seggende, men moest denken, dat de gene, aen wie soodaenig een gesag wiert opgedraegen, genoegsaem gestelt en aengenomen soude werden tot Vorst van Braband, ten minsten, dat de hooge Regeering aen hem soo wel als aen de Vorst ter hand soude werden gestelt en aen hem mededeelbaer gemaekt. Dat verhael moet nogtans wat verdagt voorkomen, de Prins soude op die wyse een rechte Tribunus Plebis van Brabant syn geweest; hy had te veel verstand om sig te vleyen, dat sulk een voornemen hem kon gelucken, en hy had te veel Staetkunde, om sig in soo verre te ontdecken, en sig aen sulken scherpen verwyt bloot te stellen. Men mag by dese gelegentheit in 't voorbygaen wel aenmerken, dat Strada met omsigtigheit dient te werden gelesen. 1562.

Omtrent die tyd geschiede ook nog een saek, die de Brabanders seer tegen de borst was, en het misnoegen vermeerderde, naementlyk het oprechten van een nieuwe Hooge School tot Douay, door het beleyd van de Cardinael Granvelle, en van de President Viglius, *Van der Haer lib.* 1. *cap.* 16. *Meteren* 1. *B.*

De

1562. De Hooge School van Leuven was tot die tyd geweest de eenigste in de Nederlanden, en derhalven was aldaer een groote toevloet van Leerlingen. Die van Douay hadden albereits te voren aen Keyser Carel V. versogt, dat, tot dienst van de Ingesetenen der Walsche Landen, een Hooge School in haer Stad mogt werden opgerecht. Dog die van Leuven sig daer tegen stellende, soo hadden sy in haer versoek als doen niet konnen te recht geraeken. De Cardinael Granvelle nogtans daernae bespeurende, dat 'er verscheide jongelingen uyt de Walsse Landen nae Vrankryk, en selfs nae Geneve gingen om aldaer te studeren, en de gevoelens van de Gereformeerde aldus aennaemen, soo maeckte hy dat vorige versoek, uyt eige beweging, en selfs buyten kennis van die van Douay, aen de Conink wederom indachtig, die het goedkeurde en aenstonts daer in bewilligde. Die van Braband naemen dat seer quaelyk, en beklaegden sig deswegen, en wierden door de Prins van Oranje daer in ondersteunt: dog het mogt niet veel helpen, en des niet tegenstaende wiert de Hooge School tot Douay met veel ernst en vlyt opgerecht. Men moet ook bekennen, dat die van Braband, en de Prins van Oranje nog veel

De Prins stelt sig tegen het opregten van de Hooge School tot Douay.

In den Jaere 1530.

veel minder, geen reden hadden, om 1562.
sig daer over te beklaegen, en die oprechting van de Hooge School van Douay tegen te gaen. Daer en was niet, dat de Conink kon beletten, om als Graef van Vlaenderen, een Hooge School in dat Land op te rechten: en het is wel te vermoeden, dat de Prins van Oranje sig alleen by de klagten van de Brabanders heeft gevoegt, om haer daer mede te believen, ofte wel, om den haet en het misnoegen tegen de Cardinael Granvelle, en tegen de President Viglius, die aen gemelte Cardinael verslaeft was, nog meer gaende te maeken.

In Vrankryk was te dier tyd veel grooter beweging over het vervolgen van die van de Gereformeerde Godsdienst, en alsoo de Guises, met het Coninklyk gesag gewaepent, deselve allerwege trachteden uyt te roeyen, en de Prins van Condé, met den Admirael de Coligny en andere voornaeme Heeren, die gemelte Godsdienst toegedaen waeren, sig opentlyk daer tegen stelden, soo waeren de saeken aldaer tot een openbaere wederstant en tot een Inlandsen Oorlog gekomen. Wanneer Elisabet, Dogter van Hendrik II. Conink van Vrankryk, en Bruyd van *Strada*, Conink Philip II. nae Spanjen wiert ge- *lib.* 3.
bragt,

1562. bragt, om dat huwelyk te voltrecken, soo hadden Conink Francois II. en de Coninginne Moeder by die gelegentheit aen de Conink van Spanjen doen versoeken, dat hy haer in tyd en gelegentheit tegen de soo genaemde Ketters en verstoorders van het Ryk te hulp wilde komen; en Conink Philip II. hadde ook plegtig belooft dat te sullen doen. Ingevolge en tot voldoening van die beloste soo schreef de Conink aen de Hertogin van Parma, dat sy ten spoedigsten twee duysent ruyters uyt de Nederlandse Benden van Ordonnantie, aen de Conink van Vrankryk te hulp soude senden; ofte soo veel meer, als van haer soude werden gevordert. De Gouvernante bragt die saek ter kennis van de Raed van Staete, en de brieven des Coninks, ten dien einde geschreven, wierden gelesen, dog de Hertogin bespeurde wel haest, dat die saek tegen de sin van de meeste Leden van den Raed was. De Prins van Oranje en de Graef van Egmont stelden sig opentlyk daer tegen, onder anderen bybrengende, dat de Benden van Ordonnantie alleen tot bescherming van 't Land ingestelt waeren, en door dese Landen wierden betaelt, om de grensen tegen de vyantlyke inval te verdedigen, maer niet,

De Conink beveelt twee duysend ruyters tegen de Gereformeerden na Vrankryk te senden.

De Prins en de Graef van Egmont stellen sig daer tegen.

niet, om aen vreemde Mogentheden te hulp te werden gesonden: dat men in allen gevalle daer in niets konde nog behoorde te doen, sonder voorgaende kennis en toestemming van de Staeten. Het is seeker, dat de Prins van Oranje altyt in een goed verstant is geweest met den Admirael de Coligny en andere Hoofden van de Gereformeerden in Vrankryk, en dat hy daerom getragt heeft het senden van de hulp Benden nae Vrankryk te beletten. Als de saek aen de Staeten moest komen, was de Prins wel verseekert, dat hy soo veel door syn aensien en vermogen by de Staeten soude te weeg brengen, dat die hulpbenden souden moeten agter blyven. Om het nog des te beter te verhinderen, had men verspreid, dat sommige van de Protestantse Vorsten in Duytsland, op versoek van de Prins van Condé, gedreigt souden hebben, dat sy de Nederlanden vyantlyk souden aentasten, ingevalle men eenige hulpbenden van daer tegen de Gereformeerden nae Vrankryk wilde senden. De Gouvernante met de saek verlegen geworden synde, en bevreest voor de bedreiging der Duytsche Vorsten, ging daer in met omsigtigheit te werk, en drong die saek niet sterk aen: ondertussen 1562.

1562. schreef sy aen de Conink de swarighe-
den die sig op deden, en hoe de Ne-
derlanders beswaerlyk daer toe te bren-
gen souden wesen. Dog de Conink niet
konnende lyden, dat syn bevelen wier-
den tegengesprooken, sond een naeder
en naedruckelyk bevel aen de Gouver-
nante, om sonder eenig omsien en uyt-
stel de vereyschte hulpbenden ten eer-
sten nae Vrankryk te doen trecken,
haer te gelyk bestraffende, dat sy daer in
soo lang naelaetig was geweest. Sy aen
de eene kant geperst werdende tot het
naerkomen van de bevelen des Coninks,
en aen de andere syde bekommert over
het onheil, dat de Nederlanden deswegen
mogt overkomen, soo vond de Cardi-
nael Granvelle een middelweg, om uyt
die belemmering te geraeken. Hy rae-
de de Gouvernante, dat sy een seekere
somme gelts van de Nederlanders soude
versoeken, 't welk sy ook deed, en de
Staeten bewilligden vervolgens in het
opbrengen en betaelen van die somme.
De Gouvernante sond dat geld, in plaets
van de vereyschte hulpbenden, aen de
Coninginne Moeder van Vrankryk, die
daer mede wel te vrede was, en de Co-
nink van Spanjen liet sig sulks welge-
vallen.

On-

Ondertussen is het ook gebeurt, dat 1562.
'er een Gesantschap uyt de Nederlanden gesonden moest werden nae de Ryksdag, die tot Francfort, over de verkiesing van Maximiliaen, Soon van de Keyser Ferdinand, tot Rooms Conink, gehonden moest werden. Men kan niet twyffelen, of de Prins van Oranje is wel genegen geweest, om sig tot die Besending te laeten gebruyken, ook wiert hy by een iegelyk daer toe geschikt; dog de Gouvernante als doen op de Prins niet wel gesint synde, en hem eenige kleinigheit willende doen, ook wel om den Hertog van Aerschot, die reets een tegenstrever van de Prins was geworden, aen sig te verpligten, en de naeryver tussen die twee te vermeerderen, verkoor daer toe den Hertog van Aerschot. De Prins van Oranje daer over gevoelig synde, liet des niet tegenstaende blyken, dat syn voornemen was, om ook nae den Ryksdag te vertrecken, en aldaer tegenwoordig te wesen, voorwendende, dat hy met de Ceurvorst van Saxen, over het huwelyks goed van de Princes, syn Vrouw, moest spreeken: als mede met de Keyser, over saeken, die het belang van syn Geslagt raekten. Het is te vermoeden, dat het oogmerk van de Prins is geweest,

Strada. lib. 3.

De Prins reyst na Francfort.

1562. om by gelegentheit van die Ryksdag, met de Protestantse Vorsten, over de toestand van saeken in de Nederlanden, te spreeken, en om een goed verstant en vriendschap met deselve te onderhouden, op dat hy, des nood, haer hulp en voorspraek mogt erlangen. De Gouvernante sulks ook wel bespeurt hebbende, maekte swaerigheit, om hem buyten 's Lands te laeten gaen, en wilde hem geen oorlof geven, seggende, dat sy de toestemming van de Conink alvorens daer toe noodig hadde. Dog de Prins liet sig daer door niet wederhouden, en hy vertrok met sulken spoed, dat hy selfs niet en wagte nae de verlossing van de Princes, die op het uyterste swanger was. Hy was derhalven op de Ryksdag tegenwoordig, niet als Gesant, maer als een Ryksgraef, en hy verselde de Keyser nevens andere Vorsten, wanneer de verkiesing van de Rooms-Conink openbaer wiert gemaekt. In de plegtigheit van de Crooning was de Prins geseten op de Bank, daer de Hertogen van Wirtenberg, Lauwenburg, Lotharingen, Aerschot en meer andere Vorsten geplaest waeren.

Thuanus lib. 31. Hist.

Die van Brabant hadden ook getoont wel genegen te wesen, om Gesanten uyt haer eige naem nae de Ryksdag te

Van der Haer lib. 1. cap. 21.

te senden, voorwendende, dat sy eenige saeken met die van Ceulen en Aken hadden uytstaen: sy verkoren en afvaerdigden ten dien einde, met kennis van de Gouvernante, Antony vander Straelen, Burgemeester, en Willem Martini, Secretaris der stad Antwerpen. Dog dat was onder de hand soo besteeken, om by die gelegentheit aen de Keyser te versoeken, dat de Nederlanders deselve vryheit van Godsdienst mogten genieten, die in het Ryk wiert toegestaen. Ten dien einde droeg men sorg, dat een versoekschrift onder de hand aen de Keyser wiert overgelevert, sonder dat men wist, van wie het quam. De Prins van Condé hadde aldaer ook syn gemachtigde, met wie de Prins van Oranje waerschynelyk in overleg sal syn gekomen. 1562.

Drie daegen naer het vertrek van de Prins van Oranje van Brussel, verloste de Princes, syn huysvrouw, van een jonge Dogter, die genaemt wiert AEmilia, en naemaels getrouwt is geweest met Don Emanuel van Portugael, Soon van de Prins Don Antonio, die nae de Croon van Portugael staende, door Conink Philip II. wiert verdreven. De jonge Princes wiert vervolgens nae de wyse der Roomsgesinden gedoopt, tot groot ge- De Princes verlost van een jonge Dogter.

1562. noegen van de Gouvernante.

Thuanus Lib. 30. Histor.

Hier tegen ontfing de Prins een droevige tyding van het groot ongeluk, aen de Hoofdstad van syn Prinsdom Oranje overgekomen. De meeste burgers en Ingesetenen van die Stad, waeren de Gereformeerde Godsdienst toegedaen, en in de beroerten, die Vrankryk in die tyd geweldig plaegden, en waer in verscheide steden en plaetsen in de grond wierden bedorven, en met de uyterste wreetheit verdelgt, hadden de burgers van Oranje, door het ongeval van andere verschrikt synde, sig gewapent, en een besetting van ses honderd mannen ingenomen. In de naebuerschap bevond sig Fabricius Serbellon, die het Opperbevel over een bende Pausselyke krygsknegten in het Graefschap Venaissin, hadde: hy sogt een bequaeme gelegentheit om Oranje te overvallen, ende alles te voren met eenige andere Bevelhebbers, die wegens de Conink van Vrankryk in de naebuerige plaetsen het gebied hadden, overlegt hebbende, en met haer hulp versterkt synde, soo nam hy de tyd waer, dat een gedeelte van de besetting van Oranje op een tocht was uytgetrocken, rukte schielyk voor de stad, taste deselve aen, en overweldigde die, doodslaende niet alleen alle

Ongeval aen de Stad Oranje overgekomen.

die

die tegenstand boden, ofte die de wae- 1562.
penen konden draegen, maer ook alle
de gene die in de stad wierden gevonden, sonder onderscheit van staet, jaeren ofte sexe. Men woede aldaer op de allerwreetste en onmenschelykste wyse niet alleen, maer de vrouwen en jonge dogters wierden ook op een gansch beestachtige wyse geschonden, gesmaed en gedood. Om kort te gaen, daer wiert niets naegelaeten, dat de wreetheit, woede en geilheit, tot smaed en verderf van het menschelyke geslagt kan uytvinden: en vervolgens wiert die stad geplundert en verbrant. Als men sulke, en diergelyke gevallen meer komt te lesen, en daer benevens aen te merken de onmenschelyke wreetheit, en beestachtige ongebondentheit, waer mede de Vervolgingen over de Godsdienst verselt gaen, hoe die blinde yver, alle 't gene by redelyke menschen dierbaer is, komt te schenden en te vertreden, en bysonder, welke gruweldaeden daer uyt verder ontstaen, soo sal men haest overtuygt wesen, dat het gewelt in het stuk van de Godsdienst, en den yver tot uytroeying der Ketters, niet het minste gemeen heeft met den dienst van God, maer in tegendeel verre daer van is afwykende.

1562. De Prins, als Voogd van syn Soon, maetigt sig de staet van Eerste Edele van Zeeland aen.

Alhier dient nu gemelt te worden van een saek, die in den beginne en in die tyden van geen groot belang scheen te wesen voor de Prins van Oranje, maer die in 't vervolg, soo voor hem, als voor de Heeren Prinssen van Oranje, syn naekomelingen, van groot gewigt is geworden, en haer een hooge rang en groot gesag en invloet in de hooge Regeering van de Provincie van Zeeland heeft gegeven. Wy spreeken van de soo genaemde staet van Eerste Edele van die Provincie, die de Prins sig in dese tyd voor de eerstemael heeft aengemaetigt. Maer om van die saek met grond te konnen oordeelen, en om dat wy andersints in 't vervolg daer van meer souden moeten spreeken, sal het niet ondienstig wesen, alle 't gene daer ontrent in 't vervolg nog is voorgevallen, alhier op te haelen, en ten dien einde te ondersoeken, hoe dat het van ouds met de hooge Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland is gestelt geweest, hoe dat de soo genaemde staet van Eerste Edele eerst is opgekomen, ende uyt welke grond, en met welk recht de Heeren Prinssen van Oranje die staet in 't vervolg hebben verkregen en bedient gehad: mitsgaeders, of de Heeren Prinssen van Oranje

je wel gerechtigt ſyn geweeſt, om de andere Edelen van Zeeland te vervangen, ende uyt haer aller naem het Lid van de Ridderſchap en Edelen uyt te maeken en te verbeelden. 1562.

De hooge Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland heeft van outs beſtaen uyt de Ridderſchap en Edelen, ende uyt de Steden. Alle Edellieden, die door haer geboorte en het bezit van Heerlyke goederen daer toe waeren gerechtigt, wierden tot de Vergaedering beſchreven, ſelfs ook de vreemde Edellieden, die in 't bezit van de vereyſchte Heerlyke goederen in Zeeland waeren, wierden daer toe mede beſchreven en toegelaeten. De Steden waeren Middelburg, Zierkzee, Reimerſwaele, Goes en Tholen, daer nae is den Abt van onſe Lieve Vrouwe Clooſter tot Middelburg mede tot de Vergaedering toegelaeten, niet uyt aenmerking, als of hem dat recht als een Geeſtelyke toequam, maer als een Breede geërfde, en groote goederen in Zeeland beſittende, dog in aenmerking van ſyn Geeſtelyke Staet wiert de voorſitting en eerſte ſtem aen hem gegeven, ſulks 'er in die tyd drie ſtemmen in de Vergaedering waeren, die van den Abt, die van de Ridderſchap en Edelen, die alle te ſaemen een

Blykt by de Remonſtrantie van de Vier Graeff. Steden art. 58. en 59. &c. te vinden by Boxhorn Chron van Zeeland 2. D. p. 597.

1562. een ſtem uytmaekten, en die van de vyf Steden, die geſaementlyk ook maer een ſtem hadden.

Het is bekent, dat de ſtad Reimerswaele niet meer in weſen is, maer dat deſelve naer het inbreeken en overſtroomen van het Ooſtergedeelte van Zuyd-Beveland met 'er tyd ook is vergaen, en nae langen tyd met de Zee geworſtelt te hebben, door deſelve is verſlonden, ſulks 'er tegenwoordig, by laeg waeter, nauwlyks eenige overblyfſelen meer van ſyn te vinden. Voorts dat de plaets van den Abt, by verandering van de Godsdienſt, ook is vernietigt geworden: en dat in tegendeel de Steden Vliſſinge en Vere, by het Privilegie door de Prins van Oranje, als Stadhouder en uyt naem van de Conink aen deſelve naemaels gegeven, het recht hebben verkregen, van benevens de andere voorgemelte Steden plaets en ſtem te hebben in de hooge Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland, en die te helpen ſaemenſtellen.

Wat de ſtaet eigentlyk is geweeſt. Met het Lid van de Ridderſchap en Edelen, en met de Staet van de ſoo genaemde Eerſte Edele, is het aldus toegegaen. Maximiliaen van Bourguognen, Markgraef van ter Vere &c. was in ſyn tyd een machtig Heer, veel aenſienlyke Heer-

Heerlykheden en andere goederen meer 1563.
in Zeeland, en wel bysonder in het Eyland van Walcheren gelegen, besittende, hy was in groot aensien by Keyser Carel V. en in Zeeland en elders hoog geacht. In aenmerking van syn verdiensten verhefte de Keyser de Heerlykheit van ter Vere tot een Markgraefschap, waer van hier onder by naeder gelegentheit sal werden gesprooken. Hy was daer benevens Stadhouder van Holland, Zeeland en Vriesland en van Utrecht, Admirael en Capitein Generael ter Zee, en Ridder van het Gulde Vlies. Derhalven is het niet te verwonderen, dat hy een overgroot gesag hadde in de Regeering van Zeeland, en wel bysonder in het Lid van de Ridderschap en Edele: hy had gelegentheit om veel Edellieden in syn dienst te gebruyken, ofte om deselve op een andere wyse aen sig te verpligten, sulks het gebeurde, dat de andere Edellieden, die benevens hem op de Vergaedering van de Staeten wierden beschreven, de saeken op hem lieten staen, en sig nae syn welbehaegen quaemen te schicken. Om sig van de andere Edele te onderscheiden, maetigde hy sig aen de eernaem van Eerste Edele van Zeeland, dat hy in der daed ook was, soo ten aensien
van

1562. van syn hooge geboorte, als van syn Ampten en groote goederen in Zeeland gelegen: dog het was in syn tyd maer een bloote eernaem, sonder dat daer door eenige naedeel aen het recht van de andere Edele wiert toegebragt: hy was de Eerste onder syns gelyke, ende hadde noyt geeyscht ofte staende gehouden, dat hy het Lid van de Ridderschap en Edele, alleen, en met uytsluyting van de andere Edele, op de Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland soude uytmaeken ofte verbeelden.

Dese Maximiliaen van Bourguognen, Markgraef van ter Vere &c. sonder kinderen nae te laeten overleden synde, wiert desselfs boedel met veel schulden beswaert gevonden, en daer nae ten voordeel van de schuldeyschers verlaeten: vervolgens wiert ook een Curateur in den boedel gestelt. De Prins van Oranje nam die gelegentheit waer, om de staet van de soo genaemde Eerste Edele voor syn geslagt te verkrygen; syn oudste Soon Philip, verwekt by syn eerste huysvrouw de Graevin van Bueren, was Heer van St. Maertensdyk, een smalle stad en hooge Heerlykheit, gelegen in het Eyland van Tholen, in de Provincie van Zeeland. De Prins, als Voogd en Guarde Noble van syn gemel-

melte Soon, beweerde, dat hy, vermits 1562.
het afsterven van de Markgraef van ter Vere, nu de eerste en voornaemste onder de Edele van Zeeland was, en verkende een Commissie aen Adolph van Borssele, om uyt naem en van wegen syn Soon, de Graef van Bueren, als Eerste Edele van Zeeland te verschynen op de Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland, ende aldaer benevens de andere Edele, die daer tegenwoordig souden wesen, te helpen overwegen, stemmen en besluyten op alle voorvallende saeken, raekende de Staeten van den selven Lande van Zeeland, met sulke hoogheit, rechten en voorrechten, als de voorschreve syn Soon toekomende waeren, en als wylen de Markgraef van ter Vere gewoon was geweest te gebruyken. Arent van Dorp, Curateur in den boedel van wylen de Markgraef van ter Vere, stelde sig daer tegen, en beweerde, dat de Prins van Oranje daer toe niet en was gerechtigt, maer dat die Staet aen het voornoemde Markgraefschap gehegt was. Om de waerheit te seggen, sy twisteden over een saek, daer sy geen van beide het minste recht toe hadden, en selfs die niet wesentlyk was. Dog de Prins, als Stadhouder van Zeeland, had veel voor uyt,

De Commissie is gedateert uyt Brussel den 12. Octob. 1562. en te vinden in Aitzema, saeken van Staet en Oorl. 3. D. p. 619. 620. in Fol.

1562. uyt, de Hertogin van Parma bood hem ook de hand tegen den Curateur van den boedel, en styfde hem in syn voorgewent recht.

Basnage Descript. Histor. du Gouvern. des Prov. Unies p. 77.

Daer nae wiert het Markgrafschap van ter Vere by Decreet voor den grootten Raed tot Mechelen te koop geveilt, en men wil, dat, onder anderen, in de voorwaerden van de verkooping gestelt synde, dat de kooper het recht soude hebben, om als Eerste Edele van Zeeland, voor alle andere Edele te verbeelden den tweeden Staet van den Lande, sulks door last van de Gouvernante, de Hertogin van Parma, uyt de voorwaerden van het Decreet, soude geligt syn geworden, dog wat daer van zy, is ons elders niet gebleeken. Dit is altyt seeker, dat Conink Philip II. als Graef van Zeeland, de koop daer nae hebbende genaeft, ofte overgenomen, en het Markgraefschap van ter Vere, waer onder de stad Vlissinge mede was begrepen, aen syn Domeinen gehegt hebbende, als doen beweert heeft, dat hy bevoegt was, om uyt dien hoofde, de Staet van de soo genaemde Eerste Edele door syn Gecommitteerde te laeten bekleeden. Hy gaf ten dien einde, ofte wel de Hertog van Alba uyt syn naem, een Commissie aen Adolph van Bour-

In den Jaere 1567.

guog-

gnognen, Heer van Wackené, Vice Ad- 1568.
mirael van de Zee, en daer nae Gouverneur van Walcheren, om uyt syn naem, als Heer der steden Vlissinge en Vere, in persoon ofte door syn Gecommitteerde, benevens de andere Edele, te verschynen, en het lichaem van die Steden te representeren op de Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland, in sulker voegen, als wylen de Markgraef van ter Vere pleeg te doen. Dog in het verleenen van die Commissie steekt een dubbele misslag, en het schynt, dat de Hertog van Alba al soo begeerig is geweest als de Prins van Oranje, om sig van die voorgewende Staet van Eerste Edele meester te maeken. Want voor eerst, vooronderstelt synde, dat het voorschreve recht aen het Markgraefschap van ter Vere gehegt was geweest, hoewel het tegendeel klaer komt te blyken, soo moest dat recht vernietigt wesen, soo drae dat Markgraefschap wederom in den boesem van de Graef was gekomen, dewyle het kennelyk is, dat de Graef, niet tegenstaende hy verscheide Heerlykheden onder syn Domeinen hadde, noyt een Lid van den Adel kon wesen, nog selfs of by syn Gemachtigde beschreven werden, ofte oyt beschreven is geweest in de Vergaedering van de Stae-

De Commissie is te vinden by Aitsma 3. D. in Fol. p. 610. en is gedateert den 21. Juny 1568.

1562. Staeten. De Graef was de Souverain, en de Vergaedering van de Staeten verbeelde het lichaem van het Volk, nu soude het ongerymt syn, dat iemant tegelyk de Souverain, en een Lid van het Volk soude wesen. Ten anderen is het ongegrond, dat de Markgraef van ter Vere oyt in de Vergaedering van de Staeten het lichaem van de steden Vlissinge en Vere gerepresenteert soude hebben gehad, want die steden hadden te voren, en selfs in die tyd, het recht van stem en sitting in de Vergaedering van de Staeten van Zeeland nog niet verkregen; dat niet hebbende, kon niemant deselve daer in verbeelden. Die twee Leenen hadden in dien opsigt geen het minste voorrecht boven andere Zeeuwse Leenen, en de Heer, ofte de Markgraef van ter Vere, een Edelman zynde, en sulk een Heerlyk goed bezittende, wiert, gelyk alle andere Edellieden, in het Lid van de Ridderschap en Edele beschreven.

Wat sig in 't vervolg daer ontrent heeft toegedraegen. De Nederlandse Beroerten ondertussen opgekomen zynde, en Vlissinge en Vere eerst, en daer na het grootste gedeelte van Zeeland tot de party van de Prins overgegaen wesende, ende de Heer van Wackené dienvolgende van daer mede geweeken zynde, soo ver-

suym-

faymde de Prins die gelegentheit niet, 1562.
om den Staet van de soogenaemde Eerste Edele in die verwarde tyden wederom voor syn Soon, ofte liever voor sig selfs, te verkrygen, en hy gaf ten dien einde Commissie aen M. Pieter de Rycke, Bailliuw der stad Vlissinge, om die Staet, uyt naem, en van wegen syn Soon, de Graef van Bueren, te bekleeden. Ende alsoo meest alle de andere Edele, geduerende de tyd van die Beroerten, sig uyt Zeeland hadden begeven, en het grootste gedeelte van deselve sig by den vyand was onthoudende, soo bleef gemelte de Rycke, in syn qualiteit, alleen zitten, en het gantsche Lid van de Ridderschap en Edele verbeelden en uyt maeken, niet omdat hy alleen daer toe recht had, maer omdat de andere Zeeuwsse Edele aldaer niet quaemen te verschynen.

Daer nae wierden de steden Vlissinge en Vere andermael by Decreet voor den Hove van Holland, Zeeland en West-Vriesland te koop geveilt, en vervolgens by de Prins van Oranje gekogt. Het is bekent, hoe die verkooping geschiede tegen de wil van de Heeren Staeten van Zeeland, en alleen, door beleid en ten gevalle van de Prins, gelyk hier nae breeder op syn plaets sal
In den Jaere 1581.

1562. blyken. In de voorwaerden van de verkooping had men het naervolgende gestelt. *Dat aen de kooper ook zoude volgen die gerechtigheit van over alle de Edele van Zeeland te represènteren die tweede Staet van den voorschreven Lande, en sonderling het recht van seekere Quote en portie in de vier duysend guldens te genieten, die de Coninklyke Majesteit den Prelaet en Edele van Zeeland jaerlyks toe plag te leggen, tot onderhoud van eenige Officiers, en omme daer mede te vervullen alle andere onkosten, processen en voyagien, by henliden van 's Landts wege te doen en te draegen, als in de plaets van het surcrois van de Bede, 't welk t' heurlieder dispositie plag te staen.*

Men verkogt alhier een recht, dat eigentlyk niet in wesen was, en noyt was geweest, dat noyt te voren aen het Markgraefschap van ter Vere had behoort, en het gene het ergste is, tot naedeel van een derde, naemeutlyk van de Edele van Zeeland, en dat ook in de macht van den Hove niet en was, om aen den kooper te leveren. Het schynt ook, dat de Prins van Oranje wel by sig selven van de nietigheit van die voorwaerde overtuygt is geweest, want hy heeft noyt getragt, om sig daer van

van te bedienen; ofte ſig dat voorge- 1562.
wende recht, uyt hoofde van het Mark-
graefſchap van ter Vere, aen te maeti-
gen: hy was niet onbewuſt van het
groot misnoegen, dat de Heeren Staeten
van Zeeland, ter oorſaek van de ver-
kooping van Vliſſinge en Vere, hadden
opgevat, en dat men hem ligtelyk ſyn
gantſche qualiteit van Eerſte Edele kon
betwiſten, ook dat die voorwaerde was
ſtrydende tegen ſyn eige gedrag, en te-
gen het gene hy te voren had beweert,
tegen den Curateur in den Boedel van
wylen de Markgraef van ter Vere, ook
wel byſonder tegen de Commiſſie, die
hy ſelfs niet lang te voren aen M. Pie-
ter de Rycke, uyt naem en van wegen
ſyn Soon, de Graef van Bueren, hadde
gegeven. Wat hier van zy, het is ſee-
ker, dat gemelte de Rycke de ſtaet van
Gecommitteerde van de ſoo genaemde
Eerſte Edele, ook na dat de Prins het
Markgraefſchap van ter Vere by koop
had verkregen, op ſyn vorige Commiſſie
is blyven bedienen, ſonder dat de Prins
eenige verandering daer in heeft gemaekt.
Ende naer het overlyden van de Prins,
heeft Graef Maurits van Naſſau, niet te-
genſtaende dat hy, door het overlyden
van ſyn Heer Vaeder, Markgraef van
ter Vere was geworden, een nieuwe
 Com-

1581. Commissie aen de Rycke gegeven, niet uyt syn eige naem, nog als Markgraef van ter Vere, maer, gelyk de Prins syn Vaeder te voren had gedaen, uyt naem van syn oudste Broeder, de Graef van Bueren, die als doen Prins van Oranje was geworden. Als nu gemelte de Rycke in den jaere 1596. was overleden, soo verleende Graef Maurits een Commissie aen Malderé, die veel verscheelde van de gene, die de Prins van Oranje, syn Vaeder, en hy selfs onlangs te voren, aen de Rycke hadden gegeven: want Graef Maurits gaf daer by last aen Malderé, om den staet van de soo genaemde Eerste Edele, uyt syn naem, en wel bysonder, als Markgraef van ter Vere, te bekleeden. Hier uyt ontstond een hevige twist; want de Gecommitteerde Raeden van Zeeland, aen wie Malderé sig had aengegeven, en syn Commissie vertoont, dese nieuwigheit bespeurende, beschreven daer over de Vergaedering van de Staeten.

Ondertussen had de Graef van Hohenloo, getrouwt met de oudste Dogter van de Prins van Oranje, verwekt by de Graevin van Bueren, sig mede opgedaen, en hy quam aen de Staeten versoeken, dat geen naedeel toegebragt mogt werden aen syn Schoonbroeder,

Phi-

Philip Willem, Prins van Oranje, ver- 1562.
toonende, dat wylen de Prins van Oranje syn Schoonvaeder, als Voogd en Guarde Noble van syn gemelte Soon, als Heer van St. Maertensdyk, die Commissie te voren aen de Rycke had gegeven, dat dienvolgende gemelte Prins tot de staet van de soo genaemde Eerste Edele toegelaeten mogt worden, en dat hy Graef van Hohenloo deselve staet geduerende syn afwesen mogt bekleeden, ofte wel een ander persoon uyt syn naem daer toe aen de Staeten voordraegen: soo niet, dat die plaets als dan open gehouden mogt werden, tot dat de Prins van Oranje selfs kon overkomen, om daer in te voorsien.

Aen de andere zyde quaemen den Heer van Cruyningen, en Willem van Cats, beide gesproten uyt voornaeme en oude Adelyke Geslagten van Zeeland, een vertoog aen de Staeten overgeven, waer in sy beweerden, soo uyt haer eige als uyt naem van de Ridderschap en Edele van Zeeland, dat sy altyd van ouds wegens de Graeven op de Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland beschreven waeren geworden, en een voornaem Lid van deselve Staeten hadden helpen uytmaeken. Dat sulks in diervoegen altyd, tot het begin van den

De stucken tot dese saek dienende, zyn te vinden by Aitzma, 3. D p. 615. en volgende in Fol.

1562. Oorlog in den Jaere 1572. achtervolgt was geworden, wanneer de Prins van Oranje, als Voogd en Guarde Noble van syn Soon, de Graef van Bueren, Heer van St. Maertensdyk, een Commissie had gegeven, om den staet van Eerste Edele te representeren, sonder dat de andere Edele als doen, nae recht en oude gewoonte, op de Vergaedering beschreven ofte geroepen waeren geworden. Ende niet tegenstaende Maximiliaen van Bourguogne, Markgraef van ter Vere, sig de eernaem van Eerste Edele hadde toegeeigent, dat nogtans in syn tyd verscheide Edele benevens hem op de Vergaedering waeren beschreven en verschenen, versoekende, dat de Edele, immers de tegenwoordige, die tot de gemeene Lands dienst altyt bereid waeren, voortaen op alle Vergaederingen van de Staeten beschreven en toegelaeten mogten werden. Dat versoek wiert door den Heer van Cruyningen, die in Zeeland seer geacht en wel gesien was, kragtig ondersteunt.

Graef Maurits onderricht synde van het versoek van de Graef van Hohenloo, en van dat van de andere Edele van Zeeland, en vernomen hebbende wat 'er omging, en hoe dat de Staeten swaerigheit maekten, om Malderé, tot de

de staet van syn Gecommitteerde, als 1562.
soo genaemde Eerste Edele toe te laeten, achte die saek van sulken gewigt, dat hy selfs nae Zeeland overquam, om de Staeten door syn gesag daer toe te bewegen. De Staeten waeren met de saek verlegen, het gesag en vermogen van Graef Maurits, als Stadhouder synde, was te groot, het recht van de Edele kon daer tegen niet opwegen: de Staeten konden echter niet bewogen werden, om aen Graef Maurits, als Markgraef van ter Vere, een recht toe te staen, dat sy oordeelden hem in geenen deele toe te komen: eindeling gesien en overwogen hebbende de Commissie, by Graef Maurits aen Malderé verleent, en de twee Commissiën te voren by syn Heer Vaeder de Prins van Oranje aen de Rycke gegeven, mitsgaeders de voorwaerden van Decreet tot verkooping van Vlissinge en Vere, eerst voor den Grooten Raed tot Mechelen, en daer nae voor den Hove van Holland, Zeeland en Vriesland, soo besloten hooggemelte Staeten, *dat aen Graef* Resol. van
Maurits van Nassau, als tegenwoordig den 15. Maert
de principaelste gequalificeerde Edele in 1596.
Zeeland, toegestaen soude werden, om de vacante plaets van wylen de Heer de Rycke te mogen voorsien met een per-
 soon,

1562. *soon, de Staeten aengenaem, sonder dat men voor als nog kan verstaen, den staet van Eerste Edele gebonden of geaffecteert te syn aen eenige Huysen, plaetsen, of persoonen en familien, en dit onvermindert een iegelyks gerechtigheit.* Graef Maurits was in den beginne daer mede niet te vreden, hy wilde staende houden, dat hem, als Markgraef van ter Vere, dat recht toequam, en hy deed syn beklag deswegen aen de Staeten, dog die lieten sig niet verzetten, en verklaerden in tegendeel het selve niet te konnen toestaen. Graef Maurits liet het daer by blyven, de Commissie by hem, als Markgraef van ter Vere aen Malderé gegeven, wiert ingetrocken, en volgens de begeerte van de Staeten wiert hem een nieuwe Commissie gegeven, overeenkomende met de Commissie, die de Gecommitteerde Raeden hadden. Dit gedaen synde, was 'er nog een verschil overig: gemelte Malderé was een Vlaems Edelman, en had te voren stalmeester van de Prins van Oranje geweest: nu hadden de Staeten niet lang te voren besloten, dat men de inboorlingen, ofte die genaturaliseert waeren, en seven jaeren lang te voren in Zeeland gewoont hadden, alleen tot de Ampten

en Bedieningen soude toelaeten, en dat 1561.
men het bekende Privilegie van Vrouw Maria daer in soude volgen, ten zy de Staeten om merkelyke redenen oirbaer dagten, van dat Privilegie af te gaen. Derhalven vielen de bedenkingen daer op, of Graef Maurits wel bevoegt was, om tot syn Gecommitteerde als Eerste Edele aen te stellen een persoon, die een vreemdeling was, en buyten Zeeland geboren, en of hy niet gehouden was, om bekende en voornaeme ingebore van Zeeland daer toe te gebruyken. Graef Maurits en de volgende Prinssen van Oranje, souden beter gedaen hebben, en het hadde ook veel aengenaemer geweest, indien sy bekende Zeeuwse Edellieden tot die Commissie gebruykt hadden. Nae lange overweging verklaerden die van Middelburg, Vlissinge en Vere, dewyle de saek niet meer in syn geheel was, en om gevoeglykheits wille, dat sy de persoon van Malderé voor aengenaem hielden: die van Zierkzee, Goes en Tholen stelden sig met veel ernst daer tegen, en verklaerden, dat tot conservatie van de reputatie van den Lande, en volgens de voorgaende resolutiën een ingebore Zeelander tot die staet verkoren moest werden. Dog die van Tholen daer nae

1562. door Graef Maurits overgehaelt synde, soo lieten die van Zierkzee en Goes sig overstemmen, sonder echter de persoon van Malderé voor aengenaem te willen verklaeren.

Het versoek van de Graef van Hohenloo, uyt naem van syn Schoonbroeder, Philip Willem, Prins van Oranje, als Heer van St. Maertensdyk gedaen, was alsoo ongegront, als dat van Graef Maurits, in qualiteit als Markgraef van ter Vere. De Staeten vonden goed tot antwoord te geven, *dat sy, mits de haestige tocht van Graef Maurits na Calais, ter oorsaek van de belegering der selve stad door de Spanjaerts, genoegsaem in haest en ter loops met syn Excellentie waeren verdraegen, op de voorsiening van de openstaende plaets van M. Pieter de Rycke, door dien de saeken van den Lande geen meer uytstel en konden lyden, om de plaets langer onbedient te laeten, dog dat 't selve gedaen is, sonder præjuditie en onvermindert een iegelyks gerechtigheit.*

Nopende het versoek van de Edele vonden de Staeten sig verlegen, het wiert door sulke overtuygende bewysen onderstеunt, dat men het niet gevoeglyk van de hand kon wysen, de Staeten gaeven aen de Edele bynae deselve

ve antwoord, als aen den Graef van Ho- 1562.
henloo, nogtans met byvoeging, niet alleen, *onverminderd een ieders gerechtigheit;* maer ook, *dat op haer Remonstrantie uytgestelt was te resolveren, tot beter gelegentheit.* De Edele door dat antwoord niet afgewesen, maer uytgestelt synde, lieten niet nae, van by de eerste bequaeme gelegentheit in haer versoek aen te houden, sy gaeven in den Jaere 1615. andermael een wydloopig vertoog aen de Staeten van Zeeland over, en daer benevens verscheide stucken, tot bewys van haer goed recht, mitsgaeders een advys van verscheide voornaeme Rechtsgeleerden, die, naer overweging van de stucken daer toe dienende, van oordeel waeren, dat den Heer ofte Markgraef van ter Vere geen verdere prærogative hadde gepretendeert, dan om als Eerste Edele, dog benevens de andere Edele, te verschynen in de Vergaedering van de Heeren Staeten van Zeeland. Dat de Heeren van ter Vere noyt anders in 't bezit daer van waeren geweest tot den Jaere 1596. toe, en het gene daer nae geschiet was, dat daer uyt geen recht van possessie tot naedeel van de andere Edele kon werden getrocken. Dat de Decreten van verkooping aen de Edele geen naedeel konden

1562. den toebrengen, en ook geen ander recht aen den kooper hadden konnen geven, als te voren aen de Heeren van ter Vere in der daed toebehoorde. Derhalven dat Graef Maurits niet bevoegt was, om de Edele van Zeeland op voorgeven van sulke prærogative, uyt de Vergaedering van de Staeten te sluyten. Graef Maurits gaf hier op een Tegenbericht aen de Staeten over, dog uyt den inhoud van het selve kan men klaer bespeuren, dat hy geen gegronde redenen nog bewysen aen de hand had, om syn voorgewend recht staende te houden, en maer uytvlugten sogt, om het recht der Edele te verydelen. Op dat Tegenbericht deden de Edele nog een Antwoort aen de Staeten overgeven, waer in sy een vrymoedige tael voerden, niet ontaerdende van haer geboorte en van de edelmoedigheit haerer Vooronders: sy ontsaegen sig niet, van onder andere uytdruckelyk te vertoonen: *hoewel de groote weldaeden en verdiensten van syn Excellentie jegens dese Landen, en sonderling over Zeeland, niet genoeg konden werden verheven, als men echter aenmerkte, hoedaenig gesag syn Excellentie als Stadhouder en Capitein Generael, en boven dien, als Marquis van ter Vere en Vlissinge, en nog, als*

Den 9. Maert 1616.

al-

alleen representerende het Lid van den 1562.
Adel en Ridderschap hadde, moest men bekennen, dat die Regeering verre was afwykende van haer wesentlyke proportie, die deselve in alle haer Leden behoorde te hebben, en die in andere Provinciën bespeurt wort. Het was in der daed alsoo, en de overmagt, die de Heeren Prinsen van Oranje op die wyse in Zeeland hadden, was soo groot, dat 'er aen de andere Leden van Staet niet veel meer als een schaduwe van Vryheit wiert overgelaeten. Naer het overlyden van Willem de tweede, Prins van Oranje, hebben eenige Edele uyt de Geslagten van Borssele, en van Borssele van der Hooge, Cats, en Tuyl van Serooskerke nog eens getragt, om wederom in 't bezit te geraeken van het recht, waer van sy te voren door het gesag van de soo genaemde Eerste Edele waeren verstoeken geworden, versoekende, dat sy in het Lid van de Ridderschap tot de Vergaedering van de Staeten toegelaeten mogten werden, gelyk haer Voorouders voor de beroerten daer in toegelaeten waeren geweest. Dog de Staeten hebben niet goedgevonden in haer versoek te bewilligen. In den Jaere 1651.

Om hier van te scheiden, sal het genoeg wesen kortelyk aen te merken, dat

1562. dat de Heeren, en daer nae Marquis, van ter Vere noyt syn beleent geworden met het recht, om het Lid van de Ridderschap en Edele te representeren, ook niet, om uyt hoofde van dat Markgraefschap sig met de naem van Eerste Edele te qualificeren: dat de andere Edele haer recht aen den Heer of Markgraef van ter Vere ook niet hebben afgestaen ofte overgegeven. Uyt de bewysen, nevens het Vertoog van de Edele gevoegt, komt klaer te blyken, dat de Prins van Oranje in den beginne selfs geen gedagten heeft gehad, om de andere Edele van de Vergaedering te willen uytsluyten. Wanneer Maximiliaen van Bourguogne sig de naem van Eerste Edele heeft aengemaetigt, heeft hy daer mede niet anders beoogt, als om sig met die eernaem boven de andere Edele te onderscheiden, en de Eerste plaets en voorsitting te hebben onder syns gelyke. In seekere Remonstrantie, wegens de steden Middelburg, Zierkzee, Goes en Tholen aen de Prins van Oranje overgegeven, waer van hier nae breeder sal werden gesprooken, wort onder anderen aen de Prins uytdruckelyk te gemoet gevoert, dat men die naem van Eerste Edele in den beginne daer toe niet en heeft gebruykt, om

In den Jaere 1579.

Te vinden by Boxhorn Chron. van Zeel. 2. D. p. 588. & seq. art. 41. 42. Dog

om de andere Edele van den Lande uyt de Vergaedering te sluyten: en dat by menschen geheugenis de Edele in competenten getaele tot diversse reisen op de Vergaedering van de Staeten syn verschenen, maekende onder hun alle een en die stemme van de Ridderschap en Edele. Op de Hulding van Conink Philip II. als aenstaende Erfheer van Zeeland in den Jaere 1549. tot Reimerswael gedaen, blykt het, dat Jan van Cruyningen aldaer onder de Leden van de Staeten van Zeeland, benevens Maximiliaen van Bourguognen, Markgraef van ter Vere, is verschenen. Uyt het hooft van sommige Brieven en van de Beden in die tyd komt wel te blyken, dat Maximiliaen van Bourguognen,, alleen uyt het Lid van de Ridderschap en Edele de meeste tyd op de Vergaedering van de Staeten is verschenen, dog in deselve wort niet gevonden, dat hy sig aldaer aenmaetigt de staet van Eerste Edele, en represeuterende de andere Edele van Zeeland, in tegendeel luyden alle de Beden, in die tyden toegestaen, op de naem van de Prelaet, Edele, mitsgaeders van Burgemeesters, Schepenen en Raeden van de steden Middelburg, Zierkzee, Reimerswaele, Goes en Tholen. De Heeren Staeten van Zeeland hebben ook noyt wil-

1562.

Boxhorn heeft die twee artykelen daer uytgelaeten, en in de plaats van deselve eenige woorden gestelt, die de sin niet wel uytdrucken. Misschien om aen de Prins van Oranje niet te mishaegen. De voorsz. twee Artyk. syn mede te vinden by Aitsma onder de stucken door de Edele aengehaelt en bygebragt. Reigersberge Chron. pag 494. by Boxhorn.

1562. willen toestaen, dat de soo genaemde staet van Eerste Edele een voorrecht soude wesen, gehegt aen het Markgraefschap van ter Vere, en hebben in tegendeel gewilt, dat de Heeren Prinssen van Oranje in der tyd, die staet niet anders en souden houden en bedienen, als by haer enkele gunstige toestemming. Ook hebben de Staeten t' elkens wel uytdruckelyk aen sig behouden de macht en het recht, om een soo genaemde Eerste Edele aen te stellen, en tot de Vergaedering toe te laete, en het is altyt geschiet met die uytdruckelyke voorwaerde en bepaeling, *dat het geschiede onverminderd en sonder præjuditie van de gerechtigheden van de Provincie, mitsgaeders van de respective Leden en Steden van dien, en ieder syn recht. Ende specialyk onder de verklaering, dat men verstaet, deselve staet niet te syn geaffecteert aen eenig huys, goed, qualiteit ofte familie.* De Heeren Prinssen van Oranje hebben ook geen swaerigheit gemaekt om die staet onder de voornoemde bepaeling en verklaering te aenvaerden, en dienvolgende, hebben sy stilswygende toegestaen, en erkent, dat sy die staet waeren houdende en bekleedende, niet uyt eenig recht, dat sy als Markgraeven van ter Vere hadden, maer by

Resol. van de Staeten van Zeel. van den 7. Aug 1660. by Aitsma 2. D. in Fol. 48. B. p. 607.

by gunstige toestemming en vergunning 1562.
van de Staeten.

Om nu weder te keeren, daer wy het hebben gelaeten, moet men aenmerken, dat het misnoegen der Nederlanders in en ontrent dese tyd soodaenig quam toe te nemen, dat 'er een algemeene ontsteltenis in het Land was ontstaen. De Groote en Edele, voor het meeste gedeelte, waeren tegen de Cardinael Granvelle en syn aenhangers ingespannen. De Geestelyke waeren over het oprechten van de nieuwe Bisdommen misnoegt, de Regeerders en Gemeinte waeren ontstelt over het invoeren van de Inquisitie, en over de uytvoering van die harde Placcaeten tegen de soo genaemde Ketters, sy konden niet anders, als in de uyterste bekommering leven, wel begrypende, dat niemant op die wyse van syn leven, vryheit, en besitting syner goederen seeker was. De verbittering en verbaestheit was genoegsaem algemeen geworden, en onder de Ingeseetenen was geen staet nog Lid, het welke sig niet voelde beschaedigt of verkort. Algemeen misnoegen der Nederlanders.

De Cardinael Granvelle maekte sig hoe langer hoe meer by een iegelyk gehaet, en het misverstant tussen de Prins van Oranje en de Cardinael was soodaenig toegenomen, dat het tot een

1562. openbaere vyandschap quam uyt te bersten: de Cardinael voerde de bevelen van de Conink met de uyterste strengheit en hoogmoed uyt, hy sogt de Prins laeg, en buyten alle bewind van saeken te houden, en was steets bedagt, om de insigten en voornemens van de Prins tegen te gaen. De Prins in tegendeel stelde alles, wat hy kon, onder de hand, in 't werk, om de voornemens van de Cardinael, door het Coninklyk gesag ondersteunt, te doen verydelen, en om de Cardinael alle kleinheit en smaet toe te brengen, en door het geheele Land haetelyk te maeken, waer toe de barsche en hoogmoedige aert van de Cardinael veel aenleiding gaf, en hy ruste niet, voor dat hy het die Cardinael soo bang had gemaekt, dat hy sig niet langer veilig oordeelde, en dat de Conink genoodsaekt wiert, om hem uyt de Nederlanden t' huys te roepen. De saeken van Regeering, en verscheidentheit van gevoelens dien aengaende, hadden seekerlyk groote aenleiding tot dat misverstant gegeven, maer daer benevens is het ook waer, dat de Hoofsche naeryver, en verscheidentheit van belangen den haet en afkeer tussen haer hadden verwekt.

Twee Hoofse Men moet sig verbeelden, dat 'er in die

die tyd twee partyschappen in de Nederlanden waeren, de eene mag men de Coninklyke, en de andere, de Staetsgesinde noemen. Van de Coninklyke was de Cardinael Granvelle het Hooft, en hy had tot syn voornaemste medestanders de Graef van Barlaymont, President van de Caemer van Financie, en Viglius, President van de Geheime Raed. Van de Staetsgesinde was de Prins van Oranje het Hooft, en hy had voornaementlyk tot syn medehelpers, de Graeven van Egmont en van Hoorn. De Coninklyke, die men in die tyd ook Royalisten, en Cardinaelisten noemde, trachten het daer toe te brengen, dat de wil en het welbehaegen van de Vorst de hoogste wet soude wesen, dat alle Vryheden en Voorrechten van het Volk vernietigt werdende, haer leven, vryheit en goederen voortaen van de Vorst alleen souden afhangen: onder de naem van een volkome gehoorsaemheit te vorderen, tragteden sy het Land in slaeverny te brengen: ten dien einde klaegde men over de Staeten, men trachte haer schuldig te maeken aen alle de onordentelykheden, die 'er gepleegt wierden, en die dikwyls door de voorstanders van de Coninklyke macht, selfs met dat oogmerk om verwarringe te

1562.

Partyschappen.

De Coninklyke.

Bor 1. B. p. 29.

1562. maeken, en de Vryheit daer door te onderdrucken, wierden veroorsaekt en verwekt. De beste handelingen van de Staeten, alleen streckende tot voorstand van de wettige Regeering, en van de Voorrechten van 't Volk, wierden by de Gemeinte verdagt gemaekt. Men wilde de Gemeinte door opgesmukte, dog in de grond valsche, redeneeringen wys maeken, dat het met het gemeene Land niet wel souw gaen, ten zy men aen de Vorst een volkome gehoorsaemheit quam te bewysen. Dat 'er maer een uytsteekent Hooft in een Land moest wesen, aen wie men het Oppergesag moest toevertrouwen, en aen wie de Staeten en Regeerders van het Land sig moesten onderwerpen. Dat het de Staeten niet en paste, aen soo groot een Vorst te willen voorschryven, wat hy behoorde te doen ofte te laeten, en onder voorwendsel van recht ofte Voorrechten, aen syn gebiedpaelen te stellen. Dat het de Onderdaenen ook niet toequam, sig het recht aen te maetigen, om te gaen ondersoeken, tot welk einde, en met wat oogmerk, de bevelen door de Vorst werden gegeven, om te toetsen, of deselve met de Voorrechten en met den dienst van 't Gemeen over een quaemen. Dat de Oppermacht der Vorsten niet en kan be-

›estaen, als sy gehouden souden wesen, 1562.
›m aen de Staeten reekenschap van haer
gebied te geven. Dat het een swaere
nisdaed was, de Vorst verdagt te houden,
als of hy iets wilde doen, dat
ten het welvaeren van het Land en van
het Volk nadeelig kon wesen. Dat
syn groote wysheit, syn verdiensten, en
bekende liefde ten dienst van 't Gemeen
wel vereischten, dat men beter gedagten
van hem hadde, en dat alle naedenken
en mistrouwen uyt de harten van de
Onderdaenen behoorden te werden geweert.
Met andere diergelyke onbesonne
redeneeringen meer, door Hovelingen
en verslaefde menschen uytgevonden,
om de onkundige Gemeinte daer
mede te misleiden, ende om aen deselve
een verkeerde indruk tegen haer
getrouwe Regenten te geven. Ende
het gene nog het ergste was, sulke
menschen sogten een Spaensse Regeering
n de Nederlanden te vestigen, waer
door alle Ingesetenen van hooge en lae
e stand onder het jok van een vreemde
Heerschappy souden moeten bucken.

De Staetsgesinde waeren in tegendeel Staetsgesinde.
bewaerders en Voorstanders van de Rechten
en Voorrechten van het Volk, beschermers
van het wettig gesag der Regeering,
en over sulks, die geern de Vorst

1562. binnen de paelen van het gesag, da hem volgens de wetten van 't Land toequam, wilden houden. Sy waeren Voorstanders van de Vryheit, soo in de Burgerstaet als in de Godsdienst, gelyk die door de wetten van 't Land was vastgestelt. Sy begeerden niet te lyden, dat vreemde over haer souden heersschen, en poogden het daer toe te brengen, dat de Vorst gehouden soude wesen, om de ingebore tot syn Raed en Regeering van de Nederlanden te gebruyken, gelyk Keyser Carel V. had gedaen, opdat de Nederlanders, als een vry Volk, op sig selfs souden bestaen, en van de Spaensse niet afhankelyk werden gemaekt.

Onder de Party van de Coninklyke voegden sig alle de Hovelingen, die aen de Hooffche dienstbaerheit gewent synde, niet weten wat de Vryheit is. Alle vreemde, die geen andere vordering in dese Landen konden verwagten, als met het verbreeken van 's Lands wetten. Alle sulke menschen, die uyt den aert tot dienstbaerheit genegen synde, gelyk 'er altyt vele syn, die niet in staet synde, om sig selven wel te regeeren, ook geen bequaemheit hebbende, om selfs tot de Regeering van 't Land gebruykt te werden, sig geern aen het welbehaegen van een Vorst onderwerpen, en door haer ge-

gedienstigheit tragten te verkrygen, het 1562.
gene sy andersints door haer bequaemheit niet souden verwagten mogen. Alle soodaenige, die met haer tegenwoordige staet niet te vreden synde, en nae grooter macht en aensien staende, dan sy andersints in een gemaetigde Burgerstaet konden verwagten, sig selven en haer Geslagt tot naedeel van de Vryheit trachteden te verheffen. Welke laeste altyt de gevaerlykste Onderdaenen syn van een Vrye Regeering.

Van de Party der Staetsgesinde waeren alle voornaeme en welgegoede Edellieden, alle verstandige en eerlyke Regeerders, die een liefde en sugt hadden voor het welwesen van het Land, en voor de vastgestelde Regeering, alle welgegoede Cooplieden en Burgers, met een woord, alle sulke menschen, die in het welvaeren van het Land, en in de behoudenis van de Voorrechten belang hadden, die met haer staet te vreden synde, niet anders en begeerden, als dat sy in rust en volle verseekertheit onder de bescherming van de wetten mogten leven, sonder dat haer leven, vryheit en goederen van het welbehaegen van een Hof souden afhangen.

Het gemeene Volk, dat met syn dae-

1562. gelykfe koftwinning befig fynde niet verder fiet, dat fig aen de uyterlyke pragt van een Hof gewoon is te vergaepen, en dikwyls tegen fyn getrouwe Regeerders party te kiefen, was alhier voor de party van de Prins van Oranje, foo wegens den afkeer, die het tegen de wreetheit van de Inquifitie hadde, als omdat het in die Prins een uytfteekent Hooft vond, die felfs in aenfien, in pracht en in een koftelyke Hofhouding boven alle andere uytmuntende was.

De Cardinael Granvelle had veel voordeel op de Prins van Oranje, om dat hy door het gefag van het Hof wiert onderfteunt: dog de Prins had verre de grootfte aenhang onder den Adel, Regeerders en de Gemeinte. De Cardinael was wel een man van groot verftand, en een bequaem Staetsdienaer, dog hy bedurf alles door fyn hoovaerdy en hoogmoed, en fig te veel gefag onderwindende vervreemde hy een iegelyk van hem, en maekte fig haetelyk. De Prins daer tegen, had geen minder bequaemheit en verftand, en daer benevens hadde hy fonderlinge gaeven, om de harten van de menfchen nae fig te trecken, en fig by een iegelyk bemind te maeken. Defe twee tegenftrevers waeren

ren beide even ſtaetſuchtig, en dongen 1561.
naer het grootſte geſag, dog op verſcheide wyſe, de Cardinael door de gunſt van de Vorſt, en de Prins door ſyn aenſien onder de Leden van den Raed, door ſyn grootachting onder de Regeerders, en door de liefde van het Volk: de Prins overtrof ſoo verre de Cardinael in beleyd, voorſigtigheit en bequaemheit, dat de Cardinael, ſonder de ſteun van het Hof, het niet lang tegen hem uytgehouden ſoude hebben, en dat hy des niet tegenſtaende daer nae voor hem moeſt buygen en het Land ruymen.

Het eerſte, dat aen de Prins van Oranje en andere Heeren van den Raed gelegentheit en aenleidinge gaf, om haer misnoegen tegen de Cardinael openbaer te maeken, was, dat ſy de inſtelling van de ſoo genaemde Conſulta ofte Achter-Raed ontdekt hadden: niet tegenſtaende de Gouvernante altyt ſeer voorſigtig had geweeſt, om dat geheim te verbergen, ſoo quam het door verſcheide omſtandigheden uyt te lecken, en men beſpeurde, dat de Gouvernante, over ſaeken van gewigt, altyt heimelyk raed pleegde, alvorens die ſaeken ter overweging van de Raed van Staete te brengen, en dat als dan alles nae de ſinnelykheit van de drie, de Cardinael Gran-

Van der Haer lib. 1. cap. 27. Strada lib. 3.

1562. velle, de Graef van Barlaymont, en de President Viglius wiert besloten: en de Prins had te veel opmerking om het niet te ontdecken. Men droeg haest sorg, om het ruchtbaer te maeken, en om de klagten van de andere Nederlandse Heeren van den Raed onder de Gemeinte te brengen. Dat de Cardinael Granvelle, Barlaymont en Viglius te saemen een heimelyk verstand hielden, om alle saeken in den Raed nae haer sin door te dringen. Dat men ten dien einde de gelegentheit waernam, om by afwesentheit van dese ofte gene Heeren van den Raed, alles nae de sinnelykheit van die drie te doen besluyten. Dat de Nederlandse Heeren maer tot een schaduwe dienden, dat sy geen deel hadden in de Regeering der Nederlanden, en daer voor ook niet wilden instaen ofte verantwoorden: dat sy niet in staet waeren, om haer Bediening met eer waer te nemen, ofte om den dienst van 't Land langer nae behooren te betrachten.

De Gouvernante, het naekende onweer wel voorsiende, deed al wat haer mogelyk was, om het voor te komen; sy was een listige Vrouw en van een Italiaensse Staetkunde, daer by nog ondersteunt werdende door alle de schranderheit van de Cardinael, en door de

er-

ervaerentheit van de President Viglius, 1562.
soude sy in staet geweest syn, om de voornemens van de Prins van Oranje te verydelen, ingevalle hy ook minder beleid en bequaemheit mogt hebben gehad. De voornaemste steun van de Prins was de vriendschap van de Graef van Egmont; die twee waeren wel van verscheide aert en neiging, dog gelyk hier boven is gemelt, had de gemeene haet tegen de Cardinael haer vereenigt, en te saemen verbonden. De Gouvernante meinde, dat sy haer oogmerk best soude bereiken, indien sy haer kon verdeelen, en sy deed alles wat sy kon, om misnoegen en misverstand tussen haer te verwecken: ten dien einde begunstigde sy de Graef van Egmont in sommige gevallen boven de Prins van Oranje, om hem daer mede te vleyen, dat met syn aert wel overeenkomende was, en sy toonde een sonderling vertrouwen op hem te hebben. Dog te vergeefs, sy waeren vrienden, en sy bleven in haer vriendschap volharden.

Voornemen van de Prins, om de Cardinael uyt het Land te doen vertrecken.

De Prins van Oranje was niet van sin, om de saeken alleen daer by te laeten blyven, hy wist, dat hy soo doende, de Cardinael wel haetelyk kon maeken, maer dat hem sulks niet beletten soude, om syn voornaeme post in de Neder-

lan-

1562. landen te behouden: syn voornemen ging verder, naementlyk om de Conink te nootsaeken, van de Cardinael uyt de Nederlanden t' huys te roepen. Ten dien einde vond de Prins goed, om gesaementlyk met de Graeven van Egmont en van Hoorn aen de Conink

Hooft 1. B. Den 22. Maert. 1563. Hy schryft te saemen met de Graeven van Egmont en van Hoorn aen den Conink.

te schryven. Sy vertoonden in de brief, *Dat alle luyden van verstand en oordeel, die de Staet van de Regeering aenmerkten, klaer konden bespeuren, dat de geheele klem van de Regeering was in handen van de Cardinael Granvelle, dat gevoelen was soo diep in de harten der menschen gewortelt, dat 'er geen middel was, om het daer uyt te roeyen. Dat 'er niet met vrugt ten dienst van 't Gemeen te doen was, soo 'lang als een man, die by de Gemeinte in een bittere haet was, en alles in syn gewelt alleen wilde houden, in het Land mogt blyven: dat de saeken onder syn bestier geen goede uytslag souden hebben. Dat de Conink daer op wel geliefde te letten, en te overwegen, of het niet best soude wesen, aen het algemeen misnoegen te gemoet te komen, en aen de begeerte van alle de Nederlanders toe te geven, als haer alle, om de wille van een man, voor het hooft te stooten. Ende opdat de Conink niet en soude* den-

denken, dat sy sulken versoek deden, met oogmerk van eige heerschappy, dat sy bereid waeren, om haer Bediening als Raeden van Staete neder te leggen; dewyle het met den dienst van de Conink, nog met haer weerdigheit overeen quam, om langer met de Cardinael in den Raed te sitten. Wat de saek van de Godsdienst aenging, betuygden sy goede Catholyke te wesen, met belofte van alles te sullen doen, wat men van haer soude mogen verwagten. Het schryven en affenden van die brief geschiede met voorgaende kennis en overleg van alle de Nederlandse Heeren, Stadhouders der Provinciën, (uytgenomen de Graef van Barlaimont, des Cardinaels creatuer) en van vele andere Grooten, die het Vaederland beminden: ende in 't bysonder, hebben sig daer toe ook ingelaeten, de Markgraef van Bergen op den Zoom, en de Graeven van Aremberg, van Mansvelt, en van Megen.

1563.

Verantwoord. van de Graef van Hoorn by Bor I. St. in 't Byvoegsel p. 60. en 61.

Die Brief wiert heimelyk door haer gesonden aen Carel Tisnacq, die de saeken van de Nederlanden in die tyd aen 't Hof van Spanjen bevorderde. Dog de Gouvernante, daer van kennis bekomen hebbende, waerschouwde de Conink daer tegen. Sy was ook in die tyd seer misnoegt op de Graef van Egmont, ter oorsaek

1563. saek hy de Graef van Aremberg aengesogt hadde, om in een goed verstand met hem en de andere Heeren te willen leven, en alles te helpen toebrengen, dat tot voorstand van de Vryheit en van het welwesen van 't Land kon strecken. Dit ter ooren van de Gouvernante gekomen synde, gaf sy daer van kennis aen de Conink. Het voorstaen van de Vryheit, en het betrachten van 's Lants welvaeren, dat genoegsaem daer van onafscheidelyk is, is de hoogste misdaed by sulke Vorsten, die sig een onbepaelt gesag trachten aen te maetigen.

Antwoord des Coninks. Nae verloop van drie maenden schreef de Conink een brief tot antwoord aen de drie Heeren. *Hy twyffelde niet*, seide hy, *aen haer getrouwheit en genegentheit tot syn dienst, waer van hy te voren veel blyken had gesien. Maer dewyle hy niet kon sien, dat sy hem wettige redenen aen de hand gaeven, waerom hy de Cardinael soude t' huys roepen, en dat hy andersints ook niet gewoon was, om iemant van syn Staetsdienaers onverhoort uyt syn Ampt te setten; soo wenschte hy wel, dat een van haer nae Spanjen overquam, om aen hem beter mondeling verslag daer van te konnen doen.* Dog sy hadden geen lust tot de reis, voorwendende, dat het met haer weerdigheit

niet

niet over een quam, om sulken grooten 1563.
reys te doen, alleen om een ander te gaen beschuldigen.

De Conink sogt die drie Heeren nog al te verdeelen, en alsoo de Graef van Egmont seer moedig was, en wel gevleid wilde wesen, soo schreef de Conink, met eige hand en op een seer minsaeme wyse, affsonderlyk aen hem alleen: ende daer benevens gelaste hy de Gouvernante, dat sy haer werk daer van soude maeken, om een van drie te winnen, en tot de belangen van het Hof over te haelen, en dat hy liefst wenste, dat sy Egmont van de andere kon aftrecken. Dat was niet quaelyk bedagt, dog de Gouvernante had die konst albereits te voren in 't werk gestelt. maer sonder vrugt, de gunst van de Conink, nog de listigheit van de Gouvernante konden de edelmoedigheit en getrouwheit van de Graef van Egmont niet doen wankelen, nog hem bewegen, om syn eige belangen voor den dienst van 't Gemeen te stellen. Sy antwoorden alle drie gesaementlyk op den brief des Coninks. *Dat sy sig van* Antwoord
stuk tot stuk niet konden verklaeren, van de
van het gene, dat op de persoon van drie Heeren.
de Cardinael te seggen viel, dewyle de saeken van het Land genoegsaem voor haer spraeken: dat haer meining

niet

1563. *niet en was geweest, om sig als rechtelyke aenklaegers tegen hem te stellen, maer alleen om haer pligt te betragten, en de Conink te waerschouwen, van 't gene dat 'er omging: meinende, dat sy ten aensien van hun staet en weerdigheit in soo verre wel geloofweerdig waeren. Sy souden sig geern by syn Majesteit vervoegt hebben, indien de saeken van Nederland het konden lyden; maer het stont 'er soo, en het was een tyd soo vol bedenkens, dat sy, sonder verachtering van des Coninks dienst, niet afwesig mogten wesen, versoekende, dat de Conink haer schryven en goede meining ten besten geliefde te nemen, en het haer ook niet quaelyk afnemen, indien sy verklaerden, dat sy niet langer met de Cardinael in den Raed konden sitten, bereid synde niet te min, om in alle andere saeken haer pligt ten dienst van de Conink en van het Land te betragten.* De Graef van Egmont schreef nog afsonderlyk, en bedankte de Conink voor de sonderlinge bewysen van eer en gunst.

Sy verklaeren, dat sy niet langer met den Cardinael willen zitten.

Bor 1. B. De drie Heeren hadden soo naedrucckelyk aen de Conink niet geschreven, om het daer by te laeten: naer het afsenden van den brief, gaeven sy seeker vertoog aen de Gouvernante over, waer in sy te kennen gaeven, dat sy

voor-

voortaen sig niet meer in den Raed sou- 1563.
den laeten vinden, gelyk sy in der daed
ook deden. Het gesag van de Cardinael
geraekte hier door aen het wankelen,
en de Gouvernante was 'er soodaenig
mede verlegen, dat sy haer Secretaris
Armenteros nae Spanjen sond, om de
Conink beter mondeling van alles te
onderrichten. Sy belaste hem aen de *Strada*
Conink te vertoonen, dat in de maent *lib.* 3.
July by haer waeren gekomen, de Prins
van Oranje, te saemen met de Mark-
graef van Bergen op den Zoom, en met
de Graeven van Egmont, van Hoorn,
van Mansvelt en van Megen. Dat de
Prins van Oranje uyt naem van de ande-
re het woord voerende, geklaegt hadde
over de tegenwoordige bekommerlyke
toestand van saeken, dat de soldy aen
de ruyters en het voetvolk verschul-
digt niet en wiert betaelt, dat de Rent-
meesters van de Vorst soodaenig in schul-
den waeren vervallen, en ten achter
geraekt, dat sy aen de Cooplieden en
Bankhouders niet en konden voldoen,
het gene van haer opgenomen was, 't
welk seer groote klagten van de Coop-
lieden moest veroorsaeken: daer by voe-
gende, dat alles uyt de quaede raed en
verkeerde behandeling van de Cardinael
en syn aenhangers voortquam. Dat hy

1563. besloten hadde, om sig voortaen niet meer in den Raed te laeten vinden, niet ter oorsaek van de Gouvernante, wiens voorsigtigheit en liefde tot de Nederlanden hy altyt soude roemen, maer om niet te helpen verantwoorden alsulke saeken, als in den Raed, tot naedeel van den dienst des Coninks en van het Land, dikwyls wierden besloten. Dat de Graef van Egmont vervolgens daer by voegde, dat sy sig daerom mede uyt den Raed moesten onthouden, op dat sy haer goede naem, en het vertrouwen by de Nederlanders niet en souden verliesen, dewyle het klaer bleek, dat sy, als Leden van den Raed, niets ter weerelt tot dienst van 't Gemeen quamen uyt te rechten. Boven dien waerschouwde de Gouvernante de Conink, dat de haet tegen de Cardinael soo groot was geworden, dat syn leven langer niet veilig was, en dat de Graef van Egmont haer te verstaen hadde gegeven, hoe het door syn goede voorsorg was toegekomen, dat de Cardinael op die dag nog leefde, en soo de Gouvernante daer op niet en geliefde te letten, dat hy sig met de veiligheit van de Cardinael voortaen niet meer en soude bemoeyen. Het is wel te vermoeden, dat de Gouvernante het gevaer van de Cardi-

dinael veel grooter heeft gemaekt, als 1563.
het in der daed was, om de Conink
te bewegen, dat hy hem soude t' huys
roepen, het zy sy wel voorsag, dat de
Nederlanden niet in rust souden wesen,
soo lang hy daer was, ofte wel, dat
sy ook geern van een heerschsugtige
en hoogmoedige Staetsdienaer ontslaegen
wilde wesen. Misschien dat de
Graef van Egmont de Gouvernante een
vrees heeft willen aenjaegen: want het
is noyt gebleeken, en de Nederlandse
Heeren hadden ook te veel edelmoedigheit
daer toe, dat 'er eenige toeleg
op het leven van de Cardinael soude syn
gemaekt.

Armenteros in Spanjen gekomen synde,
ondervraegde hem de Conink in 't
bysonder nae de gemoetsgestalte van
sommige Heeren, om nae te vorssen,
wat voornemen sy mogten hebben: onder
anderen antwoorde Armenteros, dat
de Graef van Egmont hem op seekere
tyd hadde doen blyken, dat hy seer
verwondert was, hoe de Conink kon
goedvinden, om de Cardinael in dier
voegen de hand boven 't hooft te houden,
en de rust, jae selfs het geheele
welvaeren van de Nederlanden aen hem
te waegen, daer hy nogtans een vreemdeling
was, en in opsigt van syn ge-

1563. boorte, geen Onderdaen van de Coninck, ook in opsigt van syn Bediening als Cardinael, met eed aen de Paus verbonden.

Vermaening van de Conink aen de drie Heeren. Van den 17. February 1564.

De Conink, nae syn gewoone traegheit, bleef eenigen tyd lang in gebreke, van aen de Gouvernante te antwoorden, ofte haer eenig bescheit, nopende de Cardinael, te laeten toekomen. Hy vergenoegde sig in 't eerst, met de drie Heeren by een naedere brief te vermaenen, dat sy haer plaets in den Raed wederom souden gaen bekleeden, dat hy sig ondertussen soude beraeden, wat hem met de Cardinael te doen stont: dat sy middelerwyle wel souden doen, van het welwesen van 't Gemeen, en den dienst des Coninks, voor haer bysondere driften te stellen.

De Prins versoekt, dat de Vergaedering der Algemeene Staeten beschreven mogt werden.

De Prins van Oranje had ondertussen nog een staetkundige vond by de hand, waer mede hy wel wist, dat hy de Gouvernante, te gelyk met de Cardinael; in groote verlegentheit soude brengen: hy was niet onbewust, hoe afkeerig de Conink was van de Vergaedering der Algemeene Staeten van de Nederlanden, en in tegendeel, hoe seer de Nederlanders daer op geset waeren, en hoe sy die hooge Vergaedering aensaegen, als het voornaemste bolwerk van haer Vryheit. Inge-

gevalle de Gouvernante toestond die Vergaedering te houden, soo was hy verseekert, wegens syn aensien en ingank by de voornaemste Regenten van verscheide Provinciën, dat hy het de Cardinael en alle Spaensgesinden wel soo bang soude maeken, dat sy blyde souden wesen, wanneer sy sig buyten 't Land mogten vinden: en dat hy aldus middelen soude uytvinden, om het voornemen der Spanjaerts, tot onderdrucking van de Vryheit, tegen te gaen, en te doen verydelen. Soo de Gouvernante het weigerde, en de Cardinael sig ook daer tegen mogt stellen, gelyk hy wel kon vermoeden, soo was hy in verwagting, dat de Cardinael sig daer door de haet van alle Regenten der Nederlanden nog meer op den hals soude haelen. 1563.

De tyd van de soo genaemde Novennale Bede, ofte negenjaerige onderstand, door de Provinciën aen de Conink toegestaen, stont uyt te gaen: de Prins van Oranje nam die gelegentheit waer, en hy vertoonde, *dat 'er nae die tyd geen onderstand van geldmiddelen meer soude wesen, om tot betaeling van het krygsvolk te dienen, mitsgaders van de groote schulden, die 'er reets gemaekt waeren; dat de goederen en Domeinen van de Vorst daer toe niet bestendig waeren, en indien* *Van der Haer lib. 1. cap. 21.*

de Conink als dan geen geld tot onderstand
1563. uyt Spanjen wilde senden, waer dat men het dan soude haelen? dat men soo doende de bescherming van 't Land, en de gemeene veiligheit soude moeten verwaerloosen. Dat 'er nae syn oordeel geen ander middel was, als de Vergaedering van de Algemeene Staeten te beschryven, om sorg te draegen voor de noodwendigheden van den Staet, en voor het opbrengen van de vereischte onderstand gelden. Dat 'er geen reden was, waerom die Vergaedering behoorde te werden naergelaeten, maer in tegendeel een hoogdringende noodsaekelykheit om deselve ten spoedigste te doen byeenkomen. Dat alle goede Vorsten, en die volgens de wetten van 't Land willen regeeren, over de Vergaedering van de Staeten niet bekommert behoorden te wesen, alsoo deselve gewoon waren aen sulke Vorsten de hand te bieden, en haer met goede raed en onderstand van penningen by te staen. Maer dat de quaede raetslieden en Staetsdienaers, die de wettige paelen van het gesag te buyten gingen, de Vergaedering van de Staeten hadden te vreesen, alsoo sy wel wisten, dat sy aldaer reekenschap van haer gedrag moesten geven. Dat de staetsugt van de Cardinael soo hoog was geklommen, dat sy sig aen de wettige macht van de

de Staeten niet en begeerde te onderwerpen. Dat het reets soo verre met de saeken van 't Land was gekomen, dat veel menschen, tot een gevaerlyk voorbeelt voor andere, het gesag van de Vorst en van de wetten begonden te verachten, waer tegen noodsaekelyk diende te werden voorsien. Dat de voorsigtigheit en alle goede Staetkunde vereyschten, dat 'er geen wetten wierden gemaekt, als soodaenige, die men verseekert was, ofte mogt vertrouwen, dat door de Onderdaenen behoorlyk onderhouden konden werden en naergekomen, want dat men andersints het aensien en gesag van de Regeering aen verachting bloot stelde. Dat de ondervinding had geleert, hoe de Nederlanders die strenge wetten tegen de Ketters niet en konden verdraegen, dat sulke harde en gevaerlyke hulpmiddelen erger waeren als het quaad selfs, en het geheele Land en Regeering met 'er tyd souden omkeeren. Dat de Staeten daer in best konden voorsien, en dat sy, volgens haer gewoone wysheit en bekende genegentheit tot de Vorst en tot de Godsdienst, soodaenige middelen konden beraemen en in 't werk stellen, die te gelyk, tot behoud, eer en luyster van de Godsdienst, en tot het bewaeren van de gemeene rust, goed en bestendig souden 1568.

1563. *wesen.* De Prins voegde daer nog by, *dat men, nae syn oordeel, nae een man van beproefde trouw en ervaerentheit diende om te sien, om in de aenstaende Vergaedering van de Staeten te præsideren, en de verschillende advysen door syn bemiddeling en gesag te helpen inschicken, en ten dienst van 't Gemeen te doen uytvallen. Dat hy niemant bequaemer kende, om die dienst aen den Conink te doen, als de Markgraef van Bergen op den Zoom.*

De Cardinael was niet weinig met die voorslag van de Prins verlegen, en gevoelde sig ook in 't bysonder daer door levendig geraekt, hy wist wel, hoe seer de Vergaedering van de Algemeene Staeten de Conink tegen de borst was, en dat het geheim van syn Heerschappy voornaementlyk mede daer in bestond, om die Vergaedering, daer het onderhoud van de wetten en Voorrechten, en de Vryheit van het Volk van was afhangende, soo veel als het mogelyk was nae te laeten en te beletten. Hy stelde sig met alle macht daer tegen, vertoonende, *dat sulke menschen, die de Vergaedering van de Algemeene Staeten wilden doen beschryven, een verandering van de Regeering in 't oog hadden. En wat voor vrugt had men daer van te verwagten?*

De

De Abten, verstoort over de instelling van de nieuwe Bisschoppen, souden aldaer tegenwoordig wesen. Dat den Adel, die aldaer soude verschynen, sig t'eenemael verknogt en overgegeven hadde aen de Prins van Oranje en andere heerschsugtige menschen. Dat de Regeerders van Steden gewoon waeren voor de Prins van Oranje op te zitten, en van hem af te hangen, dat sy in saeken van Regeering weinig ervaerentheit hadden, en de meeste tyd souden doorbrengen met haer onderlinge geschillen en verdeeltheden. Dat 'er misschien ook souden wesen, die de vermetelheit souden hebben, van voor de nieuwigheden in de Godsdienst te spreeken, en soo men haer voorstellingen dien aengaende wilde tegengaen, ofte beletten, dat die niet in omvraeg wierden gebragt, dat sy niet naelaeten souden te schreeuwen, dat 'er gewelt op de Staeten wiert gedaen, en dat men haer de Vryheit in haer beraedingen quam te benemen. Dat de Conink de byeenkomst van de Vergaedering der Algemeene Staeten niet en kon goedkeuren, bysonder in een tyd, dat de gemoederen van het Volk ontstelt, en aen 't gisten waeren geraekt. Dat het Volk wel tot syn pligt gebouden soude werden, indien 'er geen waeren, die sig tot voorstanders 1563.

1563. *van nieuwigheden quaemen op te werpen.*

De Gouvernante weigert het.

De Gouvernante die redenen gehoort hebbende, weigerde haer toestemming tot het beschryven van de Algemeene Staeten te geven, en om alle aensoek ten dien einde af te snyden, verklaerde sy rond uyt, dat de Conink haer onder anderen wel uytdruckelyk verboden hadde, van die Vergaedering in syn afwesen toe te staen, maer om de haetelykheit, die 'er in dese weigering stak, eenigsints te versagten, en alle opspraek, soo veel het mogelyk was, te benemen, ook om aen de Prins van Oranje en andere Heeren, in schyn, eenig genoegen te geven, soo gaf sy haer toestemming tot het houden van een plegtige byeenkomst van de Ridders van het Gulde Vlies, en van de Stadhouders der Provinciën. Het is daernae aen de Prins van Oranje, en aen de Graeven van Egmont en van Hoorn tot een misdaed gereekent, omdat sy van de Vergaedering der Generaele Staeten gesprooken hadden, ende geklaegt, dat de Conink, verleid door de raed van syn quaede dienaers, die bekommert waeren, dat haer schelmeryen daer door aen den dag komen en achterhaelt souden werden, die Vergaedering soo lang uytstelde.

Strada lib. 3.

Men

Men mag met reden daer op vraegen, 1563.
hoe het mogelyk zy, dat een Vorst het *Verantw.*
quaelyk kan nemen, of het voor een *van de*
misdaed achten, als men hem heeft ver- *Graef van*
toont ofte gebeden, dat hy, tot vorde- *Hoorn. pag.*
ring van syn eige dienst, en van het *69.*
welvaeren van syn eige Onderdaenen,
de raed en het goeddunken syner Stae-
ten wilde hooren, daer de Voorsaeten
van die Conink nogtans, wanneer sy
sig in nood bevonden, de Staeten ge-
meenelyk hebben vergaedert, om haer
goeddunken te verstaen, sonderling in
saeken van groot gewicht, en haer heil-
saeme toevlugt tot de Staeten geno-
men, waer by sy sig ook altyt wel heb-
ben gevonden. Het is ook niet sonder
reden, dat Comines sulke Staetsdienaers
bestraft, die de Vergaedering van de
Staeten aen de Vorsten ontraeden. Die *Byeen-*
Vergaedering in tegenwoordigheit van *komst van*
de Gouvernante byeengekomen synde, *de Ridders*
bragt sy geen andere saeken voor, als *van het*
de verseekering der grensen, tegen de *Gulde*
bewegingen en beroerten in Vrankryk, *Vlies.*
bekommert synde, dat de Gereformeer-
de aldaer somtyts gelegentheit mogten
soeken, om de een ofte de andere van
de Walsse steden te overvallen, en haer
onderdrukte Geloofsgenooten aldaer te
hulp te komen. In die aensienlyke Ver-

gae-

1563. gaedering gebeurde het, gelyk wel meer geschiet, dat de Nederlandse Heeren malkander lustig onthaelden, en haer tyd meer met maeltyden, met drinken en vrolykheden, doorbragten, als met beraetslaeging over de voorstelling van de Gouvernante: ook was dat haer oogmerk niet, en daer waeren 'er misschien, die wel mogten sien, dat de Gereformeerde van Vrankryk haer bystand aen die van de Nederlanden quaemen bieden. De Graef van Egmont had, by die gelegentheit, een aensienlyk Steekspel voor syn huys tot Brussel doen aenstellen, daer men te voet en te paerd, en met allerley geweer en oeffeningen, op de baen quam, diergelyke men in lang niet had gesien, en daer een groote toevloet van menschen nae toe quam, om het te sien. Onder de maeltyden en vrolykheden, onder het drinken van de wyn, en het omgaen van de glaesen, sprak men van de bekommerlyke staet van 't Land, van de quaede Regeering der gene, die het bewind van saeken hadden, men had de Cardinael daer mede voornaementlyk in 't oog, en hy was het voorwerp van haer misnoegen en van den gemeenen haet. De Prins van Oranje was wel de voornaemste, die ope taefel hielt, en die gelegentheit en vermogen had, om soo

Goudhoe-ven Chron. 2. D. p. 34.

wel

wel de groote als gemeene Edellieden en 1563.
Regenten te onthaelen, dog onder de vermaeken van de maeltyt, en onder het drinken was hy niet gewoon ſig ſelven te vergeten ofte te misgaen, hy had ſyn voornemens altyd in 't oog, en hy betragte wel ernſtig, het gene hy te doen had, en verre van ſig daer door te laeten miſleiden, gebruykte hy de gemeenſaemheit van de taefel, en de vrolykheit van de wyn, om de harten van de menſchen te winnen, en haer te overreeden, om alles toe te brengen, wat tot ſyn oogmerk kon dienen. Hy vertoonde onder de hand, dat de Vryheit in gevaer was, en dat het groot vermogen van de Cardinael daer toe ſtrekte, om deſelve aen de Nederlanders te benemen; dat ſyn geſag en hoogmoet voor vrye en edelmoedige menſchen langer ondraeglyk was geworden.

Ondertuſſen droeg men ſorg, dat de Gemeinte onderricht wiert van het groot misnoegen van de Heeren tegen den Cardinael, men maekte hem op allerhande wyſe verdagt en haetelyk, men verſpreide ſchimpſchriften onder het Volk, daer ſyn eer en goede naem op het gevoelykſte wiert geſchonden; ſyn hoogmoet, ſtaetſugt, oploopentheit, gierigheit, en

De Cardinael word op het haetelykſte ten toon geſtelt.

Burgundus lib. 1. Hiſtor. Belg. p. 51.

wel

1563. wel byſonder ſyn geilheilt en ontuchtigheit, wierden niet vergeten, en het gene voor hem het naedeeligſte was, het was bekent, dat hy aen die ondeugden ſchuldig wiert gehouden. Om hem de Gemeinte op het lyf te jaegen, had men ook onder de hand verſpreit, dat hy de Conink geraeden ſoude hebben, om by den Paus abſolutie ofte ontſlaeging te verſoeken van den eed, die hy in den beginne van ſyn Regeering aen de Staeten had gedaen, opdat hy van alle verbintenis dien aengaende ontheven ſynde, de Voorrechten ſoude konnen te niet doen, en de Vryheit beſnoeyen, om de Nederlanders aldus onder ſyn onbepaelde heerſchappy te brengen. Dat naergeven kan wel gegront ſyn geweeſt, en het geheele gedrag van de Cardinael geeft aenleiding om het te konnen gelooven.

De Cardinael geliet ſig, als of hy ſig aen alle die geruchten niet eens en ſtoorde, en als of hy ſig aen de kuyperyen van de Edellieden, en van de Gemeinte niet eens en bekreunde: in alle die wederwaerdigheden toonde hy uyterlyk een goed gelaet, en liet de moed niet ſacken: hy ſpotte in tegendeel met de Nederlandſe Edellieden, en verweet haer, dat ſy niet anders en deden, als

haer

haer goederen met een pragtige Hof- 1563.
houding, en onnutte overdaet in eten en drinken te verquisten, en sig daer door onbequaem maekten tot den dienst van de Conink, dat sy selfs nog lust nog bequaemheit tot de saeken van de Regeering hebbende, op andere getrouwe dienaers van de Conink nydig waeren, en deselve in haer pligt sogten tegen te gaen. Hy ontsag sig niet van opentlyk te laeten blyken, dat hem meer aen de gunst van de Vorst, als aen haer aller haet ofte vrientschap gelegen was, dat hy door het Coninklyk gesag beschut werdende, sig aen alle haer kuyperyen en tegenstrevingen niet eens en stoorde, en dat hy haer ook niet en vreesde. Maer op het laest, deed men nog onder de menschen uytstroyen, dat de Cardinael eenige schelmen heimelyk hadde opgemaekt en omgekogt, om de voornaemste en aensienlykste Nederlandse Heeren te doen vermoorden, waer door een groote naedenken en gemor onder het Volk wiert veroorsaekt: men sprak van de Cardinael niet alleen als van een openbaere Vyand der Nederlanden, maer als van de grootste guyt en schelm, die 'er gevonden kon werden, weerdig dat hy door de Gemeinte wiert gesteenigt. De

Prins

1563. Prins van Oranje nam die gelegentheit waer, en geliet ſig, als of hy bang was, van door de Cardinael overvallen te worden; en derhalven trachte hy eenige van de voornaemſte Heeren te overreeden, om ſig te ſaemen by een verbond tegen de Cardinael te verſterken. Sommige waeren daer toe gereed, andere konden ſig in tegendeel daer toe niet laeten bewegen. Die ſig in dat verbond begaeven, waeren, de Prins van Oranje, de Graeven van Egmont, van Hoorn, van Hoochſtraeten, de Markgraef van Bergen op den Zoom, de Heer van Brederode, en de Baron van Montigny: de voornaemſte die weigerig waeren in dat verbond te treden, waeren de Hertog van Aerſchot, de Marquis de Renti, en de Graef van Barlaymont. De verbonde Heeren deden veel moeite, om den laeſten te winnen, door bemiddeling van de Treſorier Schetz, hem aenbiedende om hem tot haer vriendſchap in te laeten, indien hy maer beloven wilde, dat hy, benevens haer de Vryheit deſer Landen tegen de Inquiſitie ſoude helpen handhaeven, ende eenige andere ſaeken meer, daer ſy te voren met hem wel van geſprooken hadden, bevorderen, dog daer viel met hem niet te doen, hy was te veel aen de Cardi-

Verbintenis van de Prins met eenige Edele tegen de Cardinael.

Viglius grondig Bericht.

dinael Granvelle verknogt. De Conings- 1563.
gesinde maekten veel gerucht van dat verbond, en sogten het aen de verbonde Heeren voor een groote misdaed toe te reekenen, als of sy een saemensweering tegen den dienst van den Conink hadden aengegaen: dog de partydigste selfs hebben moeten bekennen, dat het niet anders is geweest, als een onderlinge vriendschap, en mondelinge belofte, van malkanderen tegen de Cardinael by te staen, en hem gesaementlyk te helpen tegengaen: sy oordeelden, dat het haer, behoudens den dienst des Coninks, geoorlooft was, om de Cardinael te haeten. De Advocaet Fiscael, die daernae tegen de Prins van Oranje, en tegen de Graef van Egmont en van Hoorn gebruykt is geweest, heeft niet naegelaeten daer ondersoek nae te doen, dog hy heeft moeten bekennen, dat hy niet wesentlyks daer van heeft konnen ontdecken; en dat die verbintenis niet tegen de Conink was aengegaen, maer dat de Cardinael alleen het voorwerp daer van was geweest.

Burgundus lib. 1. p. 53. Van der Haer lib. 1. cap. 23. Bentivoglio Nederl. Hist. 1. B. p. 23.

De Cardinael op de gunst van de Conink steunende, en gerust synde op het groot vertrouwen, dat die Vorst op hem stelde, kon door alle die bewegingen en kuyperyen niet neergeslaegen ofte ver-

1563. baest gemaekt worden, dog het gebeurde, dat hy by toeval, en sonder dat iemant daer toe gedagten had, aen de bespotting van de Gemeinte wiert bloot gestelt, waer door hy soo wiert geraekt, dat hy de moet liet vallen, en besloot te wyken. Die in den haet van het Volk syn, konnen dikwyls haer gesag wel staende houden, soo lang sy geacht en ontsien worden, maer soo drae sy haer achtbaerheit verliesen, en in verachting by het Volk komen, is het doorgaens met haer vermogen en gesag gedaen. Het gebeurde, dat Gasper Schetz, Heer van Grobbendonk, Tresorier van Brabant, eenige voornaeme Heeren ter maeltyt onthaelde, en onder deselve waeren de Graef van Egmont, de Markgraef van Bergen op den Zoom, de Baron van Montigny, en andere meer. Onder de vrolykheit van de maeltyt wierd 'er gepraet over de groote kosten, die de Nederlandse Heeren, ontrent de livreykleederen van haer knegts, maekten: dat men die onnutte kosten wel kon spaeren, en doen gelyk de Duytsche Heeren, welker knegts het geheele jaer door gesien wierden in een effen wollen laekens kleed, maer alleen op de mouwen geboort: dat men die penningen beter souw besteden aen het houden van paerden,

den, die men ten oorlog kon gebruyken. Dit wiert, soo het scheen, maer by geval, en sonder eenig ander oogmerk op de baen gebragt, daer waeren 'er, die het goedkeurden; en seiden, men behoorde alhier ook alsoo te doen; men ging voort, en men deed een voorslag, om alle de knegts op een en deselve eenvoudige wyse te kleeden, en of het niet dienstig was, dat sy de andere Edellieden daer in voor souden gaen: men voegde daer by, als sy het gesaementlyk alsoo deden, dat men dan niemant in 't bysonder daer over van gierigheit ofte te groote suynigheit verdagt soude maeken. Dit behaegde haer alle bysonder wel, en een ander deed daer by, dat de knegts, soo eenvoudig gekleet synde, echter een teiken behoorden te hebben, waer aen sy onderscheiden, en gekent konden werden. Men vond goed, onder haer te loten, wie de kleederen soude bestellen, en het viel de Graef van Egmont te beurt. Hy belaste, dat men de kleederen van swart wolle laeken soude maeken, met een zyde boordsel op de mouwen en op de leybanden, daer eenige Sotskappen met verscheide verwen op geborduert stonden. De kleermaekers van Brussel moesten aenstonts met alle magt aen 't werk, en haer winkels hin-

1563.

Livrei van de Edele.
Strada lib. 4.
Burgundus lib. 1.
Van der Haer lib. 1. *cap.* 24.

1563. gen vol van ſulke kleederen voor de knegts. Alles gereed ſynde, quaemen alle de knegts van de meeſte Nederlandſe Heeren te gelyk in een en deſelve kleeding voor den dag, men ſouw geſeid hebben, dat ſy alle in den rouw waeren: die nieuwigheit verwekte een nieuwsgierigheit in de Gemeinte, en men wilde weten, wat die Heeren daer mede voorhadden; het teiken van de Sotskappen liep voornaementlyk in 't oog, en gaf aenleiding tot veel praet. Miſſchien dat het voorbedagtelyk wiert uytgeſtroyt, of dat de een of de andere ſpotter daer toe aenleiding gaf, men maekte haeſt een toepaſſing van die livrey, en men ſeide, dat de Sotskap verbeelde de Monnikskap van de Cardinael, en dat de eenpaerige kleeding de verbintenis van de Heeren tegen den Cardinael te kennen gaf. Hoe dat het zy, de Gemeinte was daer mede ſoo ingenomen, en had ſulken behaegen en die uytlegging, dat men de geheele Stad door niet anders deed, als op verſcheide wyſen de ſpot met de Cardinael te dryven, en hem op de verachtelykſte wyſe te beſchimpen. De Gouvernante was daer aen ſeer gevoelig, te meer, om dat ſy achte, dat de Roomſſe Godsdienſt in de perſoon van de Cardinael wiert geſchonden en ſmaetheit aengedaen: ſy ont-

De Cardinael word beſpot.

ontboot de Graef van Egmont, berispte 1563.
hem, en vertoonde, dat sulke manier van doen een ligtveerdigheit was, die eer losse jongelieden, als achtbaere mannen paste. De Graef ontschuldigde sig soo veel hy kon, en antwoorde, dat het by geval was toegekomen, en dat het met sulken voornemen niet en was gescheit, om aen de Cardinael ofte iemant anders eenig leed te doen. Dog de Gouvernante begeerde, dat men de Livrey soude intrecken, en die aenstoot wegnemen: ondertussen waeren soo veel kleederen reets gemaekt, dat het niet wel doenlyk was; en om de Edellieden sulke vergeesse onkosten te vergen was ook niet raedsaem. De Gouvernante vergenoegde sig eindeling daer mede, dat de kleederen souden blyven, maer dat het aenstootelyk borduersel van de Sotskap daer van weg genomen soude werden, en iets anders in de plaets gestelt. Dat geschiede, en de Graef van Egmont ordineerde een bondel met pylen, het sinnebeeld van de Eendragt: dog gelyk de Sotskap spotterny en boertige aenmerkingen had veroorsaekt, soo wierden 'er nu ernstige aenmerkingen over de bondel met pylen gemaekt, als of men het Verbond der Edele, tot voorstand van de Vryheit, tegen den Cardinael en syn aen-

1563. hangers daer mede te kennen gaf. De Graef ontkende dat, en verschoonde sig hier mede, dat de bondel pylen de eendragt der Edele tot des Coninks dienst beteikende.

Hy laet de moed sacken.

De Cardinael, die met de grootste trotsheit en verachting alle die kuyperyen en de Verbintenis van de Edele hadde aengesien, en steets getoont, dat hy sig weinig aen al haer gewoel, en misnoegen liet gelegen wesen, kon het tegen de schimp van de Sotskap niet uythouden, hy was daer aen soo gevoelig, en wiert daer door soodaenig neerslagtig, dat hy sig seer verbaest en ontroert nae Mechelen begaf, en sig van die tyd aen met de saeken van 't Gemeen niet meer en bemoeyde, sulks de Prins van Oranje en andere Nederlandse Heeren, by syn afwesen, sig wederom in den Raed lieten vinden, en haer genegentheit betoonden, om de saeken van 't Gemeen en den dienst des Coninks te helpen vorden, en betragten.

Aldus siet men, hoe dat hoogmoedige en weerbarstige menschen, die dikwyls meer door tegenstand verhard worden, en sig niet ontsien tegen alle moeyelykheden en gevaeren te wederstreven, door bespotting werden neergeslaegen, en hoe dat haer hoogmoed door

ver-

verachting aen 't vallen komt. Mitsgaedert, hoe dat de grootste saeken van de Weereld somtyts door kleinigheden en toevalligheden, daer men het in 't minste niet van soude hebben verwagt, bewogen worden, en een omkeering krygen. Voor het laest, deed hy nog veel pogingen, om sig met de Prins van Oranje te versoenen, op dat hy in het Land en in syn vorige staet mogt blyven: hy verviel tot die kleinmoedigheit, dat hy de Prins en de Graef van Egmont niet alleen tot versoening liet aensoeken, maer hy verootmoedigde sig ook soodaenig, dat hy aenbieding deed, van haer in alles te gemoet te sullen komen, bereid synde, om op syn knyen te vallen, ende om vergiffenis te bidden, ingevalle hy iets tegen haer misdaen mogt hebben. Dog te vergeefs, die Heeren wilden nog en konden sig op syn beloften en versoening niet betrouwen. 1563. *Reid.* 1. B.

De Cardinael bespeurende, dat hy voortaen syn achtbaerheit en gesag niet meer in de Nederlanden soude konnen staende houden, dat hy nu niet alleen in den haet, maer ook in verachting was geraekt, en dat hy sig aldus buyten staet bevond, om eenige dienst met vrugt te konnen doen, vond het eindeling ge- De Cardinael ontslaet sig van de Regeering.

1563. raeden, om selfs syn ontslag aen de Conink te versoeken, en daer toe met ernst aen te houden. Men meint ook, dat de Gouvernante, alsoo wel als de Nederlantse Heeren, hem moede was, en syn heerschsugtige aert niet langer kon verdraegen: sy waerschouwde de Conink, dat het verblyf van de Cardinael in de Nederlanden met syn dienst niet en kon bestaen, en dat de Conink best soude doen, van hem ten eersten t' huys te roepen. Eindeling quam Armenteros uyt Spanjen wederom, en bragt een last voor de Cardinael, om uyt de Nederlanden te vertrecken. Als dat ruchtbaer wiert, soo sag men wel haest, hoe syn aenhangers, die gewoon waeren hem op te wagten, en haer Hof by hem te maecken, sig nu van hem afkeerden, en hoe dat een iegelyk hem de rug toekeerde. Gehaet, bespot, veracht en verlaeten synde, maeckte hy sig aenstonts gereed, om uyt het Land te vertrecken, toonende echter een goed gelaet, en gelyk de menschen gemeenelyk doen, wanneer het geluk haer begint te verlaeten, soo betuygde hy, dat hy een weersin had in de weereldse grootheit, dat hy nu niet anders als nae rust haekte, en van voornemen was, om buyten alle beslommering van de weereldse saecken in stil-

heit

heit te gaen leven; daer hy nogtans de 1564.
minste gedagten niet toe had. Hy vertrekt uyt het Land. Hy vertwagte syn Broeder, de Heer van Chantenay, die als Ambassadeur van de Conink aen 't Hof van Vrankryk had geweest, en sy vertrocken te saemen naer het Graefschap Bourguognen, op voorwendsel van haer oude Moeder te gaen sien, en op haer huyslyke saeken ordre te stellen. Den 10. Maert 1564. Dog hy bleef daer niet lang, en hy wiert haest door de Conink nae Spanjen ontboden, en aldaer met groote eer ontfangen, tot bewys, dat het gene hy in de Nederlanden had verricht, de Conink aengenaem was geweest. En tot belooning van syn goede diensten wiert hy in Spanjen tot een Lid van de Raed van Staete aengestelt, en in verscheide gewichtige Bedieningen gebruykt: by syn afwesen hadde hy meer gelegentheit om de Nederlanders quaed te doen, als hy oyt by syn aenwesen kon doen. In groot aensien, en vertrouwen by de Conink wesende, heeft hy gelegentheit gehad, om de Conink verders van de Nederlanders te vervreemden en afkeerig te maeken, en om hem tot die harde middelen, die hy onder 't beleyd van den Hertog van Alba heeft gebruykt, te doen besluyten, waer door hy syn wraek en boosheit aen de Neder-

1564. landse Heeren, die syn tegenstrevers waeren geweest, heeft doen gevoelen, sulks haer de partyschap tegen de Cardinael daer nae seer dier heeft komen te staen. Hy is buyten twyffel een voornaem werktuyg geweest, om de Nederlanden soo jammerlyk in alle die rampen en ellenden te storten, daer deselve soo lang aen onderhevig syn geweest: laet ons derhalven die Geestelyke Staetsdienaer eens wat naeder gaen beschouwen.

Afbeelding van de Cardinael. *Thuanus Lib.* 84. *Histor. Bentivoglio Nederl. Hist.* 1. B. *p.* 19. *Meteren* 2. B. *Histoire du Duc d'Albe tome* 2. *p.* 155. *Strada.*

Antony Perenot, eerst Bisschop van Atrecht, en daer nae Aertsbisschop van Mechelen, en Metropolitaen van de Nederlandse Bisdommen, vervolgens Cardinael met de naem van Granvelle, en eerste Staetsdienaer van de Conink in de Nederlanden, was geboren tot Besançon in 't Graefschap van Bourguognen. Syn Vaeder was genaemd Nicolaes Perenot, Heer van Granvelle, dog van een laege geboorte, en soo men meint, de soon van een smid: hy was eerst Clercq, en daer nae Procureur voor het Parlement van Dole, en wiert door de Cancelier van Bourguognen aen Vrouw Margariet, Douariere van Savoyen, en Gouvernante van de Nederlanden, gunstig aenbevolen, van waer hy in dienst van de Keyser geraekte, die hem, in aenmerking van syn groote bequaemheit, ver-

vol-

volgens tot ſyn Cancelier, in plaetſe 1564.
van Gattinara, heeft verheven. De Soon,
Antony Perenot, was nog jong ſynde
de opvolger van ſyn Vaeder in dat gewichtig
Ampt, en als hy nog maer
vier en twintig jaeren out was, wiert
hy tot Biſſchop van Atrecht verheven,
en vervolgens is hy, ſoo door Keyſer
Caerel V. als wel meeſt door Conink Philip
II. in verſcheide ſaeken van gewicht
en in hooge Ampten, ſoo in de Nederlanden,
als in Spanjen, het Hof van
Romen, en Napels, daer hy ook Onder-Conink
is geweeſt, gebruykt geworden.
Hy was, buyten tegenſpreeken, een man
van groot verſtand en bequaemheit,
doordrongen in ſaeken van ſtaetkunde
en van Regeering, niet van de waere
Staetkunde, die benevens den dienſt van
de Vorſt, ook tot ſyn voorwerp heeft
de Vryheit en het welvaeren van het
Volk, want die heeft hy noyt gekent,
maer van ſulke Staetkunde, als 'er doorgaens
aen de Hoven in gebruyk is, die
alles tot de grootheit, vermogen en geſag
van de Vorſt toebrengt, en die de
Vorſt alleen tot haer voorwerp heeft,
ſonder op het welweſen van het Volk
te letten: hy was een groot ſtaetkundige
nae de leere van Machiavel, die
daer toe gericht is, om de Vorſten tot
vol-

1564. volslaege Tyrannen, en de Onderdaenen tot ongeluckige slaeven te maeken. Voorts was hy in verscheide taelen ervaeren, van een groote geleertheit, en bysonder welspreekende. Hy was een groot en yverig voorstander der Coninklyke oppermacht, onder de naem van een volkome gehoorsaemheit, en een streng vervolger van de soo genaemde Ketters: hy was een kloek en behendig man, listig in alle syn handelingen, sulks men geen de minste staet op syn woord kon maeken; en hy hadde een geduerige toeleg, en bestede alle syn bequaemheit om het geheele bewind en gesag van de Regeering aen sig te trecken, en de Nederlandse Heeren van hem alleen te doen afhangen. Hy had die behandeling, dat hy alle saeken, daer hy eenige belang ofte insigt in had, alleen in den Raed voortbragt, wanneer hy sag, dat verscheide Leden op hem niet wel gesint synde, afwesig waeren: ende als hy het niet te boven kon komen, om iets nae syn sin te doen besluyten, seide hy, dat men daer over aen de Conink behoorde te schryven, en dan was hy wel verseekert, dat 'er een bevel van de Conink soude komen, met syn oogmerk overeenkomende. Hy besnoeyde het gesag van den Raed

Verantw. van de Prins van Oranje, by Bor 1. St. in 't byvoegsel pag. 4.

van

van Staete soo veel hy kon, en tegen 1564.
het oud gebruyk onder de Vorsten uyt het Huys van Bourguogne, maekte hy, dat die Raed niet en mogt begeven de groote Ampten, als de Gouvernementen, de Presidents en Raets Ampten, de Bisdommen, Abdyen, en wat dies meer is, en dat alles in Spanjen gedaen moest werden, daer hy het grootste gesag had, en daer alles nae syn sin, en op syn aenprysing wiert begeven: sulks de Nederlandse Heeren en Leden van de Raed van Staete geen gelegentheit hadden, om iemant van haer vrienden en bekende eenige dienst ofte vordering te konnen toebrengen; waer door de Cardinael alle de eer en luyster van de Regeering alleen nae sig trok, en voor de Nederlandse Heeren niet anders als een schaduwe van de Regeering overliet. Hy was ten uytersten staetsuchtig, verwaend, hoogmoedig en barsch, die vermaek nam, om een uyterlyke vertooning van syn gesag te maeken, om de Nederlandse Heeren voor hem te doen buygen, ofte om haer te vernederen, en om alle de gene, die hem dorsten tegenstreven, met de uyterste verachting en onweerdigheit te handelen. Voor het overige, konnen wy hem niet beter verbeelden, als met de eyge woorden
van

1564. van een ander staetkundig Cardinael; die hem seer wel heeft getroffen op de Bentivoglio. naervolgende wyse. *Dese Antonius* (Perenot, Cardinael Granvelle) *hadde in de school van syn Vaeder, en in de geheimenissen van de Vorst, eer de kunst van een onbepaelde, dan van een bepaelde bestiering geleert, hy kon sig in Nederland niet maetigen in 't gesag, dat de Coninklyke yver aen hem gaf. Hy verwaend van natuer en oploopent synde, en van een geest gedreven, die dikwyls meer nae 't ongewyde als nae 't gewyde geleek, wilde liever syn magt by den Conink ten toon stellen, dan deselve verbergen, en schiep vermaek om selfs in twist en nyd, en eer op een verwaende, dan op een besaedigde wyse boven andere uyt te munten.*

Indien Conink Philip II. voorbedagtelyk in alle syn Ryken en Landen gesogt had naer een man, die bekwaem was om de Nederlanders te tergen, om een misnoegen en haet tegen de Regeering te verwecken, en om een beweging en beroerte in een Land te veroorsaeken, kon hy geen beter nog dienstiger tot dat oogmerk hebben gevonden, dan de Cardinael Granvelle; dewyle hy alle de vereyschte hoedaenigheden daer toe bezat. Als men aenmerkt

merkt, hoe dat hy een man van een 1564.
geringe geboorte was, die nieuwlyks door de gunst van de Vorst, gelyk als uyt het stof was opgetrocken, hoe dat hy syn vermogen en de gunst van de Vorst misbruykte, om over andere te heerschen, en syn staetsugt en hoogmoed geen paelen kon stellen, met wat voor verachting hy de Nederlandse Groote en Edellieden behandelde, soo sal men ligt konnen begrypen, dat de Nederlandse Heeren, die uyt hooge en voornaeme geslagten waeren gesproten, en daer hy niet in 't minst by was te vergelyken, te veel edelmoedigheid gehad hebben, om sig voor hem te buygen en te vernederen, en toe te staen, dat een hoogmoedige vreemdeling over haer soude heerschen. Een groot voorstander van de onbepaelde magt van de Vorst synde, moest hy noodsaekelyk niet alleen de Edele, maer ook alle getrouwe Regeerders van het Land tegen hem hebben. Als een Kerkelyke, die de Inquisitie tragte in te voeren, en de Placcaeten tegen de soo genaemde Ketters ter uytvoering te stellen, moest hy soo wel de Gemeinte, als de Edele en Regeerders tegen hem doen opstaen.

Het is wel te vermoeden, dat Conink Philip II. van voornemen synde, om de

1564. de Nederlanden onder syn onbepaelde heerschappy te brengen, de Cardinael Granvelle daer toe, als het bequaemste werktuyg, heeft verkoren: hy had verstand om de saecken tot het oogmerk van de Conink te konnen schicken, stoutheit om deselve uyt te voeren, en hoogmoed om de Nederlandse Groote Heeren, daer men de voornaemste tegenstand van verwagte, te vernederen, en haer onder de slaverny te doen buygen.

HET

HET LEVEN VAN WILLEM DE I. PRINS VAN ORANJE &c.

VIERDE BOEK.

INHOUD.

Blydschap over het vertrek van de Cardinael. De Prins en andere Heeren komen wederom ten Hove. De Prins soekt syn Hof by de Conink te maeken. Groote neerstigheit en yver der Nederlandse Heeren ten dienst van 't Gemeen. Die door de Cardinaelsgesinde wort tegengegaen. Voornemen van de Prins, om de vryheit van Godsdienst met kragt voor te staen. De Inquisitie komt in verachting. Cassander en Balduinus worden ontboden. De Conink beveelt, dat de besluyten van het Concilie van Trenten ingevoert werden. De Graef van Egmont wort na Spanjen gesonden. Viglius tracht het te beletten. Vrymoedige tael van de Prins in den Raed. Viglius word daer over ontstelt en krygt een beroerte. Caracter van de President Viglius. Reis van de

Graef van Egmont nae Spanjen. De Conink soekt hem te winnen, en van de vriendschap van de Prins af te trecken. Send hem met goede woorden en ydele hoop wederom: waer van hy op syn wederkomst in 't breede verslag doet. Dog de Conink beveelt daer nae het tegendeel. Groote spyt van de Graef van Egmont over de dubbelhartigheit des Coninks. Byeenkomst van de Ridders van het Gulde Vlies. Redenvoering van de President Viglius. Die daer over wort bespot. Besluyt en uytspraek van negen Scheitsmannen over de saeken van de Godsdienst, dat aen geen van beide partyen voldoet. De Conink is daer over gestoort, en send tegenstrydige bevelen. Groote verlegentheit deswegen in de Raed van Staete. Men besluyt dat bevel nae te komen. De Prins schryft syn bedenking daer tegen aen de Gouvernante, Groot misnoegen van de Gemeinte. De Gouvernante wort verlegen, en ontbied de Stadhouders ten Hove. Geschriften tegen de Inquisitie. Verbond der Edele. Brederode onthaelt de Verbonde Edele in 't Huys van Cuylenburg. Groote blydschap over het antwoort door de Gouvernante aen de Edele gegeven. Men spreekt en handelt in 't openbaer over de saeken van de Godsdienst. de Gouvernante tracht sig daer te-

tegen te stellen. De Prins wort door die van Antwerpen versogt om in haer stad te willen komen, en vervolgens aldaer ingehaelt. De Verbonde Edele komen tot S. Truyen by een. Onderhandeling van de Prins met deselve. Beeldstorming. De Prins wort andermael naer Antwerpen gesonden. Hy komt in Holland en tot Utrecht. De Heer van Brederode versterkt Vianen. De Gouvernante begint sig te waepenen. Verslaegentheit van de Prins en van de Edele. De Prins is van voornemen om uyt het Land te vertrecken. Byeenkomst tot Dendermonde. De Prins tracht sig door den Heer van Tholouse meester te maeken van Walcheren. Gevaerlyke beroerte tot Antwerpen, die door de Prins met gevaer wort gestilt. Geschrift van de Prins over de bekommerlyke staet van 't Land. De Conink vleid de Prins om hem te verstricken. De Gouvernante vordert een nieuwen eed. De Prins weigert den eed te doen. Byeenkomst met de Graef van Egmont tot Willebroek. De Prins neemt syn afscheid van de Gouvernante en vertrekt uyt het Land. De Heer van Brederode en andere Heeren vertrecken mede. Caracter van den Heer van Brederode. De Hertog van Alba komt gewaepent in 't

Land. De Gouvernante vertrekt. Caracter van Margariet van Oostenryk, Hertogin van Parma, Gouvernante der Nederlanden.

1564. Blydschap over het vertrek van de Cardinael. *Grondig Bericht van de Nederl. Oproer.*

DE Cardinael uyt het Land vertrocken synde, waeren syn benyders soo verblyd, seide de President Viglius, gelyk de schoolkinders over het afwesen van haer meester. Men kan wel denken, dat de Prins van Oranje en andere Nederlandse Heeren, die sig met soo veel hevigheit tegen den Cardinael hadden gekant, en alles hadden gedaen, wat sy konden bedenken, om hem het Land te doen ruymen, over syn vertrek seer verheugt waeren, hoopende door syn afwesen meer deel en aensien in de Regeering te verkrygen. De Gouvernante selfs was over syn vertrek niet te onvrede, sy liet sig voorstaen, dat sy ook van het jok ontslaegen was, want hy heerschte soo wel over haer, als over alle de andere, en sy mogt niet doen, sonder syn voorgaende goeddunken en toestemming. Sy verklaerde opentlyk, en bekende, dat sy in weinige maenden, naer het vertrek van den Cardinael, meer van des Lands saeken had verstaen, dan binnen alle de tyd, dat de Cardinael by haer geweest had.

Burgundus lib. 2. in princ. Viglius Grondig Bericht.

Verantw. van de Prins van Oranje, by Bor 1. St. in 't byvoegsel pag. 5.

had. De blydschap was ten Hove soo wel, als onder de Edele en Gemeinte, algemeen, de menschen lieten sig voorstaen, dat het Land eindelyk vry geworden was, van de gene die het trachte te onderdrucken, dat de Gouvernante in haer gesag, en de Raed van Staete in haer achting en waerdigheit was herstelt: men seide, dat de Nederlanders geen wreeder vyand als de Cardinael oyt gehad hadden, dat hy een boosaerdig verklicker van de Edele was geweest, en dat hy haer gedrag ten ergsten aen de Conink overdroeg. Dat hy syn hoogmoed en verwaentheit nu elders kon gaen brengen, daer syn laege afkomst niet bekent was.

1564. Verantw des Graefs van Hoorn by Bor 1. St. in't Byvoegsel pag. 60. Bentivoglio Nederl. Hist. 2. B.

De Prins van Oranje en andere voornaeme Heeren, Leden van de Raed van Staete, quaemen op versoek van de Gouvernante, wederom ten Hove, en verschenen neerstig in den Raed, sy quaemen de Hertogin, met een groot gevolg en met alle gedienstigheit opwachten, sulks haer Hof veel aensienelyker als te voren was geworden, sy sogten haer gunst en voorspraek by de Conink, en lieten geen gelegentheit voorbygaen om haer in te nemen, en op haer syde te krygen, op dat sy geen reden soude hebben, om sig over het vertrek van de Car-

De Prins en andere Heeren komen wederom ten Hove. *Burgundus lib. 2. Strada lib. 4. Bentivoglio Nederl. Hist. 2. B. Van der Haer lib. 1. cap. 26.*

1564. dinael te bedroeven. Sy lieten ook niet nae van haer te doen sien, dat sy door haer hulp gelyk als in vryheit was herstelt, en dat sy lang genoeg onder sulk een hoogmoedig meester hadde moeten staen.

De Prins soekt syn Hof by de Conink te maeken.

Naer het vertrek van de Cardinael sogt de Prins van Oranje wederom syn Hof aen de Conink te maeken, en het is wel te vermoeden, indien de Conink maer eenige voorsigtigheit had gebruykt, en hy had syn werk wat gemaekt van de Prins te winnen, van het Land door de Inboorlingen te laeten regeeren, en de hardigheit van de Placcaeten en geloofsdwang eenigsints te maetigen, dat het noyt tot het uyterste soude syn gekomen, want de Prins en andere Nederlandse Heeren hadden in die tyd nog de minste gedagten niet, om sig tegen de Conink te stellen, ofte van hem af te vallen. De Prins schreef een brief aen de Conink, waer in hy betuygde, dat hy, als een goed en getrouw dienaer en Leenman, de voetstappen van syn Voorouders, tot des Coninks dienst, soude volgen, versoekende, dat de Conink alle quaed vermoeden tegen hem wilde laeten vaeren. Verders bad hy, dat de Conink door syn Gesant in Vrankryk de saeken van syn Prinsdom Oranje met

Hooft 2. B.

met ernst wilde laeten voorstaen, 't welk, 1564.
hy seide, in gevaer was van verloren te gaen, om dat hy het by 't oude en H. Roomsch Geloof tragte te houden. De Conink antwoorde hem op een heusche wyse, dat hy soo ligtvaerdig niet en was, om tegen menschen van syn staet eenig mistrouwen op te vatten. Voorts dat hy syn Gesant belast had, om de saeken van het Prinsdom Oranje te bevorderen.

Groote neerstigheit en yver van de Nederlandse Heeren.

De eerste en voornaemste sorg van de Prins van Oranje, en van de andere Heeren van den Raed van Staete, was, sig in allen deele soodaenig te gedraegen, dat de Conink geen reden mogt hebben, om sig over het vertrek van de Cardinael te beklaegen, ofte haer te verdenken, dat sy sig uyt haet ofte eygenbaet tegen hem hadden gestelt. Alle saeken wierden met de grootste getrouwheit, voorsigtigheit en yver behandelt, de Heeren waeren dikwyls tot laet in de nagt met de saeken van 't Gemeen besig, sy leefden in een goed verstand en onderling vertrouwen met malkander; daer was ook een goede overeenkomst van de Raed van Staete met de geheime Raed en die van de Financiën. De President Viglius, en de Graef van Barlaymont waeren haer alleen in de weg, sy kon-

1564. den haer met geen goede oogen aenſien; ſy noemden haer de Cardinaliſten, en waeren bekommert, dat de raed van de Cardinael door haer nog veel invloed op de ſaeken van de Nederlanden mogt hebben, daer ſy geen groot ongelyk in hadden, en die bekommering baerde dikwyls nog al eenige naedenking en mistrouwen. Het was ook waer, dat de Cardinael die twee, als ſyn grootſte gunſtelingen, in een hoog gevoelen van voorſigtigheit en getrouwheit by den Conink, en by de Spaenſſe Raed had gebragt, en het bleek ook wel haeſt, dat ſy alles overſchreven, dat ſy het geheim vertrouwen van het Hof hadden, en dat de Gouvernante ſig op haer wel het meeſt quam te verlaeten.

Viglius grondig Bericht. Burgundus. Men wil, dat die getrouwe yver van de Prins van Oranje, en van de andere Heeren van de Raed van Staete, tot dienſt van 't Gemeen, niet lang en duerde, dat ſy haeſt daer in begonnen te verflauwen, en in tegendeel over te gaen tot alle onordentelykheden, en tot een volſlaege quaede Regeering. Dog alſoo de Schryvers, die het melden, ſeer partydig voorkomen, ſoo kan men ſig op haer verhael niet veilig verlaeten. Wy ſullen het derhalven alhier voorſtellen, ſoo als wy het by deſelve vin-

vinden, en voorts aen het omsichtig oordeel van den Leser overlaeten, wat van de waerheit van die saek mag wesen. 1564.

De Nederlandse Heeren leefden seer prachtig, en maekten groote onkosten, verre boven haer staet en vermogen, en wel bysonder verquisten sy veel geld met kostelyke maeltyden, en met het onthael van alle vreemdelingen van aensien, van de Gesanten der naebuerige volkeren, afgesonde van de Provinciën en steden, en andere aensienlyke Heeren meer, die ten Hove iets te doen hadden; welke levenswyse sy te voren aen het Hof van de Keyser hadden geleert. De Prins van Oranje was boven andere daer in uytmuntende. Die pracht was in den beginne aen de Gouvernante seer aengenaem, en verstrekte tot groot aensien en luyster van haer Hof, maer wiert haest lastig aen sulke Heeren, die de vereyschte middelen en inkomsten niet en hadden, om het uyt te houden: daer benevens was het van een quaed voorbeeld voor andere menschen van laeger staet, die sulke groote swier en geldverquisting ook in het haere wilden naevolgen, en sig mede tot pracht en overdaed begaeven. De een en d'ander dat niet lang konnende uythouden,

1564. en daer door in verlegentheit geraekende, ook te groots synde geworden om haer staet te verminderen, sogten alle onbetaemelyke middelen, om aen geld te konnen geraeken. Uyt die overdaed en prachtige levenswyse sproot gebrek van geld, en dat gebrek was de oorspronk van alle onordentelykheden in de Regeering. De Heeren van de Raed van Staete misbruykten wel haest het gesag, dat sy in den beginne, door haer getrouwe yver ten dienst van 't Gemeen, hadden verkregen. Sy bleven niet lang op de rechte weg, maer sloegen over tot de begeerlykheit van ongeoorloofde winst, om haer gebrek daer mede te vervullen: sy waeren maer bedagt, om allerwege geld te trecken, daer sy konden. Sy spanden te saemen, om alles in den Raed nae haer welbehaegen, selfs in weerwil van de Gouvernante, door te dringen, en aen malkander in alles te gemoet te komen. Van die tyd aen wierden alle Ampten en Bedieningen, soo wel Geestelyke als Weereldlyke, voor geld te koop gestelt. Alle quytscheldingen van penningen, die te voren om regtveerdige redenen by de Geheime Raed waeren afgeslaegen, wierden by de Raed van Staete toegestaen, insgelyks alle posten, die by de Raed

van

van Financie te voren in reekening waeren doorgeslaegen. De Loteryen, Abolitiën, Vrygeleybrieven, Privilegien, en wat dies meer is, waeren veel. Niets was 'er, dat voor geld niet en kon werden verkregen, en alles moest voor de gierigheit en geldsugt buygen. Om kort te gaen, dit alles wort soo breed uytgemeten, als of het geheele Land, onder de bestiering van de Nederlandse Heeren, in verwarring was gebragt, het gesag van de Overheden en wetten onder de voeten getreden, en of alles voor geld en geweld open stond. Het is seeker, dat de Nederlandse Heeren in die tyd soo prachtig en overdaedig leefden, dat sy veel meer verteerden, dan haer staet vereischte, en haer inkomsten konden lyden. Dat de pracht en overdaed van de Regenten het grootste quaed is in de Regeering van een Land, voornaementlyk in een vrye Staetsregeering, daer alles naer een evengelykheit is geschikt, daer de inkomsten maetig, en de wedden van de hooge Ampten gering syn. Sulke Regenten, die boven haer staet en vermogen leven, worden daer door genoodsaekt, om verkeerde wegen in te slaen, op dat sy sig in haer aengenome prachtige levenswyse mogen staende houden,

1564.

1564. den, en haer gebreckelykheit konnen vervullen. Wat van dat verhael zy, het is waerſchynelyk, dat het op het ergſte en haetelykſte voorgeſteld ſal weſen. Het kan wel ſyn, dat 'er in ſommige gevallen wel iets door kuypery ſal ſyn geſchiet, ofte beſloten, dat 'er ook wel het een ofte ander Lid van den Raed ſal ſyn geweeſt, die ſyn voordeel door ongeoorloofde middelen ſal hebben gedaen, dog men ſal de ſchult en 't misbedryf van een, ofte van weinige, aen de geheele Raed te laſt hebben gelegt, en die ſmet aen de andere Leden aengewreven. In tegendeel hebben de Nederlandſe Heeren voor redenen van de quaede Regeering bygebragt, dat de oorſaek, waerom de ſaeken naer het vertrek van de Cardinael op geen beter voet ſyn gebragt, is geweeſt, om dat hy nog alles in ſyn afweſen, door de Preſident Viglius en andere ſyn creatueren, regeerde, die de voetſtappen van de Cardinael, haer Hooft, vaſt bleven naevolgen, en anders niet en ſogten, dan de ſaeken te verwarren, op dat ſy het verwyt niet en ſouden hooren, dat de ſaeken door het vertrek van de Cardinael waeren gebeetert. Dat de vertrouwelingen van die Cardinael, in ſyn afweſen, met deſelve nieuwigheden wilden voortgaen, en handelen, ſoo als ſy te voren ge-

Die door de Cardinaels gefinde word tegen gegaen.

Verantw. van de Prins van Oranje p. 8.

gedaen hadden: dienvolgende, dat alle 1564.
deselve ontstaen wederquaemen, waer tegen niet mogelyk was te voorsien. Ende dat de Secrete Raed en die van de Financiën, die Barlaymont en Viglius aen 't hooft hadden, geduerig misverstand deden rysen. Dat de Nederlandse Heeren sig ondertussen seer wel quaemen te quyten, alle goede diensten nae haer vermogen doende, die van vrugt geweest konden syn, voor de hoogheit van de Conink, en het welvaeren van het Land, ten waere deselve door de Cardinaelsgesinde waeren verydelt ofte om verre gestooten. Die redenen komen seer waerschynelyk voor, en worden nog meer bevestigt door den inhoud van een brief, by de Graef van Hoorn geschreven aen syn Secretaris, die te dier tyd syn saeken by de Conink tot Madrid waernam, luydende. *De Conink gelooft nu ter tyd niemant, dan den Cardinael, den President Viglius en den Graef van Barlaimont, en andere van dien gevolge, die seer wel haer dingen doen, en het Land bedervende ons daer nae de wyt geven.* Verantw. van de Graef van Hoorn, p. 95.

Men wil ook, dat het voornemen van de Prins van Oranje sonde syn geweest, om alle saeken, ter kennis van de Geheime Raed, en van die van de Financië Viglius Grondig Bericht. Van der Haer lib. 1. cap. 26.

1564. cië staende, aen den Raed van Staete alleen te trecken: immers, dat 'er in die twee Raeden niets verhandelt soude mogen werden, als met voorgaende kennis van de Raed van Staete. Dat hy, met behulp van sommige andere Heeren nog verder gaende, een toeleg gesmeed soude hebben, om een nieuwe forme van een Republic op te rechten, die twee voorgemelte Raeden te vernietigen, en alles aen 't bewind van de Raed van Staete alleen te trecken. Dat haer oogmerk was, om nog verscheide persoonen van hun slag in de Raed van Staete te brengen, en andere wederom daer uyt te stooten. Ende hoewel daer tegen wiert vertoont, dat die Raeden, by de voorgaende Vorsten van den Lande, voorsigtiglyk waeren ingestelt, dat het hen niet toequam, sulke merkelyke verandering sonder kennisse van de Vorst te maeken, dat sy geen nieuwe Staet behoorden op te rechten, sonder eerst den ouden wel te kennen, en overwogen te hebben, of het oirbaer was: dat sy echter niet en rusten, maer die saek meermaels met sulken ernst voorstelden, dat de Gouvernante selfs van hun meining was geworden. Een ander heeft voorgegeven, dat het oogmerk van de Prins van Oranje soude syn geweest,

Burgundus Hist. Belg. lib. 2.

om

om nog twaelf Heeren, uyt de ordre 1564.
van het Gulde Vlies, in de Raed van
Staete te brengen. Om de Gerechtsfae-
ken aen den grooten Raed tot Meche-
len te beveelen, en dat de President en
eenige Raeden, daer toe te benoemen,
van alle buytengewoone rechtsfaeken,
als van Gratiën, Abolitiën, en wat dies
meer is, te voren ter kennis van de
Geheime Raed ſtaende, fouden mogen
diſponeren: ende om het geheele be-
wind over de Financiën aen de Raed
van Staete te brengen. Wat het gevolg
van die toeleg is geweeſt, wort niet ge-
meld, en daer is ook reden, om aen dat
verhael te twyffelen, dewyle het aen de
Prins van Oranje niet onbekent kon we-
ſen, dat alle drie de Raeden door de
Conink ſelfs waeren ingeſtelt, dat aen
ieder van deſelve een affonderlyk geſag
was gegeven, en dat ſonder kennis en
toeſtemming van de Conink geen veran-
dering daer in kon werden gemaekt.
Het is ſeeker, dat 'er een tweeſpalt en *Meteren*
misverſtand tuſſen die drie Raeden is 2. B.
gereſen, dat de Raed van Staete over
de andere heeft willen heerſchen, en
ſaeken nae ſig trecken, die ter kennis
van de andere Raeden ſtonden; waer
uyt men de Prins miſſchien verdagt ſal
hebben gemaekt, van ſulke groot ver-

an-

1564. andering in de Regeering te willen ondernemen. Dat vorenstaende verhael is nogtans niet geheel ongegront, hoewel het in sommige omstandigheden wat haetelyk is verdraeit. Wat eigentlyk van de saek zy, blykt uyt de verantwoording van de Graef van Hoorn: naementlyk, dat de Prins van Oranje, met de Graeven van Egmont en van Hoorn, bespeurende, hoe de Cardinael Granvelle, Viglius, President van de Geheime Raed, en de Graef van Barlaymont, President van de Raed van Financie, in alle drie de Collegiën stem en zitting hadden, waer door sy alleen kennis en ervaerentheit van alle saeken kregen, alles nae haer sin bestierden, en de andere Heeren blind hielden, soo hebben sy voorgeslaegen, dat de Raed van Staete nog met eenige Leden behoorde te werden vermeerdert, dat 'er een correspondentie tussen de drie Raeden moest wesen, en dat de Leden van de Raed van Staete soo wel kennis van de saeken van Policie en Financie moesten hebben, als de andere, meinende, dat den dienst des Coninks daer aen gelegen was. De Prins van Oranje bekent ook, dat hy geraeden heeft, als dat de Geheime Raed en die van de Financiën aen de Raed van Staete onderworpen

By Bor p. 62.

In syn verantw. by Bor p. 8.

pen

pen ſoude moeten weſen. Het ſchynt, dat die voorſlag albereits is gedaen in de tyd, dat de Cardinael nog aen 't hooft van de Regeering was: en het oogmerk van die drie Heeren is buyten twyffel geweeſt, om het groot geſag van de Cardinael, Barlaymont en Viglius daer mede te krenken. Men heeft ſulks ten Hove ſeer quaelyk genomen, en die voorſlag is aen de drie Heeren daer nae ook tot een misdaed van gequetſte Majeſteit toegereekent. 1564.

Ontrent deſe tyd wiert den Ruygenhil en de Fynaert bedykt, alwaer de Prins van Oranje daer nae een voornaeme en ſterke Veſting heeft doen bouwen, die nae ſyn naem Willemſtad is geheeten, en de Clunder doen verſterken, zynde de Heerlykheit door de Staeten van Braband aen hem opgedraegen. *Meteren 12. B. Boxhorn in Theatro Urb. Hollandiæ p. 309. & 311.*

Het was nu de Prins van Oranje tot ſoo verre wel gelukt, dat hy ſyn oogmerk had bereikt, in het doen vertrecken van het Spaens Krygsvolk, ende in het t' huys roepen van de Cardinael Granvelle; nu bleef 'er nog overig, het vernietigen van de Inquiſitie, en het verſagten en maetigen van de Placcaeten tegen de ſoo genaemde Ketters, en overſulks het handhaeven van de Vryheit van Godsdienſt in de Nederlanden, daer hy Voornemen van de Prins, om de Vryheit van Godsdienſt met kragt voor te ſtaen.

1564. sig in 't vervolg met alle ernst toe bevlytigde, en alle syn bequaemheit en staetkunde in 't werk stelde, om de Conink te noodsaeken, dat hy de vryheit van Godsdienst, uyt vrees van het verlies of verderf der Nederlanden, soude moeten toestaen, immers de Inquisitie te niet doen, en de harde vervolging staeken. De Conink aen de eene syde daer in niets willende toegeven, maer in tegendeel hartneckig by syn voornemen volhardende, ende de Prins aen de andere syde de vryheit van Godsdienst voorstaende, soo is dat de eerste en voornaemste oorsaek geweest van de Nederlandse Beroerten, gelyk in 't vervolg naeder sal blyken. De Prins hadde albereits te voren veel saeken, tot het bereiken van dat oogmerk, geschikt en by de hand genomen. Het was wel niet noodig, om de Gemeinte tegen de Inquisitie en de bloedige uytvoering van de Placcaeten aen te setten, want die was uyt haer selfs daer van afkeerig genoeg, maer men droeg ook sorg, dat het Volk onder de hand wel onderricht wiert, hoe seer de Prins en andere Heeren die hardigheden niet alleen niet goedkeurden, maer ook te gelyk genegen waeren, om deselven tegen te gaen, en de Ingesetenen van sul-

ken

ken harde onderdrucking en vervolging 1564.
te helpen bevryden; alle 't welke het Volk aenmoedigde, om de straffe van de soo genaemde Ketters op sommige plaetsen met daedelykheden tegen te gaen en te beletten, en haer uyt de handen van de dienaers van 't Gerecht te verlossen, sulks het op veel plaetsen soo verre was gekomen, dat men de Ketters niet meer opentlyk durfde ter dood brengen, maer dat men genoodsaekt was, om deselve heimelyk van kant te helpen, om het groot misnoegen en selfs een opstand van het Volk te ontgaen. Men vond ook Rechters, die dese menschen niet alleen genoegsaem in weerwil, maer gelyk als met een knaeging van haer gemoed veroordeelden, en om haer handen van het uytstorten van dat ontschuldig bloed te wassen, seiden sy by het uytspreeken van het vonnis. *Myn vriend, wy veroordeelen u niet, maer het Placcaet van de Conink.* Ook was de soo seer geduchte macht van de Inquisiteurs tot een spot en verachting, in sommige plaetsen geworden. De Prins van Oranje en de Graef van Hoorn voornaementlyk, wisten het onder de hand soo te bestellen, dat de gevange, of by oogluyking het ontsnapten, of door gunst wierden vrygesprooken, en dikwyls

Verantw. van de Prins van Oranje, by Bor 1. St. in 't byvoegsel pag. 6.

De Inquisitie komt in verachting.

Burgundus lib. 2. p. 63.

1564. wyls ontſaegen ſy ſig ook niet, van opentlyk voor de vrylaeting van de gevange te ſpreeken. De Heer van Brederode; en Floris van Pallant, Graef van Cuylenburg, gingen nog verder, en verſtouten ſig, om dikwyls byſtand aen de gevange te doen, en de veroordeelde ſelfs met gewelt uyt de handen van het Gerecht te verloſſen.

Het medelyden met die arme menſchen, en met de deerlyke pyningen, die haer wierden aengedaen, was het geheele Land door ſoo groot geworden, dat men daer door een afkeer kreeg van de Roomſſe Geeſtelyke, en voornaementlyk van de Munnicken, die men aenmerkte als de ſtigters en voortſetters van alle die wreetheden. Die afkeer en haet is ſoo diep in de menſchen gewortelt geweeſt, dat men in de Beroerten, nog lange tyd daer nae, verſcheide Roomſſe Geeſtelyke heeft mishandelt, die het miſſchien niet en hadden verdient, en dat men het Volk met groote moeyte heeft moeten wederhouden, om aen de Roomsgeſinde Prieſters en Munnicken geen leed ofte ſmaet te doen. De verbittering tegen die wreede ſtraffen, en het medelyden, wierden des te meer ontſteeken, wanneer men het oog liet vallen op de Vrouwen en Kinders van die arme menſchen, die ter dood wae-

waeren gebragt. De goederen van de 1564. veroordeelde wierden ook verbeurt verklaert, waer door de Vrouwen en Kinders uyt haer goed en welvaeren wierden gestooten, en meest alle tot de bedelsak gebragt. Sy waeren in de uyterste ellende, wierden van alle menschen verlaeten, en niemant durfde sig verstouten, om eenige onderstand aen haer te doen, uyt vreese, dat sy verdagt gemaekt en ook aengesprooken souden werden, als begunstigers van Ketters: men sag dikwyls eerbaere vrouwen, van de beste uyt de Gemeinte, onbesprooken van leven, en te voren welgegoed of in neering en welvaert sittende, met haer onnoosele kleine kinderen om den hals, omswerven, en om een aelmoes langs de straeten bidden, en dat haer vrienden en nabueren sig van haer afkeerden, uyt bekommering voor de Inquisitie, jae dat sy selfs geen huysvesting konden vinden, maer naer een ander Land moesten gaen dolen. De wreetheden in dese Landen gepleegt, worden in sommige schriften van die tyd met sulke levendige verwen afgemaelt, dat men sig nauwlyks kan wederhouden, van een haet tegen de Roomsse Kerk, en desselfs Geestelyke op te vatten, sulks men het de menschen van die tyd, die sulke droe-

1564. vige voorwerpen daegelyks voor haer oogen saegen, ligt sal vergeven, indien sy somtyts de paelen van een Christelyke lydsaemheit syn te buyten gegaen, en indien sy sig in sommige gelegentheden aen de Roomsse Geestelyke hebben gwrooken.

Hooft 1. *B.* Niet alleen de wreetheit, maer ook het ergerlyk leven van de Roomsse Geestelyke wiert by de Gemeinte uytgekreten, haer ongebonde leven wiert opentlyk ten toon gestelt en bespot: selfs ontsaegen sig de Rhetorykspeelders niet, van de Paepen en Munnicken, daer het te pas quam, op haer seer te treden, en soo wel haer plompe misbruyken te beschimpen, als de bitterheit der Vervolging op het haetelykste ten toon te stellen. De bygeloovigheit ontrent den beeldendienst, en meer andere misbruyken van de Roomsse Kerk wierden op de bespottelykste wyse ten toon gestelt. De vryheit van Godsdienst wiert opentlyk verdedigt, met betoog van alle de onheilen, die uyt de Vervolging tot nadeel van 't gemeen komen te ontstaen.

Burgundus lib. 2. *Van der Haer lib.* 1. *cap.* 25. *& 27.* Dat was nog niet genoeg, maer om de geheele weerelt door het gevoelen en door de pen van eenige onzydige en vermaerde geleerde mannen te overtuygen, soo vond men goed, om Georgius Cas-

Cassander en Franciscus Balduinus te ont- 1564.
bieden, om met haer te spreeken, en te Brand
overleggen, wat in dese gelegentheit van Hist. der Reform. I.
saeken best diende te werden gedaen, en D. p. 260.
de vryheit van de Godsdienst door haer Cassander en Balduinus worden ontboden.
schriften te verdedigen. Sy waeren beide seer geleerde, en in die tyd vermaerde mannen, beide van seer gemaetigde gevoelens in het stuk van de Godsdienst, en die in haer schriften opentlyk hadden beweert, dat de wonden van de Christenheit op een sagte wyse mogten werden geheelt; en dat de verschillende gevoelens in der minne en met alle toegeventheit met den anderen mogten werden vergeleeken, en soo veel het mogelyk was, overeengebragt. Cassander was geboren tot Brugge, ofte soo andere willen, in 't Land van Cadsand, daer hy de naem van ontleende, hy was een Godsgeleerde, vermaert door syn gemaetigtheit, godvrugt en oprechtheit, soo wel, als door syn groote geleertheit, en hy had de meeste tyd van syn leven doorgebragt in het ondersoeken van de geschillen der Godsdienst, die de Christenen soo droevig verdeelen, en te gelyk op middelen bedagt geweest, om deselve in te schicken. De Keyser Ferdinand had hem versogt, een geschrift te willen opstellen, dat

1564. dienen soude, om de rust in de Christen Kerk te herstellen, en om de stucken, die tussen de Roomsgesinde en Protestanten werden betwist, op het beste doenlyk over een te brengen. Cassander deed het, met een volslaege onsydigheit, en een prysweerdige gematigtheit, en hy sond dat geschrift, onder de naem van Consultatie, aen de Keyser Maximiliaen, dewyle Keyser Ferdinand te voren was overleeden. Des niet tegenstaende, kon hy aen geen van beide partyen daer mede voldoen, hy had haest reden, om sig daer over te berouwen, en te gelyk te beklaegen, dat hy maer ondank tot syn loon had behaelt, en dat hy van beide partyen geslaegen en gesteenigt wiert. Nogtans was hy daer door vermaerd geworden, en de Graef van Hoorn deed hem ontbieden, om syn goede raed te hooren.

Teissier Eloge des hommes scavants 1. part. p. 304. Brand Historie der Reformatie. 1. D. in de aenteikeningen pag. 32.

Daer benevens had Graef Lodewyk van Nassau, Broeder van de Prins van Oranje, te voren tot Heidelberg kennis gemaekt met Balduinus, die ook een Nederlander was en tot Atrecht geboren; hy was een groot Rechtsgeleerde, en ook een man van sonderlinge geleertheit en gematigtheit: Graef Lodewyk had hem syn Broeder de Prins aengepresen, en derhalven wiert Balduinus

ook

ook uyt Vrankryk ontboden, men gaf hem hoop, dat hy tot Hoogleeraer in de Rechten tot Leuven ofte Douay soude werden aengestelt, en misschien wel in 't vervolg tot een Lid van de Geheime Raed werden gevordert. Met Cassander wiert niet veel uytgerecht. Balduinus maekte in den beginne swaerigheit, om sig met de saeken van de Nederlanden te bemoeyen, ter oorsaek, seide hy, dat de Nederlanders met te veel drift, en niet met een rype overweging van tyd en saeken, en met goede ordre te werk gingen. Ook was de Prins van Oranje mede in 't eerst niet wel op hem gesint, om dat hy met Calvin geweldig over hoop lag, en tegen hem en Beza had geschreven. Eindeling bragt Graef Lodewyk te weeg, dat Balduinus in Braband en nae Brussel quam; de Prins van Oranje, om geen achterdogt te verwecken, sprak met hem alleen in het Soiniën Bosch, ter plaets heimelyk daer toe bestelt; in die saemenspraek schepte de Prins een groot behaegen in het verstand en groote bequaemheit van Balduinus, die vervolgens op syn versoek en begeerte een verhandeling schreef, in welke hy aentoonde, en soo door redenen als voorbeelden bewees, dat de rust van een 1564.

Grotius lib. 1. Annal. Item Apologie c. 2. pag. 26. Brand Histor. der

1564. Land wel kan bestaen en behouden bly-
Reformatie 1.D.p.260. ven, daer verscheidentheit van Gods-dienst is. Hy beweerde ook, dat de Godsdienst, door de verschillen over hoop geworpen, veel beter met vriendelyke saemenspreekingen, en met de verschillende billyk te handelen, kon werden herstelt, dan met gewelt en door de weg der waepenen. De Prins van Oranje, de Markgraef van Bergen op den Zoom, de Graeven van Egmont en van Hoorn, vereerden aen Balduinus, tot belooning van syn moeiten, en goude keten, ter waerde van ses hondert guldens.

Van der Haer lib. 1. cap. 25.

Viglius grondig Bericht. Van der Haer lib. 1. cap. 27.

De Heeren van de Raed van Staete meinden het ook daer toe te brengen, dat alle Weereltlyke Rechtspleging aen de Geestelyke soude werden benomen, ter plaetsen daer sy in 't besit daer van waeren, en sy spracken ook daer over met de Gouvernante. By gelegentheit van het overlyden van de Prooft van S. Donas tot Brugge, die eenige rechtspleging aldaer oeffende, raede de Graef van Egmont aen de Gouvernante, van den Bisschop van Brugge in 't bezit der Proosdye niet toe te laeten, dan op voorwaerde, dat hy sig van alle rechtspleging, die den Prooft soo binnen als buyten Brugge toequam, soude ontslaen:

en-

ende hy had de Gouvernante reets soo verre overreed, dat de President Viglius daer tegen spreekende, groote ondank by haer behaelde. Die Heeren souden ook getragt hebben, om de afkooping der Abdyen, geschiet ten voordeel van de nieuwe Bisschoppen, door alle middelen te vernietigen, om het Volk daer mede afkeerige te maeken van het toelaeten der Bisschoppen, in de plaetsen, daer deselve nog niet waeren ingevoert. 1564.

De Conink had ontrent die tyd den Hertog van Aerschot tot een Lid van den Raed van Staete verkoren, en den Markgraef van Bergen op den Zoom voorbygegaen, die men andersints daer toe wel hadde gewenscht gevordert te sien, en die aen de andere Heeren seer aengenaem was. De Prins van Oranje was daer mede verlegen, dewyle hy geen middel wist, om den Hertog van Aerschot tot de partye van de Nederlandse Heeren over te haelen: het misverstand tussen haer beide was te groot, en de naeryver over de voorrang, die tussen de Geslagten van Nassau en Croy was, wiert hoe langer hoe grooter, en nog meer door sommige Edele en Hovelingen aengestookt, die de eernaem van Excellentie aen de Prins van Oranje gae-

Vander Haer lib. 1. cap. 28.

1564. gaeven, en deſelve aen den Hertog van Aerſchot weigerden te geven. De Conink heeft dien Hertog in tegendeel begunſtigt en verheven, op dat de Prins een ſterke tegenſtrever aen hem ſoude hebben, gelyk in 't vervolg ook is geſchiet.

De Conink beveelt, dat de Beſluyten van het Concilie van Trenten werden ingevoert.

By al dat gewoel van kuyperyen, klagten en misnoegen, quam nog een andere beſwaering. De Conink begeerde, dat de Beſluyten van het Concilie van Trenten in de Nederlanden afgekondigt en aengenomen ſouden werden. Niets kon 'er ontydiger weſen, aengeſien de gelegentheit van tyd en ſaeken. Men moet denken, dat Conink Philip II. de onvoorſigtigſte en onbedagtſaemſte Vorſt is geweeſt, die 'er oyt heeft geregeert, of dat hy alles te gelyk voorbedagtelyk over hoop heeft willen haelen, om de Nederlanders te tergen, en haer tot een afval te brengen, op dat hy daer nae gelegentheit ſoude hebben, om deſelve met de waepenen te overvallen, en haer de Vryheit en Voorrechten afhandig te maeken, mitsgaeders, om de Nederlanden als overwonne Landſchappen te beheerſchen; gelyk men niet ſonder reden vermoed, dat eigentlyk de toeleg van de Spanjaerts is geweeſt.

De Gouvernante wel te gemoet ſiende

de swaerigheden, die daer uyt stonden te rysen, draelde eenigen tyd met de afkonding te laeten doen, dog sy wiert door de Conink soo naedruckelyk daer toe gelast, dat sy het niet langer durfde naelaeten. De Prins van Oranje het niet konnende beletten, liet echter niet nae, van de vereischte middelen onder de hand aen te wenden, die den Conink souden noodsaeken, om dat voornemen te laeten vaeren. De Ingesetenen reets soo seer verbittert, wierden hier door nog meer gaende gemaekt, en tegen de Roomsse Geestelyke aengeset. Men seide, dat de Geestelyke rechtspleging en Inquisitie nog des te meer daer door wiert bevestigt, en dat 'er veel artykelen in waeren, niet alleen afwykende van de suyverheit der leere, maer ook tegen de Voorrechten en wetten van den Lande strydende. 1564.

De Prins van Oranje was met eenige Heeren van den Raed in overleg gekomen, om de sacken daer henen te schicken, dat de Graef van Egmont, als Gesant wegens de Nederlanden, nae Spanjen soude werden gesonden, om aen de Conink beter mondeling te vertoonen de swaerigheden, die 'er by de uytvoering der Placcaeten in het stuk van de Godsdienst, en uyt het afkondi- De Graef van Egmont word na Spanjen gesonden.

di-

1565. digen van de besluyten van het Concilie van Trenten wierden gevonden. Om dat voornemen werkstellig te maeken, naemen sy de gelegentheit waer, dat 'er groote klagten gedaen wierden, wegens de gebreckelyke betaeling aen het krygsvolk, en de vreese die 'er was, dat het tot muytery soude komen, als mede wegens eenige andere misbruyken in het stuk van de Regeering en van de Justitie. Sy wisten dit haer voornemen aen de Gouvernante ook smaekelyk te maeken, en hadden die saek soo heimelyk besteeken, dat de President Viglius daer van geen kennis had bekomen: sy deden het daerom, op dat hy geen gelegentheit soude hebben, om haer voornemen tegen te gaen, ofte het te doen verydelen.

Burgundus lib. 2. Bentivoglio Nederl. Hist. 1. B. Viglius Grondig Bericht.

De Gouvernante deed vervolgens die voorstelling in de Raed van Staete, *dat sy overwogen hebbende de ellendige staet deser Landen, soo wegens de groote menigte der Ketteren, als de schaersheit van geld, en de weinige middelen om het te vinden; en dat de Landen niet alleen in groote schulden, maer de Onderdaenen ook van de schuldige geboorsaemheit tot de Vorst vervallen waeren: dat aen de Justitie en Dienaers van deselve weinig eerbied meer wiert bewesen, en sy der-*

derhalven van oordeel was, dat men 1565.
aen de Conink daer van kennis moest geven, het zy door brieven, ofte wel door iemant daer toe bysonder af te senden, versoekende het goeddunken van den Raed daer op te mogen verstaen. De Gouvernante hier op nauwlyks eenige advysen gehoord hebbende, stelde sy selfs, gelyk het te voren beraemt was, de Graef van Egmont tot die Besending voor: en alle de Leden van den Raed, behalven de Graef van Barlaymont en Viglius, stemden het eenpaerig toe. De President Viglius van die toeleg niet wetende, en uytermaeten gestoort synde, omdat hy nu buyten het geheim van de saeken wierd gesloten, poogde die saek met alle syn bequaemheit nae vermogen te beletten, maer het was te laet. Hy stelde sig nogtans hevig daer tegen, en voerde een lange reden, om te toonen, dat de swaerigheden soo groot niet en waeren; ende ingevalle de Heeren van den Raed, de Stadhouders van de Provinciën en Regenten haer schuldige pligt deden, dat sy het werk wel te boven souden komen. Hy verweet aen die Heeren, dat het verval van het gesag en aensien van de Justitie uyt geen andere oorsaek voortquam, als, om dat sy selfs al te groot geworden synde, alle eerbied en ge-

Viglius tragt het te beletten.

1565. gehoorſaemheit voor het Gerecht hadden afgeworpen, en dat ſy andere met een quaed voorbeeld daer in hadden voorgegaen. Hy beſloot daer mede, dat hy niet en wiſt, waer toe ſulk een beſending ſoude dienen: dog ingevalle men het doen wilde, dat het alleen behoorde te geſchieden, om de Conink te verſoeken, van ſyn reis nae de Nederlanden op het allerſpoedigſte voort te ſetten en te verhaeſten.

Het affſenden van de Graef van Egmont des niet tegenſtaende beſloten ſynde, ſoo belaſte de Gouvernante aen Viglius, dat hy de Inſtructie ten dien einde voor de Graef ſoude opſtellen: dog deſe, het zy uyt onbewuſtheit, ofte miſſchien wel met voorbedagte tegenſtreving, ſtelde de Inſtructie maer in een algemeene ſin, ſonder de ſaeken in 't byſonder aen te raeken, die de Graef van Egmont aen de Conink ſoude hebben te vertoonen. De meeſte Heeren letteden daer niet op, denkende, dat de Graef haer meining wel naeder ſoude konnen voorſtellen; dog de Prins van Oranje was daer op beter beraeden, hy wiſt wel, dat het voor de Graef dienſtiger, en tot het bereiken van haer oogmerk, ook van meer gewigt en ingank ſoude weſen, indien de Graef in 't byſonder en

nae-

naedruckelyk tot die saeken, die men 1565.
van den dienst oordeelde aen de Conink voor te stellen, wiert gelast: ende alsoo de President Viglius te voren een stoute tael had gevoert, en wel getoont, dat hy de Prins en de Nederlandse Heeren niet veel ontsag, en haer ook wel op haer seer durfde treden, soo vond de Prins goed, om sig ook eens op een naedruckelyke wyse te laeten hooren, en rond uyt een vrye tael te spreeken; als het aen hem was gekomen, vertoonde de Prins met veel ernst en naedruk. *Dat het langer geen tyd was om te veinsen, maer dat men rond uyt aen de Conink moest verklaeren, hoe de Staet soo niet en kon blyven staen, dat de saeken van de Godsdienst by alle de naebuerige Volkeren sulke groote beweging hadden gemaekt, en dat 'er sulke verandering in was gekomen, dat het niet mogelyk meer was, om deselve alhier door Placcaeten, Inquisiteurs en Bisschoppen in haer oude staat te houden, te meer, dewyle de Geestelykheit selfs van een seer quaed en ergerlyk leven was. Ten anderen, dat de Onderdaenen met geen goede oogen konden aensien, dat de Justitie wiert bedient door Rechters en Raetsheeren, die sig lieten omkoopen, en onder malkanderen uyt haet*

Vrymoedige tael van de Prins in den Raed.

1565. *en nyd twistende waeren. Dat de saeken van het Hof in drie Raeden verdeelt waeren, die malkander quaemen te beletten, de een des anders saeken nae sig treckende: dat daer in niet en kon werden voorsien, dan met alles aen den Raed van Staete te onderwerpen: dat men in dien Raed ook meer groote en aensienlyke Heeren, en die gesag en aensien by het Volk hadden, moest brengen. Eindeling, dat het een groote dwaeling des Coninks was, het Concilie van Trente in dese Landen te willen doen onderhouden, soo naegelegen aen Duytsland, daer alle Vorsten, niet alleen de Protestantse, maer ook de Roomsgesinde het selve om veel redenen tegenspraeken, en verwierpen. Dat de Conink beter soude doen, met wat toe te geven, en de straffen van Placcaeten tegen de Ketters te vernietiegen, ofte deselve ten minsten te maetigen. En wat hem belangde, dat hy van voornemen was, sig aen de Catholyke Godsdienst te houden, maer evenwel niet en kon goedkeuren, dat de Vorsten over de zielen der menschen wilden heerschen, en hun de vryheit van Geloof en Godsdienst benemen.* De Prins van Oranje sprak met soo veel ernst en aendrang van redenen, en uyte syn advys soo breed,

dat hy daer mede besig was tot des 1565.
avonds ten seven ueren, sulks de Gouvernante den Raed moest doen scheiden, ende het besluyt tot den volgenden dag uytstellen. Hy was de eerste, die in den vollen Raed een vrye tael rond uyt durfde voeren, en die niet en schroomde uyt te spreecken, het gene hy en de meeste Nederlandse Heeren lang in haer boesem hadden gedraegen, dat sy oordeelden met den dienst van den Lande over een te komen. De President Viglius, die sig te voren soo breed tegen de Prins en andere Nederlandse Heeren hadde uytgelaeten, die een groot yveraer voor de Roomsse Godsdienst en voor de onbepaelde gehoorsaemheit was, gevoelde sig door die redenen van de Prins geraekt, en vertrok seer ontstelt uyt den Raed. Hy verhaelt, dat hy de geheele volgende nagt slaepeloos lag, in syn gedagten overleggende, hoe die redenen van de Prins van Oranje wederlegt konden werden, en syn voornemen best tegengegaen; dat hy des morgens daer aen, als men hem soude kleeden, van een geraektheit wiert overvallen, sulks syn vrienden en huysgenooten oordeelden, dat hy in gevaer was, en het gerucht door de geheele stad verspreid wiert, dat hy op syn uyterste lag. Die

Viglius word daer over ontstelt en krygt een beroerte.

In syn Grondig Bericht.

1565. man was door de jaeren en besigheden reets afgeslooft, en waerschynelyk sal hy voor de belangen van de Vorst te veel hebben geyvert, en syn geest door te veel bekommering en overleggingen hebben gequelt, daer hy nogtans in toekomende door de Spaensse Regeering niet voor beloont is geworden. Hy bequam nog langsaemer hant, en wiert tot vorige gesontheit herstelt, dog door dat overval gewaerschouwt synde sig voortaen van diergelyke yverige overleggingen te wagten, versogt hy de Graef van Egmont, den Conink van dat voorval mondeling te verwittigen, op dat hy van syn Ampt te ligter ontslaegen mogt werden, waer toe hy by de Conink was aenhoudende. Vermits de siekte van Viglius, bekleede Joachim Hopperus syn plaets in den Raed, en stelde de Instructie voor de Graef van Egmont op, waer in hy, volgens het advys van de Prins van Oranje, en uyt last van de Gouvernante, iets voegde, dat tot afschaffing der Inquisitie en versagting van de Placcaeten diende.

Hooft Nederl: Hist. 2. B.

Caracter van de President Viglius.

Viglius Zuichem van Ayta, was een Nederlander en Vries van geboorte, hy is een vermaert Staetsdienaer geweest, een groot vertrouweling van de Cardinael Granvelle, en te gelyk een sterke

te-

tegenstrever van de Prins van Oranje, 1565.
die hy ook in syn Bericht van de oorsaek der Nederlandse Beroerten, niet al te voordeelig heeft afgebeelt. Laet ons derhalven die Staetsdienaer, eer wy verder gaen, eens leeren kennen; wy hebben te voren dikwyls van hem moeten spreeken, en sullen in 't vervolg ook nog meer gelegentheit daer toe hebben. Hy was een man van verstand en geleertheit, en bysonder een groot Rechtsgeleerde, waer van een blyk is, het gene hy in de Rechten heeft geschreven, dat by de Rechtsgeleerden nog word geacht. Nae dat hy de Rechten eerst tot Bourges, en daer nae tot Padua in 't openbaer hadde geleert, wiert hy door de Bisschop van Munster tot syn Hofrechter aengestelt: daer nae wiert hy gevordert tot Raed in de Keyserlyke Caemer tot Spier, en vervolgens tot Hoogleeraer in de Rechten tot Ingolstad aengestelt. Coningin Maria van Hongaryen, Gouvernante der Nederlanden, heeft hem tot Raed in den Grooten Raed tot Mechelen gevordert, en Conink Philip II. heeft hem tot President van de geheime Raed verheven, en tot een Lid van de Raed van Staete, ende hy heeft in die Bedieningen, benevens de Cardinael Granvelle en de Graef van Barlaymont,

Commentarius in 10. Titulos Institut. de Testamentis: en nog twee kleine Tractaetjes.

1565. President van den Raed der Financiën, het geheim vertrouwen van de Vorst gehad, sulks alle de voornemens der Spanjaerden, tot onderdrucking der Vryheit van de Nederlanden, door die drie wierden uytgevoert. Hy was een yverig Roomsgesinde, een groot Voorstander van die Godsdienst, en een aendryver van de uytvoering der Placcaeten tegen de soo genaemde Ketters. Door het Hof gevordert synde, langen tyd aldaer verkeert hebbende, en syn verdere grootheit daer van verwagtende, was hy een groot voorstander van de volkome gehoorsaemheit geworden, niet aensiende, dan het voordeel en den dienst van de Vorst, dat echter onder de Regeering van Conink Philip II. de vernieting van de Voorrechten en Vryheit, en de ondergank van het Land was. De quaede raed en het verkeert voornemen der Spanjaerts was hem niet onbekent, en hy deed wel syn beklag daer over, dog het ontbrak hem aen de wil, ofte aen de moed, om die tegen te gaen, of hy was te bloode, om sig voor syn Vaederland in gevaer te stellen. Door syn langdoerige verkeering aen het Hof, en syn verbintenis aen het selve, hadde hy de Vryheit, die de Vriesen, syn Landsgenooten, eygen is, vergeten, hy was gelyk aen de plan-

Meteren 6. B.

planten, die uyt haer natuerlyke grond 1565.
elders overgebragt werdende, met 'er
tyd komen te ontaerden, hier door verloor hy syn achting en vertrouwen by de Nederlanders, en hoewel hy onder de Regeering van den Hertog van Alba somtyts voor de Vryheit van de Nederlanden wilde spreeken, deed hy vergeesse moeite, en kon het vertrouwen der Nederlanders niet wederkrygen; hy sag te laet, dat hy door de Spaensse Raed, en door syn aenklevinge aen de belangen van de Vorst, was misleit, en dat hy syn Land in de uyterste slaverny en ellende had helpen storten, daer hy geen goede uytkomste meer in sag. Hy wiert daer nae door die van Brussel, met advys van de Staeten van Braband, gevangen genomen, benevens de Graef van Barlaymont, Mansvelt, d'Assonville, en meer andere Leden van de Raed van Staete, op achterdenken, dat sy met de Spanjaerden onder de hand overeenstemden, onder voorgeven, van alles met sagtheit te sullen herstellen. Hy wiert eenigen tyd lang in hechtenis gehouden, daer men de andere gevange nogtans liet gaen, 't welk een bewys is van de groote achterdogt, die men van hem had. De President de Thou ver- *Lib. 64. Histor.*
haelt, dat hy te dier tyd tot Brussel ge-

1565. komen synde, de President Viglius in syn gevankenis was gaen sien, en met hem over de saeken van de Nederlanden spreekende, soude Viglius getragt hebben sig daer mede te verschoonen, dat hy het Coninklyk gesag volgens syn pligt had moeten voorstaen, dog dat hy verre was van de Spaensse hoogmoed, gierigheit en wreetheit. Waerlyk een swacke verschooning. Want in een Staet, daer de Vorst volgens de wetten en voorrechten moest regeeren, was hy niet anders gehouden om het gesag van de Conink voor te staen, als voor soo veel het met de wetten en voorrechten was overeenkomende; de Vorst daer buyten gaende, was hy gehouden syn vertoog daer tegen te doen, en de middelen te helpen beraemen, om de misslag te beteren, maer niet om aen de onmaetige bevelen van de Vorst blindeling te gehoorsaemen. De volkome gehoorsaemheit aen de Vorst, daer hy soo seer voor heeft geyvert, was in der daed niet anders, als een volslaege onderwerping aen de Spaensse heerschappy, en het kon hem ook niet onbekent wesen, dat de Spaensse hoogmoed en wreetheit de onafscheidelyke gevolgen van die heerschappy waeren. Meteren heeft aengemerkt, dat alle de aenhangers van Viglius, en

de

de gene die door hem ten Hove waeren 1565.
gevordert, ook van syn aert waeren,
dat is, den dienst van de Conink, sonder aensien van iets, toegedaen, beklaegende de quaede raed van de Spaensssen, en te bloode synde om die ten dienst van den Lande tegen te staen, dat eigentlyk het merkteiken is van sulke menschen, die haer eige belangen voor dat van haer Vaederland stellen, en haer grootheit en vordering soeken ten koste van de gemeene Vryheit. Hy verkreeg ook loon nae verdiensten; de Nederlanders haeteden hem, en saegen hem aen, als de grootste vyand van haer Regeering en Vryheit: de Spanjaerts lieten hem vaeren, als hy haer niet meer van nut of dienst kon wesen, De Hertog van Alba verachte hem, en daer nae siende, dat Don Jan van Oostenryk alsoo weinig werk van hem mackte, als de Hertog van Alba te voren had gedaen, stierf hy van ongeneuchte.
Hy had sig in syn ouderdom Priester Den 8. Mey
laeten maeken, op hoop van een Bis- 1577.
dom ofte anderen hooge Kerkelyke Bediening te verkrygen, de Spanjaerts aesden hem met de verwagting van het Bisdom van Gent, dat van geen gevolg is geweest, dog op 't laest van syn le- *Goudhoeven Chron.*
ven wiert hy nog tot Proost van het 2. D. p. 34.

 Ca-

1565. Capittel van St. Baefs tot Gent verheven.

Burgundus lib. 2. p. 62.

Reis van de Graef van Egmont nae Spanjen.

De Graef van Egmont reisde vervolgens nae Spanjen, en aen 't Hof gekomen synde, wiert hy met alle uyterlyke teekenen van eer en achting by de Conink ontfangen, die hem gunstig gehoor gaf, en hem met veel bescheidentheit nae de saeken van de Nederlanden ondervraegde, en sig liet onderrichten van de swaerigheden, die 'er tegen de uytvoering van syn bevelen wierden gemaekt. De Conink sogt nog al de Graef van Egmont te winnen, ende hem van de vriendschap met de Prins van Oranje af te trecken: ten dien einde stond hy hem verscheide saeken toe, die syn bysondere belangen raekten, en alsoo de Graef verscheide Dogters had; verseekerde hem de Conink, dat hy hem gunstig soude wesen, om deselve voordeelig uyt te huwelyken, als mede, dat hy syn Coninklyke gunst aen alle de gene, die tot het Huys van de Graef behoorde, soude bewysen: boven dien belaste hy, dat men hem vyftig duysent guldens tot een geschenk, op syn wederkomst in de Nederlanden soude geven. Niet te min, soo berispte de Conink hem sagtelyk over syn gedrag ontrent de Cardinael Granvelle, over syn verbintenis

Strada lib. 4. Bentivoglio. Nederl. Hist. 2. B.

De Conink soekt hem te winnen.

met

met de andere Edele, en het maeken 1565.
van de kleederen voor haer dienstknegten, seggende, dat hy sulks van hem niet en hadde verwagt, en wel wenschte,.dat hy voorsigtiger was geweest. De Graef van Egmont ontschuldigde sig ootmoediglyk, en betuygde op het dierbaerste, dat hy noyt het minste tegen den dienst, en tegen de gehoorsaemheit, die hy aen de Conink schuldig was, hadde gedaen: dat het gene over taefel, en onder het drinken was voorgevallen, niet anders, als enkel spot en boertery was geweest, om sig daer mede te vermaeken, en sonder oogmerk om aen een ander eenig naedeel ofte kleinigheit daer mede te willen doen. Dat hy de Sotskappen op de Livrei had geordineert, alleen, om de buytensporigheit van den drank, en de sotheit van de dronkaerts daer mede te verbeelden. Ondertussen liet hy ook niet nae, van sig over de Cardinael Granvelle te beklaegen, seggende, dat hy selfs de oorsaek was geweest van de verbintenis, die de Edele tegen hem hadden gemaekt, dewyle hy steets besig was geweest met kuyperyen te maeken, en sig met bystand van syn vrienden en gunstelingen te sterken, om den Adel te onderdrucken; en hy derhalven wel verdient hadde, dat de
Ede-

1565. Edele van gelyke tegen hem aengingen, en op haer hoede waeren, om door hem niet verkloekt te worden.

Voor ſoo veel nu het verſoek der Nederlanders aenging, om verſagting van de Geloofsdwang, en vryheit van Godsdienſt te mogen hebben, vond de Conink goed, om alvorens het goedvinden van eenige voornaeme Spaenſſe Godsgeleerde daer op in te nemen: hy liet deſelve daer over in ſyn tegenwoordigheit byeenkomen, en vraegde, wat haer gevoelen was over de vryheit van Godsdienſt, die de meeſte Nederlandſe Steden met veel naedruk verſogten. Die Godsgeleerde overwogen hebbende de ſtaet, waer in de Nederlanden ſig bevonden, ook gelet hebbende op de groote ſwaerigheden, die daer uyt niet alleen tot naedeel van de gehoorſaemheit des Coninks, maer ook te gelyk van de Roomſſe Godsdienſt te vreeſen waeren, indien men geen voorſigtigheit gebruykte, en met die hardigheden voortging, waeren meeſt alle van gevoelen, dat de Conink wel vermogt, en ook beſt ſoude doen, van 'iets in het ſtuk van de Godsdienſt toe te geven. De Conink dat ſiende, voerde haer te gemoet, dat hy haer niet en hadde ontboden, om te vernemen, of hy ook wel bevoegt was,

om

om eenige versagting toe te staen, maer 1565.
alleen, op datzy zouden oordeelen, of hy noodsaekelyk gehouden was, om dat te doen. De Godsgeleerde bespeurende hier uyt, waer de Conink henen wilde, antwoorden, dat sy geen volslaege noodsaekelykheit daer toe en vonden. Men verhaelt daer by, dat de Conink als doen in de volle Vergaedering van die Godsgeleerde, sig op syn knyen voor een Crucifix ter aerden werpende, gelyk als met een Godsdienstige yver uytgeroepen soude hebben. *Ik, Heere, en opperste Conink deser Weerelt, bidde u, dat gy my geen andere gedagten oyt wilt geven, als dat ik geen Conink ofte Heer genaemt mag werden van soodaenige, die u voor haer Heer niet en erkennen.* De Jesuit Strada, die dat verhaelt, heeft waerschynelyk gemeint, dat hy daer mede een sonderlinge eer aen die Conink quam te doen, dog indien het waer is, mag men in tegendeel seggen, dat syn onvergeeffelyke onwetentheit, groote halstarrigheit en schynheiligheit des te meer daer uyt komt te blyken. Want aengesien hy soo veel duysende van syn getrouwe Onderdaenen op sulk een wreede wyse ter dood liet brengen, behoorde hy alvorens sig wel nauwkeurig te hebben laeten onderrichten, wat sy hadden

Strada lib. 4.

1565. den misdaen, en waer in haer misdaed eigentlyk bestond, niet door de Roomsse Geestelyke, die haer tegenpartye waeren, maer door haer selfs te hooren, en haer belydenis te overwegen, en dan kon hy haest overtuygt syn geworden, dat die menschen, die hy als gruwelyke Ketters quam te vervolgen, soo wel de Saeligmaeker Christus voor haer Heer erkenden en dienden, als de Roomsgesinde. Dat hy tegen de raed van de Spaensse Godsgeleerde tot geen toegeventheit nog versagting van de straffen wilde verstaen, selfs niet uyt vreese van het gevaer, waer in de Roomsse Godsdienst was, dat hy ook ligt kon voorsien, gelyk by de uytkomst is gebleeken, is anders niet, als aen syn onverssettelyke halstarrigheit te wyten, die in desen selfs soo verre ging, dat hy op het behoud van de Roomsse Godsdienst in de Nederlanden, daer hy andersints soo seer voor yverde, niet eens quam te letten, maer in syn blinde drift voortging. Het Godsdienstig gebaer, dat hy in tegenwoordigheit van die Godsgeleerde maekte, was alleen, om de naem en roem van een Godvrugtig Conink weg te draegen, want syn leven en gedrag quam andersints met dat gebaer niet over een. By dese gelegentheit zy het

het ons geoorlooft alhier aen te mer- 1565.
ken, wanneer het gebeurt, dat menschen van een deugdsaeme aert, en die ook waerlyk godvrugtig syn, van een Godsdienstige yver werden aengedaen, dat die yver als dan seer heerlyke en heilsaeme vrugten gewoon is voort te brengen, die men siet uytblinken in werken van lydsaemheit, nedrigheit, liefde en weldaedigheit, en andere deugden meer, die met de grondregels van de Christelyke Godsdienst overeenkomen, en die wel bysonder tot heil en behoud van het menschelyk geslagt dienen. Maer in tegendeel, wanneer boosaerdige menschen, schynheilige, hoofdige, ofte onverstandige door een verkeerde Godsdienstige yver werden gedreven, voornaementlyk, als sy dien yver tot het uytvoeren van haer voornemens willen doen dienen, heeft men te recht aengemerkt, dat sulke menschen veel booser en wreeder syn, als de wilde woedende dieren; ook heeft die onbesonne yver seer droevige en jammerlyke onheilen, tot smaed en schande van de Christelyke naem, en tot verdelging van het menschelyk geslagt van alle tyden voortgebragt, waer van Conink Philip II. tot een vreesselyk voorbeeld kan verstrecken.

Alhoewel de Conink niet genegen *Reid. l. 3.*
was

1565.

Strada lib. 4.

De laeste wil, dat de schriftelyke antwoort van de Conink aen de Graef mede gegeven soude syn: dog het is waerschynelyk een mislag. Wy volgen het verhael van Bor, daer men sig veiliger op kan verlaeten.

De Conink send hem met goede woorden en ydele hoop wederom.

was, om iets in 't minst aen de versoeken der Nederlanders toe te geven, soo vond hy echter goed, om de Graef van Egmont wel vergenoegt weg te senden, hy gaf hem die hoop, en deed hem ook een mondelinge toesegging, dat hy sig naer het versoek der Nederlanders soude neigen, en gunstig daer op letten, met belofte, dat hy syn meining en schriftelyke last in korten nae soude senden. Ook gelaste hy de Graef van Egmont aen de Gouvernante te betuygen, hoe seer hem het welvaeren van de Nederlanden ter harte ging, en dat hy, om aen het gebrek van geld te gemoet te komen, ten deele in geld, en ten deele in wissels soude oversenden vyftig duysend Ducaten, tot betaeling van de Benden van Ordonnantie, nog tweemael hondert duysend voor het krygsvolk, dat in de bezettingen lag, en hondert en vyftig duysend voor de schulden van de Regeering. Dog een gedeelte van dat geld bleef nog achter, ter oorsaek de kooplieden, van voorgaende wissels nog onvoldaen synde, niet gereed waeren, om op het woord van de Conink meer geld te schieten. De Graef wiert nog belast, aen de Gouvernante en aen de Regeering die verseekering te geven, dat de Conink sig

ge-

reet maekte, om ſelfs nae de Nederlanden over te komen, en door ſyn tegenwoordigheit ordre op de Regeering te ſtellen, en de opgereſe onluſten en ſwaerigheden ter neder te leggen. 1565.

De Graef van Egmont vertrok daer mede ſeer voldaen, ſoo over de groote en buytengewoone eer, die de Conink hem had gedaen, als over de gunſt, die hy ontrent ſyn eige belangen had verkregen; maer wel meeſt, over het gunſtig antwoort van de Conink op de verſoeken der Nederlanders, ſoo hy meinde, achtende ſyn ſaeken uytnemende wel verricht te hebben. Op de begeerte van de Conink ſoo reisde in ſyn geſelſchap mede nae de Nederlanden, de naemaels ſoo ſeer vermaerde Alexander Farneſe, Prins van Parma, Soon van de Gouvernante, en ſy wierden over al, daer ſy doortrocken, met veel blydſchap en pragt ontfangen, en ingehaelt. In de Nederlanden wedergekeert ſynde, verbreide de Graef van Egmont de goedheit des Coninks, ſyn groote genegentheit tot deſe Landen, ſyn gunſt, die hy aen den Adel alleſints wilde bewyſen, en ſyn vaſt voornemen, om haeſt ſelfs over te komen: een iegelyk was in groote verwachting, dat die gunſt en gemaetigtheit van de Conink haeſt van een goed ge-

Waer van hy op ſyn wederkomſt in 't breede verſlag doed.

Bentivoglio 1. *B.*

1565. gevolg soude wesen. Dog de Graef had nauwlyks in den Raed van syn verrichting verslag, volgens het gunstige antwoort door de Conink mondeling aen hem gegeven, gedaen, of de schriftelyke last en antwoort van de Conink wiert overgebragt, en was bynae soo haest in de Nederlanden, als de Graef van Egmont. Een iegelyk was verstelt, dat men recht het tegendeel daer uyt quam te vernemen, als de Graef overgebragt had. Die Schriftelyke antwoort behelsde, *dat de Conink seer verstelt was geweest te hooren de groote voortgank van de Ketters in de Nederlanden: dat hy vast besloten had, en het aen de geheele Weerelt ook bekent wilde maeken, dat hy geen verandering in de Godsdienst binnen syn Ryken en Staeten soude toelaeten, nog dulden, ook geen vinger breed daer van wilde afwyken, al moest hy veel duysende menschen doen sterven. Dat hy, om sulk een goed oogmerk te bereiken, wel kon goedvinden, dat de Gouvernante een plegtige Vergaedering van de Raed van Staete soude byeenroepen, mitsgaeders eenige Bisschoppen, en wel bysonder Riethoven, Bisschop van Yperen, ook eenige voornaeme Godsgeleerde en Raetsheeren, te saemen negen in getal, wie de Roomsse*

Dog de Conink beveelt daer nae het tegendeel.

Roomsse Godsdienst en het welwesen 1565.
van het Land ter herten ging, om gegesaementlyk te overleggen, hoe dat het Volk best in syn pligt tot de Godsdienst gebouden soude werden, hoe de jeugt in de schoolen beter in het stuk van de Godsdienst onderwesen kon werden, en hoe men de Ketters op een andere wyse soude konnen straffen, sonder sulken groot misnoegen en opschudding onder de Gemeinte daer door te verwecken, niet omdat syn voornemen was, de Ketters eenigermaeten ongestraft te laeten, dewyle hy oordeelde, dat sulks nog aengenaem aen God, nog heilsaem voor de Godsdienst kon wesen, maer om aen haer alle eer en roem by het Volk te benemen, door het geduldig uytstaen in het openbaer van sulke swaere pyningen en straffen, als of sy voor een goede saeken waere Godsdienst leden Voorts, dat hy als nog niet seekers kon besluyten ontrent de voorgeslaege verandering in de saeken van de Geheime Raed en die van de Financie, maer dat hy syn goedvinden deswegen naeder aen de Gouvernante soude laeten weten.

De Graef van Egmont was over die dubbelhartigheit van de Conink uytnemende ontstelt, hy vond sig openbaer ten toon gestelt, als of hy verkeerdelyk had ge-

Spyt van de Graef van Egmont over de dubbelhartigheit

1565. gehandelt, en een valsch verslag gedaen.
des Coninks. Hy moest het verwyt van de Prins van Oranje en andere Heeren opentlyk hooren, dat hy op syn eyge belangen wel had gelet, en syn bysondere saeken by de Conink had gevordert, dog dat hy sig hadden laeten omsetten door de eer en geschenken, die hem in Spanjen waeren gedaen, en dat hy het gemeene welwesen van het Land weinig hadde bevordert. De Graef, die een grootmoedig man was, liet sig dat verwyt seer ter herten gaen, want hy sag, dat hy door de list des Coninks, en door de Spaensse Raed was bedrogen: hy beklaegde sig opentlyk, dat die behandeling van de Conink syn eer en achting by de Nederlanders quam te benemen, en hem verdagt maekte, als of hy ter quaeder trouwe, en geheel anders van syn verrichting verslag had gedaen, dan de Conink hem had bevolen. In de hevigheit van syn beklag liet hy sig eenige woorden ontvallen, die de Coninklyke achtbaerheit te nae gingen, en met de eerbied, die hy andersints aen de Conink schuldig was, niet overeenquaemen.

Ingevolge de last van de Conink, deed de Gouvernante, met goedvinden van de Raed van Staete, negen vermaerde en geleerde mannen ontbieden

en byeenroepen, om in haer tegen- 1565.
woordigheit, als mede in het bywesen
van de Prins van Oranje, van de Grae-
ven van Egmont en van Hoorn, en
andere Leden van de Raed van Staete
meer, te ondersoeken en overwegen,
hoe en op welke wyse men de beva-
len des Coninks in de saeken van de
Godsdienst, die vol van swaerigheden
waeren, soude konnen uytvoeren. Onder die negen waeren drie Bisschoppen, die van Atrecht, van Yperen en van Naemen, die te voren het Concilie van Trenten hadden bygewoont: twee van de geachtste Nederlandse Godsgeleerde, Ravestein en Janssenius: twee Presidenten, een van de Raed van Vlaenderen, en een van die van Utrecht: en twee Raetsheeren, een uyt den grooten Raed tot Mechelen, en een uyt den Raed van Braband.

Ondertussen trouwde de Prins van Parma, Soon van de Gouvernante, met een Princes van Portugael, die met een vloot schepen, in de Nederlanden uytgerust, en waer over de Graef van Mansvelt het bevel had, uyt Portugael was afgehaelt, en de bruyloft wiert tot Brussel met groote pragt gevierr; de dag van die Bruyloft was in het begin van November, op het Feest van S. Andries;

1565. Patroon van de Ordre van het Gulde Vlies, bestemt, en by die gelegentheit waeren 'er meer Ridders van het Gulde Vlies, als oyt te voren, byeengekomen. De President Viglius, Cancelier van die Ordre synde, nam die gelegentheit waer, om de Ridders te vermaenen, *dat sy de Roomsch Catholyke Godsdienst souden handhaeven en voorstaen, waer toe die Ordre was ingestelt, en ook de eendracht onder haer behouden, op dat de Staet op die twee gronden onbeweeglyk bleve staen; en dat 'er nae de Godsdienst niets krachtiger kon wesen, om den Staet in wesen te houden, als eendracht onder de voornaemste Heeren; en dat soo doende, alle quaede voornemens der quaedwillige en ontrouwe Onderdaenen, en der Ketters, in rook souden verdwynen. Voorts verhaelende, dat het Catholyk Geloof van de Apostelen was afgedaelt tot onse tyden, en dat S. Andries, Patroon van de Ordre, een van deselve was geweest, die, door de Proconsul Agæus geboden synde de Afgoden te offeren, antwoorde, dat hy daegelyks den Hemelsche Vader opofferde het dierbaer lichaem en bloed syns eenigen Soons Jesus Christus. Waer uyt de groote dwaeling der hedendaegse Ketters klaerlyk bleek,* die

Viglius Grondig Bericht. Byeenkomst van de Ridders van het Gulde Vlies. Redenvoering van de President Viglius.

die met afgryſſelyke Godslaſtering de eer- 1565.
waerdige offerhande der Miſſe tegen-ſpraeken. De President trachte dat alles met veel redenen te bekleeden, nogtans waeren 'er veel, die geen behaegen daer in hadden, en andere, die de spot daer mede dreven, gelyk de Miſſe in der daed daer ook gansch niet te paſſe quam. Mes Hammes, bygenaemt Toiſon d'Or, omdat hy Heraut der Waepenen van het Gulde Vlies was, en die de Gereformeerde Godsdienſt toegedaen was, ſeide daer op, dat de President een Fabeltje uyt de Legende van St. Andries vertelt had. De Markgraef van Bergen op den Zoom vraegde ook, waer de President dat geleſen had, en die ſond hem het boekje der Diſcipelen van Achayen, nae St. Andries dood uytgekomen: wederleggende aldus, ſoo hy ſeide, de laſteringen van die ongeluckige Mes Hammes. Dat verhael doet echter niet veel eer aen de Preſident Viglius, en het blykt genoeg daer uyt, dat hy niet alleen een ſeer yverige, maer ook een ligtgeloovige en verblinde Roomsgeſinde is geweeſt: de Markgraef van Bergen op den Zoom, die ſelfs een onbeſprooke Roomsgeſinde was, heeft dat wel aengemerkt.

Die daer over word beſpot.

De Vergaedering van die negen beroepe Scheitsmannen had ondertuſſen

Breeder te vinden by Hooft Ne.

1565. voor haer Besluyt uytgebragt, *Dat men alle behoorlyke vlyt moest aenwenden, om de waere Catholyke Godsdienst het geheele Land door, te behouden: dat men ten dien einde queekschoolen in de steden, en schoolen in alle andere plaetsen moest oprechten, om de jeugt daer in te onderwysen. Dat men bedagt moest wesen, om de Kerkelyke tot behoorlyke verbetering van leven te brengen. Voorts, dat men ontrent het straffen der Ketters veel eer sagtheit, dan strengheit behoorde te gebruyken, dewyle men sag, dat die swaere straffen meer dienden om de Ketters te verharden, en in haer gevoelens des te hartneckiger te macken.* Dat Besluyt behaegde aen geen van beide partyen, en die gemaetigde Scheitsmannen kregen wederzyts maer ondank tot haer loon. De Nederlanders naemen geen genoegen daer in, om dat sy de verlagting van de straffen tegen de Ketters niet alleen in 't oog hadden, maer te gelyk de vryheit van Godsdienst begeerden, en by gevolge quam haer dat Besluyt nog niet genoeg voldoende voor. En de Conink, aen de andere zyde, was niet alleen afkeerig van de vryheit van Godsdienst, maer kon selfs niet tot de minste versagting van de Placcaeten, ofte tot eenige ooguy-

Nederl. Hist. 2. B.

Besluyt en uytspraek van negen Scheitsmannen over de saeken van de Godsdienst.

Dat aen geen van beide partyen voldoet.

luyking in het ſtuk van de Godsdienſt 1565.
verſtaen.

Als de Gouvernante aen den Conink van dat Beſluyt kenniſſe hadde gegeven, ende verſlag gedaen van alle 't gene in dat geſprek was verhandelt, ſoo toonde de Conink ſig grootelyks vergramt, om dat men ſoo verre met die ſaek was gekomen, en hy gelaſte de Gouvernante in tegendeel, *dat ſy ſorg ſoude draegen, ten einde de Plaecaeten op de Godsdienſt ſonder oogluyking uytgevoert wierden, en ſonder eenige verandering daer in te werden gemaekt. Dat het quaed meeſt voortquam uyt de onachtſaemheit en ſlapheit der Rechteren: ende ingevalle daer eenige waeren, die de Placcaeten niet en durfden, ofte niet en wilden ter uytvoering ſtellen, dat men hem daer van kennis ſoude geven, om daer in te voorſien, en beter en klocker mannen in haer plaetſe te ſtellen. Aengaende de Inquiſiteurs des Geloofs, dat men de hand daer aen ſoude houden, om het gene hen bevolen was, en tot de oeffening van haer Bediening behoorde, te bevorderen, alſoo ſyn meining was, dat de Inquiſitie door haer wiert volbragt, gelyk tot nog toe was geſchiet, en nae Geeſtelyke en Weereltlyke rechten behoorde. Ende alſoo de*

De Conink is daer over geſtoort, en ſend tegenſtrydige bevelen.

Breeder te vinden by Bor 1. B. p. 32. *Meteren* 2. B.

1565. *Gouvernante wel wist, wat daer aen gelegen was, hoe seer hem die saek ter harten ging, en wat vreugt het hem soude wesen, soo twyffelde hy niet, of sy soude die saek voor alle andere in handen nemen. Eindeling, alsoo het Concilie van Trenten reets afgekondigt was, en 'er niet overig was, dan de uytvoering daer aen te geven, 't welk aen de Bisschoppen behoorde, dat de Gouvernante daer toe de behulpsaeme hand aen de Bisschoppen soude bieden, en sorg draegen, dat het in 't werk wierde gestelt en volvoert. Ook dat men ten dien einde alles soude aenwenden, wat tot verbetering van het leven en seden der Geestelyke konstrecken.*

Dit bevel van de Coniuk heeft het vier van de Nederlandse Beroerten, dat soo lang hadde gesmeult, en waer van de vonken tot die tyd, gelyk als onder de assche waeren verborgen gebleven, doen ontvonken, en tot een openbaere brand opgaen, die met het vergieten van oneindig bloed, en met het verderven en omkeeren van veel Landen en Steden, niet als seer beswaerlyk, naer het verloop van ruym tachtig jaeren, geheel heeft konnen werden uytgeblutscht.

Groote De Gouvernante die saek ter kennis van

van den Raed van Staete gebragt hebbende, wierden 'er veele gevonden, die daer over seer ontroert waeren. Men oordeelde in 't algemeen, dat die bevelen van de Conink ruchtbaer werdende, het Volk gaende gemaekt soude werden, om tegen den Conink op te staen, en dat 'er seer gevaerlyke gevolgen uyt mogten ontstaen: derhalven waeren 'er verscheide gedagten, en selfs tegenstrydige advysen, over het naerkomen ofte uytstellen van die bevelen. De President Viglius was van verstand, dat men het bevel van de Conink nog geheim behoorde te houden, tot dat hy gewaerschouwt kon werden, hoe dat het alhier opgenomen wiert. Maer andere Heeren, voorsiende wat 'er op volgen soude, en misschien ook wel mogende lyden, dat de Conink eens tot syn schaede en schande soude leeren wyser worden, om in toekomende van syn harde en onversettelyke voornemens af te staen; en dat hy uyt de gevolgen ook wel eens sien mogt, wat hy soo onvoorsigtig geboden had, seiden opentlyk voor haer advys, dat men de afkonding van die bevelen behoorde te doen, dat men de Conink ongehoorsaem was met deselve uyt te stellen, en dat de Gouvernante in gevaer was, van

1565.
Verlegentheit daer over in de Raed van Staete.
Viglius Grondig Bericht.

des-

1565. deswegen in ongenaede te vervallen: en niet tegenstaende Viglius sig met alle kragt daer tegen stelde, seggende, dat hy de ongenaede des Coninks alleen wilde draegen, soo voegde sig de Hertogin by de andere Heeren, en derhalven wiert besloten, dat de afkonding van de bevelen des Coninks soude werden gedaen, dat men aen alle de Gerechtshoven in de Nederlanden daer van kennis soude geven, en dat de brieven ten dien einde ten spoedigste souden werden opgemaekt en afgevaerdigt. Viglius verhaelt, dat een van de voornaemste Heeren van den Raed daer op met een lacchend wesen een ander in 't oor luysterde, *Wy sullen wel haest een schoon begin van de Tragedie sien:* even als of hy het wel mogt lyden, en naer een opstand en beroerten haekte: of Viglius de Prins van Oranje daer mede in 't oog heeft gehad, is onseeker, want hy heeft niet goedgevonden iemant by syn naem te melden: nogtans heeft de vermaerde Hooft, die woorden aen de Prins toegeeygent. In tegendeel schynt het, dat de Prins op die tyd in den Raed niet tegenwoordig is geweest, want in syn brief aen de Gouvernante, daer wy straks van gaen spreeken, beklaegt hy sig, dat men, in een saek van soo grooten gewicht, syn advys niet

Men besluyt dat bevel nae te komen.

Nederl. Hist. 2. B.

en

en heeft gevraegt. 1565.

Ingevolge dan van dat besluyt, soo wierden de Brieven van de Gouvernante, met een uyttreksel van des Coninks bevel aen alle de Stadhouders, Bisschoppen, en hooge Gerechtshoven afgesonden, met last, om de Steden en verdere Amptenaeren, als nae gewoonte, daer van te verwittigen. De inhoud van den brief is te aenmerkelyk, om met stilswygen voor by te gaen; deselve behelsde, soo veel het wesentlykste belangt, *Dat men, als syn Majesteit laest van hier nae Spanjen overging, altyt had konnen bespeuren de regtsinnige yver, en kennen het deugdelyk herte syner Maj. tot behoud van ons oprecht, oud Geloove en Cathol. Godsdienst, en tot uytroying van alle Secten en Ketteryen in de voorseide Landen. Dat syn Con. Maj. als nog geen ding ter weerelt meer begeerde, dan die Godsdienst te bewaeren, en syn getrouwe Onderdaenen van herwaerts over, in goede vrede, rust en eenigheit te houden, ook deselve te behoeden voor alle ongemacken en onraed, als men in veel deelen van de Christenheit, door het veranderen der voorseide Godsdienst, gesien hadde, derhalven begeerde en verstond syn Coninkl. Maj. dat beide de Placcaeten van*

Breeder te vinden by Bor 1. B. p. 32.

De Brief is geschreven den 18. Decemb.

wy-

1565. *wylen syn Keyserl. en van syn Coninkl. Maj. in haer geheel onderhouden en naergekomen souden werden. Als mede, dat men soude doen onderhouden, wat by het Concilie van Trenten, ook wat hier en daer te Lande by de vergaederde Geestelyke Staeten, aengaende de verbetering der Geestelyke besloten was, ten einde, men de Kettery straffende, de zeden ook verbetert mogten werden. Dat men aen de Inquisiteurs des Geloofs alle gunst en hulp soude toebrengen, op dat de Inquisitie voortgeset wierde, gelyk tot nu toe door de Kettermeesters gedaen was geweest, en als haer van Goddelyke en Weereldlyke rechten wege behoorde. Ende om in soo heilig een stuk aen syn Coninkl. Maj. gehoorsaem te wesen, dat men een Raetsheer uyt elke Raed soude stellen, die men nogtans van ses maenden tot ses maenden soude mogen veranderen, die anders niet doen soude, dan gaede staen, dat de Besluyten van het Concilie van Trenten onderhouden wierden, en daer van kondschap geven, soo het noodig was, om daer in te konnen voorsien: en dat de Gouvernante van haer zyde mede een Raetsheer soude benoemen, om met de andere, daer toe gestelt, een goed verstand te onderhouden.*

De Prins schryft — De Prins van Oranje, als Stadhouder, sulk

ſulk een brief mede ontfangen hebbende, en te recht bedugt ſynde, dat het uytvoeren van de bevelen des Coninks eenige beroerten in de plaetſen, onder ſyn Stadhouderſchap ſtaende, mogt verwecken, oordeelde het van ſyn pligt te weſen, om ſyn vertoog vrymoediglyk daer tegen te doen, ende aen de Gouvernante kennis te geven, dat de bevelen van de Conink niet uytgevoert konden werden, ſonder merkelyke oudienſt, en ſelfs gevaer van den Lande. Hy ſchreef dan tot antwoort. *Hoewel hem geen advys en was gevraegt in een ſaek van ſoo groot gewigt en gevolg, hy nogtans, als een getrouw Dienaer en Leenman van ſyn Maj. geport door een goede yver, en begeerende te voldoen aen de verbintenis, die hy tot ſyn ſtaet en eed ſchuldig was, niet kon naelaeten van ſyn goeddunken en gevoelen daer op vry uyt te ſeggen, liever verwagtende, van als nu ondank te behaelen over ſyn waerſchouwing ende vertooning, dan door ſyn ſtilſwygen en oogluyking naemaels, als het Land daer door bedorven en ontruſt ſoude weſen, gelaſtert te worden voor een ontrouwe, onagtſaeme en ſorgeloose Stadhouder. Ende eerſt, aengaende het invoeren van de Beſluyten van het Concilie van Trenten, hoewel men in den beginne daer*

1565. daer tegen ſyn bedenking aen de Gouvernante.

De Brief is geſchreven uyt Breda den 24. January 1566.

1565. daer tegen had gemort, en quaelyk te vreden was geweest, dewyle men daer nae eenige uytsonderingen en bepaelingen daer by had gevoegt, soo hoopte hy, dat dien aengaende weinig swaerigheit soude vallen. Ontrent de hulp en bystand, die de Stadhouders, Raeden, en Wethouders bevolen wierden aen de Inquisiteurs te geven, vond hy meer swaerigheit. Hy maekte de Gouvernante indagtig, hoe dat de klagten, tegenstreving en swaerigheden, tegen de instelling van de nieuwe Bisschoppen gemaekt, alleen uyt die oorsaek waeren voortgekomen, om dat men vreesde, dat men de Inquisitie onder sulk een deksel sogt in te voeren, soo groote afkeer was 'er niet alleen tegen de daed van de Inquisitie, maer ook tegen de naem selfs. Boven dien mogt de Gouvernante weten, en het was aen de meeste der Onderdaenen en goede Ingesetenen kennelyk, dat de Keyser, en insgelyks Coningin Maria de inwoonders meermaels hadden verseekert, soo mondeling, als by geschrift, dat de Inquisitie in de Nederlanden niet en soude gebragt werden, maer dat deselve Landen gehouden en geregeert souden werden, gelyk sy van oude tyden gedaen waeren geweest; selfs had syn Coninkl. Maj. die verseekering dikwyls ook ge-

gedaen, om sulk achterdenken aen de Ondersaeten te benemen. Die verseekering en beloften hadden de Ingesetenen ongetwyffelt wederhouden, van in eenige verandering te vallen, en veel lieden van eer en vermogen waeren daer door gebleven, sonder andere plaetsen te soeken, daer sy vry, en sonder vreese van Inquisitie mogten leven, waer door de rust, eendragt, handel en koopmanschappen bewaert waeren geworden, en de penningen gevonden tot onderstand van den oorlog, daer het Land andersints ontbloot wesende van Onderdaenen en gelt, tot een roof geworden soude syn aen de gene, die daer de hand hadden willen aen slaen. Eindeling, het uytvoeren van de Placcaeten in aller strafheit, en sonder eenige oogluyking, dagt de Prins seer hard te wesen, om dat de Placcaeten somtyts versagt, en niet altyt gevolgt waeren met de uyterste strafheit, ook in een tyd, dat de ellende in 't Land soo groot niet was, en het Volk ook soo niet genegen tot nieuwigheden. Hy kon niet anders begrypen, als dat syn Maj. daer by niet anders soude vorderen nog winnen, als sig selven in moeyelykheden te steeken, syn Land in onruste te brengen, de harten van syn goede Ondersaeten te verliesen, en de- 1566.

1566. selve in achterdogt te brengen, als of hy op een andere wyse wilde handelen, dan hy altyt belooft en betoont hadde, en o-verfulks de Landen in gevaer stellende, van te vallen in handen van haer Naebueren, soo wel door de groote menigte van volk, dat uyt den Lande vertrecken soude, als door het klein vertrouwen, dat men op de overige, die aldaer mogten blyven, soude hebben: alles, sonder eenige beternisse ofte vordering van de Godsdienst; buyten en behalven veel andere ongemacken, die hy om kortheits wille voorbyging. Wenschende, dat syn Maj. desselfs overkomst geliefde te verhaesten, op dat sulken ordre in syn tegenwoordigheit daer op gestelt wierde, als hy voor den dienst Gods, en voor de rust en voorspoet syner Landen oirbaer soude vinden. Daer benevens versoekende, ingevalle syn Maj. met die saeken wilde voortgaen, sonder deselve tot syn overkomst uyt te stellen, dat syn Maj. een ander in syn plaets geliefde te stellen, die de genegentheit des Volks beter kende, en bequaemer was om het selve in rust te houden, liever als dat hy naemaels gelastert soude werden, om dat geduerende syn Stadhouderschap eenige onrust ofte ongemacken quaemen te ge-

ben-

keuren. Tot besluyt, verseekerde de Prins syn Maj. en de Gouvernante, *dat hy sulks niet en vertoonde, om de bevelen des Coninks niet te willen naerkomen, ofte anders te leven, dan het een goed Christen betaemde; gelyk syn vorige werken daer van goede getuygenis konden geven, hoopende, dat syn Majesteit by ondervinding wist, dat hy noyt lyf nog goed voor den dienst van syn Maj. gespaert hadde.* 1566.

De schrik voor de Inquisitie, en voor de straffe uytvoering der bloedige Placcaeten aldus het geheele Land door verspreit synde, was 'er ten eersten een algemeen beklag en misnoegen onder het Volk ontstaen: men hadde nog altyt gehoopt, dat de Conink sig soude laeten overreden, en dat hy door bemiddeling van de Gouvernante en van de Raed van Staete, gevoegt by de ernstige bede van syn Volk, sig tot sagtheit en ontferming soude laeten bewegen, dog siende, dat alle haer vertoogen en smeekingen te vergeefs waeren, dat de Vorst verhard bleef, en sy nu op het uyterste waeren gebragt, van haer Vryheit te verliesen, en in een vreesselyke slaeverny te vervallen, soo is het niet uyt te drucken, hoe seer de gemoederen van het Volk ontstelt wierden, en de verbaestheit die Groot misnoegen van de Gemeinte.

1566. 'er in 't algemeen het geheele Land door was, niet anders, als of een machtige vyand gereet ſtond om in het Land te vallen, en de Ingeſetenen van haer leven en goederen, en het gene wel het dierbaerſte is, van haer Vryheit te berooven. Die algemeene ontſteltenis van het Volk quam ook wel haeſt aen de Gouvernante ter ooren, en ſy kon by ondervinding vernemen, dat de Prins van Oranje alles wel had voorſien, en dat hy haer voorſigtig en wyslyk had geraeden. Sy daer over-bekommert ſynde, deed de Stadhouders der Landſchappen te Hove ontbieden, om ſig met haer te beraeden, op het gene dienen kon, om de gevreesde onheilen te verhoeden. Sy antwoorde ook aen de Prins van Oranje, *dat, volgens ſyn waerſchouwing, wegens de ongemacken, die 'er te vreeſen ſtonden, aengaende de drie pointen die de Conink had bevolen, ſy zedert die tyd had vernomen, dat de verbittering en morring des Volks in 't algemeen ſoo grootelyks gewaſſen was, en ſy van dag tot dag van verſcheide plaetſen daer van ook wiert gewaerſchouwt, dat ſy wel kon vernemen, als dat die ongemacken ſeer waerſchynelyk, en voor de deure waeren, en dienvolgende goedgevonden badde, alle de Stadhouders der Landſchap-*

De Gouvernante wort verlegen: en ontbied de Stadhouders ten Hove.

De Brief is geſchreven den 19. Maert 1566. te vinden by Bor d. l.

schappen tegen een seekere dag by een te 1566.
roepen, om met haer hulp te raedslaegen op het gene dienen soude om die ongemacken voor te komen; versoekende, dat de Prins niet in gebreeke wilde blyven, van ten dien einde by haer te verschynen.

De verslaegentheit wiert nog vermeerdert, ter oorsaek men wist, dat 'er een byeenkomst, en geheime raedpleging was geweest tot Bajonne, tussen de Coninginne Moeder van Vrankryk en den Hertog van Alba, by gelegentheit dat die Coningin haer Dogter aldaer was gaen sien. Men verbreide, en het is ook wel waerschynelyk, dat de Conink van Spanjen de Coningin, syn huysvrouw, door dien Hertog had doen versellen met dat oogmerk, om aldaer de noodige middelen, tot het uytroeyen der soo genaemde Ketters, in beide de Ryken, gesaementlyk te beraemen, en vervolgens ter uytvoering te brengen, en dat 'er ook een verbond ten dien einde was gesloten, Conink Philip II. te gemoet siende, dat de Protestantse Vorsten van Duytsland, soo wel als de Gereformeerde in Vrankryk en in de Nederlanden, een groote argwaen daer over souden opvatten, deed van die byeenkomst, aen verscheide Hoven van Europa, en aen de

Strada lib. 4. Meteren. Thuanus lib. 36.

1566. Hertogin van Parma kennis geven, met verseekering, dat 'er niets gehandelt soude werden van eenige aengelegentheit, en dat de liefde van de Coninginne Moeder tot haer Dogter, en de begeerte om haer te sien, alleen de aenleiding tot dat besoek hadden gegeven. Maer hoe seer de Conink die geheime onderhandeling ook trachte te ontveinsen, en te verbergen, soo hadden de Gereformeerde nogtans het oog daer op, en sy vermoeden niet sonder reden, dat aldaer over haer aenstaende verderf wiert geraedslaegt; ook is het by de uytkomst genoeg gebleeken, dat haer vermoeden niet ongegront en is geweest.

Het getal der Gereformeerden in de Nederlanden was in die tyd reets seer toegenomen, en in weerwil van het vier en stael aengegroeit: sy haer aenstaende verderf aldus te gemoet siende, vervulden het Land met klagten en misnoegen. Verscheide verstandige en welgegoede Roomsgesinde, waer van 'er ook veel waeren, wie het welvaeren van het Land ter harten ging, en die ook wel bespeurden, dat men, onder voorwendsel van de Ketters te verdelgen, haer leven en goederen te gelyk onder een willekuerige magt sogt te stellen, toonden hoe langer hoe meer een groote afkeer

van

van de Inquisitie en bloedige Placcaeten 1566.
te hebben, en deeden haer misnoegen ook
soo klaer blyken, dat men daer uyt ligt
kon besluyten, als dat de Conink niet
anders, dan met openbaer geweld, en
met onderdruckinge van de Vryheit deser
Landen, syn voornemen soude konnen
uytvoeren. De Prins van Oranje verhaelt, *In syn Apologie*
dat hy de Spanjaerts, als hy se nog hielt *pag. 93.*
voor vrienden, dikwyls heeft voorseiden
gewaerschouwt, dat sy de koorde van
haer eige verderffenis omdraeiden, om
dat sy den weg namen van die wreede en
barbarische vervolgingen.

Het Volk, uyt wanhoop van oyt be- *Verantw.*
ternisse te verkrygen, geraeckte soo aen *des Graefs*
't morren, en wiert soodaenig beroert, *van Hoorn*
dat men een algemeene oploop voor *by Bor 1.*
oogen sag, en dat de Stadhouders der *St. in 't Byvoegsel pag. 52.*
meeste Provinciën, de Overheden en E- *Strada*
dele genoeg te doen hadden, om de Ge- *lib. 5.*
meinte met schoone woorden tot bedae- *Van der Haer lib. 2.*
ren te brengen, en deselve met goede *cap. 1.*
hoop te wederhouden, van de waepe-
nen op te vatten. Sommige Stadhou-
ders gaeven aen de Gouvernante rond
uyt te kennen. Dat sy sig niet in staet
bevonden, om het Volk, dat door de
afkonding van het Placcaet soo seer ver-
bittert was, in toom en tot haer pligt te
houden: eenige voegden daer by, dat sy
niet

1566. niet gesind waeren, om vyftig ofte sestig duysend Ingesetenen van haer Provincie te doen verbranden, ofte de handen daer toe te leenen. De Gouvernante wiert ook van alle kanten bericht, dat 'er verscheide Edellieden waeren, die sig verbonden hadden, ingevalle de Conink syn voornemen wilde uytvoeren, en de Inquisitie doordringen, sich met geweld daer tegen te stellen. De Prins van Oranje, de Graeven van Egmont en van Megen, waerschouwden de Gouvernante in 't bysonder, hoe sy kondschap hadden bekomen, dat men de noodige schickinge onder de hand maekte, om twintig duysend mannen op de been te brengen.

By syn brief geschreven uyt Leiden den 29. Maert.

Bor 1. B.

De Staeten van Vlaenderen, van Vriesland en van meer andere Provinciën, stelden sig tegen de Inquisitie, en bragten haer klagten dien aengaende ten Hove. De vier Hoofsteden van Braband, Leuven, Brussel, Antwerpen en 's Hertogenbosch vertoonden gesaementlyk aen den Raed van Braband, dat die Placcaeten uytdruckelyk tegen haer Voorrechten strydende waeren, en derhalven niet afgekondigt hadden behooren te werden, versoekende wel nadruckelyk, dat deselve ingetrocken mogten werden, alsoo sy niet genegen waeren, om de uytvoering daer van te gedoogen. Sy voegden

den daer by, dat de Raed van Braband selfs 1566.
wel bewust was, dat sy die bevelen,
volgens haer eed, niet en konden vol-
voeren, als strydende tegen des Lants
herkomen, het welk de Conink en de
Raed selfs besworen hadden. Viglius *In syn*
verhaelt, dat de vier Steden opgemaekt *Grondig Bericht.*
wierden door eenige Heeren van den
Raed, waer onder hy de Prins van O-
ranje waerschynelyk mede in 't oog sal
hebben gehad. Voorts dat de Gouver-
nante die saek tot sig evoceerde; dat 'er
in de Raed van Staete daer over seer
wiert getwist, dat de vier Steden aldaer
beweerden, noyt Inquisitie te hebben
gehad, dog dat die van de Secrete Raed,
daer Viglius President van was, het te-
gedeel staende hielden, namentlyk, dat
de Inquisitie aldaer onder Keyser Ca-
rel V. was geweest, de Apostolische Bul-
le ten dien einde voortbrengende. Niet
te min, dat de Gouvernante, die selfs
van de Inquisitie afkeerig was, het met
de Raed van Staete en de vier Steden hielt.
Dog Viglius verswygt alhier de waer-
heit, want het is wel soo, dat Keyser
Carel V. getragt heeft de Inquisitie in
te voeren, de Apostolische Bulle kan 'er
syn geweest, ook is de Instructie voor
de Inquisiteurs opgestelt en gereet ge-
weest, dog het is ook te gelyk waer,

1566. gelyk hier voren is getoont, dat door de sterke wederstand, voornamentlyk van die van Antwerpen, en op de kragtige bemiddeling en voorspraek van de Coningin van Hongaryen, de invoering van de Inquisitie als doen wederom is geschorst geworden.

De Gouvernante vond sig in de uyterste verlegentheit, sy bleef niet in gebreeke, van de bekommerlyke toestand des Lants aen den Consnk te vertoonen, dog sy kreeg geen bescheit, het zy ter oorsaek van de gewoone traegheit des Coninks, ofte missschien, omdat hy wel wenschte, dat de saeken tot het uyterste mogten komen, op dat hy daer door bequaeme gelegentheit en een voorwendsel soude hebben, om dese Landen te overvallen en te overheeren.

Geschriften tegen de Inquisitie.

Het misnoegen wiert steeds vermeerdert, en de verbaesde Gemeinte nog meer gaende gemaekt door een gerucht, dat 'er ontstond, dat de Conink sig tot den Oorlog bereide, en dat Hertog Eric van Brunswyk volk had geworven, en in dienst des Coninks was overgegaen, om de Inquisitie met geweld te komen ondersteunen. En niet tegenstaende de Gouvernante haer best deed, om dat gerucht te verydelen, en dat vermoeden weg te nemen, het was te vergeefs, en

en het mistrouwen was te groot geworden. Men wekte de Ingesetenen in tegendeel op, om tegen de invoering van de Spaensse Inquisitie te waecken, en sig in tyts daer voor te behoeden: alle Ingesetenen in 't algemeen, sonder onderscheit van Godsdienst, en de Roomsgesinde soo wel als de Protestanten en Gereformeerde, spoorden malkanderen aen, om voor de Vryheit van het Land te waecken, en sig tegen de ondernemingen der Spaensgesinde te stellen. Men vertoonde in sommige geschriften, de ongewoone en harde regtspleging, en tegelyk de wreetheit van de Inquisitie, dat die Rechtbank tegen alle Goddelyke en Menschelyke wetten was strydende, en de wreetheit van alle Tyrannen, en van de allerwoeste Volkeren te boven ging: dat men die in Italien en selfs tot Romen niet als met veel moeite, en na groote wederstand, had konnen invoeren: hoe veel te meer dan moest die Rechtbank in de Nederlanden gehaet en gevreest werden, die met sulke Voorrechten waeren voorsien, en in gevolge van deselve moesten werden geregeert? Men droeg ook sorg, dat die geschriften in een groot getal onder de Gemeinte wierden verspreid; het ging selfs soo verre, dat de Gouvernante na de Kerk 1566.

gaen-

1566. gaende, sulk een geschrift in de hand wiert gesteeken, als of het een smeekschrift was geweest. Sommige schroomden sig niet opentlyk te seggen, dat sy haer huysen en vaste goederen souden gaen verkoopen, om de Vryheit, die sy niet meer in haer Vaederland konden genieten, by vreemde Volkeren, en tot in de gebergten van Switzerland te gaen soeken. Andere, dat haer maer een Hooft outbrak, om sig met gewelt tegen sulke ongehoorde verdrucking te stellen, en dat sy als dan de Conink wel binnen de paelen van syn gesag souden houden, en hem de magt benemen, om de Vryheit en Voorrechten der Nederlanders te krenken. Men verbreide ook onder de hand, dat sy wel ondersteunt souden worden, dat haer geen buytenlandse hulp soude ontbreeken, ook dat de Prins van Oranje, de Graeven van Egmont, van Hoorn, van Hoochstraeten en andere voornaeme Heeren meer de Vryheit van het Land souden helpen voorstaen, en de goede saek begunstigen.

Verbond der Edele. Uyt het algemeen misnoegen, en uyt de schrik en afkeer voor de Inquisitie, ontstond het Verbond der Edele, en het vertoog, dat door deselve kort daer na, onder het beleyd van den Heer van Brederode aen de Gouvernante wiert gedaen,

daen, breeder in de Geschiedenissen van 1566.
die tyd bekent. Het Verbond behelsde niet anders, als een belofte en verbintenis, om het invoeren van de Inquisitie gesaementlyk tegen te staen, onder die uytdruckelyke betuyging nogtans, dat 'er niet soude werden gedaen tegen de eer van God, en de gehoorsaemheit aen de Conink. Dat Verbond en het opgevolgde vertoog der Edele is daer na, onder de Regeering van den Hertog van Alba, verklaert te wesen een misdaed van geschonde Oppermagt, en de gene, die daer aen deel gehad hebben, syn over die misdaed in rechten vervolgt. Dog in die ongeluckige tyden, wiert die misdaed, gelyk eertyts tot Romen, onder de Regeering van den Keyser Tiberius, en meer andere syns gelyke Vorsten, aen de eerlykste en getrouwste Regeerders van het Land te last gelegt: ook is het niet vreemd, wanneer de Vorst de Vryheit wil onderdrucken, en sig een onbepaelde magt tegen de wetten aenmaetigen, dat de getrouwe Regeerders en voorstanders van de Vryheit op de eene ofte de andere slingse wys in de misdaed van geschonde Oppermagt, van muytery ofte oproer werden bedraeyt. Het heeft nogtans de Regeerders, waer onder de Ridderschap en Edele als de

Het verbond is te vinden by Bor 1. B. p. 54.

voor-

1566. voornaemste moeten, werden gereekent, altyt vry gestaen, om haer vertoog tegen dese ofte gene misbruyken, op een bescheide wyse, aen de Vorst te mogen doen, sonder dat het haer tot misdaet kon werden gereekent, en de Edele deden in desen niet anders, als dat verscheide Steden dikwyls te voren, en nu onlangs de vier Hoofdsteden van Braband te gelyk hadden gedaen. In de verantwoording van de Graef van Hoorn heeft men getragt die daed van de Edele te verschoonen, onder anderen bybrengende, *waer heeft men oyt gehoort of gesien, dat het een ondersaet niet en soude wesen geoorloft, om aen syn Prins te vertoonen, het gene, waer in hy sig beswaert vind, en waer in hy denkt gelegen te syn, nevens syn verseekering, ook den dienst van den Heer, en de rust van Land.* De Prins van Oranje heeft die saek insgelyks verdedigt, seggende, *naer ons begryp, soo kan hem een Prince abuseren, en is daerom gefondeert, dat een Vassal, ondersaet, of wie beswaert is, hem des vertooning mag doen: te meer, om dat men te vooren, in saeken van sulken gewigt, gewoon is geweest sig te gedraegen aen de Staeten, dewelke ten dien fine, volgens hun Privilegie vergaedert syn geweest, en hun vertoog aen de Vorst hebben*

By Bor 1. St. in 't Byvoegsel pag. 65.

Verantw. van de Prins van Oranje, by Bor 1. St. in 't byvoegsel pag. 9. en 11.

ken gedaen. Die voorsten had het gewelt, dat men als nu in Nederland gebruykt, en neerstigheit had willen doen, om dat te beletten, volgens de Contracten des Hertogdoms van Braband, en syn eed en verbintenis, die en soude niet geblameert konnen werden van eenige rebellie. 1566.

Men moet echter bekennen, dat 'er in dat Verbond en vertoog der Edele eenige omstandigheden voorkomen, die het bedenkelyk en selfs haetelyk maekten. De Heer van Brederode en Graef Lodewyk van Nassau sonden het geheele Land door haer gemachtigde en vertrouwelingen, om de Edellieden tot dat Verbond te noodigen. De plegtige intrede binnen Brussel, haer gang ten Hove, om het vertoog over te geven, hoewel in behoorlyke ordre en met veel zedigheit geschiedende, en het groot getal Edele met haer bedienden, maekten groote opspraek, en gaeven reden van naedenken, als of sy voorhadden, om haer versoek met magt te ondersteunen. *Viglius Grondig Berichte.*

Men verbreide ook te dier tyd, dat verscheide Vorsten en Groote, en onder andere eenige Saxische Vorsten, de Hertog van Cleef, de Admirael de Coligny, de Graef van Swartzenburg, Schoonbroeder van de Prins van Oranje, be-

1566. benevens eenige Ridders van het Gulde Vlies, daer men de Prins en de Graef van Hoorn onder begroep, en selfs eenige Abten, deel aen dat Verbond hadden, en dat sy het souden ondersteunen: en Viglius wilde, dat het Verbond van eenige Heeren uyt de Raed van Staete voortquam. Nogtans wort in de verantwoording van de Graef van Hoorn beweert, dat hy niet alleen geen deel daer aen heeft gehad, maer dat hy het selfs niet heeft goedgekeurt; men heeft aldaer in dien opsigt gesegt. *De manier van het overgeven der Requeste, en van het Verbond, heeft de Graef van Hoorn niet aengestaen, vreesende altyd voor calumnie en quaede diensten. Ja hy heeft verscheide daer afgetrocken, en gehouden, die andersints gesind waeren, sig daer by te voegen, en mede te teekenen. Ook heeft hy, by last van de Regente, geschreven aen Brederode, na Brussel komende, dat hy met sulk een groote geselschap niet ten Hove behoorde te komen; die syn ontschult daer mede deed, dat het niet en was te keeren.*

In syn Grondig Bericht.

by Bor I. St. in 't Byvoegsel p. 66.

De Procureur Generael heeft de Prins van Oranje daer na ook beschuldigt, *dat hy hadde verleid, gecorrumpeert en verwekt een groot deel van den Edeldom, soo dat sy hadden gemaekt verbonden,*

By Bor I. St. 4. B. pag. 221.

con-

conspiratien en conjuratien, en gesworen 1566.
malkanderen te beschutten, beschermen en sterk te maeken tegen de Majesteit en syne Ordonantien, en dat de Vergaederingen ten dien einde waeren gemaekt in syn eige Huysen, soo tot Breda, als te Brussel. Sulks de Prins voor het Hooft, vorderaer en begunstiger van de soo genaemde wederspannige, ofte Verbonde Edele is gehouden: hy heeft het in den beginne ontkent, seggende, *soo als hy van het Verbond wiert gewaerschouwt, de tyd van veertien daegen, of daer ontrent, te voren, eer de Verbonde Edele te Hove quaemen, dat hy opentlyk en rond uyt hadde verklaert, dat sulks hem niet aen en stond, nog hem dagt te wesen de waerachtige voet, om de gemeene rust te onderhouden. Wel is waer, dat hy het selve Verbond niet en hadde gehouden voor eenige rebellie of conspiratie, omdat de meening geensints was, iet te doen ofte aen te vangen tegen de hoogheit van den Conink, of tegen het welvaeren van den Lande.* Echter heeft hy eenige tyd daer na bekent, dat hy genoegsaem deel aen dat Verbond hadde, seggende. *Soo veel is 'er af, besorgende dat dese dingen seer gevaerlyk mogten afloopen, en een quaed einde nemen, daer benevens ach-*

In syn verantw. by Bor 1. St. in 't Byvoegs. pag. 91

In syn Apologie p. 78.

1566. *tende, dat dese weg wel de sagste, en in rechten wel gefondeert was, dat wy niet quaed en hebben gevonden, dat de voorschreve Requeste soude gepresenteert worden. 't Welk wy geensints willen ontkennen, ter contrarie, het selve tot groote voordeel voor onse eer en reputatie, ook tot sonderlinge dienst des Coninks syn houdende.* Als men ook op alle de omstandigheden wil letten, sal men veilig mogen besluyten, dat de Prins niet alleen van dat Verbond kennis heeft gehad, en dat hy het heeft goedgekeurt, maer dat hy ook, dog onder de hand, het Hooft, de voortsetter en de voornaemste aenleider van het Verbond en van het vertoog der Edele is geweest. Het is buyten alle tegenspreeken, dat Graef Lodewyk van Nassau, syn Broeder, wel het meest daer voor heeft geyvert, dat het door hem is ontworpen en voorgebragt, en dat Philip van Marnix, Heer van St. Aldegonde, ook niet alleen de hand daer in heeft gehad, maer dat hy het geschrift, het Compromis genaemt, heeft opgestelt. Nu is het genoeg bekent, dat 'er een groote overeenstemming en eendragt tussen die twee Broeders was, en derhalven is het niet te denken, dat Graef Lodewyk sig in een saek van sulke aenge-

gelegentheit soude hebben gesteeken, 1566.
sonder voorgaende kennis en goedkeuring van de Prins, syn Broeder, niet alleen, maer dat hy het selfs tegen syn raed en wil niet soude hebben durven ondernemen. Wy sullen nader gelegentheit hebben, om van Graef Lodewyk te spreeken, voor af moeten wy seggen, dat hy in de Nederlandse Beroerten aengemerkt moet werden, als de rechter hand van de Prins, en die de voornemens, die de Prins, syn Broeder, in syn Cabinet hadde ontworpen, met een uytnemende veerdigheit en met een onvermoeide yver uytvoerde. Dat de Heer van St. Aldegonde de voornaemste Raedsman van de Prins is geweest, en door hem in alle saeken van gewicht gebruykt geworden, is mede genoeg bekent. Boven dien, syn de Graef van *Hooft Nederl. Hist. 2. B.* den Berg, Schoonbroeder van de Prins, en verscheide Edellieden van syn Huys mede in dat Verbond getreden. Verders heeft de Prins van Oranje daer nae, in alle syn woorden en gedrag, genoeg betoont, dat hy een Voorstander van het Verbond der Edele, en van derselver Vertoog aen de Gouvernante is geweest.

Men verhaelt, dat sig in de maend *Vander Haer lib. 2. cap. 2.* Maert by de Prins van Oranje tot Breda be-

1566. bevonden, Graef Lodewyk van Nassau, syn Broeder, de Graef van Swartzenburg, syn Schoonbroeder, George Hol, en Westerholt, twee bekende Duytsche krygsoversten, de Heer van Brederode, die men van Vianen had onboden, de Graeven van Megen, van Hoorn en van Hoochstraeten; en uyt de verbonde Edele, Dandelot, Vilers, Boxtel, Tholouse, en andere meer. De Graef van Egmont en de Markgraef van Bergen op Zoom waeren daer niet tegenwoordig. De Prins van Oranje van voornemen synde, om met die Heeren over de toestand van saeken te spreeken, en haer gedagten te hooren, ook sig van alle naerdenken willende wagten, bestelde het soo, dat de byeenkomst gelyk als toevallig en sönder eenig voornemen soude geschieden: ten dien einde gaf de Prins aen de Graef van Hoochstraeten te kennen, dat hy met syn geselschap hem wilde gaen besoeken, en op syn Casteel tot Hoochstraeten by hem komen eten: by die gelegentheit wierden de Graef van Egmont, die sig als doen tot Brussel bevond, en de Markgraef van Bergen op den Zoom, die in syn Stad was, aldaer ook genoodigt, De Prins van Oranje nam die gelegentheit waer, om onder de vryheit van de maeltyd,

Bentivoglio Nederl. Hist. 2. B.

en

en de vrolykheit van de wyn, aen het 1566.
geselschap te vertoonen, dat 'er seer gevaerlyke beroerten op handen waeren, dat verscheide Edele sig hadden verbonden, en hy derhalven met reden bedugt was, dat sulk een hulpmiddel erger als de quael selfs soude wesen; daerom oordeelde hy, dat het van syn pligt was, om benevens de andere Ridders van het Gulde Vlies, en de Stadhouders van de Provinciën, de handen selfs aen het werk te slaen, en niet te lyden, dat de Staet, door de quaede raed van de Cardienaelsgesinde, en door de gevaerlyke overleggingen van de Edele, wiert bedorven, maer de Regeering selfs in handen te nemen. De Graef van Swartzenburg en Hol ondersteunden de redenen van de Prins, dog de Graef van Megen daer in vallende, seide met groote hevigheit, dat hy alle die Edele, daer men soo breed van opgaf, wel den hals soude breeken, soo de Conink hem maer tweemael hondert duysend guldens aen geld wilde doen geven. Waer op de Prins hem te gemoet voerde, dat het soo gemackelyk niet souw vallen, en dat 'er veel luyden van eer en vermogen onder waeren. Dog alsoo de Graef van Egmont en de Markgraef van Bergen op den Zoom niet veel

1566. genegentheit tot de voorslag van de Prins toonden te hebben, soo quam deselve te vervallen: ook souden de Graeven van Egmont en van Megen die geheele saek de Gouvernante hebben aengebragt. Indien het waer is, en de Prins sulk een voorslag als doen heeft gedaen, moet men daer uyt besluyten, dat syn oogmerk is geweest, om dese Landen door een Raed van Nederlandse Heeren alleen, en onafhankelyk van de Spaensse Raed, te regeren en wederom in rust te brengen. Dog hy kon ligt bevroeden, dat de Conink het niet souw toelaeten, en dat syn voorslag onuytvoerlyk was, ten zy men aen de Conink selfs de wet kon stellen, daer in die tyd nog weinig kans toe was. De Prins heeft nogtans dit alles uytdruckelyk ontkent, en hy gedraegt sig tot de getuygenis van alle de Heeren, die daer tegenwoordig syn geweest, als hy tot Hoochstraeten was, of daer wel ander vermaen was, dan om goede chiere te maeken, en de uytlandse Heeren, als vrienden en maegen onder malkanderen, wel te onthaelen: daer byvoegende, het nimmermeer soude blyken, dat 'er iets tot ondienst van den Conink besloten was. Het selve beweert ook de Graef van Hoochstraeten. Niet te min wort in de Verantwoording wegens de Graef van

In syn verantw. by Bor I. St. p. 11. in 't Byvoegsel.

In syn verantw. by Bor pag. 28.

van Hoorn, bekent, dat 'er van het Verbond der Edele tot Hoochstraeten is gesprooken, synde twaelf of veertien daegen te voren, eer en Edele tot Brussel quaemen. Dat eenige Edele tot Hoochstraeten syn komen vertoonen de groote beroerte, die al omme in het Land was, en kennis gaeven van het voornemen, dat sy hadden, dog dat sy soo weinig gehoor kregen, dat in tegendeel aldaer besloten wiert, als dat men sig met haer niet en soude bemoeyen, maer de Regente daer van waerschouwen. 1566. *Mede by Bor p. 63.*

De Stadhouders der Provinciën, en de Leden van de Raed van Staete, ingevolge de beschryving van de Gouvernante, tot Brussel byeengekomen synde, en het gerugt verspreid werdende, dat de Verbonde Edele stonden te komen, soo was de Stad Brussel niet alleen, maer het geheele Land in opmerking, wat daer van soude worden, en een iegelyk had het oog op haer geslaegen. Gelyk het gerucht steets aengroeit en door verdigtselen wort vermeerdert, soo verspreide men ook, dat de geheelen Adel van de Nederlanden was opgestaen en wederspannig geworden: dat 'er veel duysende verfaemelt waeren, en dat sy met magt ten Hove quaemen: dat sommige Steden met haer verstand hielden, en dat sy de- *Bor 1. B,*

1566. selve eerst souden overweldigen, of in besit nemen. Dat het voornemen was, om de nieuwe Godsdienst in te voeren, en alle de Paepen en Munnicken dood te smyten, met diergelyke verdigtselen meer. Die geruchten maekten soo veel indruk op de Gouvernante, dat sy bevreest wiert, sulks sy haer Hof deed voorsien en versterken, en haer Lyfwagt vermeerderen. Verscheide van de yverigste Geestelyke, voornaementlyk de Inquisiteurs, en haer aenhangers, en de gene, die het invoeren van de nieuwe Bisschoppen het meest gedreven hadden, waeren in de uyterste verslaegentheit, en veel van haer maekten sig aen een kant, uyt vrees, dat sy mishandelt souden werden: dog men heeft niet bevonden, dat de Edele ook het minste leed aen iemant hebben toegebragt.

Vander Haer lib. 2. cap. 2. Strada lib. 5. De Leden van de Raed van Staete te gelyk met de Stadhouders der Provinciën vergaedert synde, soo vertoonde de Gouvernante aen haer, hoe sy kondschap had bekomen, dat een groot getal Edele tot Brussel stond te komen, om seeker vertoog aen haer te doen, en sy derhalven dienstig had geoordeelt, om de Leden van den Raed en Stadhouders by een te roepen, ten einde sy haer, in sulk een bekommerlyke toestand van saeken, met

haer goede raed souden bystaen. Vervolgens bragt sy drie saeken in overweging: eerstelyk, of men de Edele, die onder het beleyd van den Heer van Brederode stonden te komen, wel in de Stad soude toelaeten ofte haer gehoor geven? ten tweeden, wat men op haer versoek soude antwoorden? ende ten derden, hoe men sulke saemensweering en verbintenis van onrustige menschen best soude konnen tegengaen, ofte doen verydelen? Op het eerste, waeren de Hertog van Aerschot en de Graef van Barlaimont van gevoelen, dat het gevaerlyk was, sulk een groot getal van de Verbonde Edele in de Stad te laeten komen, en dat sy daer ook niet te doen hadden. Dat het haer vreemt voorquam, een smeekschrift met een gevolg van vyfhondert mannen te ondersteunen: dat sy wel eenige weinige uyt de voornaemsten van haer konden senden. Dog soo men goed mogt vinden, om deselve in de Stad te laeten komen, dat men op haer gedrag wel diende te letten, en de gene, die sig aen eenig misbedryf schuldig mogten maeken, aen den lyve doen straffen. De Graef van Barlaimont liet sig by die gelegentheit ontvallen, soo men de Verbonde Edele in de Stad wilde laeten komen, 1566.

1566. dat men het Paleis van de Gouvernante met een sterke besetting soude voorsien, om de Edele, als sy haer vertoog quaemen doen, alle tot de laeste man toe, den hals te breeken. De Prins van Oranje stelde sig daer tegen, vertoonende, *dat men de Edele ten onrecht verdagt maekte, dat sy luyden van eer en van bekende trouw waeren, dat 'er ook veel onder haer waeren, die aen hem vermaegschapt, en andere, die aen hem seer wel bekent waeren. Dat het hard, en niet min onbetaemelyk soude wesen, indien men luyden van aensien wilde beletten een smeekschrift te komen overgeven, dat andersints aen de allergeringste vry stond, dat de Hertogin sig, door die weigering, het geheele Land door haetelyk soude maeken, en een naedenken aen de Ingesetenen geven, als of de ooren van de Vorst voor de regtveerdige klagten en beswaening van de Onderdaenen gesloten waeren.* De Prins wiert hier in door de Graef van Egmont ondersteunt, die daer nog byvoegde, dat hy swaerigheit soude maeken, om de toegank van de Stad aen de Edele met gewelt te beletten, op dat hy haer daer door niet tot wederstand mogt verwecken, 't welk hy in die gelegentheit van saecken niet veilig oordeelde te wesen,

sen. Sommige van den Raed, hoewel sy de Inquisitie niet goed kenden, en de geloofsdwang niet seer toegedaen waeren, oordeelden echter, dat die wyse van behandeling onbetaemelyk was, dat de Edele te sterk in getal en met te veel prael quaemen, om een enkel versoekschrift over te geven, dat het veel eer het gedrag was van menschen, die de wet aen de Vorst wilden stellen, en die aen de Weerelt wel wilden toonen, dat sy, in plaets van een ootmoedig versoek te doen, de stoutheit souden hebben, van de Vorst te willen dwingen: dat men derhalven best soude doen, van haer niet in de Stad te laeten komen, en het geven van gehoor voor eenigen tyd uyt te stellen, om alle opschudding te vermyden; dat sy soo doende, van een souden gaen, en haer voornemen daer door werden verydelt. Sulke advysen behaegden aen de Prins van Oranje en meer anderen niet, sy stelden sig daer tegen, en om een naedeelig besluyt voor te komen, bersten sy uyt in een groot gemor en beklag, soo wel tegen de Conink en syn Regeering, als tegen de hardigheit van de Placcaeten, en het invoeren van de Inquisitie, soo veel te stouter, om dat sy wel saegen, dat men haer hulp in die gelegentheit 1566.

van

1566. van ſaeken noodig had. Onder andere, deed de Prins van Oranje ook ſyn beklag op een ſeer naedruckelyke wyſe, ſeggende, *dat hy gewaer was geworden, hoe dat eenige quaedwillige, en die ſig als vyanden van ſyn geſlagt quaemen te gedraegen, met de Conink in overleg waeren gekomen, om hem van kant te helpen, en dat de Conink maer een bequaeme gelegentheit daer toe verwagte.* Vraegende, *of dat de belooning was voor de groote dienſten, die hy te voren aen den Keyſer, en daer nae, aen den Conink had gedaen? dat men nu klaer kon beſpeuren, hoe de Nederlandſe Heeren in die achting en in dat aenſien by de Conink niet en waeren, daer ſy te voren by de Keyſer in hadden geweeſt. Ook, dat de Conink de ſaeken van de Nederlanden verwaerloosde &c.* De Gouvernante had veel moeite, om de geſtoorde gemoederen te ſtillen, en in 't byſonder trachte ſy de Prins van Oranje ſagt neer te ſetten, en te bevredigen, ſeggende, *dat hy voor het tegenwoordige ſig van ſoodaenige klagten behoorde te onthouden, dat hy beter gedagten van de bekende goedertierentheit en genegentheit van de Conink moeſt hebben, en alle naedenken laeten vaeren.* De Prins kon ſig echter van deſe en diergelyke klagten niet

niet onthouden, en was beswaerlyk tot 1566.
stilstand te brengen, hoewel hy andersints sig wel besat, en machtig was syn toorn te bedwingen en te veinsen.

De ontstelde gemoederen eindelyk aen 't bedaeren geraekt synde, bragt de Gouvernante het eerste voorstel nog eens op nieuws in overweging, en vervolgens wiert by meerderheit van stemmen besloten, dat men de Verbonde Edele in de Stad souw laeten komen, en gehoor aen haer geven, mits sy ongewapent quaemen, en gehouden souden wesen sig met alle behoorlyke bescheidentheit te gedraegen. Voorts, dat men aen de Poorten van Brussel wagten soude stellen, als mede op de grootste toorn, dat men de ronde door de Stad soude laeten gaen, op dat 'er geen onrust nog ongemacken mogten ontstaen. Op de twee overige voorstellingen kon op die dag geen besluyt werden genomen, de tyd reets te verre verloopen synde.

Het is wel te vermoeden, dat de Gouvernante op de raed van de Graef van Barlaimont, en van andere Spaensgesinde Heeren, genegen soude syn geweest, om de Verbonde Edele buyten te houden, ofte gehoor aen haer te weigeren, selfs om haer op de reis na Brussel te doen aentasten en verstroyen; dog sy vond

1566. vond sig niet sterk genoeg, en was bedugt, dat sy te grooten aenhang mogten hebben, sy moest de Prins van Oranje verdagt houden, en had niet alleen geen hulp, maer selfs veel swaerigheit van hem te verwagten: en de Graef van Egmont ondertast synde, of hy niet genegen souw wesen, om aen de Gouvernante in dit geval alle hulp en bystand te bieden, verklaerde rond uyt, dat hy tegen geen mensch ter Weereld voor de Inquisitie, en tot uytvoering van de Placcaeten op het stuk van de Godsdienst, soude vegten. De overige Leden van de Raed van Staete en Stadhouders, waeren, of niet veel beter gesint, gelyk sy uyt haer woorden had konnen bespeuren, of niet genoeg in staet, om veel gewicht tot wederstand van de Verbonde Edele toe te brengen: sulks de Gouvernante genootsaekt wiert met haer te veinsen, en sig tot sagte middelen te keeren. De Procureur Generael heeft de Graef van Hoorn daerna mede beschuldigt, dat hy by die gelegentheit eenige woorden had gevoert, om de Gouvernante kleinhartig te maeken, en onder anderen, dat de Bondgenooten waeren voorsien met de hulp van twintig of dertig duysent mannen: en dat hy gedreigt hadde naer huys te willen

trec-

trecken, en de Gouvernante sonder raed 1566.
en bystand te laeten. Dog in de Ver- by Bor 1.
antwoording voor die Graef wort uyt St. in 't Byvoegsel
alle omstandigheden getoont, dat het p. 64. 65.
een volslaege onmogelykheit was, om op die tyd eenig geweld tegen de Verbonde Edele te gebruyken, en haer buyten de Stad te houden; soo, om dat 'er albereits te voren veel van deselve allengskens binnen de Stad waeren gekomen, als om dat sy de gunst van het Volk hadden. Dat het te doen was geweest, om alle de Paepen en Munnicken te doen dood smyten, daer het Volk niet sonder reden soo seer tegen verbittert was, en dat alle de Leden van den Raed van gevoelen waeren, dat men de Edele moest te vrede stellen.

Ondertussen versuymde de Gouvernante niets, dat van haer pligt was, en deed alles, wat men in sulke gelegentheit van een wacker en voorsigtig man soude konnen verwagten. Sy vermaende de Overheden tot haer pligt, moedigde alle de gene aen, die sy oordeelde haer welgesint te wesen, vertoonde de swaerigheden en onheilen, die 'er uyt sulk een wyse van doen souden spruyten, en het gevaer, dat de Verbonde Edele met haer aenhang boven 't hooft hing. Dat de Conink in korten stond over te komen,

1566. dat sy seekere berichten daer van had, en dat syn Majesteit als dan wel goede ordre op de saeken van de Nederlanden soude weten te stellen.

De Verbonde Edele saeten in tegendeel ook niet stil, sy verbreiden over al haer goede meining ten dienst van het Land, en om alle Overheden soo wel als de Gemeinte daer van te overtuygen, deden sy het Versoekschrift, dat sy reets hadden ontworpen, en gereed waeren, om over te geven, uytschryven en gemeen maeken, vermaenende daer benevens alle getrouwe Regenten en goede Ingesetenen, dat sy sulk een billyk en heilsaem versoek wilden helpen ondersteunen, en sig den dienst van het lieve Vaederland niet onttrecken, maer in tegendeel, tot het bereiken van sulk een heilsaem oogmerk, met haer aenspannen.

De Raed des anderen daegs wederom vergaedert synde, bragt de Gouvernante in overweging, wat men aen de Verbonde Edele best tot antwoort op haer in te leveren Versoekschrift soude geven. Sommige waeren van gevoelen, dat men by de vorige Placcaeten en bevelen van de Conink moest blyven, sonder eenige verandering daer in te gedoogen. Andere vertoonden daer tegen, dat die Placcaeten en bevelen niet alleen aen de Vryheit

van het Land, maer ook aen de Gods- 1566.
dienst selfs naedeelig waeren, en dat de Inquisitie soodaenig aen de Ingesetenen mishaegde, dat 'er geen slag van Ingesetenen in 't Land was, die daer tegen niet met een haet en afkeer was ingenomen, en niet bereid was, om syn goed en bloed daer tegen op te setten: dat men wel mogt toesien, ingevalle men de Verbonde Edele by dese gelegentheit voor het hooft wilde stooten, of men ook wel in staet was, om het tegen haer uyt te houden: eindeling was 'er niemant in den Raed, die niet overtuygt was, dat het invoeren van de Inquisitie in die toestand van saeken, ten minsten seer ontydig was. In de Verantwoording voor de Graef van Hoorn wort met veel nadruk vertoont, *dat het voorwaer elk kennelyk was, en niemant, van 's Lants saeken kennisse hebbende, het soude konnen loochenen, indien men ter selver tyd niet geschorst had de Inquisitie en vervolging, en hoop gegeven, dat men korts de Generaele Staeten souw vergaederen, het Volk terstont al omme oproerig geworden soude hebben. Want het getal der gene, die het woort Gods sogten, was soo groot geworden en vermenigvuldigt, dat het onmogelyk was de harde vervolging der Inquisitie aldaer langer te plegen. Ook*

By Bor 1. St. in 't Byvoegsel pag. 52.

1566. *was het Volk al om in sulken wanhoop, over de krenking van haer Vryheit, en menigvuldige quellingen, dat het niet langer wederhouden kon worden.* Derhalven wiert nae lang overleg en veel woordenwisseling besloten, dat men de Edele op een sagte wyse soude antwoorden, en haer die hoop geven, dat de Inquisitie geschorst soude werden, en dat de straffen by de Placcaeten gestelt, eeniger maeten versagt souden werden, en dat de Gouvernante ook ten dien einde aen de Conink soude schryven. Dog dit alles en behaegde aen de Gouvernante niet, sy was een listige en staetkundige Vrouw, en niet tegenstaende de Cardinael Granvelle afwesig was, wiert sy door de Raed van de President Viglius ondersteunt: haer toeleg was, om de Edele, dewyle sy voor het tegenwoordige dog niet anders kon, met een sagte, dog te gelyk dubbelsinnige antwoort af te passen, om aen haer versoek in schyn te voldoen, dog in de grond, het geheele saek aen het welbehaegen van de Conink over te laeten, ondertussen hoopte sy tyd te winnen, en in staet gestelt te werden, om de bevelen van de Conink met meer nadruk te konnen uytvoeren.

De antwoort is te vinden by Bor 1. B. p. 32.

De Verbonde Edele tot Brussel aenge-

gekomen synde, soo gingen de Heer 1566.
van Brederode en Graef Lodewyk van Nassau, die beide sig als Hoofden en aenleiders van deselve quaemen te gedraegen, aen het Hof van de Prins van Oranje hun verblyf nemen, waer door het naedenken tegen de Prins vermeerderde, als of hy deel in dat Verbond hadde. Dog hy heeft sig daer na hier mede verschoont, *dat 'er geen reden waeren, om de Verbonden Edele voor rebellen te houden, en haer oversulks de verkeering in syn huys te verbieden, verseekert synde, dat ten synen huyse geen vergaedering was gehouden, by syn weten, tegen de hoogheit, eer of dienst van den Conink.*

In syn Verantw. by Bor 1. St. in 't Byvoegs. p. 10.

Men verhaelt ook, dat de Graeven van Mansvelt en van Hoorn de Prins op die tyd mede quaemen besoeken, en dat sy die nacht te saemen hadden beraedslaegt, of sy de Ridderordre van het Gulde Vlies niet aen den Conink behoorden weder te senden, dat sy de wetten van die Ordre ten dien einde hadden naegesien, om te weten, hoe verre sy uyt dien hoofde aen de Conink verpligt waeren. Dit is eigentlyk te seggen, dat sy in overweging hadden genomen, of sy niet alle hulde, trouw en gehoorsaemheit aen de Conink souden opseggen.

Strada lib. 5.

1566. gen. De Graef van Mansvelt soude dat voornemen hebben tegengesprooken, sulks sy tot geen besluyt waeren gekomen. Dog dat verhael is wat verdagt, want het is uyt alle de omstandigheden van het gedrag van de Prins niet waerschynelyk, dat syn voornemen albereits in die tyd soude syn geweest, om sig van de gehoorsaemheit, die hy aen de Vorst schuldig was, te ontslaen, maer wel om syn willekeurige en onbepaelde magt tegen te gaen, en hem te noodsaeken, dat hy volgens de wetten soude moeten regeeren.

Van der Haer lib. 2. cap. 2. Men wilde mede, dat de Prins van Oranje het Versoekschrift der Edele, al eer het wiert overgegeven, oversien soude hebben, en dat hy eenige harde uytdruckingen, die daer in wierden gevonden, veranderde en versagte. Insgelyks *In syn Grondig Bericht.* verhaelt Viglius, dat haer Versoekschrift wat sagter was ingestelt, dan hun Verbond medebragt, om dat hy (President Viglius) gesegt soude hebben, dat men haer het Crimen Majestatis soude konnen te last leggen, indien sy sig niet en maetigden. Ondertussen is het seeker, dat 'er niets aenstootelyks in het gemelte geschrift wert gevonden, het behelst maer een seer eenvoudig en zedig versoek, tot vernieting, immers provisionele opschorting

ting

ting der Placcaeten en Inquisitie. De 1566
Heer van Brederode betuygde daer benevens in syn aenspraek aen de Gouvernante, de getrouwheit der Verbonde Edele tot den dienst des Coninks, en suyverde deselve van alle verkeerde naespraek, als of sy een opstand wilden verwecken, en genegen souden syn, om van Heer te veranderen.

Na dat de Verbonde Edele haer versoekschrift aen de Gouvernante hadden overgegeven, en antwoort daer op ontfangen, soo onthaelde de Heer van Brederode alle deselve gesaementlyk, ontrent drie hondert sterk, op een heerlyk gastmael, daer toe in het Huys van de Graef van Cuylenburg aengerecht. Onder de maeltyd verhaelde de Heer van Brederode aen syn gasten, hoe dat hy, by het overleveren van het Versoekschrift, digt by de Gouvernante staende, de Graef van Barlaimont aen haer in de Fransse tael had hooren seggen, dat sy niet bevreest behoefde te wesen voor een hoop geusen, dat is, bedelaers, een woord van verachting, en waerschynelyk daer mede te kennen willende geven, dat de Verbonde Edele maer een hoop slegt en gering volk was, niet weerd, dat sy veel acht op haer souw geven, of sig over haer ontsetten. Sommige van de Gasten

Strada lib. 5. Van der Haer lib. 2. cap. 3.

Brederode onthaelt de Verbonde Edele in 't Huys van Cuylenburg.

1566. waeren over die verachtelyke woorden seer gebelgt, want sy waeren alle goede en bekende Edellieden, en de meeste van haer behoefden voor de Graef van Barlaimont niet te wyken: andere wilden sig daer aen niet stooren, maer die smaedelyke woorden met verachting ontmoeten; dog onder het drinken schenen sy vermaek-te scheppen in die benaeming, en daer waeren 'er, die wel wenschten Geusen ofte Bedelaers genaemt te mogen werden, als sy daer door de verlore Vryheit van haer Vaederland maer mogten wederkrygen; die aenmerking geviel haer wel, en sy keurden die gedagten goed. Men ging daer op voort, en men dronk lustig op de gesontheit van de Geusen, onder een groot geroep, *lang leven de Geusen*, soodaenig, dat die geheele wyk van de Stad van dat geroep weergalmde. Onder het drinken quaemen de Prins van Oranje, en de Graeven van Egmont en van Hoorn daer voorbygegaen, sy hadden het middagmael by de Graef van Mansvelt gehouden, en waeren van voornemen, om nae 't Hof te gaen, en den Raed by te woonen: dat geroep hoorende, en vernemende, dat de Graef van Hoochstraeten by haer was, gaen sy binnen op de plaets van 't huys, om de Graef van Hooch-

strae-

straeten te roepen, en met haer nae den Raed te nemen; dog door de Gasten gesien synde, quaemen sy by haer op de plaets, en daer wiert de dronk, op het welvaeren van de Conink, en onder het *lang leven de Geusen*, nog eens met een groot geroep herhaelt. Het zy dat de Prins met de twee Graeven aldaer voorbedagtelyk, ofte wel by geval was gekomen, het wiert haest opgemerkt, en sy wierden alle drie daer door aengesien als medestanders of begunstigers van de Verbonde Edele. 1566.

Men heeft het ook daer nae aen de Graeven van Egmont, van Hoorn en van Hoochstraeten, als een misdaet van geschonde Oppermagt toegereekent, en het Huys van Cuylenburg is vervolgens, ter oorsaek van dat Gastmael, door den Hertog van Alba tot de grond toe afgeworpen. De Graef van Hoochstraeten heeft sig daer mede tegen die beschulding verdedigt, dat hy op uytdruckelyk bevel van de Gouvernante, benevens haer Secretaris Berti, aldaer by de Verbonde Edele was gekomen, om de antwoort, die sy aen haer wilde geven, aen gemelte Edele smaeckelyk te maeken. Ende in de Verantwoording voor de Graef van Hoorn, wort nopende dit geval verhaelt, *dat sy ten Hove geroepen synde, en haer weg-*

Defense du Comte de Hoochstraeten by Bor 1. St. in 't Byv. p. 29.

By Bor 2. St. in 't Byv. p. 64.

1566. *leggende voorby het huys van Cuylenburg, daer de Bondgenooten nog over taefel saeten, sy in huys gingen, en een korten tyd over end stonden, soo wel om den Graef van Hoochstraeten te redden, die de Edele aldaer als met gewelt hadden gehouden, en by haer doen aensitten, als om het geselschap te scheiden, op dat sy niet overdronken souden werden, om alle ongemak te verhoeden.* Die selve Avond onthaelde de Prins van Oranje den Heer van Brederode, de Graef van Hoorn, Graef Lodewyk van Nassau, en eenige andere van de Verbonde Edele, en daer wiert de gesontheit van de Geusen nog eens met groote vrolykheit ingestelt; gelyk daer nae mede by den Abt van St. Bernard geschiede.

Het is bekent, dat het antwoort van de Gouvernante, op het Vertoog der Edele, daer in bestond, dat sy van het versoek der Edele kennis aen de Conink soude geven, en terwyle sy antwoort daer op was verwachtende, dat haer Hoogheit sorg soude draegen, dat de Inquisiteurs sig, in het uytvoeren van haer last, met soodaenige bescheidentheit souden hebben te gedraegen, dat niemant deswegen eenige redenen van beklag soude hebben. En de last, die de Gouvernante, kort daer nae, heeft afgesonden, behelst alleen, *dat sy in 't volbrengen* [illegible]

van

van hun last op 't feit van de Religie, 1566.
voortgaen met alle maetigheit, wysheit den 9. A-
en voorsichtigheit, sonder nogtans te ge- pril, te vinden by
doogen, dat men eenige nieuwigheit of Bor 2. B.
verandering in die oude Cathol. Religie,
ofte eenig schandael, ofte acten sedetieus
voorstelle. De Edele en die van de Gereformeerde en Protestantse Godsdienst hadden geen reden, om sig veel heil uyt dat antwoort te beloven, het was maer in een algemeene sin gestelt, die niets wesentlyks beduyde, en die de Gouvernante altyt nae haer sin kon verklaeren of uytleggen. Nogtans hebben de menschen *Ibidem.*
sig daer mede gevleid, als of de Inquisitie en de uytvoering van die harde Placcaeten geschorst waeren geworden.

Ontrent die tyd had de Paus van Roo- *Strada*
men goedgevonden, de Hertogin van *lib. 5.*
Parma door syn Internuncius te doen aenmoedigen, om de Roomsse Godsdienst kragtdaedig voor te staen, haer daer benevens vermaenende, niet toe te staen nog te gedoogen, dat deselve door de aenslaegen der Ketters wierde benaedeelt. By die gelegentheit had de Paus ook twee brieven geschreven, een aen de Prins van Oranje, om hem te vermaenen, dat hy de Ketters in syn Prinsdom in toom wilde houden: en een aen de Graef van Cuylenburg, hem aen-

1566. soekende, dat hy de party der Ketters verlaetende, die men seide dat hy soude aenkleven, wederom tot de Godsdienst van syn Voorouders wilde keeren. De Prins deed in die tyd nog openbaere belydenis van de Roomsse Godsdienst, dog hy was albereits verdagt geworden, van aen de Protestantse Godsdienst toegedaen te wesen, en deselve te begunstigen: het schynt dat de Paus sig daer van wel onwetende heeft willen houden; wat het antwoort van de Prins daer op zy geweest, wort niet gemelt. De Gouvernante oordeelde best te wesen, dat de Internuncius den brief van de Paus aen de Graef van Cuylenburg niet en soude overgeven, uyt vrees, dat hy deselve met verachting mogt ontmoeten; en die aen de Prins ook niet, voor dat sy hem alvorens onder de hand daer van kennis had gegeven.

De Prins siende het Land vol ontsteltenis en beroerte, en wel bespeurende, dat'er een groote verandering op handen was; daer beneyens vreesende, dat de schuld van die beroerten onder anderen ook aen hem mogt werden geweten, en hy oversulks daer in gewickelt soude werden, waer door hem groote onheilen mogten overkomen, met verlies van syn machtige goederen, die hy in de Nederlan-

landen bezat, heeft in die tyd sterk by 1566.
de Gouvernante aengehouden, ten einde *Bor 2. B. p. 62.*
hy van syn Bedieningen mogt werden
ontslaegen, en hy heeft dat versoek by
een brief aen de Conink ook voorgedrae- *Van den 20. April.*
gen, dog geen verlof daer toe konnen
verwerven.

Het Verbond der Edele, de plegtige overgeving van haer Versoekschrift, en het antwoort door de Gouvernante daer op gegeven, het geheele Land door bekent geworden synde, ontstont 'er een algemeene vreugt, alsoo de menschen sig ontslaegen achten te wesen van het vreesselyke, en soo seer gehaete jok der Inquisitie. Men verbreide de groote dienst, die de Edele hier mede aen den Lande hadden gedaen, men prees de goede meining van de Prins van Oranje en andere Heeren van de Raed van Staete, en men verhefte den Heer van Brederode ten Hemel toe: men leefde in die hoop, en men maekte het malkander wys, dat de Conink nu beter onderricht werdende, en wel siende, dat de Geloofsdwang door Inquisitie en uytvoering van die bloedige Placcaeten, niet staende gehouden soude konnen worden, sonder het geheele Land om te keeren, en het in gevaer te stellen van verloren te gaen, van syn voornemen soude afsien, *Blydschap over het antwoort van de Gouvernante aen de Edele.*

1566. sien, en sig tot sagter middelen neigen: dog sy kenden de Vorst nog niet genoeg, en maekten een verkeerde reekening. Het gunt de menschen vieriglyk wenschen en begeeren, syn sy gewoon te hoopen, en sy vleyen sig vervolgens met die hoop: hier door quam het, dat men sig van het antwoort der Gouvernante meer beloofde, als 'er in der daed uyt was te verwagten. De vrees van de straffe, en het groot ontsag van de Inquisitie was verdwenen, men verbeelde sig, dat de Inquisitie geschorst was geworden, en men vleyde sig, dat het daerby wel soude blyven. Niet is'er moeyelyker om uyt te voeren, als over de gedagten en gevoelens der menschen te willen heerschen: men mag haer door de vrees van straffe en van wreede pyningen wederhouden, dat sy haer gevoelens niet opentlyk verklaeren nog staende houden, en men mag haer dwingen tot veinsen, nogtans blyft een iegelyk by sig selven gevoelen, het geen hy, nae syn bevatting, oordeelt met het licht van syn gemoed over een te komen; geen dwang, geen vier nog stael, maer een sagte en regelmaetige overreeding en overtuyging komt hier te pas. De gemoederen der menschen waeren, eenigen tyd lang, gelyk als verslaeft gehouden; het bloedige swaert hing haer gelyk als boven

het

het hooft, en de vlammen des viers, die 1566.
haer Geloofsgenooten ſoo jammerlyk verteerden, ſlickerden haer in de oogen, en dwongen haer, het licht der waerheit, dat ſy meinden ontfangen te hebben, in haer boeſem te ſmooren. Sig nu van die band ontſlaegen achtende te weſen, berſteden ſy uyt in een openbaere en vrymoedige belydenis van haer Geloof, een iegelyk nae dat hy geſind was. Ende nae dat het antwoort der Gouvernante ruchtbaer was geworden, beloofden ſy ſig de vrye oeffening van haer Godsdienſt, en men verſpreide voorbedachtelyk, dat alles toegeſtaen was, het gene de Edele hadden verſogt: ook had men ten dien einde een verdigt geſchrift voor den dag doen komen. Dat gerucht liep als in een oogenblik het geheele Land door, maekte een wonderlyke beweging onder de menſchen, ontbond de tongen, en ontdekte de gemoedsgeſtalte van een iegelyk. Men ſprak, handelde en twiſte in 't openbaer over de ſaeken en geſchillen van de Godsdienſt, ſelfs in ſchuyten en op waegens, men ſong opentlyk de Pſalmen, en de ſtraeten en wegen weergalmden van het geluyd, *lang leven de Geuſen.*

Men ſpreekt en handelt in 't openbaer over de ſaeken van de Godsdienſt.

Het bleef daer niet by, maer men maetigde ſig ook de vryheit aen, van de Gods-

1566. Godsdienstoeffening in 't openbaer te doen. Viglius verhaelt, dat de Verbonde Edele alle de gebanne, ter saek van de Godsdienst, ontboden, en dat sy de Kettersse Predicatiën lieten doen. Om dat men vreesde, van in de Steden, door de Regeering, wederstant te sullen ontmoeten, soo wierden de Predicatiën op de Dorpen en in 't open veld gedaen, onder een groote toevloet van menschen, niet alleen van de gene, die sulke gesintheit toegedaen waeren, maer ook van nieuwsgierige, en de drang was op sommige plaetsen soo groot, dat 'er op een dag wel ontrent tot sestien duysent menschen, soo men meint, uyt Antwerpen nae buyten gingen, om de Predicatiën te hooren, onder den hoop waeren 'er, die sig verstouten, om de Predicatiën gewaepent by te woonen, op dat sy de Godsdienstoeffening tegen alle overlast en gewelt mogten beschermen.

In syn Grondig Bericht.

De Gouvernante tragt sig daer tegen te stellen.

De Gouvernante dit alles bespeurende, stelde alle mogelyke middelen in 't werk, om het quaed voor te komen; sy deed in tegendeel verbreiden, dat het haer meining niet en was, om de vrye oeffening van Godsdienst toe te staen, maer sond last aen de Overheden, om de Predikanten en Leeraers, en de gene die deselve mogten herbergen, met de dood te straffen:

sen: sy beloofde een somme van ses honderd guldens tot belooning, aen de gene, die een Predikant kon aenbrengen, sulks hy in hechtenis wiert genomen: de toehoorders, soo sy gewaepent ter predicatie gingen, souden met ballingschap, en de andere nae gelegentheit van saeken, ter goedvinden van den rechter, werden gestraft. Dit bevel maekte wel, dat de openbaere Godsdienstoeffening in de Steden wiert verhindert, maer veroorsaekte te gelyk, dat de Predicatiën ten platten Lande, des te meer, met de waepenen wierden beschermt, en dat men een bysondere sorg droeg voor de behoudenis der Predikanten. De Gouvernante deed vervolgens haer beklag in de Raed van Staete, dat sy in desen door de Stadhouders der Provinciën niet nae behooren wiert ondersteunt: dog sommige voerden haer te gemoet, dat sy de Inquisitie en harde Placcaeten te diep had laeten inwortelen, en nu nog ontydig staende wilde houden: dat men het quaed wel had voorsien, dat nu quam uyt te bersten, dog dat men de Cardinael Granvelle liever had willen gelooven. De Prins van Oranje en de Graef van Egmont bemerkende, hoe de Gouvernante haer voornaementlyk daer mede in 't oog had, 1566.

sei-

1566. seiden opentlyk, dat sy sig van alle die buytensporigheden en wanordeningen onschuldig waeren houdende, en dat men deselve aen Barlaimont, Viglius en d'Assonville moest wyten. De Prins wiert hier in door de Graef van Hoochstraeten ondersteunt, wiens redenen des te meer ingank vonden, om dat hy een man van verstand was, en daer benevens een onbesprooke Roomsgesinde: derhalven kon hy niet verdagt werden gehouden, van aen de nieuwe gevoelens deel te hebben, ofte deselve tot naedeel van de Roomsse Godsdienst te willen begunstigen. Die Heer, gelyk 'er in die tyd meer sulke Roomsgesinde van verstand en vermogen waeren, wiert alleen door een yver voor de Vryheit, en voor het welvaeren van het Land aengedaen. De Prins van Oranje had een bysondere bequaemheit, om sulke luyden van eer, en voorstanders van de Vryheit van haer Land, in te nemen, op te wecken, ende te leiden: hy leefde steets in een vertrouwde vriendschap en gemeensaemheit met de Graef van Hoochstraeten, en die ontsag sig ook niet, wanneer de gelegentheit voorquam, van in den Raed de party van de Prins te kiesen, en die tegen de Gouvernante staende te houden.

Van der Haer lib. 3. cap. 5.

De

De Edele hadden, soo het scheen, 1566.
haer stuk wel overlegt: haer voornemen was, om de Gouvernante, door het overgeven van haer versoekschrift op sulk een plegtige en buytengewone wyse, een schrik op het lyf te jaegen, en daer door van haer te verwerven, dat de Inquisitie en de uytvoering van de Placcaeten op het stuk van Godsdienst, by provisie soude werden geschorst, en in staet gehouden, tot dat anders by de Conink, met advys van de Generaele Staeten, soude goedgevonden werden. Sy verbeelden sig daer mede genoeg te hebben gewonnen, want sy waeren niet onbewust, hoe seer de Conink van de Vergaedering der Generaele Staeten afkeerig was: die niet beschreven wordende, kon 'er geen nieuwe last werden gegeven, en de saeken bleven in die staet opgehouden en geschorst: dog soo de Conink al tot het beroepen van die Vergaedering wilde komen, konden de Edele sig wel verseekert houden, dat de Generaele Staeten haer toestemming, tot het invoeren van de Inquisitie, noyt en souden geven. Dog de Edele wierden misleid, en vonden sig wel haest in haer verwachting bedrogen: sy hadden niet alleen met een staetkundig; maer selfs met een listig en doortrapt Hof, te doen. De Gouvernante

1566. hadde haer in den beginne met een dubbelſinnig antwoort weten ter neder te ſetten, en vervolgens te leur te ſtellen. Dog alſoo ſy niet onbewuſt was, hoe ſeer de Nederlanders op de Vergaedering der Generaele Staeten geſet waeren, en dat ſy het hulpmiddel van haer quaelen daer van waeren verwagtende, ſoo gebruykte ſy een ſtaetkundige liſt, om de gemoederen der Nederlanders in te nemen, en haer gelyk als veel goeds te doen hoopen, als of men van voornemen was, om iets naeder op het ſtuk van de Godsdienſt, met toeſtemming van de Staeten, vaſt te ſtellen en te beſluyten, en de Inquiſitie en Placcaeten te bepaelen, of te maetigen: dog in de grond was het anders niet, als een toeleg om de Staeten op een ſlingſe wyſe te verſtricken, en haer te noodſaeken, om derſelver goedkeuring tot het vaſtſtellen van de Geloofsdwang te verleenen..

Bor 2. B. p. 62. Meteren 2. B. Ten dien einde deed de Gouvernante een nieuw Placcaet op het ſtuk van de Godsdienſt ontwerpen, onder een glimpige ſchyn van moderatie, en ſoo als ſy ſeide, *om de vorige Placcaeten en Ordonnantien tot ſoetheit te brengen:* dog in de grond wiert alle oeffening van Godsdienſt, behalven de Roomſſe, verbo-

boden, met de ſtraffe des doods en ver- 1566.
beurtmaecking van goederen, *tegen alle Leeraers, Predikers, Sermoendoenders, Diaconen en andere diergelyke Hooft-Officieren, of verleiders des Volks, en de gene die deſelve mogten herbergen. &c.* Om dat door te dringen, nam ſy tot een voorwendſel, dat ſy niet bevoegt was, om de Generaele Staeten, ſonder uytdruckelyke toeſtemming van de Conink, te mogen beſchryven, maer dat het even veel ſoude weſen, indien de Staeten van elke Provincie afſonderlyk haer goedkeuring tot dat Placcaet van Moderatie quaemen te geven. Dat ſcheen veel te beloven, dog men ontdekte wel haeſt de ſlingſe toeleg: naementlyk, dat men de Staeten van die Provinciën, die wel het meeſt aen het Hof verſlaeft waeren, eerſt deed vergaederen, om een gunſtige reſolutie, nae de ſin van 't Hof te nemen, en de andere daer in voor te gaen, vertrouwende, dat de Staeten van de overige Provinciën wel bewogen ſouden worden, om dat voorbeeld te volgen. Dienvolgende wierden de Staeten van Artois, Henegouwen en Naemen, op wie de Gouvernante wel het meeſt vermogt, eerſt byeengeroepen, met voornemen, als die Provinciën in het Placcaet van de ſoo genaemde Mo-

1566. deratie bewilligt hadden, om het die van Braband en Vlaenderen ook voor te draegen. Die van Gelderland, Holland, Zeeland en Vriesland, als te veel voor de Vryheit genegen ſynde, liet men by proviſie ongeroepen t' huys blyven. Men beſpeurde ook, dat alles in de Vergaederingen van de Staeten, die eerſt beroepen en byeengekomen waeren, op een onordentelyke en onwettige wyſe toeging, dat 'er in de gront geen vryheit voor de Leden was, dat men ſommige had beſchreven, die niet bevoegt waeren, om aldaer te verſchynen, en andere voornaeme Leden in tegendeel t' huys gelaeten, die ſtem en zitting in de Vergaedering der Staeten hadden: en dat men ſommige, op wie men niet wel geſint was, daer uyt hadde doen vertrecken. Sulke trouwlooſe behandeling wiert haeſt ruchtbaer, en in plaets van iets goeds voort te brengen, maekte deſelve het misnoegen en verbittering der Nederlanders nog grooter. Eindeling deed de Gouvernante de Staeten van Braband ook byeenkomen, die ſy met een krachtige redenvoering, tot het goedkeuren van dat Placcaet, trachte te bewegen, maer als de Leden een afſchrift en dag van beraed eiſchten, wilde men beſwaerlyk daer toe komen, en wiert alleen toegeſtaen,

ſtaen, dat de afgeſonde op de Vergaede- 1566.
ring het aen de Wethouders ſouden mogen mededeelen, en niet aen den breeden Raed, ſoo als men gewoon was te doen, met laſt, om het geheim te houden. Dog de Beroerten toenemende, en de Beeldſtorming ondertuſſen voorgevallen ſynde, liep die ſaek ook tot niet, ſulks de Gouvernante haer oogmerk niet en kon bereiken.

Ondertuſſen was 'er een wonderlyke *Strada*
beweging tot Antwerpen; in die machti- *lib. 5.*
ge koopſtad verkeerden veel vreemdelingen, meeſt Duytſchers en Franſſe: de eerſte waeren doorgaens de Proteſtantſe, en de laeſte de Gereformeerde Godsdienſt toegedaen. Het gebeurde nu, dat beide, Proteſtanten en Gereformeerden, op een dag buyten de Stad ter predicatie waeren gegaen, en de laeſte waeren ontrent wel vyftien duyſent menſchen ſterk, waerſchynelyk, dat 'er veel uyt de naburige plaetſen ook nae toe vloeiden. Sig ſoo ſterk ſiende, en op haer macht ſteunende, naemen ſy voor te toonen, dat ſy niemant meer en vreesden, en dat ſy in ſtaet waeren, om de openbaere oeffening van haer Godsdienſt met macht te onderſteunen, ſy deden haer Predikant te paerd zitten, en bragten hem gelyk als zegepraelende in de Stad. De Regee-

1566. ring sig daer niet tegen durvende stellen; gaf daer van kennis aen de Gouvernante, met versoek, dat sy selfs in haer Stad wilde komen, om sulke gevaerlyke bewegingen te bedwingen. Sy was daer wel toe genegen, dog wilde haer gesag niet te vergeefs gebruyken, en haer achtbaerheit aen verachting bloot stellen. Dienvolgende sond sy den Graef van Megen, om eerst by de Regeering te vernemen, wat staet sy op de burgers kon maeken, of sy wel bereidwillig waeren, om haer by te staen: ook om die van Antwerpen te ondertasten, of sy wel genegen waeren, om een besetting van krygsvolk in te nemen; dog sy waeren daer van seer afkeerig, seggende tot haer verschooning, dat het niet dienstig was, de krygsknegten met de kooplieden te vermengen. Als het ondertussen ruchtbaer was geworden, dat de Graef van Megen met dat oogmerk in de Stad was gekomen, scheelde het niet veel, of het quam tot een openbaere oproer. Men verbreide, dat de Graef van Megen niet wel gesint was, dat hy de Geusen haete, en dat de Graef van Aremberg hem met twaelf vaendels krygsknegten soude volgen; dat Antwerpen aldus bedwongen synde, de Gouvernante als dan selfs stond over te komen, om de Spaensse Inquisitie

Bentivoglio Nederl Hist. 2. B. Meteren 2. B.

tie

tie met gewelt in te voeren: hier door 1566.
wiert de Gouvernante genootsaekt, om
de Graef van Megen uyt Antwerpen te
doen vertrecken. De Regeering van die
Stad schreef ook aen de Gouvernante,
dat de Prins van Oranje aldaer aengenae-
mer souw wesen, en dat de Gemeinte
syn tegenwoordigheit wenschte, om de
beroerten te stillen, versoekende, dat sy
hem ten dien einde wilden affenden. De
Prins was daer van niet afkeerig, maer
bood sig gewillig aen, om desen dienst
te doen, sulks de Gouvernante hem
machtigde, en uyt haer naem affond,
om de gemeene rust aldaer te bewaeren,
en de beroerten te stillen.

De Prins wort door die van Antwerpen versogt, om in haer Stad te komen.

Als hy naer Antwerpen toog, quam
de Heer van Brederode, die sig aldaer be-
vond, waerschynelyk om de party der
Gereformeerde te ondersteunen, hem,
met een gevolg van de voornaemste der
Stad, te paerd zittende, tot buyten de
poort ontmoeten, en sy begroeten de
Prins met het lossen van haer sinkroers.
De aenstaende komst van de Prins rucht-
baer geworden synde, wiert hy, door
een groote toevloed van menschen uyt
Antwerpen ingehaelt, en met sulk een
yver, dat het scheen, als of sy de Stad
ledig wilden laeten staen, het grimmel-
de langs de weg en by de poort van de

Bor 2. B. p. 73. *Meteren* 2. B. *Hooft* 3. B.

1566. groote menigte van menschen, soodaenig, dat men door het gedrang niet en kon komen: de wegen en straeten, daer hy moest door gaen, waeren niet alleen met menschen opgepropt, maer men klom ook tot boven op de huysen, om de Prins te sien; men wil, dat 'er by die gelegentheit wel dertig duysend menschen op de been waeren. Sulk een intrede en inhaeling, spruytende uyt een bysondere achting en liefde van het Volk, is veel heerlyker te achten, als de prachtigste zegeprael van de overwinnaers van Landen of Steden. De Prins vond sig met die uytgelaete teikenen van eer en achting seer verlegen, wel konnende besessen, hoe grooten argwaen de Coningen gewoon syn op te vatten tegen sulke Onderdaenen, die in macht en aensien boven andere uytmunten, en die de liefde van het Volk daer benevens bezitten. Onder het gedrang waeren 'er, die hem, haer Burchgraef en haer verlosser noemden, andere die Psalmen songen, en veel, die uytriepen, *lang leven de Geusen.* Dog de Prins toonde, soo met de hand als met syn gelaet, dat sulke gesangen en toejuychingen hem mishaegden, seggende overluyd, dat sy wel toe mogten sien, wat sy deden, op dat het haer niet en mogt berouwen; selfs berisp-

rispte hy haer, met bedreiging, dat hy 1566.
haer dat roepen wel souw verleeren.

De Prins ging nog die selve avond op het Raedhuys, om met de Regeerders te spreeken, en te overleggen, hoe men best de gemeene rust soude konnen bewaeren? wat men doen moest, om te verhoeden, dat de vreemde koopliedem de stad niet en mogten verlaeten? en eindeling, hoe men de Predicatiën der soo genaemde Ketters best soude konnen beletten, ende de Vryheit, die sy sig aenmaetigden, inteugelen? alle saeken, die de Gouvernante hem bysonder hadde aenbevolen; en opdat de Prins sig in desen wel van syn pligt mogt quyten, en aen haer verwachting voldoen, soo vermaende sy hem nog door brieven, dat hy dog aen syn Ampt en aen syn pligt ten dienst des Coninks, mitsgaeders aen de beloften, die hy selfs voor syn vertrek aen haer had gedaen, indachtig wilde wesen, met byvoeging, dat hy nu gelegentheit had, om sig van alle naedenken te zuyveren. Hier uyt schynt het, als of de Gouvernante in die tyd geen groot vertrouwen op de Prins stelde, en of sy bekommert was, dat hy somtyts wel iets, tot voordeel van de soo genaemde Ketters, mogt inwilligen, gelyk daer nae ook is geblee-

1566. ken, dat hy het heeft gedaen. De Prins betuygde aen de Regeerders der Stad, dat hy gekomen was met een goede meining, om de beroerten te stillen, en het welvaeren van de Stad te bevorderen. Ook ontbood hy by sig de Wykmeesters, de Deekens van de Ambachten, en de voornaemste Kooplieden en Geestelyke, om by haer na de gesteltenis van de Stad te vernemen, verders een iegelyk van syn dienst en genegentheit tot het handhaeven van de gemeene rust verseekerende. Hy bevond, dat 'er een groot mistrouwen aan alle zyden was, soo van de Overheit jegens de Gemeinte, als wederom van de Gemeinte jegens de Overheit, en boven dien nog van de eene Gesinte tegen de andere: hy ondervond ook, dat het getal van de Protestanten en Gereformeerden uytnemende groot was, en dat sy boven dien de waepenen in handen hadden, sulks sy sig ligtelyk meester van de Stad konden maeken, en 'er met gewelt tegen haer niet te doen viel. Hy vond geen beter middel tot bevreding der Stad, als het wederzyts mistrouwen weg te nemen, en dat men soo veel met sagtheit te weeg bragt, dat de Protestanten en Gereformeerden de waepenen achterlieten, waer mede sy ter preeke gingen; *de Prins oordeelde het niet wel*

Bor 2. B. b. 76.

te

te voegen, dat het woord Gods met de 1566.
waepenen in de hand wiert geboort. In 't algemeen trachte de Prins het daer toe te brengen, dat de waepenen uyt handen van de Gemeinte, en wel byſonder van die twee geſintheden wierden genomen, en dat de Overheit in tegendeel deſelve in handen mogt krygen. Hy handelde op die voet met de Regeerders van Antwerpen, en deed een voorſlag, om twaelf hondert mannen uyt de burgery in eed, dienſt en ſoldye van de Stad aen te nemen, en op dat het met genoegen van een iegelyk mogt geſchieden, ſoo deed hy niet alleen den breeden Raed, maer ſelfs ook de Wykmeeſters en Deekens van de Ambachten vergaederen, om haer goedvinden daer op te hooren, en die voorſlag aen deſelve ſmaekelyk te maeken. Dog die wiert by haer verworpen, en het liggen van die burgerlyke krygsknegten geweigert. Sy meinden, dat het in ſulk een Coopſtad niet dienſtig ſouw weſen, maer dat het dikwyls twiſt en tweedragt, en vervolgens oproer tuſſen de Burgers, Cooplieden en Ingeſetenen mogt verwecken. Sy ſeiden, dat de weg van ſagtheit haer de beſte dagt te weſen, dat 'er een algemeen pardon behoorde te werden verleent, en voor al, dat,

als

1566. als het beste hulpmiddel, de Vergaedering van de Staeten Generael byeengeroepen moest werden. Van welke en andere diergelyke bedenkingen en voorslaegen de Prins by een brief aen de Gouvernante kennis gaf, en daer by bleef die onderhandeling door andere tussenkomende swaerigheden, van de Vergaedering der Verbonde Edele, en van de Beeldstorming, steeken.

Bor 2. B. p. 79. De Verbonde Edele komen tot St. Truyen byeen.

Want terwyle de Prins hier mede tot Antwerpen besig was, soo ontstont 'er nog een andere, en veel grooter swarigheit, ter oorsaek de Verbonde Edele tot St. Truyen waeren byeengekomen. Bespeurende, dat het Land op veel plaetsen in de waepenen quaem, dat 'er nog al veel beroerten ontstonden, en dat alles sig tot een algemeene opstand scheen te neigen, sulks het geschaepen stond, dat de Nederlanders malkander souden aentasten, en dat het somtyts tot een groote bloedstorting souw komen, soo men aen de eene zyde voortging met de Predicatiën opentlyk te doen, en deselve met de waepenen te ondersteunen, en dat men aen de andere zyde niet wilde ophouden met deselve te stooren. Dat men ook voortging met nieuwe Placcaeten af te kondigen, tegen het oeffenen van de Godsdienst,

dienst, en dat men ook geen gedagten 1566.
had, van de Generale Staeten te willen vergaederen, gelyk de Gouvernante die hoop had gegeven: boven dien, dat men haer Vertoog, dat sy hadden gedaen, quaelyk quam te nemen, en het overgeven van haer Versoekschrift ten ergsten duyde, selfs in soo verre, dat men haer ter dier oorsaek de misdaed van geschonde Oppermacht wilde te last leggen, soo waeren de Edele te raede geworden, om een Byeenkomst onder haer te houden, op dat sy in tyts mogten toesien, en gesaementlyk overleggen, wat haer verders in die gelegentheit van saeken te doen stond. Men was daer over ten Hove seer bekommert, vreesende, dat sy de waepenen mogten opvatten, of dat sy wederom met geheel haer gevolg tot Brussel souden komen. Het gerucht wiert wel haest het geheele Land door verspreid, en gelyk het geschiet, soo wiert die Byeenkomst verscheidentlyk opgenomen, de Spaensgesinde, en de yverige Roomsgesinde en Voorstanders van de Inquisitie, naemen alles ten quaedsten op, en verdraeyden de goede meining van de Edele, haer verscheide saeken te last leggende, die naer een openbaere opstand geleeken, en die misschien op die tyd nog

1566. in haer gedagten niet en syn opgekomen. Soo verhaelt Viglius, dat sy tot St. Truyen voorstelden de nootsaekelykheit om geld op te brengen, om den Oorlog daer mede te konnen voeren, en volk tot hun Verbond te trecken; ook dat men de Roomsgesinde door eenig ongewoon middel een groote vrees op 't lyf behoorde te jaegen; waer door hy misschien het beeldstormen sal willen verstaen, dog van die voorstellingen is niet gebleeken, en uyt de onderhandeling van de Edele met de Prins van Oranje en de Graef van Egmont, waer van kort hier nae sal werden gesprooken, blykt het tegendeel. Een ander heeft haer naegegeven, dat sy onder anderen in beraed souden hebben genomen, of men van de Conink niet soude afvallen, en met geweld nemen, het gene sy door geen gebeden verkrygen konden. Als mede, of de Generaele Staeten niet uyt haer selfs behoorden te vergaederen, om de Inquisitie op die wyse te vernietigen. Dog dat sy tot geen besluyt konden komen.

In syn Grondig Bericht.

Bentivoglio Nederl. Hist. 2. B.

Onderhandeling van de Prins met deselve.

De Gouvernante van die Byeenkomst der Edele kondschap bekomen hebbende, en sig in groote verlegentheit bevindende, nam haer toevlugt tot de Prins van Oranje en tot de Graef van Eg-

Egmont, soo, om dat sy niet onkundig 1566.
was van het ontsag, dat de Verbonde Edele voor die twee Heeren hadden, als om aen de Gemeinte met dat uyterlyk vertrouwen te toonen, dat de Prins en de Graef, gelyk men by de Gemeinte voorgaf, van de party der Verbonde Edele niet waeren, maer in tegendeel van die van het Hof. Sy die last bekomen hebbende, ontboden eenige gemachtigde der Verbonde Edele, om tot Duffelen, niet verre van Antwerpen, te komen, en aldaer met haer te spreeken. Graef Lodewyk van Nassau *Vander Haer lib. 2. cap. 6. Meteren. 2. B.* verscheen aldaer aen 't hooft van nog twaelf gemachtigde der Verbonde Edele, ende vervolgens voerden de Prins en de Graef van Egmont aen haer te gemoet. *Dat de Gouvernante van haer zyde volbragt hadde alle het gene sy aen de Edele op haer Versoekschrift hadde belooft, dat sy vervolgens de Markgraef van Bergen op den Zoom en den Heer van Montigny nae Spanjen hadde gesonden, de Inquisitie ondertussen geschorst, en de strengheit van Placcaeten versagt: dat sy nog ten overvloede die selve morgen een Bode nae Spanjen hadde afgevaerdigt, met een brief aen de Conink, waer by sy ernstig bleef aenhouden, dat de Vergaedering der Generaele Staeten dog einde-*

1566. *deling op de bede der Nederlanders toegestaen mogt werden, ten einde eenmael op die wyse een goede ordre op de saeken van de Godsdienst mogt werden beraemt. Dat de Nederlanders soo veel op de goedertierentheit en de genegentheit des Coninks behoorden te vertrouwen, dat sy sig verseekert moesten houden, als dat de Conink tot het toestaen van haer versoek wel genegen soude wesen, en te gelyk een algemeene vergiffenis, van alle het gene tot die tyd toe was voorgevallen, soude verleenen. De Edele konden ondertussen wel gerust wesen, dat de Gouvernante geen krygsknegten soude aennemen, nog besetting in de Steden leggen, ook niet de Predicatiën met gewelt stooren, mits sy insgelyks binnen de paelen van bescheidentheit bleven, en sig van alle gewelt quaemen te onthouden. Dat diergelyke bewegingen van het Volk altyt seer gevaerlyk waeren, dat het selve eens gaende gemaekt synde, men het niet ligt wederom tot bedaeren en tot syn pligt kon brengen. De Verbonde Edele behoorden wel verdagt te wesen, dat de vreemdelingen en oude vyanden der Nederlanden sig daer onder souden mengen, om het Land tot haer aller verderf te overvallen, ofte om te keeren.*

Dat

Dat sy derhalven geen beter blyken van haer schuldige pligt konden geven, als van haer zyde alles nae vermogen toe te brengen, om alsulke bewegingen tegen te gaen, en het Volk tot haer pligt te houden. Dat men haer de Autheurs achte te wesen van alle die nieuwigheden en beroerten, en dat sy sig deswegen noyt souden konnen ontschuldigen, ten zy, dat sy by dese gelegentheit met 'er daed toonden, dat sy geen deel daer aen hadden, maer in tegendeel daer van afkeerig waeren. Die redenen waeren buyten twyffel seer bedrieglyk, de Prins en de Graef van Egmont spraeken alleen uyt naem en uyt last van het Hof, en het is hier wel te vermoeden, dat de Prins een dubbele rol speelde. Hy nam opentlyk de belangen van het Hof waer, dog hy deed des niet tegenstaende door Graef Lodewyk, syn Broeder, en meer andere, de saek en de belangen van de Verbonde Edele krachtig ondersteunen. De gemachtigde der Edele vertoonden met geen minder klem daer tegen; *Dat sy aen de Gouvernante seer verpligt waeren, ter oorsaek van de besending nae Spanjen, en haer ook wel konden verseekeren, dat sy in haer pligt ten dienst van de Conink souden volharden, maer sig te gelyk moesten beklaegen,* 1566.

1566. *dat de bevelen van de Gouvernante niet na behooren over al wierden naergekomen, maer in tegendeel, dat 'er verscheide Steden waeren, daer de Regeerders des niet tegenstaende de Inquisitie lieten begaen, en de straffen, by de Placcaeten gestelt, deden uytvoeren. Dat het wel waer was, en sy het ook niet en wilden ontkennen, hoe dat sy sig verbonden hadden, om de Gemeinte binnen de paelen van ontsag en bescheidentheit te houden, en alle bewegingen ontrent het doen der Predikatiën te helpen tegen gaen; dog dat het niet langer in haer magt was om sulks naer te komen, ter oorsaek de Gemeinte hoe langer hoe meer wiert verbittert, siende dat men haer geen woord quam te houden. Dat 'er nu reets ses maenden, naer het overgeven van haer Versoekschrift, waeren verloopen, dog dat sy nog geen antwoort van de Conink daer op hadden bekomen. Dat men de Vergaedering van de Staeten in sommige Provinciën had beschreven en vervolgens gehouden, niet op de gewone wyse, maer tegen alle voorrechten en oude herkomens, en tegen de vryheit aen sulke Vergaedering behoorende. De Gouvernante behoorde ook niet te denken, als of sy Edele, door het overgeven van haer Versoekschrift, eenige aenleiding tot alle*

die

die beroerten hadden gegeven, daer het in tegendeel waer was, dat 'er veel grooter swaerigheden en ongemacken geresen souden syn geweest, ingevalle sy het niet en hadden gedaen. Dat 'er verders geen de minste reden was, waerom men haer verdagt soude houden, dewyle sy opentlyk betuygden, dat sy aen de Vorst getrouw wilden blyven, en in syn gehoorsaemheit volharden, onder aenbieding, van sig in allen te sullen gedraegen, naer het gene de Generaele Staeten souden goedvinden en besluyten. Ende voor soo veel men voorgaf, dat 'er vreemdelingen, en selfs de oude vyanden deser Landen, gevonden souden werden, die bestaen mogten haer voordeel uyt die bewegingen van het Volk, tot groot naedeel van den Lande, te soeken, en sig van die gelegentheit te bedienen, dat sy de eerste souden wesen, om in sulken geval te paerd te sitten, en de vyanden te keer te gaen en te verdryven. Voorts dat sy niet en konden begrypen, om welke reden men haer een vergeving van het voorgevalle quam aen te bieden, daer sy sig wel bewust waeren, van niets te hebben begaen, dat strafwaerdig was: in tegendeel achten sy, dat de Conink haer moest bedanken, ter oorsaek sy hem 1566.

1566. *soo getrouwelyk van het aenstaende gevaer hadden gewaerschouwt. Voortgaende, beklaegden sy sig geweldig, dat 'er Luyden van aensien in het Land gevonden wierden, die sig niet en ontsaegen van haer sulke bedreigingen te doen, als of sy, door het overgeven van haer Versoekschrift, sig aen de grootste misdaed, jae selfs aen die van gequetste Majesteit, schuldig hadden gemaekt; daer men in tegendeel niet eens sulke gedagten behoorde te hebben van mannen van eer en geboorte, gelyk sy waeren, en die soo veel aen deu Conink hadden verdient. Dat die Menschen niet souden durven bestaen sulke tael te voeren, ten waere sy wel wisten, dat het Verbond der Edele by de Gouvernante wiert verdagt gehouden. Dat sy dienvolgende ook niet langer konden stille staen, van op haer verdeding en behoud te denken, en ten dien einde de noodige hulp en bystand tegen alle gewelt te versoeken, ter plaetse daer het van vrugt kon wesen. Dat niemant sulks van haer quaelyk kon nemen, dog dat sy noyt tot die gedagten souden komen, soo lang 'er andere middelen overig waeren. Derhalven sy aen de Gouvernante wel in bedenking wilden geven, of het ten dien einde niet dienstig souw wesen, dat haer Hoog-*

Hoogheit sig, te saemen met de Ridders van het Gulde Vlies, plegtelyk wilde verbinden en beloven, dat aen niemant der Verbonde Edele, ter oorsaek van het overgeven van haer Versoekschrift, eenig leed soude geschieden: daer benevens, dat de Prins van Oranje, te saemen met de Graeven van Egmont en van Hoorn, aen wie het voornemen en de raedslaeder Edele bekend waeren, haer toegevoegt mogten werden, om gelyk als voorstanders van het Verbond te wesen, en de saeken daer henen te schicken, dat alles in rust en vrede mogt worden gehouden. 1566.

Die laeste voorslag was van verre uytsigt, ook was de Gouvernante daer over seer t' onvrede; en om het voornemen der Verbonde Edele des te beter te ontdecken, of misschien wel, om tyd te winnen, deed sy door de Graef van Egmont vorderen, dat de Edele haer vertoog wat naeder wilden verklaeren, wat sy met sommige klagten en voorstellingen eigentlyk meinden. Sy deden het vervolgens, en noemden de Steden, daer men met de Inquisitie, en uytvoering der Placcaeten voortging: en om te toonen, hoe seer sy sig gequeten hadden, met het Volk in rust te houden, versogten sy, dat de Gou-

1566. vernante sig dienaengaende door de Predikanten en Kerkenraeden wilde laeten onderrichten. Ende voo soo veel belangt het gene sy van de onwettige Vergaedering der Staeten hadden gemelt, antwoorden sy, dat het syn opsigt had op die van Vlaenderen en Artois, daer men sommige beschreven had, die geen recht hadden om in die Vergaedering te verschynen, en in tegendeel andere t' huys gelaeten, die men noodsaekelyk hadde moeten beschryven, en die wesentlyke Leden van die Vergaedering waeren. Dat men nog boven dien aen de afgesonde ter Vergaedering geen tyd en had gegunt, om haer deliberatiën ten dienst van 't Gemeen met vrugt te laeten gaen. Ende wat haer regtmaetige vrees belangde, antwoorden sy, *dat sy wel onderricht waeren, dat 'er Luyden van aensien, en selfs uyt den Adel gevonden wierden, die niet naelieten te verbreiden, hoe seer de Conink over de handeling der Edele gestoort was, en een afkeer van haer had, als van menschen, die sig aen de misdaed van gequetste Majesteit schuldig gemaekt hadden, en dat de Conink selfs stond over te komen, om haer te straffen. Dat men alle pogingen deed, om de menschen van haer af te trecken, selfs om haer verwan-*

wanten en naemaegen een vrees aen te 1566.
jaegen, dat sy sig van haer, als van misdaedigers, souden afscheiden, onder belofte, van een volslaege vergevinge by den Conink voor haer uyt te werken. Sy hoorden, dat de Conink aen het Hof van Vrankryk de doortocht voor het Spaensse krygsvolks nae de Nederlanden liet versoeken, en dat de Hertog van Savoyen belooft had selfs herwaerts, tot bystant van de Conink, over te komen. Ook was haer niet onbekend, hoe dat de Geestelykheit een somme van vyfmael hondert duysent guldens aen de Conink hadde opgebragt, die, soo als eenige onder haer beroemden, tegen de Edele soude werden gebruykt. Ende alsoo de Gouvernante noyt eenige verseekering had willen geven, dat aen de Edele deswegen geen leed sonde geschieden, soo en konden sy niet anders als seer bekommert wesen over het aenstaende gevaer, en moesten derhalven verdagt wesen, om sig daer voor te behoeden; sy wilden die verseekering wel geven, dat sy geen vreemd krygsvolk uyt Vrankryk souden aennemen, maer konden ook niet ontveinsen, dat sy haer hulp en bystand in Duytsland souden soeken. Dat sy de Prins van Oranje met de Graeven van Egmont en van Hoorn tot haer Voorstan-

1566. *ders versogten, was niet geschiet, om aen het gesag van de Gouvernante eenig naedeel toe te brengen. Sy meinden, dat die drie Heeren de saeken der Nederlanden best verstonden, en de bequaemste waeren, om haer met derselver goede raed by te staen: derhalven versogten sy, dat aen deselve drie Heeren, als luyden daer de Conink en de Gouvernante sig volkomentlyk op mogten betrouwen, die magt en gesag mogt werden gegeven, om te voorsien, en de noodige ordres te geven, op alle 't gene de bewaering van den Lande aenging. Ingevalle de Gouvernante dat geliefde toe te staen, wilden sy beloven, dat sy met niemant anders, buyten die drie Heeren, te raede souden gaen; ook, dat sy geen vreemd krygsvolk in de Nederlanden souden brengen, en te gelyk aen de Conink gehoorsaem wesen, in alle 't gene de Generaele Staeten souden besluyten en vast stellen.*

Terwyle de Edele by een waeren, hadden de Gereformeerde ook een Versoekschrift aen deselve overgegeven, aenbiedende de waepenen neder te leggen, ende sig in het stuk van de Godsdienst te sullen gedraegen naer het besluyt, dienaengaende by de Generaele Staeten te nemen, versoekende, dat de

Ede-

Edele haer ondertussen in hun bescherming wilden nemen, en te gelyk eenige uyt den haeren benoemen, die naer elke Provincie geschikt mogten werden, om opsigt op de Gereformeerde te hebben. Dog die geheele onderhandeling is van geen vrugt geweest: de Edele scheiden daer mede, op hoop van een goed verdrag, en benoemde eenige gemachtigde uyt den haeren, die sig ten Hove souden laeten vinden, om het te bevorderen, en te helpen sluyten. Het versoek, om de Prins van Oranje, en de Graeven van Egmont en van Hoorn tot Hoofden en Voorstanders van het Verbond der Edele te mogen hebben, was seer bedenkelyk, en kon by de Conink, sonder de uyterste onvoorsichtigheit, niet werden ingewilligt; want op die wyse souden die drie Heeren, selfs met toestemming van de Conink, Hoofden syn geworden van een machtige party, en die haest in staet geweest soude syn, om aen de Vorst selfs de wet te stellen. Als men daer wel op let, moet men verwonderd wesen, hoe die drie Heeren, en wel voornaementlyk de Prins van Oranje, die andersints soo veel bequaemheit en ervaerentheit had, soo onvoorsichtig syn geweest, van toe te laeten, dat de Edele sulk een versoek de-

1566.

Bor 2. B.

1566. den, want het kon niet alleen van geen vrugt wesen, maer het moest haer te gelyk aen de Conink seer verdagt maeken. Indien van dese voorslag maer by de een ofte de andere partydige Schryver wiert gemelt, mogt men deselve wel verdigt houden; dog nu stemmen verscheide Schryvers daer in over een, sulks men aen dat verhael niet en behoeft te twyffelen.

Vander Haer. Strada. Meteren. Hooft.

De onderhandeling tot Duffel aldus voor die tyd vrugteloos afgeloopen synde, soo keerde de Prins weder naer Antwerpen, daer hy veel te doen vond, en wel verlegen was, om soodaenige middelen te doen beraemen en uytvoeren, als 'er nodig waeren, en van vrugt konden wesen, om de ontstelde gemoederen te bevredigen, en de Gemeinte tot bedaeren te brengen. Het gebeurde op die tyd, dat de Gereformeerde besloten hadden, om haer Predicatiën voortaen binnen de Stad te doen, 't welk een nieuwigheit was, die de Prins in die tyd niet en kon toestaen nog dulden: sy quaemen aen de Prins van haer voornemen kennis geven, dog die kon daer toe niet verstaen, maer in tegendeel ontraede hy het haer; sy bleven nogtans by haer opset, en wilden geen afstand daer van doen, seggende tot haer

Bor 2. B.

ver-

verschooning, dat het besluyt reets by 1566.
haer was genomen, en dat sy het nu niet en konden veranderen. De Prins over die vermetelheil gebelgt synde, hoewel hy andersints het voornemen der Gereformeerde gunstig was, gelyk kort hier nae sal blyken, deed nog in de middernagt alle de Schutters en Gilden, tegen 's morgens ten vyf ueren, in de waepenen komen, om deselve op alle wyken van de stad uyt te setten, en de byeenkomst van de Gereformeerde aldus te beletten, ofte wel om de vergaedering met gewelt te doen scheiden. De Gereformeerde aldus siende, dat het de Prins ernst was, deden 's morgens aen hem boodschappen, dat de Predikdienst, uyt achting voor syn persoon, en ten aensien van syn bevelen, nog buyten de stad souden werden gedaen, gelyk het te voren was geschiet.

Hier op hervatte de Prins de onderhandeling met de Regeering van Antwerpen, voordraegende, dat de Gouvernante hem de Superintendentie over die Stad hadde opgedraegen, om de geresse moeyelykheden aldaer ter neder te leggen, en voor het behoud en de rust van die Stad sorg te draegen, betuygende bereidwillig te wesen, om alles van synen 't wege by te brengen, wat tot

de

1566. de rust, welvaert en gemeene verseekertheit geoordeelt soude werden meest dienstig te wesen. De Regeerders bedankten de Prins voor syn genegentheit, en bysonder, ter oorsaek hy die last wel had willen aenvaerden: en vervolgens wierden eenige voorslaegen gedaen, over het verleenen van een Generael Pardon door de Conink, over het vergaederen van de Generaele Staeten, en het verbieden van het draegen van roers, pistolen, lang geweer en alle verbode waepenen: dog die onderhandeling is al mede van geen vrugt geweest. Nopende het beletten van de Predicatiën, verklaerden die van Antwerpen, dat sy niet geraeden vonden, om iets met gewelt daer tegen te ondernemen, dat sy ook niet genegen waeren, om sig daer toe te laeten gebruyken, voor en al eer de Generaele Staeten een vast besluyt op het stuk van de Godsdienst souden hebben genomen.

Strada lib. 5. Men verhaelt, dat de Prins, gedurende syn verblyf tot Antwerpen, aen de Gouvernante soude hebben geschreven, dat hy door de Burgery wiert versogt, om eenig krygsvolk, tot het bewaeren van de gemeene rust, in dienst aen te nemen: dat de Gouvernante hem de noodige last daer toe soude hebben gesonden; dat hy daer mede niet te vreden synde, al

al verder versogt had, om een Lyfwagt tot syn bescherming te mogen aennemen, 't welk hem mede toegestaen synde, hy sig aldus niet alleen als Stadhouder, maer selfs als een Vorst soude hebben gedraegen. Dog Strada begaet alhier een misslag in de tyd, behalven dat hy de omstandigheit van het aennemen van die Lyfwagt op het haetelykste voorstelt, om de Prins van Oranje des te meer verdagt te maeken. Het is bekend, gelyk hier naer ook sal werden gemelt, dat de Regeerders van Antwerpen een Lyfwagt aen de Prins hebben toegevoegt, niet op dese tyd, maer als hy naer de Beeldstorming wederom tot Antwerpen was gekomen. 1566.

De Prins had, geduerende syn verblyf tot Antwerpen, aen de Gouvernante van tyd tot tyd kennis gegeven van de toestand van de Stad, en van alle de swaerigheden, die hem steets voorquaemen: en moetende nae Brussel keeren, daer hy ontboden was, waerschouwde hy de Gouvernante van de bekommerlyke staet van die Stad, en dat hy voor eenig ongemak in syn afwesen bekommert was, ten waere sy desselfs plaets door een ander, geduerende syn afwesen, wilde laeten bekleeden, dog sy lette daer niet genoeg op, en antwoorde aen de Prins, dat

By syn Brieven van den 14. 15. en 16. Augusti. Bor 2. B.

1566. dat 'er geen swaerigheit was, soo de Wethouders voor die weinige daegen goede toesigt wilden nemen. Hier op vertrok de Prins nae Brussel, om aen de Gouvernante van syn verrichtinge verslag te doen, en daegs nae syn vertrek begon de Beeldstorming.

Den 19. Augusti.

Te vinden by Bor en Meteren 2. B.

Ondertussen quam het antwoort van de Conink uyt Spanjen, op het Versoekschrift der Edele, 't welk de Heer van Montigny aldaer had bevordert. Het bestond daer in, dat de Inquisitie soude ophouden, mits de nieuwe Bisschoppen alvorens ingevoert wierden, ter plaetse, daer men deselve als nog niet en had willen ontfangen. Dat de hardigheit der Placcaeten op het stuk van de Godsdienst eenigermaeten versagt soude werden, soo nogtans, dat de wyse van versagting eerst door de Raed van Spanjen moest werden goedgekeurt. Eindeling, dat men een algemeene vergiffenis van alle de voorgaende bewegingen en beroerten soude konnen verleenen, mits de twee voorgaende saeken eerst afgedaen en in veiligheit gesteld waeren. Het antwoort van de Conink met sulke voorwaerde bepaelt, was buyten twyffel seer bedenkelyk, dog al waere het gunstig en heilsaem geweest, het kon niet baeten, en het quam te laet, door dien de Beeldstor-

storming ondertussen quam voor te vallen, die een geweldige omkeering van saeken in de Nederlanden maekte. 1566.

Van de Beeldstorming en van alle het gene daer ontrent is voorgevallen, achten wy het onnoodig alhier breeder te spreeken; en sullen alleen aenmerken, dat die wonderlyke omkeering en verwoesting niet voorbedachtelyk door iemant is berockent ofte beleyd, en dat deselve niet is voortgekomen uyt de heimelyke aenslaegen, ofte opruying van eenige groote Heeren, van de Verbonde Edele, ofte van de Gereformeerde en andere soo genaemde Ketters, maer in tegendeel, dat die enkel en alleen toevallig is geweest. De President Viglius is in desen de partydigste geweest, en heeft sig niet ontsien, van de Verbonde Edele opentlyk te beschuldigen, dat sy hier en daer gedebauchcerde fielten onder het graeuw hadden vergaedert en gehuert, om de kerken en Cloosters te plunderen. Men heeft de Graef van Egmont ook verdagt gehouden, en hem te last gelegt, dat hy tot Yperen synde, ter tyd, als de Beeldstorming aldaer eerst begon, en gevraegt synde, of men de Beeldstormers niet met gewelt soude tegen gaen, geantwoort soude hebben, dat hy van de Gouvernante geen last daer toe had-

Beeldstorming.

In syn Grondig Bericht van de Nederl. Beroerten.

Vander Haer lib. 2. cap. 7.

1566. hadde ontfangen. Men heeft de Prins van Oranje deswegen ook beschuldigt, en niet minder die van de Gereformeerde Godsdienst: selfs heeft ons Strada uyt losse geruchten willen doen gelooven, dat de Prins van Condé en de Admirael de Coligny de hand in dat werk hebben gehad. Maer van alle 't selve is niet het minst gebleeken, en men heeft noyt konnen ontdecken of bewysen, dat die Heeren, de Verbonde Edele, de Predikanten en Kerkenraeden, ofte die van de Gereformeerde Godsdienst, eenig deel daer in hebben gehad, ofte met raed of daed daer toe hebben geholpen: niet, dat 'er hier en daer geen Gereformeerden onder dien ruwen hoop Beeldstormers souden syn geweest, want het kan wel wesen, dat 'er hier of daer een is gevonden, die door een verkeerde yver is gedreven geweest. Ingevalle iemant van de bovengemelte sig aen dat werk schuldig hadde gemaekt, men souw onder de Regeering van den Hertog van Alba niet naergelaeten hebben van dat te ontdecken, en weereldkundig te maecken. De Prins van Oranje heeft sig van die laster ook wel willen zuyveren, seggende, nopende het breeken der Beelden, Autaeren en Kerken, en andere ongeregeltheden, *Het is genoeg bekend, dat wy aen sul-*

Strada lib. 5.

In syn Apologie p. 79.

sulke wyse en manier van doen noyt geen 1566.
behaegen hebben gehad: ook dat veele van
de gene, die ons behoorden te helpen en
voor te staen, ons over de ander zyde
ten onrecht gelastert en gescholden heb-
ben, omdat wy noyt daer toe en hebben
willen verstaen, dat sulke dingen, son-
der voorgaende Ordonnantie van de Ma-
gistraeten en Overheeren souden geschie-
den. Het gevoelen van de Gereformeer- *Meteren.*
de Kerk aengaende de Beeldstorming, en *2. B.*
hoe sy ten onrecht beschuldigt wierden
daer aen deel te hebben gehad, blykt
uyt het vertoog, by haer aen de Regee-
ring van Antwerpen dienaengaende o-
vergegeven. *Sy betuygden voor God, dat*
het afbreeken der Beelden sonder haer
wil en toestemming was geschiet, dat sy
de manier niet goedvonden, soo als het
selve sonder toestemming der Overheden
was geschiet: dat sy misprefen en ver-
foeyden de diefte, rovery en andere buy-
tensporigheden, die daer nae gevolgt wae-
ren: belovende, dat haer Predicanten
de Gemeinte souden vermaenen, gelyk sy
reets gedaen hadden, dat men het ge-
roofde goed in handen van de Regeering
soude wederbrengen. Dat sy bereid wae-
ren, haer in alle gehoorsaemheit nae de
bevelen van de Overheit te richten, en
alle buytensporigheit, gewelt en plunde-

1566. *ring helpen tegengaen. Dat sy die van de Wet der Stad voor haer wettige Overheit erkenden, en bereid waeren, om des nood, den eed van getrouwheit en gehoorsaemheit in haer handen te doen &c.*

Als men op de omstandigheit van tyd en saeken met aendagt wil letten, sal men haest ontdecken en overtuygt werden, dat de Beeldstorming enkel toevallig is geweest: dat is, dat de drift van de een of d'ander, sonder voordagt, daer toe aenleiding heeft gegeven, en dat het vier van dien onbesonnen yver eens ontsteeken synde, gelyk als in een oogenblik tyts tot de Naebueren is overgeslaegen, en vervolgens het geheele Land doorgeloopen. De gemoederen der menschen waeren eenigen tyd lang, door de schrik voor de Inquisitie, en door alle die wreede straffen, gelyk als geketent en gekluystert geworden. By het schorssen der Inquisitie, en maetigen van de straffe tegen de soo genaemde Ketters, door de Gouvernante op het Versoekschrift der Edele toegestaen, soo waeren de gemoederen der menschen gelyk als in Vryheit hersteld, en de tongen los gebrooken. Men handelde vrymoedig, en selfs in 't openbaer, van de groove misslaegen van de Roomsse Kerk, en onder anderen, was het misbruyk van den

Beel-

Beeldendienst, het grootste voorwerp 1566. van de Predicatiën en verhandelingen: de bygeloovigheit van het gemeene Volk der Roomsgesinde ontrent de Beelden kan beswaerlyk van Afgodery ontschuldigt en verschoont worden: derhalven gaf die aen de Predikanten een schoone gelegentheit, om de Roomsse Godsdienst ten toon te stellen: sy predikten onder anderen, dat men sulken voorwerp van Afgodendienst, niet alleen uyt het hart, maer ook selfs uyt de Kerken, en uyt de oogen van de Gemeinte weg moest nemen: hier door waeren de Beelden soodaenig in verachting geraekt, dat de verstandige Roomsgesinde sig deselve schaemden, en dat de gemeene man daer mede spotte, sulks de Beeldendienst genoegsaem by een iegelyk was geworden een voorwerp van verachting en bespotting. De gemoederen aldus gesteld synde, wiert de eerste aenleiding tot de Beeldstorming, uyt een ongeschikte yver, segt Meteren, ontrent Yperen, of soo andere willen, ontrent Oudenaerde gegeven, en die yver is als een vier het geheele Land doorgeloopen, voornaementlyk op die plaetsen, daer het gemeen tegen den Beeldendienst was ingenomen.

De Beeldstorming heeft groot naedeel *Hooft Ne-*

1566. aen de saeken der Gereformeerde toegebragt, alsoo sy by alle Roomsgesinde voor de aenleiders en aenstookers van dat werk wierden gehouden, en derhalven geraekten sy daer door in een bitteren haet, soo by den Conink, als by alle andere Roomsgesinde Vorsten. Daer en boven vervreemde het ook de gemoederen van de Roomsgesinde Ingesetenen, die het te voren, in het tegenstaen van de Inquisitie en van de Spaensse Heerschappy, met de Gereformeerde hadden gehouden. Want hoe konden sy het voortaen met de Gereformeerde houden, en tot weering van uytheemsse slaeverny met haer aenspannen, daer sy van deselve een veel ondraeglyker jok, in het uytroeyen van haer eigen Godsdienst ten gronden toe, te verwagten hadden? Als men echter de saek op sig selfs wil beschouwen, sonder vooroordeel, soo van gesintheit als van opvoeding, moed men wel bekennen, dat de Beeldstorming op een geweldige en onordentelyke wyse is geschiet, en in dien opsigt gansch niet te verschoonen, veel min te prysen is, maer dat de Roomsgesinde evenwel geen reden gehad hebben, om soo seer over het verbreeken der houte en steene Beelden te schreeuwen, sy, die soo dikwyls, en soo lang te voren, de levendige Beelden,

derl. Hist. 3. B.

den, de menschen naer het Beeld Gods 1566. geschaepen en vernieuwt, oprechte Christenen, door de vlammen des viers, en allerley wreede en onmenschelyke pyningen, hadden vernielt. Laet men de verstandige Roomsgesinde toestaen, dat sy de Beelden in de Kerken maer alleen ter gedagtenis der Heylige stellen, en dat men aen de Beelden geen Goddelyke eer doet, sullen sy echter moeten bekennen, dat men by haer een gevaerlyk misbruyk daer van maekt, en dat de gemeene man daer mede Afgodery pleegt.

Men heeft de Prins van Oranje verdagt gemaekt, als of hy van voornemen soude syn geweest, om onder alle die verwarringen en beroerten, sig meester van het Land te maecken, en de Provinciën onder eenige Heeren van syn aenhang te verdeelen. Dog wy hebben te voren reets aengemerkt, dat Strada met omsichtigheit dient te werden gelesen, alsoo syn oogmerk is geweest, om de schuld van de Nederlandse Beroerten op de Prins van Oranje en op de Nederlanders te leggen: ten dien einde heeft hy te voorbaerig aengenomen de beschuldingen van de Spanjaerts en haer aenhangers tegen de Prins en andere Nederlandse Heeren: wy sullen gelegentheit hebben om breeder daer van te spreeken, als wy *Strada lib. 5.*

1566. hier naer, van de oorsaek der Nederlandse Beroerten sullen handelen; voor het tegenwoordige sullen wy ons vergenoegt houden, met te seggen, dat de Prins in die tyd nog geen voornemen heeft gehad, om de Nederlanden van de Conink afvallig te maeken, dat hy daer toe eerst is gekomen in die tyd, wanneer hy hoorde, dat de Hertog van Alba met een machtig Leger van Spanjaerden en uytheemsse volkeren nae de Nederlanden stond te komen, om deselve met geweld van waepenen te bedwingen: en dat alle syn pogingen voor die tyd, alleen daer heenen hebben gegaen, om de Vryheit van het Land, soo in de Burgerstaet als in de Godsdienst, onder de wettige en bepaelde Oppermacht van de Vorst, voor te staen ende te handhaeven.

Voorts heeft men Graef Lodewyk van Nassau, Broeder van de Prins van Oranje, ten hoogsten beswaert, als of hy mede de hand in de Beeldstorming soude hebben gehad, syn yver voor de Godsdienst maekte hem des te meer verdagt: Strada heeft mede konnen goedvinden, om hem op de allersnootste wyse voor de naekomelingen tén toon te stellen, verhaelende: dat de Graef van Mansvelt de Gouvernante van hem soude hebben gewaerschouwt, dat hy een

verraeder, en te gelyk de ondeugentste 1566.
aller menschen was, dat sy sig van hem wel voornaementlyk moest wagten, dat hy met de Leeraers der Ketters in een heimelyk verstand was, dat hy deselve met raed en daed bystond, en dat de roof der Kerken en Cloosters in syn bewaering en onder syn handen wiert gebragt, op dat hy den oorlog daer mede tegen den Conink soude konnen voeren. Het is seeker, dat Graef Lodewyk in de saek van de Godsdienst bysonder heeft geyvert, maer hy was ook te gelyk een Heer van eer en van verdiensten, op wie alle die haetelyke uytdruckingen van verraeder en ondeugentste aller menschen in het minst niet en pasten.

De Gouvernante, eerst vernomen hebbende wat 'er in Vlaenderen was geschiet, seide tegen de Graef van Egmont. *Hoort gy wel, wat 'er in Vlaenderen, in uw Gouvernement is voorgevallen? ik ben wel ongeluckig, dat 'er, onder myn Bestiering, sulk een groote hoon en smaed aen de Goddelyke Majesteit en aen de Conink wort gedaen! En gy, op wien de Conink sulk een groot vertrouwen stelt, sult gy lyden, dat het geschiede in een Provincie aen uw sorg toevertrouwt?* Waer op de Graef met besaedigtheit antwoorde, *Dat men voor eerst* *Strada lib. 5.*

1566. *goede ordre op de Regeering, en op het behouden van het Land behoorde te stellen, en dat het als dan met de Godsdienst ook wel soude gaen.* Dog de Gouvernante voerde hem met verbolgentheit te gemoet. *Dat hy haer een verkeerde raed gaf, dat de Godsdienst voor alle weereldlyke saeken behoorde te gaen, dat het verlies van deselve meer te vreesen was dan alle andere ongelucken, die het Land konden overkomen: dat de Conink het ook alsoo verstond, en dat het by hem vast besloten was, om de Godsdienst boven alles te stellen.* De Graef hervatte, *dat de Ingesetenen deser Landen, die aldaer gegoed waeren, en vreesden deselve goederen t' eeniger tyd te sullen verliesen, soo niet en redeneerden.* Dog de Gouvernante ging in hevigheit voort, seggende. *Het waere wel te wenschen, dat het behoud van het Land en van de Godsdienst te saemen konden gaen, maer als men een van beiden moest missen, dat de Godsdienst als dan voor al moest werden bewaerd: dat het verlies van deselve door geen bezittingen van magt ofte goederen kon werden vergoed.* De yver van de Gouvernante voor het behoud van de Godsdienst was wel groot, dog sy redeneerde qualyk, gelyk alle onbesonne Yveraers doen: in tegendeel was het ge-

voe-

voelen van de Graef van Egmont over- 1566.
eenkomende met de gronden van een goede Staetkunde, en by de uytkomst is het ook gebleeken, dat de Graef gelyk had, want het verlies van het Land heeft dat van de Roomsse Godsdienst nae sig gesleept. Het is by andere wel te recht aengemerkt, dat Conink Philip II. door syn verkeerde yver voor de Roomsse Godsdienst, meer naedeel aen deselve heeft toegebragt, dan eenig ander Vorst oyt heeft gedaen: want terwyle hy de Godsdienst affsonderlyk behandelde, sonder acht te geven op de gesteltheit van de Regeering, en op het welvaeren van 't Land, heeft hy de Nederlanden beroert, en het vier van tweedragt en van oorlog ontsteeken, dat in syn leven niet heeft konnen uytgebluscht worden, en waer door seven van syn beste Nederlandse Provinciën, en een goed gedeelte van Braband en van Vlaenderen, te gelyk met de Roomsse Godsdienst aldaer voor hem en syn Naekomelingen syn verloren gegaen.

Het is ons niet sonder reden als een grondregel van Staet, van outs, naegelaeten, DAT HET WELVAEREN VAN 't LAND DE HOOGSTE WET ZY, dat welvaeren in 't algemeen moeten alle Overheden en Ingesetenen altyd byson- *Salus Patriæ suprema Lex esto. Qui Reipubl. præfuturi sunt, Platonis præceptum*

1566. der in 't oog hebben, en alle haer overleggingen en handelingen daer nae richten, ēn niet na dese of gene bysondere saeken ofte belangen, die dikwyls met het welvaeren van het gemeenebest strydig werden gevonden. In het lichaem van Staet, is de Godsdienst, soo wel als de bezittinge en goederen van alle bysondere Ingesetenen begrepen; dat lichaem welvaerende, worden alle bysondere deelen, die daer in syn begrepen, behouden; de Vryheit van het Land wort te gelyk met de Godsdienst bewaert, en in eer en aensien gehouden, en de bysondere Ingesetenen vinden in het gemeene welvaeren, haer veiligheit, en het gerust en seeker bezit van haer goederen. Alle de gene, die haer welvaeren en belangen achten afgesonderd te wesen van het behoud van 't Land, syn slegte Leden van het Lichaem van Staet, en sy vinden sig ook dikwyls bedrogen. In 't bysonder mag men van de gesteltheit van de Republic der Vereenigde Nederlanden wel seggen, dat het behoud van den Staet is het welvaeren van de Godsdienst, en van de Ingesetenen: alle die haer gedagten willen laeten gaen op de staet van 't Land, en hoe de Regeering op de Godsdienst is gegront, mitsgaeders, welk een groot belang de Inge-

teneant, ut totum corpus Reipubl. curent. qui parti civium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in Civitatem inducunt, seditionem atque discordiam. Cicero lib. 1. de Offic.

Respublica incolumis & privatas res facile salvas praestat; publica prodendo, tua nequicquam serves. Livius lib. 26.

Florente Patria melius est privatis, quam florentibus privatis in afflicta Republica. Thucidydes lib. 1.

gesetenen hebben in de gemeene inkom- 1566.
sten van den Staet, door de groote sommen van penningen, die sy daer op hebben verstrekt, sullen haest van de waerheit van onse stelling overtuygt werden. Het waere te wenschen, dat alle hooge en laege Overheden, alle Kerkelyke en Weereldlyke Ingesetenen, en alle andere, die haer belang in 't gemeene Land hebben, te recht mogten begrypen, dat het Land verloren gaende, of het welvaeren van het selve verwaerloost werdende, de Godsdienst, te gelyk met de goederen der Ingesetenen, groot gevaer souden loopen, en dat het verlies of verderf van 't gemeene Land ook de ondergank van Godsdienst en Ingesetenen nae sig souw slepen.

Gelyk hier voren is verhaelt, was de Prins van Oranje daegs voor de Beeldstorming van Antwerpen tot Brussel wedergekeert. De Gouvernante gehoort hebbende, wat tot Antwerpen was geschiet, en wat 'er het geheele Land door was voorgevallen, bevond sig in de uyterste verlegentheit, vreesende, dat het quaed tot binnen Brussel, en gelyk als onder haer oogen mogt overslaen: ook seid Viglius, dat de Kerken van *In syn*
Brussel en de Capelle des Coninks nauw- *Grondig*
lyks verschoont wierden. Sy deed de *Bericht.*

Le-

1566. Leden van den Raed van Staete in aller haest byeenroepen, en voerde in haer tegenwoordigheit een seer krachtige en te gelyk beweeglyke tael, beklaegende het schenden der Kerken, en verbreeken der Beelden en andere vercierselen, die de Godvrugt der Voorouders tot eer en luyster van de Godsdienst aldaer had toegewyd: te gelyk voordraegende, alsoo die woeste hoop Kerkschenders door geen sagte middelen meer kon werden bedwongen, en sy stout en vermetel waeren op de bystand der Verbonde Edele, soo sy voorgaeven, of men haer niet met gewelt diende te keer te gaen, en of het niet van dienst souw wesen, dat de magt van waepenen tegen deselve wiert gebruykt? verders de Leden van den Raed, die te gelyk Stadhouders van Provinciën waeren, vermaenende, dat sy sig in desen van haer schuldige pligt ten dienst van God en de Conink getrouwlyk wilden quyten. De Hertog van Aerschot, en de Graeven van Mansvelt, en van Barlaimont met den Heer van Noircarmes, toonden sig aenstonts overbodig en bereid, om de Gouvernante in desen by te staen, hoewel sy van de sack wanhoopten: andere Leden van den Raed toonden sig verlegen

Viglius Grondig Bericht.

gen

gen, en schroomden recht uyt te spree- 1566.
ken. Dog de Prins van Oranje en de Graeven van Egmont en van Hoorn maekten swaerigheit, om tot openbaer gewelt te komen, en meinden, dat de Gouvernante voorsigtiger soude doen, van die gedagten te laeten vaeren. De Gouvernante begon sig ook wel haest te bedenken, als sy gewaer wiert, en men haer te gemoet voerde, dat 'er alleen binnen de stad Brussel wel vyftien duysend soo genaemde Ketters waeren, en het niet veilig nog raedsaem was, om sulken grooten hoop gaende te maeken. Sy liet dan die gedagten in schyn vaeren, en voor het tegenwoordige vond sy best, te veinsen, om sig by de eerste bequaeme gelegentheit te waepenen, en sulke bewegingen met gewelt tegen te gaen en te bedwingen. Sy bragt dan naeder in overweging, aengesien het gewelt van waepenen ontydig en ondienstig wiert geoordeelt, wat men dan best in die gelegentheit van saeken soude doen? Ingevolge van dien wiert besloten, dat men een volslaege vergiffenis van alle het voorgevalle soude toestaen, mits de Verbonde Edele van haer soo genaemde Compromis, ofte Verbondschrift souden afgaen, en het selve verbranden, onder plegtige belofte, dat sy voortaen

1566. aen den Conink en aen de Godsdienst getrouw souden wesen.

Terwyl men hier mede besig was, wiert de Gouvernante een groote vrees aengejaegt, alsoo men onder de Gemeinte verspreide, dat Graef Lodewyk van Nassau sig vermeten soude hebben van te dreigen, ten zy de Gouvernante beloofde, en met 'er daed te wege bragt, dat aen de Verbonde Edele geen leed souw geschieden; dat een iegelyk ongemoeid ter Predicatie mogt gaen, en dat niemant ter oorsaek van de Godsdienst vervolgt soude werden, sy voor haer oogen soude moeten sien, het verdelgen der Kerken tot Brussel, en het ombrengen der Priesters en Munnicken: en dat sy wel ligt selfs gevangen gehouden soude werden. Of dat gerucht waer is geweest, of wel quaedaerdiglyk versonnen, gelyk men mag denken, dat is echter seeker, dat de Gouvernante seer verbaest gemaekt synde, besloot de stad Brussel te verlaeten, en nae Bergen in Henegouwen te wyken. De Prins van Oranje met de Graeven van Egmont en van Hoorn, benevens de andere Heeren van den Raed, by de Gouvernante ontboden synde, vonden haer reisvaerdig, te gelyk met haer Staetjuffers, gevolg, paerden en bagage; sulken spoed had

Brief van de Graef van Hoorn aen syn Broeder in Spanjen. By Bor I. St. in 't Byvoegsel pag. 19.

haer

haer de vrees doen maeken. Die Hee- 1566.
ren daer over versteld synde, en tē recht *Meteren*
beseffende de quaede gevolgen, die daer 2. *B.*
uyt stonden te rysen, en het gevaer dat
'er was, om het geheele Land in verwar-
ring te brengen, soo het ruchtbaer wiert,
dat de Gouvernante als bevreest uyt Bruf-
sel was gevlugt, de zetel van de Hooge
Regeering aldus verlaetende, deden al-
les, wat in haer vermogen was, om haer
tot bedaeren te brengen, en te overtuy-
gen, dat 'er geen swaerigheit was, en
dat haer geen leed ter weereld soude ge-
schieden, betuygende, dat sy liever voor
haer voeten dood souden blyven, als toe
te laeten, dat haer eenig ongemak wiert
aengedaen, en sy bragten het eindelyk
soo verre, dat de Gouvernante van haer
voornemen afstond, en besloot tot Bruf-
sel te blyven: waer mede die drie Hee-
ren in 't bysonder een grooten dienst aen
de Conink en aen 't Land hebben ge-
daen, waer uyt men noodsaekelyk moet
besluyten, dat sy ook in der daed tot
den dienst des Coninks wel gesint wae-
ren, en voor het behoud van 't Land
sorg wilden draegen. Uyt de moeite, *In syn Ver-*
die de Prins van Oranje heeft gehad, en *antw. by*
syn goede dienst, die hy heeft gedaen, *Bor* 1. *St.*
om het vertrek van de Gouvernante uyt *in 't By-*
Brussel te verhinderen, heeft hy naemaels *voegs. p.* 5.
aen

1566. aen de Weereld vertoont, als dat hy in die tyd geen voornemen tegen den Conink had, want dat hy andersints haer vertrek niet belet soude hebben, dewyle hem in tegendeel, wanneer hy tot den dienst des Coninks niet wel gesint was geweest, geen beter gelegentheit geboren kon syn geweest, als het vertrek van de Gouvernante. Terwyl die Heeren besig waeren, met haer te overreeden, dat sy tot Brussel wilde blyven, soo heeft een van haer, men weet niet wie, sig laeten ontvallen, dat sy niet bevreest behoefde te wesen voor de Verbonde Edele, alsoo de meeste van deselve waeren verwanten, vrienden of dienaeren van de drie bovengenoemde Heeren. Dat geschiede seekerlyk met een goed oogmerk, dog het is als doen opgemerkt, en daer nae ten ergsten geduyd, en men heeft de Prins, benevens de Graeven van Egmont en van Hoorn daer mede willen te last leggen, dat sy deel in het Verbond der Edele hadden, om haer alsoo aen de misdaed van gequetste Majesteit schuldig te maeken. Voorts verhaelt Strada, dat de Gouvernante wiert aengebragt, hoe de Prins van Oranje sig op die tyd soude hebben laeten ontvallen, indien de Gouvernante by haer voornemen, van te willen vertrecken, quam te vol-

Verantw. des Grave van Hoorn, by Bor 1. St. in 't Byvoegs. pag. 66.

Lib. 5.

har-

harden, en de Regeering aldus te verlaeten, hy niet gesint was, om syn goederen alsoo te verliesen, dat de Fransse sig haest meester van Vlaenderen, Artois, en Henegouwen souden maeken, daer sy lang na gehaekt hadden, en dat de andere Provinciën haer Meester ook wel souden vinden. Als of hy seggen wilde, dat hy in sulk een geval wel party soude weeten te kiesen, om syn goederen te behouden. Indien het waer is, dat de Prins sulke ofte diergelyke woorden mogt hebben gesprooken, kan het wel met een goed oogmerk syn geschiet, maer die sullen misschien ten ergsten en in een quaede sin syn overgebragt, daer men niet veel staet op kan maeken. Des avonts wiert de Gouvernante wederom een nieuwe schrik op 't lyf gejaegt, alsoo men haer quam aenbrengen, dat de Ketters van voornemen waeren, om nog op die selve nagt de Kerken van Brussel te vernielen, en selfs de Capelle van haer Hof niet te spaeren: ook om de Graeven van Arenberg en van Barlaimont dood te slaen, en de Gouvernante selfs gevangen te nemen, met meer andere buytensporige omstandigheden, sulks de Prins en andere Heeren wederom veel moeite hadden, om haer van 't voorgenome ver- 1566.

1566. trek uyt Brussel te wederhouden, en haer tot bedaeren te brengen.

De Gouvernante had in 't vervolg reden, om sig van de goede raed van de Prins van Oranje en andere Heeren te bedanken, want die eerste ontroering overgegaen synde, vond sy haest de gelegentheit, om sig binnen Brussel te versterken, en sig in staet te stellen, dat sy voor geen Beeldstormers, ofte eenige andere overlast meer had te vreesen. Nogtans bleef sy in een groote bekommerring over de aenhang van de Verbonde Edele, en sy vond sig nog niet machtig genoeg, om deselve te bedwingen, ook was sy, niet sonder reden, bedugt,
Bor 2. B. dat de Edele, sig geprangt siende, nae vreemde hulp souden omsien, 't welk het grootste quaed was, dat de Landen kon overkomen: en die vrees was niet ongegront, want de Edele, siende hoe de saeken dus verward stonden, begonden op haer eige verseekering te denken, en hebben dienvolgende sig ieder nae syn vermogen toegerust, om alle overlast en gewelt af te keeren en sig te verweeren, doende daer benevens, soo binnen als buyten 's Lants, om bystant versoeken. Ook sonden de Prins van Condé en Admirael de Coligny ontrent die tyd een vertrouwt persoon aen den Heer van

Bre-

Brederode en de Verbonde Edele, haer 1566.
waerschouwende, dat sy sig in geen verdrag met de Gouvernante souden inlaeten, want dat sy sig op 't laest bedrogen souden vinden: te gelyk aenbiedende, om haer te hulp te komen met vier duysent Edellieden, die t' haeren dienst souden opzitten: dog die aenbieding wiert by haer beleefdelyk afgewesen, want het was in die tyd nog te haetelyk, om met de Fransse, de oude Vyanden der Nederlanden, aen te spannen: ook sogten de Edele veel liever, dat de saeken van 't Land door sagte middelen, en door onderlinge toegeventheit te recht mogten werden gebragt: ten dien einde deden sy nog een naeder vertoog aen de Gouvernante, om sig van alle naedenken te zuyveren, en een gunstig antwoort op verscheide haerer versoeken te bekomen, waer door de Gouvernante eindeling bewogen is geworden, om een verdrag met haer aen te gaen. Want siende, dat de Verbonde Edele haer nog te machtig waeren, en dat sy te veel aenhang by hooge en laege stantspersoonen in 't Land hadden, besloot sy met haer te veinsen, en haer door een bedrieglyk verdrag gerust te stellen, om beter tyd en gelegentheit af te wagten.

1566. Sy verleende derhalven een volslaege vergiffenis van alle het voorgevalle, en bewilligde, dat de Predikdienst mogt gedaen werden ter plaetse, daer deselve reets te voren was geschiet, mits de toehoorders sonder geweer quaemen, en dat sy geen overlast aen de Roomsgesinde deden. Ook dat de Inquisitie voor altyt soude ophouden: dat 'er een nieuw Placcaet op het stuk van de Godsdienst soude gemaekt werden. Des de Edele souden beloven, dat sy niets tegen den dienst des Coninks souden doen, en syn Majesteit dienen tegen alle uytheemsse vyanden. Mitsgaeders dat sy het Volk tot de gehoorsaemheit des Coninks souden helpen houden. De Verbonde Edele daer mede wel vergenoegt synde, deden van haer zyde al wat in haer vermogen was, om het Volk tot bedaeren te brengen, en te beletten, dat 'er geen meer buytensporigheden wierden gepleegt: sy handelden daer in ter goeder trouw, om te doen sien, dat de Geloofsdwang wechgenomen synde, sy haer pligt ten dienst van den Conink wilden betrachten. Maer geheel anders deed de Gouvernante, sy schreef aen de Conink, dat sy het tegen haer wil en dank had toegestaen, dat sy soo voorsigtig was geweest, van het alleen op haer naem te beloven, opdat de

De Acte van verdrag is gedateert den 25. Augusti, te vinden by Bor 2. B. Meteren 2. B. Vander Haer lib. 2. cap. 8. Hooft. Nederl. Hist. 3. B.

Strada lib. 5.

de Conink het wederom te niet kon 1566.
doen, als het hem beliefde, biddende, dat het de Conink behaegen mogt, van selfs over te komen, om wraek te nemen over de geschonde Godsdienst. | In 't bysonder wierden de Prins van Oranje, met de Graeven van Egmont, van Hoorn en van Hoochstraeten voor haer goede diensten met groote ondankbaerheit door de Gouvernante beloont; en waerschynelyk is het ten deele de oorspronk geweest van de onheilen dese Heeren naemaels overgekomen. Sy schreef aen de Conink, dat sy door die Heeren verraeden was, versoekende, dat syn Majesteit selfs wilde overkomen, ofte een Leger van Spaensse krygsknegten t' haerer hulpe senden. In deselve sin schreven ook de Heeren van Barlaimont, Noircarmes en Viglius. Lafhartige Hovelingen! die, om sig selfs te verschoonen, de schuld op andere wierpen, en die de Vorst, uyt syn eigen aert maer al te veel tot strengheit geneigt, nog daer en boven opwekten, om wraek te komen nemen, en haer Vaederland met een Leger vreemd krygsvolk te overvallen, dat eigentlyk niet anders kon uytwerken, als het Land in slaeverny te brengen, onder de naere Geloofsdwang en harde onbepaelde Heerschappy der Spanjaerden.

Meteren 2. B.

1566. De Beeldstorming tot Antwerpen voorgevallen synde, soo schreef de Prins aen de Steden van Holland en andere onder syn Stadhouderschap behoorende, hoe dat de Sectarissen de Kerken binnen Antwerpen hadden berooft, en de Autaeren en Beelden afgeworpen, tot versmaeding van het Christen geloof en van de Coninklyke Majesteit, haer bevelende, by nagt en dag de wagt te houden, opdat sulke ergernissen in haer Kerken en Geestelyke plaetsen niet en mogten geschieden.

By syn Brieven van den 23. Augusti. Bor 2. B.

Uyt de Brief van Clava, by Bor 2. B.

Als nu de tyding van de Beeldstorming aen de Conink ter ooren quaem, was hy soo verbolgen, dat hy swoer, hoe dat die daed niet alleen syn eer, maer ook den dienst Gods had verkort, dat het hem soodaenig ter herten ging, dat hy veel eer alle syn Landen in gevaer soude stellen, als naelaeten een exemplaire kastyding, in 't aensien van het gantsche Christendom, daer over te doen.

De Prins wort andermael naer Antwerpen gezonden.

De Magistraet van Antwerpen had daegs nae de Beeldstorming haer gemachtigde in alle spoed nae Brussel gesonden, om aen de Gouvernante van het voorgevalle kennis te geven, en te versoeken, dat sy dog de Prins van Oranje ten eersten wederom wilde senden, om alle verdere ongemacken te verhoeden

den. De Gouvernante seer gestoord synde, vroeg haer, wat de Prins doen soude in een stad die soo bedorven was? dat sy sien mogten, hoe sy sig selven konden helpen. Niet te min wiert daer op besloten, de Prins van Oranje naer Antwerpen, de Graef van Hoochstraeten nae Mechelen, de Graef van Egmont nae Vlaenderen, de Graef van Hoorn nae Doornik, en den Heer van Noircarmes nae Valencyn te senden. De Prins toonde sig niet seer geneigt, om naer Antwerpen te keeren: hy antwoorde aen de Wethouders, dat hy niet en kon sien, wat vrugt hy met syn tegenwoordigheit aldaer souw doen, als men syn bevelen niet en wilde naerkomen, gelyk sy te voren geweigert hadden het ligten van eenige burgers, die sy nu by de uytkomst saegen, hoe noodig en dienstig aldaer souden syn geweest. Die van de Regeering sonden vervolgens haer Pensionaris aen de Prins, om alle bedenkelyke middelen aen te wenden, ten einden hy dog wilde overkomen; ende om hem des te meer daer toe te bewegen, wiert by de Magistraet, met toestemming van de Wykmeesters en Deekens der Gilden, besloten, sig geheel en al te onderwerpen aen de bescherming en Superintendentie van de

1566.

Bor 2. *B.*

By acte van den 23. *Augusti.*

1566. Prins, hem volle last gevende, om op alles de noodige ordres te mogen stellen, en ten dien einde ook eenig volk, mits Poorteren synde, in dienst en soldye aen te nemen, soo als hy tot dienst van den Conink, en tot rust en verseekertheit der Stad bevinden soude te behooren, mits niet doende, tegen de Privilegiën en oude herkomen van de Stad. De Prins verhaelt, dat hy voor syn vertrek naer Antwerpen opentlyk in den vollen Raed van Staete had verklaert, al eer hy de last van naer Antwerpen te gaen, wilde aenvaerden, dat het in syn magt niet en was, nog dat hy het op sig wilde nemen, om de Predicatiën aldaer te willen doen achterblyven, die als doen al bevestigt waeren. Dat hy de last, die hy aenvaert had, met onuytspreekelyke moeite en sorg had volbragt. Dat de Leden der Stad, de Natien der koopliedeu, en alle andere bekenden, dat de rust van de Stad daer mede verseekert was, hem deswegen seer bedankende; en dat de Gouvernante syn verrichtingen ook hadde goedgekeurt. Gedurende die onderhandeling, en eer de Prins kon vertrecken, wiert de Magistraet van Antwerpen soodaenig door de Gereformeerden en Protestanten aengesogt, en was door de Beeldstorming in sulken ver-

In syn verantw. by Bor 1. St. p. 11. in 't Byvoegsel. pag. 13.

Bor 2. B.

verbaestheit geraekt, dat deselve toe- 1566.
stont, dat de Predicatiën voortaen binnen de Stad gedaen mogten werden, een saek die noyt te voren was toegestaen geweest, en selfs in geen Stad van 't Land by oogluyking geleden. De Prins sulks vernomen hebbende, sond twee syner Edellieden, Tholouse en Hames, naer Antwerpen, om te vertoonen, dat het hem leed was te hooren het gene dat 'er was geschiet, met last, dat men de Sectarissen in geen Kerken binnen de Stad soude laeten prediken, dog het was te laet. De Prins niet te min tot Antwerpen gekomen synde, vond selfs dienstig, om die vryheit by een openbaer verdrag aen de Gereformeerden en Protestanten toe te staen.

De saeken aldus geschikt synde, ver- *Den 26.*
trok de Prins naer Antwerpen, met last *Augusti.*
van de Gouvernante, om aldaer wegens *Bor 2. B.*
den Conink Stadhouder te wesen, en de opgerese beroerten te stillen. Die van de Stad gaeven hem, tot syn verseekertheit, een Lyfwagt van sestig Hellebardiers, wel gekleed, en by de Stad betaelt werdende. Om voor de gantsche weereld te toonen, dat hem sulke buytensporigheden van Beeldstormen mishaegden, deed hy drie van de voor- *Strada*
lib. 5.

1566. naemste Kerkplunderaers met de dood, en andere met ballingschap straffen. De Prins had nu de bequaemste gelegentheit aen de hand, om te doen sien, wat hy van de vryheit van Godsdienst, daer hy soo seer, dog meest onder de hand, door middel van syn Broeder Graef Lodewyk van Nassau, voor had geyvert, dagt, en hoe deselve in dese Landen behoorde te werden toegestaen en gehandhaeft, ook, om aen andere een voorbeeld daer van te geven. Hy deed voor eerst de Hoofdkerk van Antwerpen wederom zuyveren, en tot de oeffening van de Roomsse Godsdienst bequaem maeken, en deselve vervolgens daer in, gelyk te voren, met plegtigheit verrichten, 't welk aen de Gouvernante bysonder aengenaem was, dat is, hy herstelde de oeffening van de openbaere Godsdienst, die door de wetten was vastgesteld, en handhaefde deselve in haer volle eer en luyster, soo als het behoorde: niet te min stond hy te gelyk aen de Gereformeerden en Protestanten toe de vrye oeffening van haer Godsdienst op drie verscheide plaetsen binnen de Stad, onder eenige voorsichtige bepaelingen en voorwaerden. Want gelet hebbende op de bekommerlyke toestant der Stad, en op de gelegentheit van tyd

en

en saeken, en nae voorgaende onderhandeling met de Magistraet der Stad, en met de hoofden van beide die gesinthe-den, sloot hy met haer toestemming een verdrag, waer nae men sig alleen by oogluyking, soo het luyd, en by provisie, tot 'er tyd en wylen toe, dat by syn Majesteit, met advys van de Generaele Staeten deser Nederlanden, anders soude wesen geordonneert, soude moeten richten. De inhoud van het verdrag behelsde voornaementlyk.

1566. *Den 2. September. Het verdrag is te vinden by Bor 2. B. p. 98.*

Dat die van de Religie niet en souden mogen stooren, ofte eenige hinder doen aen de oeffening van de oude Catholyke Religie.

Dat sy niet souden mogen innemen, nog ook hun Prediking ofte Godsdienst-oeffening houden, in eenige Kerken, Cloosters, ofte op andere plaetsen, als in drie, aldaer uytgedrukt.

De Predikanten en Dienaers moesten geboren wesen in syn Maj. Landen, ofte ten minsten Poorters in eenige goede Stad deser Nederlanden: en gehouden syn den eed van getrouwheit te doen in handen van de Prins.

Dat sy in hun Vergaedering niet mogten draegen eenige bussen, pistolen, hellebaerden, ofte andere verbode waepenen: dog dat men geen belet souw doen

1566. *doen aen de gene, die alleen rapier en ponjaert draegen mogten.*

Dat sy de Overheit in alle Politique saeken gehoorsaem en Onderdaenig souden wesen: de gemeene lasten van de Stad, gelyk alle andere Ingesetenen, helpen draegen, en sig tot bewaernis en rust van de Stad laeten gebruyken.

Alle Predikanten moesten sig vermyden van alle smaedelyke woorden, invectiven en schimpingen, en generaelyk van alle oproerige woorden, het waere tegen de Overheit, of tegen die van een andere Godsdienst: welverstaende, dat het gene de leer ofte bestraffing der ongeschikte manieren raekt, voor sulks niet en souw gehouden worden.

De Prins soude iemant van de Magistraet stellen, om tegenwoordig te syn, en sig in haer Vergaedering te laeten vinden, wanneer sy eenige Predikanten, Ouderlingen ofte Diaconen hunner Gemeinte wilden verkiesen, ofte over eenige andere saeken van de Godsdienst handelen, om des altyt aen syn Excell. en aen de Magistraet getrouw verslag te konnen doen.

Niemant soude een ander om de verscheidentheit van Godsdienst mogen bespotten, beletten ofte beschaedigen, maer den anderen moeten helpen en bystaen,

voor

voor soo verre hen eenig ongelyk ofte over-laſt wiert aengedaen. 1566.

Men soude ook die van het Gerecht niet mogen beletten in het ſtraffen van de beroovers der Kerken en andere misdaedigers meer.

Dat men op de ſtraeten niet en mogt ſingen, daer eenig volk vergaedert was.

De Prins en de Magiſtraet der Stad ſouden alle Ingeſetenen, ſonder onderſcheit, of ſy van de oude Religie waeren, of van een andere, nemen in haer beſcherming, mits ſy in politique vrede, eenigheit, en gehoorſaemheit leefden.

Die eenige daed van oproer mogt begaen hebben, ſouw by de Wet, ſonder tegenſeggen van iemant, werden geſtraft.

De Prins, benevens de Griffier van de Stad, de Predikanten, Ouderlingen en Diaconen, met de voornaemſte van de Gemeinte, onderteikenden dat Verdrag, onder belofte van het ſelve te onderhouden, en te doen onderhouden. Weinige tyd daer nae gaf de Prins gelyke Acte aen de Proteſtanten, ofte die van de Augsburgſe Belydenis tot Antwerpen. Uyt dat Verdrag kan men ligt beſpeuren, welk het gevoelen van de Prins is geweeſt, ontrent de verdraegſaemheit van verſchillende Godsdienſten: hy heeft ook

1566. ook kort daer nae de saeken van de Godsdienst in Holland en tot Utrecht by nae op deselve wyse getragt in te schicken.

Dat gedaen synde, gaf de Prins daer van by een brief kennis aen de Gouvernante, en vertoonde daer benevens, dat hy voor de Roomsse Godsdienst wel had gesorgt, en deselve voortaen tegen alle overlast in veiligheit gestelt: dog de Gouvernante was daer over seer t' onvrede, seggende, dat sy alleenlyk had toegestaen, om grooter oproer voor te komen, dat men de Predikatiën niet meer gewaepender hand soude storen, ter plaetse, daer men te voren gepredikt had, dat is te seggen, buyten de Steden. De Prins verschoonde sig daer mede, dat hy genootsaekt was geweest om sulks toe te staen, tot voorkoming van meer onheylen, en om aen de Roomsse Godsdienst een volkome verseekertheit te geven. Daer by voegende, dat 'er wel twintig duysend menschen waeren, die buyten de Stad ter preeke gingen, en het te vreesen was, dat soo een groot getal menschen in de Stad weder komende, sommige onrustige en oproerige sig daer onder souden vermengen, om beroerten te verwecken, en aldus gelegentheit te hebben, van de huysen der

der ryke kooplieden, soo wel als de Kerken te plunderen. Dat 'er in de grond ook niets tegen de ordre was geschiet, om dat de Gereformeerden en Protestanten albereits voor syn komst haer Godsdienst soo buyten als binnen de Stad hadden geoeffent. Verders beklaegde sig de Prins, dat syn goede diensten hem soo quaelyk wierden afgenomen, seggende, het geen hy gedaen had, was om beters wille, en om de oude Godsdienst te behouden, geschiet, mitsgaeders, om den dienst des Coninks, en het welvaeren van den Lande te betrachten: dat hy syn last niet en was te buyten gegaen, maer in tegendeel veel stucken had gewonnen, die tot seekerheit van de oude Godsdienst strekten; versoekende, dat de Gouvernante een ander in syn plaets wilde senden, die de saeken beter nae haer genoegen mogt schicken. Hoewel het toelaeten van de Predicatiën binnen de Stad de Gouvernante seer tegen de borst was, wiert sy echter genootsaekt een goed gelaet te toonen, en sig te houden, als of sy het verrichte goedkeurde. Nogtans heeft men de Prins daer over op syn tyd wel weten te vinden, en men heeft hem deswegen ook gaen beschuldigen, dat hy de misdaed van gequetste Majesteit soude hebben begaen. 1566.

Het

1566. Het voorbeeld van de Prins van Oranje tot Antwerpen, wiert aenstonts door de Graef van Hoochstraeten tot Mechelen, en door de Graef van Hoorn tot Doornik gevolgt: de eerste ontschuldigde sig daer mede, om-dat hy anderfints het Volk van het Beeldstormen niet had konnen wederhouden, de laeste insgelyks, en om dat 'er wel vier soo genaemde Ketters tegen een Roomsgesinde binnen Doornik waeren. Andere groote Steden, en onder deselve Utrecht en 's Hertogenbosch, volgden het selve voorbeeld: tot Middelburg, en het geheele Eyland van Walcheren door, wierden de Beelden en Altaeren ook afgeworpen, niet tegenstaende het tussenspreeken van die van de Wet en van de Schutters: en de Gemeinte dwong den Bisschop en die van de Wet, om een en twintig persoonen, ter saek van de Godsdienst gevangen zittende, uyt te laeten; en boven dien heeft men de Predicatiën aldaer binnen de Stad moeten toestaen.

De Vryheit van Godsdienst aldus vastgestelt synde, wilde de Prins te gelyk betoonen, dat hy de openbaere, dat is, de Roomsse Godsdienst met 'er daed soude voorstaen, en tegen alle hoon en overlast beschermen, want als een hoop *Strada lib. 5.* van meer als drie hondert van het grauw,

tot

tot Antwerpen byeengerot was, om het 1566.
Cloofter van de Franciscaner Munnicken aldaer te plunderen, soo ftelde de Prins fig veerdig daer tegen en verftroide selfs dien hoop.

Bor 2. B. Hy komt in Holland, en tot Utrecht.

Terwyl de Prins aldus tot Antwerpen besig was, met alles in ruft en vrede te brengen, waeren in Holland, en voornaementlyk tot Amfterdam, als mede tot Utrecht, verfcheide onluften ter saek van de Godsdienft voorgevallen. De Staeten van Holland fonden haer gemachtigde nae Bruffel, om by de Gouvernante aen te houden, dat de Prins in fyn Gouvernement mogt komen, om de gerefe onluften aldaer te helpen ftillen. Die van Antwerpen verfogten in tegendeel, dat de Prins by haer mogt blyven, vreefende, dat eenige nieuwe beroerten, by fyn afwefen, mogten ryfen. Dienvolgende heeft de Gouvernante het verfoek van die van Holland eerft afgeflaegen, dog als fy bleven aenhouden, die van Utrecht ook gelyk verfoek door haer afgefonde doende, soo heeft fy eindeling daer in bewilligt. Ingevolge van dien, vertrok de Prins naer Holland, en hy heeft aldaer, als mede tot Utrecht alle middelen aengewend, en groote neerftigheit gedaen, om de Gemeinte, en wel voornaementlyk die van de Gere-

1566. formeerde Godsdienst, in rust en vrede te houden: ook verstaen hebbende, dat de Gereformeerde tot Amsterdam sig meester gemaekt hadden van de Minnebroeders Kerk aldaer, en in deselve waeren predikende, heeft hy, eerst door brieven, en daer nae, door het affenden van eenige syner Edellieden, haer vermaent, dat sy die Kerk souden hebben te verlaeten, en buyten de Stad gaen prediken, op dat sy des te minder ongenaede by den Conink souden behaelen, die het in allen gevalle nimmermeer en souw gedoogen, dat sy die Kerk souden behouden; dog te vergeefs, en hy heeft haer als doen daer toe niet konnen bewegen. De Prins voorsag wel, dat sulk een geweldige manier van doen de verbolgentheit van de Conink tegen de Gereformeerde nog meer souw ontsteeken, en haer by alle Roomsgesinde des te meer haetelyk maeken: want soo seer als sy in reden en billykheit de vrye oeffening van haer Godsdienst binnen de Steden mogten versoeken, soo weinig waeren sy bevoegt, om uyt eige magt de Kerken van andere met geweld in te nemen.

In de Maend November. Vervolgens heeft de Prins de Vergaedering van de Heeren Staeten van Holland en Westvriesland tot Schoonhoven

beschreven, alwaer deselve vergaederd 1566.
synde, heeft hy aen haer voorgedraegen de last, die de Gouvernante hem had gegeven, om alle noodige voorsiening te doen, dat alle beroerten verhoed mogten werden, opdat aen de Conink geen meer oorsaek gegeven wiert, om sig tegen syn Onderdaenen te verbitteren, begeerende, dat de Staeten, elk in den haeren, alle neerstigheit ten dien einde wilden aenwenden, immers niet toelaeten, dat de Predicatiën binnen de Steden wierden gedaen. Ende nae dat de Staeten belooft hadden, haer uyterste pogingen daer toe te sullen doen, is de Prins van daer, over Vianen, naer Utrecht getogen, mede nemende syn Bende van Ordonnantie van twee hondert en sestig ruyters tot syn bewaering. Die van de Stad vertoonden hem de swaerigheit en het gevaer, waer in sy waeren, en de moeyelykheden, die haer daegelyks voorquaemen, en hoe die van de nieuwe Godsdienst soo vermetel waeren, dat sy t' elkens versogten, om een Kerk binnen de Stad te mogen hebben, en daer benevens groote bedreigingen deden, indien men haer sulks weigerde: dat de Geestelyke tot haer groote kosten de Kerken moesten doen bewaeren, uyt vrees, dat deselve geplundert, of haer

1566. afhandig mogten werden gemaekt, versoekende, dat hy haer met meer volk, en met eenige ligte paerden wilde bystaen. De Prins alle die oneenigheden siende, willende de ontstelde gemoederen bedaeren, en partyen wederzyts tot een gemaetigt verdrag brengen, gelyk hy tot Antwerpen had gedaen, vond goed, om de voornaemste, soo Geestelyke als Weereltlyke, van de Stad, op het Casteel van Vredenburg ter maeltyt te noodigen: by die gelegentheit gaf hy haer te kennen, dat hy syn Bende Ruyters tot haer bystant in de Stad had gebragt: dog het schynt, dat sy de Prins niet vertrouwden, want sy verklaerden, dat sy deselve niet begeerden, ter oorsaek, soo sy seiden, dat die haer in de winter geen dienst konde doen: niet te min heeft de Prins deselve aldaer laeten blyven, tot dat de Gouvernante, op het versoek van die van Utrecht, die Bende van daer heeft doen vertrecken.

Hier nae deed de Prins seekere middelen van verdrag met die van de Gereformeerde Godsdienst tot Utrecht ontwerpen, en vervolgens de Staeten van die Provincie beschryven, om deselve aen haer voor te draegen, op dat sy die mogten goedkeuren, ter tyd toe, dat met toestemming van de Generaele Staeten

en anders by de Conink geordonneert 1566.
oude werden. Dog de Staeten vonden
ig daer in beswaert, en weigerden dat
'oorgeslaege verdrag aen te nemen, ge-
yk het Gerechtshof aldaer ook deed:
le Prins liet het daer niet by, maer hy
rachte den Raed der Stad daer toe te o-
'erreeden, dog te vergeefs: hy daer over
;estoort synde, begeerde, dat hem een
chriftelyke verklaering van die weige-
ing mogt werden gegeven, om sig daer
nede, soo hy seide, by den Conink en
y de Gouvernante te ontschuldigen, in-
evalle eenige ongemacken mogten ont-
aen: en die verklaering wiert hem ook
egeven, die hy daer nae aen de Gou-
ernante, tot betoog van syn goede
iensten aldaer aengewend, heeft ge-
onden. De Gereformeerde ondertussen
oor de tegenwoordigheit van de Prins
outer geworden synde, alsoo het haer
iet onbekent was, hoe seer de Prins
aer saeken begunstigde, hebben haer
redicatiën, buyten de St. Catharine
oort, digt by 't Casteel, in 't ope
eld gaen doen: dog bevolen synde van
aer te vertrecken, en sy daer aen
iet gehoorsaemende, heeft de Caste-
in met grof geschut op haer doen
hieten, waer door hy haer ook heeft
erdreven. De Prins was op die van

1566. Utrecht seer misnoegt, ter oorsaek sy sig aldus opentlyk tegen syn voornemen stelden: want syn groot oogmerk in het stillen van de beroerten, over de saek van de Godsdienst geresen, was, om aen de Gereformeerde en die van de Augsburgse belydenis de vrye oeffening van haer Godsdienst, onder eenige billyke voorwaerden en bepaelingen, te weeg te brengen, soo en in diervoegen ontrent, gelyk hy reets tot Antwerpen had gedaen. Dog alsoo hy wel bewust was, dat syn gesag als Stadhouder soo verre niet en strekte, en dat de Conink het ook niet en soude goedkeuren, gebruykte hy een staetkundige list, aen de eene zyde, stond hy het Verdrag alleen toe by provisie, om sig daer mede by het Hof te verschoonen, en te seggen, dat het alleen maer een provisionele voorsorg was, om meer quaed te verhoeden, en de geresе beroerten en meer onheilen, die men tot naedeel en geheel verderf van de Roomse Godsdienst in dese Landen had te vreesen, te stillen en voor te komen: dog dat, in de grond, het gesag van de Conink in syn geheel was gebleven; en aen de andere zyde, bewilligde hy nogtans, dat het Verdrag soude stant grypen, tot 'er tyd toe, dat by de Conink

nink anders, met advys van de Generaele Staeten, soude werden geordineert, waer door het Verdrag genoegsaem in der daed altyt duerend wiert gemaekt; en hy kon sig wel verseekert houden, dat het niet anders in de magt van de Conink meer was, om het te verbreeken, als door geweld. Want voor eerst was de Prins niet onbewust, dat de Conink altyt sulken afkeer getoont had van de Vergaedering der Generaele Staeten, dat hy het beschryven van die Vergaedering niet had willen toestaen, selfs niet met oogenschynelyk gevaer en verderf van het Land: ten anderen, was de Prins soo wel verseekert van syn aenhang onder den Adel, en onder de voornaemste Regenten van de Steden, en van de genegentheit van alle deselve en van de Gemeinte tot hem, dat hy sig wel in staet bevond, als de Vergaedering van de Generaele Staeten mogt byeenkomen, om de voornemens van het Hof tegen te gaen en te doen verydelen, gelyk hy te voren in de laeste Vergaedering tot Gent had gedaen, waer van hier boven is gemelt. Eindeling was het seer waerschynelyk, en de Prins, gelyk hy seer staetkundig en verresiende was, kon het ook wel te gemoet sien, dat de Overheden en Gemeinte, voornaement- 1566.

1566. lyk in de grootste en machtigste Steden; eens gesmaekt hebbende de soetheit en aengenaeme rust van een redelyke en gematigde Vryheit van Godsdienst, en reets genooten hebbende de voordeelen, die deselve in de gemeene saemenleving der menschen, in de konsten en wetenschappen, mitsgaeders in de koophandel en neering toebrengt, in tegenstelling van het harde jok der Inquisitie, van die angstvallige staet, waer in sy te voren waeren, en van die geduerige bekommering, waer in sy leefden, niet ligt te bewegen souden wesen, om voortaen van die Vryheit van Godsdienst af te gaen.

Alhoewel de Heeren Staeten van Utrecht niet bewogen konden werden, om het Verdrag met die van de Gereformeerde Godsdienst goed te keuren, en haer toestemming te verleenen, ging de Prins echter met het selve voort, en hy deed het door het zegel van 't Hof van Utrecht bezegelen, en op syn eige naem als Stadhouder, by manier van een Placcaet, voor het Stadhuys afkondigen: ende ingevolge van dien heeft hy een plaets aen de Gereformeerden tot haer Godsdienstoeffening, buyten de Witte Vrouwe Poort, aen de Stads Cingels, aengewesen, daer sy haer Predikatiën hebben gedaen. De inhoud van dat Verdrag

Te vinden by Bor 2. B.

drag is meest overeenkomende met het 1566.
gene de Prins te voren tot Antwerpen had gesloten, en derhalven onnoodig daer van breeder te melden. Bor schynt te kennen te geven, als of de Gouvernante dat Verdrag soude hebben goedgekeurt, 't welk strydig is met het gene Strada verhaelt: waerschynelyk sal sy voor die tyd hebben geveinst, en ooglnyking gebruykt, om grooter quaed voor te komen, hopende haest in staet te sullen wesen, om het te doen verbreeken.

Ondertussen was tot Amsterdam mede een groote ontsteltenis, ter oorsaek, dat die van de Gereformeerde Godsdienst, sig aldaer van de Minnebroeders Kerk meester hadden gemaekt, en haer predikdienst daer in deden, en alsoo de Regeering van die Stad geen raed wist om het te beletten, waeren die van Amsterdam by de Prins seer aenhoudende, om aldaer insgelyks te willen komen, 't welk hy haer vervolgens inwilligde, en hy begaf sig ten dien einde nae die Stad. De Prins nae de gele- *Den 15.*
gentheit van saeken vernomen hebbende *December.*
deed groote moeite om deselve in goede ordre en te recht te brengen, en bleef aldaer wel ontrent de tyd van ses weeken vertoeven, tot dat hy mede

1566. een seeker Verdrag had beraemt en doen aennemen, onder anderen behelsende, dat het vergelyk, te voren met de Stad gemaekt, soude blyven in syn geheel, behalven, dat de Gereformeerden het gebruyk van de Minnebroeders Kerk en Clooster moesten verlaeten, mits dat men haer andere bequaeme plaetsen, buyten de Stad, tot haer Godsdienst-oeffening soude aenwysen, daer sy Kerken, t' haeren kosten, mogten bouwen. Voorts, dat tot wederzyts verseekering vyf ofte ses hondert burgers in dienst aengenomen souden werden; dat de sleutels van de stad gebragt souden werden op het Stadhuys, en dat de poorten niet geopent mogten werden, dan met toestemming van de Burgemeesters: eindeling souden twee Afgesonde van de Wet, en twee van die van de Gereformeerde Godsdienst nae de Gouvernante reisen, om haer goedkeuring hier op te bekomen.

De Magistraet van Leiden hadde ook eenige artykelen beraemt, om by provisie tot rust en eendragt onder de Gemeinte te dienen, soo lang men de Predikdienst aldaer soude goedvinden te dulden. Als de Prins in die Stad was gekomen, hebben de gemachtigde van de Gereformeerden die artykelen, in tegenwoordigheit van de Prins, als Stadhouder,

der, en van den Heer van Ryswyk, President van den Hove van Holland Zeeland en Vriesland, aengenomen, met belofte, van sig nae den inhoud van deselve te sullen gedraegen, en haer medebroeders, soo veel in hun was, daer toe te vermaenen en te houden. Dat Verdrag behelst eenige omstandigheden en bepaelingen, die in de voorgaende van die van Antwerpen en Utrecht niet en zyn te vinden. Het eerste artykel is aenmerkelyk, de gemachtigde van de Gereformeerde belóven aldaer, dat sy een verklaering sullen doen van de Godsdienst en leere, die sy belyden, sonder, onder het deksel van deselve eenige andere leere te prediken, om alle tweedragt in de Godsdienst te vermyden, en voor te komen, dat andere verbode Secten en Ketteryen niet onder de naem van Reformaetie souden verbreid werden, dewyle sommige sig uytgaeven voor Gereformeerde, die het niet en waeren, als de Mennonisten, Adamiten, en andere. Voorts, dat die van de Gereformeerde Godsdienst alle andere Secten en Ketteryen souden helpen afweeren en beletten, en de Magistraet daer in alle hulp toebrengen, soo veel in hun soude wesen. Dat sy, haer doode in de gewyde aerde willende begraeven, geen nieu-

1566. *Den 20. January 1567.*

1566. nieuwe plegtigheden van sang ofte anders daer toe souden mogen gebruyken: daer men misschien het Psalmsingen door hoeft willen verstaen. Des sy ook niet gehouden souden wesen, om de gewoone Kerkelyke plegtigheden te gebruyken. Dat sy geen Vergaedering binnen ofte buyten de Stad, het zy heimelyk of in 't openbaer, mogten houden, als tot het doen van haer Predikatiën: dan ingevalle sy eenige Vergaedering noodig hadden, souden sy gehouden wesen, om daer van kennis aen die van de Wet te geven, ten einde deselve sig daer by konden laeten vinden, soo 't hun beliefde. Dat sy ofte haer Predikanten geen Schoolen mogten oprechten en openen: en eindeling, dat sy niemant, by wege van giften of gaeven, uytdeeling van aelmoessen, beloften of andere diergelyke middelen, souden mogen aenlocken, om tot haer Godsdienst over te gaen. De overige artykelen syn ook meest overeenkomende met het Verdrag van die van Antwerpen en Utrecht.

Bor 3. *B.* *Hooft Nederl. Hist.* 3. *B.* De Heeren Staeten van Holland waeren over de behandeling, en het wys en voorsigtig gedrag van de Prins van Oranje soo vergenoegt, dat sy hem tot een geschenk aenboden de somme van vyf en vyftig duysend guldens; maer de Prins

liet

liet ſig door ſoo een aenſienlyke vereering niet bekoren, meer achterwaerts ſiende, was hy te voorſigtig, om het in die gelegentheit van tyd aen te nemen, en ook te edelmoedig, om het Land voor loon te willen dienen: derhalven bedankte hy de Staeten, en weigerde beleefdelyk dat geſchenk te ontfangen. 1566.

By gelegentheit, dat wy alhier beſig ſyn in de verrichtingen van de Prins ontrent de ſaeken van de Godsdienſt, dient niet voorbygegaen te werden, dat kort voor die tyd, ſeeker boek tot Vianen wiert gedrukt, inhoudende de overeenſtemming, die 'er in de Geloofsbelydenis is tuſſen die van de Augsburgſe Belydenis, en de Gereformeerde. Alſoo het boek tot Vianen was gedrukt, daer den Heer van Brederode Heer van was, is het waerſchynelyk met ſyn kennis en goedvinden geſchiet: uyt de naeuwe vriendſchap en verbintenis, die 'er was tuſſen de Prins en den Heer van Brederode, en om dat de Prins de vereeniging van die twee Geſintheden altyt in 't oog heeft gehad, is 'er reden om te denken, dat de Prins in het uytgeven van dat boek de hand heeft gehad. De Gouvernante dat vernomen hebbende, deed het boek ſeer ernſtig verbieden, ſchryvende aen alle Steden, dat men wel neerſtige toeſigt

De Heer van Brederode had tot Vianen Boekdrukkers ontboden, die verſcheide boeken aldaer vrylyk drukten, ſelfs die by Placcaet van de Coninck verboden waren Ber 3. B p. 147.

By haer Brieven van den

1566. figt foude hebben te nemen, ten einde het niet en wierde verfpreid, maer dat men in tegendeel, waer het ook wiert gevonden, het boek foude doen ophaelen en verbranden, en daer benevens de gene, by wie het wiert gevonden, doen ftraffen. Hier uyt kan men fien, hoe feer de Roomsgefinde reets in die tyd bedugt fyn geweeft voor de vereeniging van de Proteftanten en Gereformeerden. Men moet fig daerom verwonderen, hoe dat beide die Gefintheden foo weinig oplettende fyn op het geen van haer gemeen belang is, en hoe fy niet beter en begrypen, dat haer gemeen behoud voornaementlyk van haer onderlinge verbintenis en overeenftemming afhangt. Het is te beklaegen, dat alle pogingen, en minfaeme overreedingen, foo van de Prins van Oranje te dier tyd, als van andere wel meenende en vredelievende Overheden en Godsgeleerden, van geen vrugt fyn geweeft. Ende of wel de Proteftanten fig daer mede mogten vleyen, dat de Roomsgefinde beter op haer, als op de Gereformeerden gefint fyn, en dat fy meer toegeventheit omtrent haer fchynen te gebruyken, en beter gelaet toonen, mogen fy echter wel verdagt wefen, dat het alleen gefchiet, om haer met de Gereformeerden te ver-

12. *Januar-ry* 1566.

deelen, en haer van deselve af te trec- 1566.
ken, gelyk de Hertogin van Parma ook
sulke Staetkunde ontrent die tyd tot Antwerpen heeft gebruykt. De Roomsse Geestelykheit, met derselver Opperhooft de Paus van Roomen, houd soo wel de Protestanten als de Gereformeerden tot haer algemeene Vyanden: de eene erkennen alsoo weinig die Geestelyke Heerschappy en Opperhoofdigheit, als de andere, en dienvolgende, syn 'er deselve reden van vyantschap tegen den eenen als tegen den anderen. De Gereformeerden eerst t' ondergebragt synde, dat God genaedigIyk verhoede, souden de Protestanten haest volgen, en sy souden seekerlyk geen andere troost hebben, als die van Ulysses in 't hol van Polyphemus, te weten, dat sy de laeste souden wesen, om verslonden te werden.

De Heer van Brederode had in die tyd *In syn* syn stad Vianen doen versterken; de Pro- *daegement.* cureur Generael heeft de Prins van Oranje daer nae beschuldigt, dat hy den Heer *De Heer* van Brederode (het Hoofd der Rebellen) *van Brederode* geraeden soude hebben, om syn Stad te *versterkt* versterken, en dat hy hem drie stucken *Vianen.* geschut, ten dien einde, soude hebben geschonken. De Prins heeft beide die saeken bekent; op het eerste heeft hy *In syn verantw.* sig verschoont, dat hy binnen Vianen *by Bor 1. St. in 't*

ge-

1566. gekomen ſynde, en de Heer van Brederode hem vertoont hebbende, hoe dat ſyn Heer Vaeder hem by uyterſte wil had belaſt, met de begonne verſterking van ſyn Stad voort te gaen, en ſyn advys aengaende die verſterking te geven, hy ſulks had gedaen, te weten, niet of hy met die verſterking ſoude voortgaen, ofte niet, maer hoe dat hy de verſterking ſouw doen. Ten anderen, dat alle Heeren en Edele van de Nederlanden, hebbende magt en bequaemheit, van alle tyden toegelaeten is geweeſt, om hun plaetſen te ſterken, gelyk men daer veele vind, niet alleen op de grenſen, maer ook binnen 's Lants, die van outs en onlangs, uyt krachte van die Vryheit, geſterkt ſyn geweeſt. Nopende het vereeren van het geſchut, bekent de Prins, dat hy ſulks heeft gedaen, en het ſelfs ten aenſien van de geheele weereld tot Utrecht doen gieten, en dat hy het daer nae aen den Heer van Brederode heeft geſonden, vertrouwende daer mede geen quaed te hebben gedaen, alſoo de Heer van Brederode als doen nog in dienſt was van de Conink, en ſelfs het bevel had over een Bende van Ordonnantie.

Byvoegſel p. 12.

Strada lib. 5. De Gouvernante

De Gouvernante bleef by de Conink ſteets aenhouden, dat hy dog ſonder uytſtel nae de Nederlanden wilde komen,

ge-

gelyk de Keyser, syn Vader, selve in 't 1566.
midden van de winter had gedaen, om begint sig
de stad Gent alleen te temmen. Dat hy te waepenen,
gewaepent, en met een Leger moest komen, om sulke oproerige Provinciën door het recht van den oorlog t' onder te brengen, en vervolgens aen deselve, als overwinnaer, soodaenige wetten te stellen, als het hem souw behaegen. Het is seeker, dat de Spanjaerts dat voornemen altyd hebben gehad, dat sy de Nederlanders voorbedagtelyk hebben getergt, en het Land in verwarring gebragt, en dat sy vervolgens de gelegentheit hebben gesogt en waergenomen, om het Land door de waepenen t' onder te brengen, en met een onbepaelt gesag te overheerschen: men kan dat voornemen, behalven andere krachtige bewysen, uyt geheel haer gedrag genoeg bespeuren. Maer het is wonder, dat Strada sig dat heeft laeten ontvallen, dewyle het strydig is, met het gene hy in het schryven van syn Historie voorgenomen heeft, dat is, om de Nederlanders in 't ongelyk te stellen, en haer als wederspannige en oproerige tegen de Vorst af te beelden. Want daer is niet, dat meer tot onschuld van de Nederlanders dient, en dat de waepenen, die de Vereenigde

1566. Nederlanden genootsaekt syn geweest op te vatten, meer kan rechtveerdigen, als dat de Vorst eerst de Landen op een vyantlyke wyse, met een Leger van vreemd krygsvolk heeft ingenomen, om deselve in 't vervolg van haer voorrechten en vryheit te berooven, en als een overwinnaer op een onbepaelde wyse te regeeren. Een Vorst die soo doet, gedraegt sig als een openbaere vyand, hy ontslaet sig daer door van syn Caracter als Vorst, hy houd op een Vorst van syn Volk te wesen, en neemt de hoedaenigheit aen van een openbaere vyand: want het te gelyk niet bestaen kan, een Vorst en een openbaere Vyand van syn Volk te wesen, het syn twee tegenstrydigheden, die noit te saemen vereenigt konnen werden. De Vorst nu een vyand geworden synde, worden de Onderdaenen daer door van alle verpligting aen hem ontslaegen, en in die staet gesteld, dat sy, volgens het recht der Natuer, sig mogen verdedigen: sy syn geen Onderdaenen meer, en by gevolg geen wederspannige, maer syn rechtschaepe vyanden geworden. Dog wy sullen in 't vervolg nog gelegentheit hebben, om breeder van die stoffe te spreeken.

Strada lib. 5. De Conink sond hier op bevel aen de Gouvernante, om ten eersten drie duysend

send ruyters, en tien duysend voetknegten in Duytsland te werven; en opdat de Duytsche Vorsten geen naedenken daer over souden hebben, of eenig mistrouwen opvatten, deed de Conink aen deselve daer van kennis geven, en te gelyk van het oogmerk, dat hy daer mede hadde. Hy versogt mede, dat de Keyser Maximiliaen die werving in 't Ryk niet alleen wilde gedoogen, maer dat hy deselve allerwege wilde helpen bevorderen. Die Keyser, een verstandig en gemaetigt Vorst synde, ontraede aen de Conink dat voornemen van sig te waepenen, en vertoonde de quaede gevolgen, die daer uyt stonden te spruyten, te gelyk syn bemiddeling aenbiedende, om de verschillen by te leggen, en de beroerten te helpen stillen. Ondertussen schreef hy aen de Prins van Oranje, en aen de Hoofden der Verbonde Edele, dat het hem leed deed te hooren de tweespalt en beroerten, in de Nederlanden ontstaen, en hy derhalven het achte van syn pligt, als Keyser, te wesen, om tussen beiden te komen, en het Volk tot haer schuldige gehoorsaemheit te houden, vermaenende ondertussen de Prins benevens de Hoofden der Verbonde Edele, dat sy van haer zyde alles wilden toebrengen, wat tot het stillen van de beroerten wiert 1566.

1566. vereyscht. De Gouvernante antwoorde aen de Keyser, dat het met de saeken te verre was gekomen, en 'er nu niet anders meer te doen viel, als de oproerige met de waepenen te dwingen, nogmaels de noodige bystant versoekende. De Keyser stond de werving van het volk voor de Conink niet alleen toe, maer hy liet ook een gebod uytgaen, dat niemant, op de straffe des doods, tegen den Conink van Spanjen, in de Nederlanden soude gaen dienen. Dat gedrag van de Keyser ontsette de Prins van Oranje en de Hoofden der Verbonde Edele, en het verydelde de hoop, die sy hadden, van haer hulp en onderstand, in geval van noot, by eenige Protestantse Vorsten in Duytsland te vinden. Men wil, dat de Prins daer over seer t'onvrede synde, sig soude hebben laeten ontvallen, dat de Keyser en de Conink sig daer mede bedrogen souden vinden, dat 'er wel andere Volkeren waeren, die de waepenen konden opvatten, en dat selfs de Sweden en Deenen aen de Nederlanders te hulp souden komen. De Conink van Vrankryk deed insgelyks verbieden, dat niemant van syn Onderdaenen de wederspannige Nederlanders te hulp soude komen. Ondertussen schreef de Conink aen de Gouvernante, en men maekte

Verslaegentheit van de Prins en van de Edele.

Strada d. l.

het

het alomme ruchtbaer, dat hy ten eer- 1566.
ſten, en al waere het ſelfs met gevaer
van ſyn leven, nae de Nederlanden ſou-
de komen; het ſelve ſchreven en beves-
tigden de Markgraef van Bergen op den
Zoom, en de Baron van Montigny uyt
Spanjen, ſulks die tyding by een iegelyk
wiert aengenomen; en om de geheele
weereld te misleiden, deed hy ſyn aen-
ſtaende vertrek niet alleen verbreiden,
maer liet ook in der daed de toebereidſe-
len tot de reis gereet maeken. Nogtans
had hy geen de minſte gedagten van over
te komen, hy en had, nog de moed van
ſyn Vaeder, om een moeyelyke en ge-
vaerlyke reis te doen, nog de genegent-
heit tot de Nederlanders, om haer onge-
luk en rampen, die haer over het hooft
hingen, door ſyn tegenwoordigheit, te
komen afwenden. Door de indruk van
de aenſtaende overkomſt des Coninks,
door het werven van vreemd krygsvolk,
en om dat de Gouvernante ſig allerwege
verſterkte, en ſig in ſtaet ſtelde, om de
bevelen van den Conink met de magt
van waepenen te onderſteunen, kregen
de ſaeken van de Nederlanden een geheel
andere keer: de verſlaegentheit en be-
kommering was groot, de Prins van O-
ranje, en de Verbonde Edele byſonder,
vonden ſig in een groote benaeuwtheit,

1566. en saegen wel, dat het haer souw gelden, dog sy wisten niet wat sy souden doen, nog waer sy sig souden keeren, dewyle alle hoop van hulp en onderstand, soo uyt Duytsland als uyt Vrankryk, haer te gelyk wiert benomen en afgesneden. De Prins begon in die tyd aen een goede uytslag van saeken in de Nederlanden te wanhoopen, en nam een voornemen, om uyt het Land te vertrecken; hy versogt derhalven aen de Conink verlof, om nae syn Broeder en verwanten in Duytsland te reisen, en om ordre op syn huysselyke sacken te stellen. De Conink antwoorde hem op een sagte en vleyende wyse, betuygende seer bedroefd te wesen, dat de Prins wilde vertrecken, in een tyd, dat syn tegenwoordigheit in de Nederlanden soo hoognoodig was: versoeckende, dat hy syn eige saeken en belangen een weinig aen de gemeene rust, en 't welwesen van het Land wilde achter stellen, en de voorgenome reis schorten, ofte deselve immers soo kort macken, als het doenlyk soude wesen. Soo groot was het verlangen van de Conink om de Prins in 't net te locken, en hem op deselve wyse, als de Graeven van Egmont en van Hoorn te onthaelen: dog de Prins liet sig door die valsche schyn van vriendschap niet misleiden, en bleef by syn

Reid. 1. B.

voor-

voornemen, van uyt het Land te willen 1566.
vertrecken, volharden.

Derhalven niet onbewuſt ſynde, hoe ſeer de Conink op hem voornaementlyk, mitsgaeders op de Graeven van Egmont en van Hoorn was geſtoort, vond hy voor al dienſtig, om met die twee Heeren te ſpreeken, en met deſelve te overleggen, wat haer beſt in die gelegentheit van ſaecken te doen ſtond. Het geen hem te meer daer toe deed beſluyten, was, dat hy goede kondſchap had aen 't Hof van Spanjen, dat hy de een of d'ander van de Bediende, wie de geheimen van de Conink wierden toevertrouwt, hadde weten te winnen, ſulks alle de geheimen van de Conink aen hem wierden overgeſchreven. Ook deed de Admirael de Coligny hem ſomtyts een goede dienſt, met de Poſtloopers, die uyt Spanjen door Vrankryk nae de Nederlanden gingen, de brieven te doen afnemen, en deſelve aen de Prins te ſenden, waer door hy dikwyls kennis kreeg van het gene de Conink in 't geheim, ſoo aen de Gouvernante, als aen ſyn Ambaſſadeur tot Parys ſchreef: de Gouvernante was 'er over verwondert, en kon niet begrypen, hoe de geheimen van de Conink uytlekten. Als de Prins derhalven ſeeker bericht

Byeenkomſt tot Dendermonde.

1566. had bekomen van het gene dat 'er in Spanjen omging, en van het voornemen van de Conink, soo versogt hy de Graeven van Egmont en van Hoorn, om een byeenkomst tot Dendermonde te houden, ende ingevolge van dien quamen sy aldaer byeen in 't begin van October, synde in die tyd als de Prins sig nog tot Antwerpen bevond, en eer hy naer Holland vertrok: dog wy hebben uytgesteld daer van op syn tyd te melden, opdat wy het verhael, van het gene de Prins heeft verricht, om de geschillen over het oeffenen van de Gereformeerde Godsdienst by te leggen, niet souden afbreeken. In die byeenkomst verselde Graef Lodewyk van Nassau de Prins, syn Broeder: sommige willen ook, dat de Graef van Hoochstraeten daer by soude syn geweest. Wat in die byeenkomst is verhandelt, kan men niet recht weten, alsoo geen andere, die daer van getuygenis konden geven, tegenwoordig syn geweest. Men heeft haer verdagt, en beschuldigt, dat sy gehandeld hebben, hoe men de Conink, die gewaepent en vergramt overquam, best souw konnen beletten, om in het Land te komen. Wy sullen eerst melden, wat die Heeren selfs daer van hebben bekent en openbaer gemaekt,

Verantw. des Grave van Hoorn, by Bor 1. St. in 't Byvoegs. pag. 68.

Van der Haer lib. 2. cap. 18.

maekt, en vervolgens, wat andere voor- 1566.
naeme Schryvers hebben naergelaeten, op
dat de Leser daer van selfs moge oordee-
len. De Prins van Oranje heeft beweert,
dat men noyt souw bevinden, dat hy tot *In syn*
Dendermonde of elders gehandelt hadde *verantw.*
van te beletten de komst van syn Maje- *by Bor I. St.*
steit, het waere met magt, ofte ander- *in 't By-*
sints: seggende verders, dat de voornae- *voegsel.*
me reden, waerom sy tot Dendermonde *pag. II.*
byeenquaemen, was, om dat men die
drie Heeren de wyt gaf, van alle 't gene
in 't Land was gebeurt. En dat des Co-
ninks Ambassadeur tot Parys, Don Fran-
cisco d'Alava, aen de Regente had ge-
schreven, dat die drie in tyd en wylen
nae verdiensten souden werden gecastyd,
en dat men haer tot die tyd toe alle goed
gelaet moest toonen. Dat aldaer niet en
wiert beslooten, dan dat men deselve
brieven aen de Regente souw vertoonen,
en haer rond uyt vraegen, wat daer van
was. In de verantwoording des Graeve *By Bor I.*
van Hoorn wort insgelyks staende ge- *St. in 't By-*
houden, dat 'er in die byeenkomst als *voegsel*
doen niet en is gesprooken van den *pag. 68.*
Conink uyt het Land te houden, nog
hem met gewelt te wederstaen, maer
in tegendeel, dat haer besluyt is ge-
weest, dat sy daerom niet behoorden
naetelaeten wel te doen, tot vordering

1566. van syn Majesteits dienst, en betrachting van de rust en welvaeren van het Land. Hier mede stemt Hooft genoegsaem over een, seggende, dat sy na vyf ofte ses ueren overleggens niet anders besloten, dan dat men, tot bewys van volkome hoorsaemheit, in het stillen der beroerten souw voortvaeren, dog hy seid niet, welke die overleggingen, geduerende de tyd van vyf ofte ses ueren, binnen welke men al veel heeft konnen verhandelen, syn geweest. In tegendeel is 'er reden, om te vermoeden, dat sy in die byeenkomst waerlyk gehandelt hebben, hoe sy de Conink, ofte de Spanjaerden best uyt het Land souden houden, en dat de Prins getracht heeft, om de andere Heeren daer toe te overreeden: want hy heeft naederhand rond uyt bekent; *Waer 't saeke, dat onse Medebroeders van der ordre, ende onse Medegenooten van den Raede van Staete, in haere raedslaegen, liever hadden willen met ons stemmen, dan haer eigen leven soo goede koop weg geven, soo hadden wy mede lyf en goed bygeset, om den Hertoge van Alba ende de Spanjaerts buyten 's Lants te houden.* Nu sullen wy laeten volgen het verhael van die byeenkomst, soo als het uyt eenige andere

In syn Nederl. Hist. 3. B.

In syn Apologie p. 77.

Histo-

Historieschryvers is getrocken. 1566.

Na dat sy eerst gesprooken hadden van de gelegentheit van tyd en saeken en van de aenstaende overkomst des Coninks, en met malkander vergeleeken hadden de tydingen, die een iegelyk van haer uyt Spanjen hadde ontfangen, quaemen sy alle daer in overeen, dat de Conink op haer in 't bysonder seer gestoord was, dat hy seer gevoelig synde aen het schenden der Kerken, en verbreeken der Beelden, besloten had, om gewaepent en met een Leger in 't Land te komen, en straffe te oeffenen over de gene, die sig daer aen schuldig hadden gemaekt, of die het selve by oogluyking hadden toegelaeten. De Prins had twee brieven van Alava, Ambassadeur des Coninks van Spanjen aen 't Hof van Vrankryk, geschreven aen de Gouvernante, onderschept, waer in alle 't selve in 't breede wiert bevestigt. Die brieven waeren seer naedruckelyk, en ontdekten klaer het verbolgen gemoed des Coninks tegen haer, en het voornemen van de Spanjaerts om het Land by dese gelegentheit te overheeren, sulks die drie Heeren sig daer mede wel voor gewaerschouwt mogten houden. Sy naemen derhalven in overweging, wat haer, in die gelegentheit

Strada lib. 5. Van der Haer lib. 2. cap. 18. Thuanus lib. 38. Hist.

Breeder te vinden by Bor 2. B. Meteren. 2. B.

1566. heit van saeken, best te doen stond: of sy sig met gewelt tegen den Conink souden stellen, en hem met de waepenen tegen gaen, en buyten het Land houden, dan of sy de bystand van een andere Mogentheit souden versoeken; ofte wel, indien dat alles ondoenlyk was, of het haer niet geraeden was, sig uyt het Land te begeven, om het onheil, dat sy haer aldus over het hooft saegen hangen, te ontwyken, en sig tot beter tyd en gelegentheit te bewaeren. De Prins voorsiende, wat 'er stond te geschieden, trachte de andere Heeren, en wel voornaementlyk de Graef van Egmont, aen wie het wel meest haeperde, voor oogen te stellen, en haer te doen begrypen het gevaer, waer in sy sig bevonden, en hoe de voorsigtigheit vereyschte, dat sy in tyts op haer hoede waeren, en de noodige middelen in 't werk stelden, om dat gevaer voor te komen, en daer tegen te voorsien. De Prins vertoonde, dat hy den aert der Spanjaerden te wel kende, dat sy haer belang daer in hadden, om dese Landen tot oproer en in verwarring te brengen, liever als deselve te bevredigen, op dat sy gelegentheit mogten hebben, om de Nederlanden te overvallen, en met gewelt van waepenen tot een onbepaelde gehoorsaemheit te brengen, en

dat

dat ſy niet en ſouden ruſten, voor dat ſy 1566. deſe Landen hadden t'ondergebragt. Dat de Nederlandſe Heeren derhalven wel mogten toeſien, en dat 'er voor al onder haer eendragt, moed en beleyd wiert vereyſcht, om de Vryheit van het gemeene Vaederland uyt dat hoogdringende gevaer te redden. Dog alle die en andere diergelyke redenen vonden geen ingank by de Graef van Egmont, en ſy ſcheiden, ſonder een vaſt beſluyt te nemen: alleeniglyk vonden ſy goed, om aen de Gouvernante, door den Graeven van Egmont de twee brieven van Alava te laeten vertoonen, en hun beklag deswegen te doen. De Gouvernante ontkende het eerſt, dat het brieven van Alava waeren, en trachte deſelve voor valſche te doen doorgaen, dog door ſyn handſchrift overtuygt ſynde, verſchoonde ſy ſig daer mede, dat het ſoo niet en was gemeent: uyt die ſlegte verſchooning kon de Graef van Egmont ligt afnemen, wat hem in 't vervolg te wagten ſtond. De Graef van Hoorn nam in die tyd een voornemen, om ſig met de ſaeken van de Nederlanden niet meer te bemoeyen, en vertrok nae ſyn huys tot Weert, om ſig daer te blyven ophouden. Geluckiger was hy geweeſt, indien hy by dat voornemen was blyven volharden,

1566. en ſig door een valſche ſchyn, en al te ligte hoop van de gunſt van 't Hof niet hadde laeten misleiden.

In de tyd, dat de Prins ſig tot Amſterdam bevond, quaemen eenige van de Verbonde Edele aldaer by een, waer van de Prins by een brief aen de Gouvernante kennis gaf, ſeggende, dat ſulks buyten ſyn weten was geſchiet: dog dat is niet waerſchynelyk, maer veel eer, dat ſy aldaer gekomen ſyn, om met hem raed te plegen. Men wil, dat ſy in die byeenkomſt beſloten ſouden hebben, om alles nae vermogen in 't werk te ſtellen, dat de Conink niet gewaepent in 't Land ſoude konnen komen: en om dat oogmerk te bereiken, dat men voor eerſt de bemiddeling van de Keyſer Maximiliaen, en van ſommige Duytſche Vorſten moeſt verſoeken, en dat vrugteloos ſynde, men ſig behoorde te waepenen, en geweld tegen gewelt te ſtellen. Ende op dat de Proteſtantſe Voſten in Duytsland des te meer bewogen mogten werden, om de ſaeken der Nederlanden ter harten te nemen, ſoo arbeide Graef Lodewyk van Naſſau in die tyd met veel yver, dat de Proteſtanten en Gereformeerden ſig met malkander wilden vergelyken, en dat de Gereformeerden wat naeder aen de gevoelens der Proteſtanten

ten wilden toekomen: dog te vergeefs. 1566.
Ten dien einde quaemen Flaccius Illyricus en Spangenberg, twee Protestantse Godsgeleerde, tot Antwerpen, en gaeven in druk uyt, soo in de Fransse als Duytsche tael, de Belydenis des Geloofs der Protestanten, dog alle haer pogingen waeren vrugteloos, sy moesten onverrichter saek vertrecken: in tegendeel ontstonden daer uyt niet anders, als twistredenen, tweedragt en verwarringen, ter oorsaek, dat ieder even styf op syn gevoelens bleef staen, sonder overtuygt te willen wesen, verre daer van daen, dat sy malkander wat te gemoet souden komen, of sig ten besten doenlyk vergelyken. Ook wiert de tweedragt tussen haer, door de Gouvernante en door de Magistraet van Antwerpen, gevoed en aengestookt, met oogmerk, om haer beide te verswacken: sy scheen de Protestanten boven de Gereformeerden te willen begunstigen, en deed haer hoopen, dat sy de vrye oeffening van haer Godsdienst tot Antwerpen, als in een Markgraefschap des H. Roomschen Ryks, souden hebben. Ondertussen wiert 'er met de verdeeltheit van beide die Gesintheden gespot, men ontdekte haer swakheit, en sy quaemen beide in de verachting van 't Gemeen: men noemde de Protestan-

Dinothus de Bello Civ. Belg. lib. 1. Meteren. 2. B. Vander Haer lib. 2. cap. 18.

1566. testanten, Martinisten, en de Gereformeerden Calvinisten.

Alhoewel de Prins van Oranje van voornemen was, om uyt het Land te vertrecken, en zedert de byeenkomst tot Dendermonde alle syn huyssenlyke saeken daer nae schikte, en wel op syn hoede was, om niet overvallen te werden, ook niet tegenstaende hy naemaels verklaert heeft, dat hy reets een jaer te voren had besloten te vertrecken, soo schynt het echter uyt verscheide omstandigheden, dat hy heeft willen bestaen, eer hy het Land, en syn groote goederen aldaer gelegen, ging verlaeten, een groote en wanhoopige onderneming uyt te voeren, en het geluk voor het laest eens te beproeven, of hy niet een groote omkeering in de Nederlanden kon te wege brengen, ofte sig van eenige voornaeme plaetsen meester maeken, om sig aldaer tegen den Conink staende te houden: dat bestaen moet soo veel te stouter en wanhoopiger voorkomen, omdat hy alleen, en wel bysonder verlaeten synde van de Graef van Egmont, niet het minste in staet was, om het tegen den Conink uyt te houden: dog hy sal waerschynelyk met dese of gene een heimelyk verstand hebben gehouden, en gehoopt hebben, wanneer hy mee-

In syn Apologie p. 73.

meester was van eenige vaste plaetsen in 1566.
't Land, dat hy wel toeloop genoeg souw krygen. Wy spreeken van de onderneming op Antwerpen, en op het Eyland van Walcheren, onder het beleyd van den Heer van Tholouse: wy meinen, uyt verscheide omstandigheden te mogen besluyten, dat die onderneming niet alleen met voorweten, maer selfs uyt last van de Prins is geschiet, en dat hy selfs onder de hand alles daer toe heeft geschikt, om die te doen gelucken, hoewel deselve verkeert, en tegen syn verwagting is uytgevallen; wy sullen vervolgens de omstandigheden van die onderneming verhaelen, en geern aen den Leser overlaeten, of onse gissingen gegrond syn ofte niet. Wy meinen dan, dat het oogmerk van de Prins is geweest, om sig meester van de stad Antwerpen te maeken, daer hy reets een groot gesag had, voornaementlyk door middel van de Heer Antony van der Straelen, Burgemeester van gemelte Stad, syn vertrouweling, en daer hy by de Gemeinte seer wel gesien en bemint was: en om de Coophandel en Zeevaert van die Stad te verseekeren en te behouden, en een vrye toegank tot de zee te hebben, van waer hy dikwyls hulp kon verwagten, moest hy meester wesen van het

De Prins tracht sig door den Heer van Tholouse meester te maeken van Walcheren.

1566. het Eyland van Walcheren, en by gevolge van geheel Zeeland, en ten dien einde het Casteel van Rammekens, en de stad Vlissinge in syn gewelt hebben. Die aenslag was niet quaelyk bedagt, want behalven dat Antwerpen in die tyd de rykste, machtigste, en de meest bevolkte Stad, niet alleen van de Nederlanden, maer bynae van gansch Europa was, en hy by gevolg met geld en manschap uyt deselve krachtig kon werden ondersteunt, soo was die Stad ook seer wel gelegen, om sig meester van Braband en Vlaenderen te maeken, daer de Prins veel aenhang had, en ook in die tyd sterk genoeg, om sig daer in staende te houden, en tegen een machtig Leger te verdedigen.

Men sal in 't vervolg ook sien, dat de Prins altyt bysonder syn werk van Antwerpen heeft gemaekt, en door alle middelen getragt die Stad op syn zyde te krygen, en meester daer van te wesen. Als hy nu de Provincie van Holland ook op syn zyde kon krygen, daer hy Stadhouder was, en waerschynelyk veel gesag en groote aenhang had, soo was hy reets in die tyd in staet geweest, om sig aldaer te verdedigen, en het tegen de Conink uyt te houden, immers hem veel werk te verschaffen, gelyk hy

daer

daer nae heeft gedaen. Want in 't vervolg sal men uyt alle syn handelingen klaer konnen bespeuren, dat hy wel bysonder syn werk heeft gemaekt, om meester te wesen van Holland, Zeeland, en van de stad Antwerpen, en dat hy door die twee Provinciën, en die Stad, syn meeste gewelt tegen de Spanjaerts heeft gedaen. De onderneming is soo wel beleyd geweest, en de Prins was soo voorsigtig, en werkte niet anders als onder de hand en van ter zyden, om die te doen gelucken, dat men geen bewysen heeft konnen bekomen, om hem daer van te overtuygen: de Procureur Generael heeft hem beschuldigt, dat hy volk na Zeeland heeft gesonden, om het in te nemen, en de overkomst des Coninks ter zee alsoo te beletten; dog de Prins heeft het ontkent, seggende onder anderen, *dat nimmermeer bevonden soude werden, dat 'er eenig oplichten van geld tot syn voordeel, of aenneming van volk van oorlog soude syn gedaen.* De redenen nu, die wy hebben, om te gelooven, dat die onderneming door last van de Prins is geschiet, sullen uyt verscheide omstandigheden van het verhael haest klaer genoeg blyken; dog alvorens dient men te letten, dat die onder het beleid van den Heer van Tholouse is ondernomen

1566.

In syn Verantw. by Bor 1. St. in 't Byvoegsel p. 12. en 14.

1566. men, dat hy een Edelman was van de Prins, en meer in syn dienst wiert gebruykt, en dat hy broeder was van de vermaerde Philip de Marnix, Heer van St. Aldegonde, de groote Raedsman van de Prins, waer door onse gissinge niet weinig wort versterkt. Nu sullen wy het verhael van de saeken vervolgen, daer wy het hebben gelaeten.

1567. Den 5. February Bor 3. B. De Prins was tot Antwerpen, uyt Holland, wedergekomen, meinende syn saeken wel te hebben verricht, om dat hy de vrye oeffening van Godsdienst voor de Gereformeerden in verscheide Steden had te wege gebragt, dog hy vond sig wel haest in syn verwachting bedrogen. Want de Gouvernante sig sterk gemaekt hebbende, en haer gesag beter gevestigt siende, omdat de tyding van des Coninks overkomst, en het aennemen van krygsvolk, een groote verslaegentheit het geheele Land door had gemaekt, begon nu andere tael te spreeken, en de pogingen van de Prins van Oranje voor de Gereformeerde Godsdienst opentlyk tegen te gaen. Sy schreef een brief aen alle de Steden, waer by sy kennis gaf, van de aenstaende overkomst des Coninks, tot troost van alle goede Roomsch Catholyke, opdat de gene, die verdoolt waeren, sig in tyts souden bekeeren, en

sig

ſig wederom in de ſchoot van de Cath. Kerk 1567.
begeven, om by den Conink in genaede ontfangen te werden, bevelende te gelyk, dat men, het geheele Land door, de Predicatiën, en Godsdienſtoeffening van de nieuwe Secten, ſoude doen ophouden. Voegende aen de Stadhouders van de Provinciën daer by, dat ſy de Beeldſtormers ſouden doen ſtraffen, en de Kerken en Clooſters in vorige ſtaet herſtellen. Dit bevel, gaf een groote opſchudding, en een iegelyk begon hoe langer hoe meer om te ſien. Die van de Wet van Antwerpen quaemen de Prins verſoeken, dat hy haer wilde byſtaen, om, ingevolge de begeerte en bevelen van de Gouvernante, de Predikatiën en oeffening van de Gereformeerde Godsdienſt te doen ophouden. De Prins antwoorde, dat hy gelyke brieven van haer Hoogheit had ontfangen, en bereid was, om ſig op de beſte wyſe daer toe te laeten gebruyken, dog verſogt, dat de Graef van Hoochſtraeten mede ten dien einde aldaer mogt komen, 't welk de Gouvernante toeſtond. Dog ſy vorderden niet veel, alſoo de Gereformeerden ſig beriepen op het Verdrag, te voren met haer geſloten, en dat de Gouvernante aen de andere zyde bleef ſtaen op het doen ophouden der Predikatiën, en het vertrek

1567. der Predikanten van alle nieuwe Gesintheden, buyten 's Lands. Het geheele Land was hier door in groote ontsteltenis en beweging: de Heer van Brederode vergaederde eenige van de Verbonde Edele tot Antwerpen, en schreef met bedreiging aen de Gouvernaute, dat hy tot Brussel soude komen: dog alsoo sy sig sterk genoeg bevond, achte sy hem niet: ondertussen begon hy eenig volk aen te nemen, en sogt sig te sterken. Graef Lodewyk van Nassau en andere Hoofden van de Verbonde Edele, saegen nae vreemde hulp om, sommige, by de Hoofden der Gereformeerden in Vrankryk, en andere by de Protestantse Vorsten in Duytsland. Men wil ook, dat de Prins van Oranje in die tyd twaelf hondert Ruyters in Saxen had doen werven, indien het waer is, moet het syn opsigt hebben gehad op de onderneming op Walcheren en op Antwerpen, ingevalle deselve wel had gelukt, om gereed te wesen en gebruykt te konnen werden, tot het ondersteunen van syn verdere ondernemingen.

Strada lib. 6. Van der Haer lib. 2. cap. 19.

Onder alle die bewegingen had Jacob van Marnix, Heer van Tholouse, ook ses hondert mannen in dienst aengenomen, men geeft voor, niet wel te weten, uyt wiens last, of voor wie hy die had geworven,

ven, en wat hy van voornemen was, daer 1567. mede te doen; hy was seekerlyk niet in staet om sulk een saek uyt eigen hoofde te ondernemen, en uyt te voeren. Meteren segt, dat de geheele onderneming quaelyk is bekend, maer geschiet is met kennis van eenige Edele: ook dat sommige meinden, dat sy hoopten in de stad Antwerpen te komen, om de Prins van Oranje met dat voordeel te bewegen, haer bescherming aen te nemen, hoopende, dat 'er veel Steden het voorbeeld van Antwerpen souden volgen: waer uyt men genoeg kan besluyten, dat de Prins bedektelyk de hand in 't werk heeft gehad, en wat syn voornemen daer mede is geweest. Eer de aenslag van Tholouse nog ruchtbaer was, en korten tyd te voren, eer hy nae Zeeland toog: sond de Prins den Heer van Boxtel nae Walcheren, met last, om het bevel aldaer uyt syn naem als Stadhouder te voeren, en wel bysonder, dat hy geen volk van oorlog, sonder syn uytdruckelyke last, in dat Eiland soude ontfangen. De Gouvernante ondertussen van de toerusting van Tholouse gewaerschouwt synde, en misschien vermoedende, wat hy in 't sin had, sond twee hondert krygsknegten in aller yl naer het Casteel Zeeburg, gemeenelyk Rammekens genaemt, om de besetting aldaer te ver-

In syn 2. B. Vander Haer lib. 2. cap. 18. seid, dat de Heer van Brederode het volk onder bevel van Tholouse bad aengenomen, met oogluyking van de Prins van Oranje.

1567. sterken, en de aenslag van Tholouse te verydelen, dog de Capitein, die het bevel aldaer had, weigerde haer, ingevolge syn last van de Prins, in te laeten, sulks sy buyten gehouden wierden, en onverrichter saek moesten vertrecken, waer van die Capitein ook aenstonts aen de Prins kennis gaf. Dat wiert seer hoog opgenomen, en het scheen wel een trap te wesen tot openbaere ongehoorsaemheit en wederstand: de Capitein verschoonde sig deswegen by de Gouvernante, schryvende, dat hy muytery onder syn volk vreesde, ter oorsaek sy niet betaelt wierden, ook dat het Casteel te klein was, en hy gebrek aen levensmiddelen had, om soo veel volk in te nemen. De Prins schreef mede tot syn verschooning aen de Gouvernante, dat hy aen de Capitein, het bevel hebbende over Rammekens, als mede aen die van de andere plaetsen in Walcheren, door den Heer van Boxtel verboden had, geen guarnisoen, sonder syn uytdruckelyk bevel, als Stadhouder van Zeeland synde, in te nemen. De Gouvernante veinsde, daer mede genoegen te nemen, dog deed de besetting betaelen, en nog vyftig mannen, by de eerste gelegentheit, tot versterking daer in leggen. De Heer van Tholouse was sig ondertussen met syn

aen-

aengenome volk tot Antwerpen ophou- 1566.
dende, en dat kon ſoo heimelyk niet geſchieden, of het wiert in de Stad ruchtbaer gemaekt: derhalven kon de Prins, als Stadhouder aldaer ſynde, het niet langer door de vingeren ſien, ſonder ſig daer aen ook opentlyk ſchuldig te maeken. Hy liet uytroepen, dat alle vreemde ſoldaeten uyt de Stad ſouden hebben te vertrecken; hier op vergaederden ſy by de Dambrugge, en de Prins deed haer met bedreiging van daer vertrecken: ſy toogen dan uyt de Stad, en gingen ſcheep, om alſoo nae Zeeland te vaeren. Uyt die omſtandigheit is het wel te vermoeden, dat de Prins die onderneming onder de hand begunſtigde, want het hadde hem gemackelyk te doen geweeſt om die tocht te beletten, de Hoofden gevangen te nemen, en ſoo kleinen hoop volks te verſtroyen; nu dreef hy haer gelyk als weg, maer in der daed om ſe in te ſchepen, en tot uytvoering van de voorgenome aenſlag te doen vertrecken. De aenſlag, hoe wel ook overlegd, mislukte echter; ſy hoopten Vliſſinge in te nemen door heimelyk verſtand met Pieter Hack, Bailliuw van Middelburg, dog het markſchip van Antwerpen, vroeger overgekomen ſynde dan de Heer van

Hooft Nederl. Hiſt. 3. B.

1567. Tholouse met syn volk, bragt de tyding van de aenslag, en waerschouwde die van de Stad, sulks hy buyten wiert gesloten. De Heer van Tholouse sig aldus verlegen vindende, wiert genootsaekt naer Antwerpen te keeren, en hy quam sig met syn volk tot Oosterweel, op den oever van de Schelde, nae by Antwerpen, ter neder te slaen, en sig aldaer te versterken, op hoop van meer toeloop te krygen, en sig op de een of d'andere wyse van die Stad meester te maeken. De Prins van Oranje, te saemen met de Graef van Hoochstraeten en die van de Wet, sonden bevel aen den Heer van Tholouse, dat hy, binnen den tyd van drie ueren, van daer soude hebben te vertrecken, dog hy bleef des niet tegenstaende met syn volk, en wiert nog stouter, door dien hy versterkt wiert met twee schepen met krygsvolk, die des nagts hem wierden toegesonden, en by hem quaemen. Die van de Wet van Antwerpen sulken stout bestaen siende, en niet ten onregt vreesende, dat hy door heimelyk verstand wel in de Stad mogt komen, hebben sig by de Prins en de Graef van Hoochstraeten begeven, aen deselve voorslaende, of het niet dienstig souw wesen, van dien hoop tot Oosterweel met haer eige Stads krygsvolk te

gaen

gaen opslaen, maer sy vonden het niet 1567. geraeden, seggende, het te vreesen was, terwyl men buyten de Stad besig soude wesen, om dat volk te verdryven, dat 'er eenig ongemak binnen de Stad mogt ontstaen. De Gouvernante vond die onderneming van den Heer van Tholouse van te groote aengelegentheit, liet hem derhalven geen tyd om sig te versterken, en verraste hem, eer hy daer op verdagt was. Sy sond den Heer van Beauvois met vier hondert mannen van haer Lyfwagt, en twee vendelen van de Graef van Egmont, uyt de besetting van Axel, verselt van den Drossaert van Braband met syn volk, om Tholouse in syn wyk aen te tasten, en van daer te verdryven. De Prins vernomen hebbende, dat de Heer van Beauvois met syn volk in aentocht was, deed de brug van Antwerpen naer Oosterweel afbreeken, en liet de Stadspoorten die dag gesloten blyven, op voorgeven, dat de Geusen van Antwerpen daer door belet souden werden, van aen den Heer van Tholouse te hulp te komen, dog dat wiert hem daer nae quaelyk afgenomen, als of hy het met opset had gedaen, op dat de Roomsgesinde geen onderstand aen de Heer van Beauvois souden konnen bieden. Het is niet te min seeker, dat de Prins seer wel en

voor-

1567. voorsigtig daer in handelde, want sonder die voorsorg stond het geschaepen, dat de stad Antwerpen in een bloedbad soude hebben geraekt, alsoo de Roomsgesinde uytgetogen souden hebben, om den Heer van Beauvois by te staen, en de Gereformeerden, om aen den Heer van Tholouse hulp te bieden, sulks de Burgers tegen Burgers in de waepenen souden syn gekomen. Het ging echter nog slegt genoeg, want het gerucht tot Antwerpen verspreid synde, dat de Heer van Tholouse wiert aengetast, en dat hy selfs in groot gevaer was, soo wiert de Gemeinte gaende gemaekt, te meer, om dat de huysvrouw van de Heer van Tholouse een groot misbaer langs de straeten maekte, daer quaemen wel veertien duysend menschen, soo men meint, op de been, dog sonder ordre en sonder hooft, die haer aenvoerde, en sy begonden reets de stadspoorten op te breeken, te gelyk liep 'er een gerucht, dat die van de Gereformeerde Godsdienst, met gewelt uyt de Stad wilden trecken, om de haere te gaen helpen. Ondertussen wiert de Heer van Tholouse met het grootste gedeelte van syn volk verslaegen, en de overige t'eenemael verstroyd: sy deden niet veel weer, het was maer een opgeraepte hoop volk, en slegt ge-

Gevaerlyke beroerte tot Antwerpen.

gewaepent; en daer mede liep die gehee- 1567.
le onderneming te niet.

De Prins van Oranje, verſelt van de Graef van Hoochſtraeten, begaf ſig nae de muytelingen, die beſig waeren met de ſtadspoort op te breeken, om dien ruwen hoop met ſyn achtbaerheit en geſag te ſtillen, hy ſprak haer met ſagtheit en beſcheidentheit aen, en onderrichte haer van de redenen, waerom hy de poorten geſloten had doen houden, op dat de overwinnaers niet in de Stad ſouden treccken, en om alle onheilen, die daer uyt te vreeſen ſtonden, voor te komen: dog het mogt niet helpen, de woedende hoop had alle ontſag verloren: daer waeren 'er, die hem met ſcheldwoorden en verſmaeding bejegenden, en die hem een verraeder van de goede ſaek noemden; nogtans ontſette hy ſig niet, maer bleef met bedaerdheit aenhouden. Op 't laeſt *Bor* 3. B.
quam een droogſcheerder, die hem het gelaede musket op de borſt ſette, ſeggende onder groote bedreigingen, *Gy eerlooſe en ſchelmſſe verraeder ſyt oorſaek van dit ſpel, en dat onſe Broeders daer buyten vermoort worden.* De Prins moeſt dat alles verdraegen, en goede woorden geven, dog ſiende, dat 'er met die redenlooſe menſchen niet te doen was, redde hy ſig uyt haer handen, en hy deed vervol-

1567. volgens de ses Stads Compagniën in de waepenen komen. De oproerige maekten sig vervolgens meester van de Meer, haelden eenige stucken geschut uyt het Stads Tuyghuys, en planten deselve aldaer op alle de toegangen, dreigende de Regenten te gelyk met alle de Roomsse Geestelyke uyt de Stad te jaegen, sommige riepen ook overluyd, *Paepen uyt, Paepen uyt.* De Prins bespeurende, dat hy den oproer met de ses Stads Compagniën niet en kon dempen, deed de Protestanten ofte Lutheranen ook in de waepenen komen, daer benevens verseekt synde van de voornaemste Hoogduytsche, Spaensse, Italiaensse en andere Cooplieden, voegde hy sig met deselve by de Roomsgesinde, om de oproerige aldus gesaementlyk te keer te gaen. Sy stonden wederzyts gereed om malkanderen aen te tasten, en daer scheen niet anders als een droevige bloedstorting op te sullen volgen, de geheele Stad was in beweging, en de Burgery tegen een in de waepenen, de verbaestheit was aen alle kanten groot, en het schreyen en kermen van vrouwen en kinders was erbarmelyk om aen te hooren. Wanneer de Prins, sig aldus versterkt siende, en verselt van een uytgelese bende gewaepent volk, sig nog eens tot behoud van de Stad

in 't gevaer stelde, en sig in 't midden van den hoop begaf, haer biddende en vermaenende, dat sy de waepenen dog wilden nederleggen, en soo sy iets begeerden, ofte te versoeken hadden, dat sy het met bescheidentheit, en sonder beroerte wilden voordraegen, dat men nae redelykheit daer op souw letten. Dog ingevalle sy daer nae niet en wilden hooren, en sy in haer verkeerd bedryf voortgingen, dat hy voortaen altyd een vyand van de Gereformeerden soude wesen. Eindeling door veel goede en bescheide woorden, door vermaeningen, en bedreigingen, waer van de Prins by het gemeene Volk sig uytnemende wel wist te bedienen, quaemen sy tot bedaeren, en hy bragt haer op het laetst tot een Verdrag, waer van de voornaemste inhoud was; Dat de Burgers en Ingesetenen, van wat staet of Godsdienst sy waeren, den eed in handen van de Prins souden doen; dat sy in de getrouwheit aen den Conink, en in syn gehoorsaemheit souden blyven. Dat de Prins nog de Magistraet eenige besetting ofte krygsvolk in de Stad mogten laeten komen, als met toestemming van alle de Leden der Stad. Dat de Vryheit en Voorrechten der Stad onderhouden moesten werden. Dat het Verdrag, te voren met de

1567.

Die door de Prins met gevaer van syn leven word gestilt.

1567. de Gereformeerden aengegaen, in syn ge[...]
heel en waerde souw blyven: en dat alle
't gene in die beroerte was geschiet, ge-
reekent soude werden, tot behoud van
de Stad gedaen te wesen, en dat nie-
mand deswegen achterhaelt soude mo-
gen werden. Aldus heeft de Prins van
Oranje de gevaerlyke opstand, die niet,
als met de grootste bloedstorting, schee[n]
te sullen eindigen, te saemen met de
hulp van de Graef van Hoochstraeten, ge-
luckig tegen aller menschen verwagting,
met de grootste wackerheit en kloek[-]
moedigheit, in gevaer van syn leven,
gestilt, en hy heeft by die gelegenthei[t]
een groote dienst aen die machtige Sta[d]
gedaen, alle 't welk syn vyanden self
hebben moeten bekennen. De Prin[s]
seid ook elders, dat hy en de Gra[ef]
van Hoochstraeten te meermaels in groo[t]
gevaer van haer lyf waeren, de We[t-]
houders van Antwerpen hen niet durve[n]
de bloot geven.

Vander Haer lib. 2. cap. 19. In syn verantw. by Bor 1. St. p. 12.

Bor 3. B. Naer het stillen van de beroerte t[e]
Antwerpen, was 'er tot Amsterdam we[-]
derom een groote ontsteltenis: eindeli[ng]
wierden twee van Stads wege, en twe[e]
uyt de Gemeinte nae de Prins tot An[t-]
werpen gesonden, dog haer aenbren[-]
gen vernomen hebbende, gaf de Prin[s]
haer tot antwoord, dat hy geen ande[rs]

O

ordonnantie wist te maeken, om de Stad 1567.
in vrede te houden, dan hy reets te voren had beraemt, en soo sy een andere ofte beter wisten, dat sy nae de Gouvernante konden trecken; en daer mede ontlaste hy sig van dat versoek.

Men begon in die tyd hoe langer hoe meer in groote bekommering te geraeken, hoe dat het Land best bevredigt mogt werden, men schrikte voor de overkomst van een vertoornt en gewaepent Conink, en men begon op middelen bedagt te werden, hoe de Vorst met het Land kon werden versoent. Onder meer andere geschriften, die in groote menigte wierden verspreid, was ook een verhandeling, waer in ondersogt wiert, of het voor de Nederlanden beter was, de Inquisitie, daer de Conink dog soo op gestelt was, haer voortgank te laeten hebben, met vermyding van oproer, dan of het beter was, deselve met openbaer gewelt tegen te staen en te weeren, mitsgaeders, of het wel mogelyk souw syn die aldus te keeren: waer in de redenen voor en tegen in 't breede wierden overwogen. De Prins van Oranje dagt ook, dat het in die gelegentheit van tyd en saeken van syn pligt was, om syn gevoelen aen de weereld opentlyk te verklaeren: hy maekte seekere redenvoering

Geschrift van de Prins over de bekommerlyke staet van 't Land.

1567. ring over de staet van 't Land, soo als deselve te dier tyd was, en over de hulpmiddelen, die men mogt gebruyken, om het Land in rust en vrede te herstellen ende te houden. Hy seide, onder anderen, *dat hy daer toe bewogen was geworden door de groote genegentheit, die hy dese Landen was draegende, die meer lofs verdienden, dan eenige andere, om de lange en getrouwe diensten aen haer natuerlyke Heeren gedaen. Dat de Staeten, soo wel die van de bysondere Provinciën, als de Generaele, een begin behoorden te maeken, van de hand aen 't werk te slaen, en syn Majesteit te bidden, van by provisie te willen houden en gestand doen, het gene haer Hoogheit reets, (ontrent de vrye oeffening van de Godsdienst) toegelaeten had, siende, hoe veel sy had gevordert met het Volk de waepenen te doen nederleggen. Dat hy niet en vond, de gelegentheit des Lands aldus te syn, nog de tegenwoordige tyd ook toe te laeten, dat men hier van een bysondere weereld soude konnen maeken, maer dat men moest leven met de levende, en meer dan eenig Land in de Christenheit, sig vergelyken met de naebueren. Dat men sig met het Ryk behoorde te houden, soo verre het kon geschieden, en dat het grootelyks tot vermeerde-*

dering en welstand van den Lande soude 1567.
dienen, te meer, als syn Keyserl. Maj. door syn voorspraek by den Conink een algemeene vergiffenis wilde te weeg brengen, en voorts sulke middelen by de hand nemen, die tot bevreding van dese Landen konden dienen. Naer overweging van eenige voorstellingen, schynt de Prins tot twee saeken te willen besluyten. *Dat de Conink gebeden moest werden, om aen een iegelyk de vrye oeffening van syn Godsdienst te laeten, en in elk Land seekere plaetsen daer toe te schicken, ofte wel, om aen de keur van elke Stad, Heer, ofte Edelman, hebbende hoog recht, te laeten, welke Godsdienstoeffening hy soude willen hebben, ofte niet, nogtans met sulke bepaelingen in beide gevallen, als syn Majesteit van nooden soude oordeelen te wesen. Welverstaende nogtans, dat men niet en mogt raeken aen de Catholyke persoonen, goederen ofte Kerken, maer die, sonder eenige verandering, in haer geheel soude laeten blyven.*

Het bericht, dat de Prins van Oranje te voren had bekomen, hoe dat de Conink voornaementlyk op hem, en op de Graef van Egmont, en van Hoorn gestoort was, en hoe hy achte, dat alle het quaed in de Nederlanden door die drie wiert gebrouwen, De Conink vleid de Prins om hem te verstrikken.

1567. met bedreiging, dat hy haer, andere ten voorbeeld, souw doen straffen, was seer wel gegront, gelyk by de uytkomst ook is gebleeken, nogtans vleide haer de Conink by uytnementheit, en gaf aen de Prins uyterlyke blyken van syn gunst en vertrouwen. De Prins had reets tweemael te voren aen de Conink geschreven, om sig te beklaegen, wegens de quaede rapporten, over syn gedrag aen de Conink gedaen, versoekende verlof om syn Ampten te mogen afstaen; de Conink schreef hier op met eige handen een brief aen de Prins, betuygende over syn goede diensten wel voldaen te wesen, en versoekende, dat hy in syn Bedieningen wilde volharden, ende hem voorts met uytdruckingen, vol van achting en vertrouwen in schyn, vleyende; de begeerte des Coninks om de Prins in handen te krygen, en hem in de strik te doen vallen, die voor hem bereid wiert, deed hem lafhartige streeken gebruyken, die verre beneden de Coninklyke achtbaerheit zyn: en het is niet geheel ongegront, het geen de Prins aen de Conink naemaels heeft verweten, wanneer hy in den Ban, wegens de Conink tegen hem uytgesprooken, voor een hypocrit wiert uytgemaekt, *Dat de Conink een rechte bedrieger en hypocrit is, die ons meinde met de stricken*

De Brief is te vinden by Hooft Nederl. Hist. 3. B.

In syn Apologie p. 93.

ken van syn soete en bedrieglyke woorden te betrappen. Terwyl de Conink sig waepende, en sig met alle ernst gereet maekte, om de Nederlanders te komen overvallen, en gelyk als het geheele Land aen syn wraeklust op te offeren, en het in syn bloed te dompelen, sprak men ten Hove niet anders, als van de groote genegentheit des Coninks tot de Nederlanders, en van de gunst, die hy aen deselve soude komen te bewysen, en dat veinsen ging soo verre, dat de Baron de Montigny, Broeder van de Graef van Hoorn, uyt Spanjen aen de Gouvernante schreef, hoe dat de Conink aen hem betuygt had, *dat hy geneigt was, om dese Landen in alles te believen, die hy beminde, en die hem soo veele en groote diensten hadden gedaen. Dat hy seer wel te vreden was over het gedrag van alle de Heeren, als van de gene, daer hy soo groote diensten van had ontfangen, en dat men hem ten onrecht verdagt was houdende, van op haer gestoort te wesen.* De groote staetkunde van die Conink, daer sommige soo seer op hebben geroemt, bestond alleen in een diepe geveinstheit en bedrog.

1567. *By Bor I. St. in 't Byvoegsel pag.* 98.

De Gouvernante ondertussen met het nieuw geworve krygsvolk versterkt synde, was in staet om sig te doen ontsien,

De Gouvernante vordert een nieuwen eed.

1567. sien, en de wederhoorige met de waepenen te dwingen; daer by quam nog, dat een iegelyk sig inbeelde, dat de Conink selfs stond over te komen, want de toebereidselen tot syn reys wierden opentlyk klaer gemaekt: daer benevens waeren 'er veel Heeren, die nu met een vaerdige en volslaege gehoorsaemheit haer Hof sogten te maeken, en alles deden, wat maer in haer vermogen was, om het voorgevalle te verschoonen en te bereren, op dat de Conink het Land in rust vindende, des te meer tot sagtheit en genaede bewogen mogt werden, en alle de vorige beroerten vergeven en vergeten. De steden Doornik en Valenciënne wierden met de waepenen gedwongen, om sig aen het welbehaegen des Coninks te onderwerpen, en het voorbeeld van twee sulke voornaeme Steden, daer de Gereformeerden soo sterk waeren, maekte een groot ontsag by alle de andere. De Gouvernante bespeurende dat sy het werk meester was, en dat haer gesag was gevestigt, besloot, een nieuwen eed op een ongewoone wyse af te vorderen van alle de Leden van den Raed van Staete, Stadhouders van de Provinciën, Ridders van het Gulde Vlies, en van alle Regeerders der Steden en voornaeme Amptenaeren, waer by sy plegtelyk moesten

ften beloven en ſweeren, *dat ſy den* 1567.
Conink gehoorſaem ſouden weſen, en hel- *Het Formulier van den Eed is te vinden by Brand Hiſtor. der Reform. 8. B. p. 438.*
pen, tegen alle en een iegelyk, ſonder uytſondering of wederſeggen. Sonder iets in het minſte gewag te maecken van de Privilegiën en oude herkomen van Land of Steden: ſulks de gene, die den eed deden: de Conink aennaemen voor een onbepaeld Vorſt: en die den eed weigerden, moeſten haer dienſt ofte ſtaet verlaeten. Voorts, *dat ſy de Rooms-* *Bor* 2. *B.*
Catholyke Godsdienſt met alle haer magt en middelen ſouden voorſtaen, en alle nieuwe ſecten en leere, daer tegen ſtrydende, helpen uytroeyen. Het zy, dat het voornemen van de Gouvernante was, om de gemoederen der menſchen daer mede te ontdecken, ofte wel, om deſelve aen de Conink ſoodaenig te verbinden, dat ſy onder voorwendſel van Voorrechten ofte oude 's Lants herkomens geen gehoorſaemheit aen den Conink ſouden mogen weigeren. De Hertog van Aerſchot, met de Graeven van Egmont, Mansvelt, Megen, en van Barlaimont, gingen andere daer in voor, en deden den eed. De Graef van Hoochſtraeten verſchoonde ſig daer van, op een beleefde wyſe, bybrengende, dat hy den eed aen de Conink reets te voren had gedaen, en dat men hem daer

1567. by moest vertrouwen: dog den eed wiert aen de Graef van Hoorn niet gevergt, vermits hy syn vertrek had genomen op syn Huys tot Weert: De Heer van Brederode weigerde opentlyk den eed af te leggen, en de Gouvernante was daer over soo gestoord, dat sy hem aenstonts syn Bende van Ordonnantie ofte Compagnie Ruyters ontnam. Voorts sogt de Gouvernante dien eed met veel ernst alomme door te dringen, op voorgeven, dat de Coniuk mitsdien syn toorn soude ter neder leggen, en syn groote heirkragt, die hy gereed maekte, om in de Nederlanden te komen, achter houden, als hy souw hooren, dat alles door het goed beleyd en de wysheit van de Gouvernante in stilte en tot gehoorsaemheit was gebragt: jae al was het Leger tot op de Grensen genaedert, dat het op het woort van de Gouvernante te rug ontboden soude werden, alsoo sy nimmermeer souw lyden, dat een ander de vrugten van haer verdrietigen en gevaerlyken arbeit soude komen genieten, synde andersints middel genoeg, om het vreemde krygsvolk buyten 's Lants te houden, als de Nederlanders maer vereenigt waeren.

Strada lib. 6, De Gouvernante vond sig wel het meest met de Prins van Oranje verlegen, want hy

hy weigerde niet alleen den voorgeslae- 1567.
gen eed te doen, maer hy schreef daer De Prins
benevens rond uyt aen de Gouvernante, weigert den eed te
dat sy wel een andere Stadhouder over doen.
Holland, Zeeland en Vriesland, en Utrecht in syn plaets mogt aenstellen, alsoo hy sig daer van ontslaegen achte te wesen. Nogtans vond sy goed, om hem met sagtheit te ondergaen, en te veinsen, op dat hy maer in 't Land mogt blyven, en in handen van de Conink vallen. Derhalven sond sy haer Secretaris Berti naer Antwerpen, daer de Prins sig bevond, aldaer besig synde met syn huysselyke sacken te schicken, en alles tot syn aenstaende vertrek uyt het Land gereed te maeken. Berti vertoonde aen hem uyt naem van de Gouvernante, hoe ontydig het nu was, syn Stadhouderschappen aldus te verlaeten, en hoe naedeelig het selfs voor syn eer en goede naem souw wesen: dat de Gouvernante ook boven dien niet bevoegd was, om dien afstand aen te nemen, maer dat de Conink selfs daer in moest bewilligen, vermaenende hem te gelyk, dat hy de sorg van sy Stadhouderschap wederom op hem wilde nemen, alsoo de Conink daer aen gelegen was, dat de Stadhouders in het doen van den eed alle andere Regeerders met een

1567. goed voorbeeld voorgingen. De Prins gaf hem daer op tot antwoort, dat hy om veele en gewichtige redenen, die hy als nog aen niemant had geopenbaert, geweigert hadde dien eed af te leggen. *Eerstelyk, dat het een nieuwigheit was, en dat het noyt te voren aen andere Stadhouders was gevergt. Dat hy eens, en in den beginne van syn Ampt, had gesworen, gelyk alle andere, en 'er geen reden was, waerom men hem op nieuws een anderen eed soude vergen, of dat men reden souw hebben, om hem verdagt te houden, als of hy sig tegen syn vorigen eed had misgaen. Dat hy boven dien gesworen had, van de rechten en Voorrechten van de Provinciën, aen hem toevertrouwt, voor te staen, en dat hy desen nieuwen eed doende, genootsaekt soude werden, om te gehoorsaemen, selfs in saeken, die tegen de Voorrechten waeren strydende, sulks hy nu soude moeten sweeren het tegendeel van 't gene hy te voren plegtig had besworen, en het oversulks ongerymd was, hem twee tegenstrydige eeden te vergen. Ende alsoo niemant by desen eed wiert uytgesondert, dat hy soo doende de waepenen selfs tegen den Keyser soude moeten voeren, van wie hy een Leenman was: ook tegen syn bloedverwanten en vrienden, en selfs tegen*

gen ſyn kinderen. Ende om naeder te ko- 1567.
men, dat het bekend was, hoe ſulke ſtrenge Placcaeten tegen de ſoo genaemde Ketters waeren afgekondigt, en hoe deſelve daegelyks ter uytvoering wierden gebragt; dat hy den vereiſchten eed doende, gehouden ſoude weſen, de hand daer aen te leenen, om die bloedige Placcaeten te helpen uytvoeren: dat hy geen dienaer van de Inquiſitie wilde weſen; en dat hy ſelfs een afkeer in ſyn gemoed had van alle vervolgingen en ſtraffen ter ſaeke van de Godsdienſt. Jae, het gene alle ongerymtheit te boven ging, dat hy ſelfs, ingevolge van dien eed, gehouden ſoude weſen, om de Princes, ſyn huysvrouw, met de dood te doen ſtraffen, dewyle het bekend was, dat ſy de Proteſtantſe Godsdienſt was toegedaen. Boven dien kon het gebeuren, dat de Conink iemant uyt ſyn naem nae de Nederlanden mogt ſenden, om aldaer te gebieden, wie hy, behoudens de eer en weerdigheit van ſyn geſlagt, niet onderdaenig ſoude konnen weſen: en hy noemde vervolgens, met een groote verontweerding, den Hertog van Alba, die hy hoorde, dat de Conink beſloten had nae de Nederlanden te ſenden. Alle die redenen van de Prins waeren van klem en wel gegront, want het is ſecker en buy-

1567. ten alle tegenspreeken, dat geen Stadhouder ofte Regeerder den nieuwen eed met een goed gemoed kon doen, alsoo deselve was strydende met den eed, die de Vorst, te voren by syn hulding aen de Staeten, en die sy wederom aen hem hadden gedaen. Volgens die eeden moest de Vorst nae de Voorrechten en oude herkomens van het Land regeeren, en was daer door in syn macht bepaeld, en dese nieuwe eed maekte hem een volslaege Opperheerscher met een onbepaeld gesag. Desen eed ondermynde de geheele Staet en Vryheit van het Land, en wierp met een slag omverre, alle 't geen de Voorouders van oude tyden, en buyten de geheugenis der menschen, met soo veel wysheit en voorsigtigheit hadden gebouwd, en met soo veel moed en standvastigheit tegen de onderneming van sommige Vorsten staende gehouden en verdedigt. De Secretaris Berti tragte wel de redenen van de Prins, soo goed hy kon, te wederleggen, en wel voornaementlyk hem te overreeden, dat hy in 't Land wilde blyven, dog te vergeefs, de Prins gaf hem tot antwoord, dat hy vast besloten had, om met syn geheel Huys nae Duytsland te vertrecken, nogtans verseekerde hy hem, dat waer hy sig ook mogt bevinden,

den, hy noyt iets tegen den dienst des Coninks souw ondernemen, en sig allesints, als een goed en getrouw Onderdaen gedraegen. Berti, siende dat 'er op de Prins niet te winnen was, en dat hy by syn voornemen, van buyten 's Lants te willen vertrecken, bleef volharden, deed een voorslag, dat de Prins sig nog eens naeder wilde bedenken, en dat hy vervolgens met de Graef van Egmont, en andere van syn vertrouwde vrienden, daer over wilde spreeken. Dit was wederom een list om de Prins te verstricken, want men wist wel, dat de Graef van Egmont seer afkeerig was, van sig buyten 's Lants te begeven, en men hoopte, dat die Graef, reets door de hoop op de gunst en goedertierentheit des Coninks bedrogen synde, de Prins ook in 't net soude brengen. Ondertussen kon de Prins die voorslag niet wel van de hand wysen, misschien hoopte hy de Graef selfs tot het vertrek te bewegen, of ook wel, dat hy begeerig is geweest om syn afscheid voor 't laetst van hem te nemen. De plaets van haer byeenkomst wiert gesteld tot Willebroek, tussen Brussel en Antwerpen. Het is te verwonderen, dat van die byeenkomst geen gewag wort gemaekt by de meeste en voornaemste van onse Historieschryvers, en anderen. Strada 1567.

Byeenkomst van de Prins met de Graef van Egmont tot Willebroek.

Bor, Grotius, Bentivoglio, van der Haer en Dinothus, melden daer

1567. da heeft nogtans een breed verhael daer van gedaen, en soo het schynt, is Hooft hem gevolgt; niet te min, alsoo Thuanus daer van ook komt te melden, hebben wy insgelyks geen swaerigheit gemaekt, om Strada daer in nae te volgen: echter is 'er nog een verschil, want Strada wil, dat de Graef van Mansvelt by dat gesprek tegenwoordig is geweest, in tegendeel maekt Thuanus geen gewag van Mansvelt, maer hy wil, dat de Graef van Hoorn daer by is geweest, dat waerschynelyk ook een misslag is, want die Graef is, volgens de getuygenis van Bor en Meteren, te dier tyd op syn Huys tot Weert geweest. De uytslag van die byeenkomst was, dat de Prins niet overreed kon werden, om in 't Land te blyven, en dat hy de Graef van Egmont ook niet en kon bewegen, om sig insgelyks uyt het Land te begeven, en sig tot beter tyden te bewaeren. Na dat de Prins in 't openbaer en bywesen van Berti met de Graef had gesprooken, trok hy hem aen een zyde, vermaende, en wekte hem op, dat hy het Land en gemeene Vryheit dog kloekmoedig wilde helpen voorstaen, daer by voegende, dat de Nederlandse Heeren te saemen een Verbond behoorden aen te gaen, om het Spaensse krygsvolk buyten 't Land te houden, en sig met

Niet van. Dog Meteren maekt in 't voorbygaen eenig gewag daer van.
Strada lib. 6. Hooft 4. B. Thuanus lib. 38. Hist.

met gemeene magt daer tegen te stellen, 1567.
dog de Graef van Egmont was niet te bewegen, om voor het behoud van syn Vaderland, en ook wel bysonder van syn eige leven, te waeken. Hy was een man, segt Thuanus, die op een prachtig leven en kostelyke Hofhouding seer gesetwas, en het zy, dat hy wel voorsag, dat het hem niet souw volgen, en dat hy liever had, in dienstbaerheit, met een vertooning van grootheit en pracht, te leven, gelyk de Hovelingen gewoon syn te doen, als in Vryheit met minder staet te vreden te syn, of wel, dat hy sig te veel op syn verdiensten vertrouwde, en op de gewaende goedheit des Coninks, antwoorde hy op het krachtig aenhouden van de Prins. Dat hy vastelyk vertrouwde, soo men de Predicatiën deed ophouden, de Beeldstormers en Ketters strafte, en het Land in rust bragt, dat de Conink alles op syn overkomst bevredigt en in rust vindende, wel vergenoegt souw wesen, en sig ontrent dese Landen een goedertiern Vorst betoonen te wesen. Als de Prins hem in tegendeel, gelyk als met de vinger, haer aller gevaer quam aen te wysen, en hem te gemoet voerde, dat hy sig by de goedertierentheit des Coninks, daer hy soo seer op betrouwde, bedrogen soude vinden, en hy echter sag,

dat

1567. dat hy op het gemoed van de Graef niet en kon winnen, seide hy hem op het laest met groote naedruk, *Het sal my altyt tot een groote troost verstrecken, dat ik myn pligt heb gedaen, om het gemeene Land en myn goede vrienden uyt haer verderf en ondergank te redden, en alles met raed en daed nae myn vermogen tot dien einde toe te brengen, maer dewyle ik bespeure, dat het te vergeefs is, en dat de oogen verblind syn, soo waerschouw ik uw, Graef van Egmont, soo gy in dat voornemen blyft volharden, dat gy de oorsaek sult wesen van uw eigen verderf, en van de geheele ondergank deser Landen, en dat gy, voor de Spanjaerts tot een brugge sult verstrecken, om de Nederlanden te overheeren.* Hier mede omhelsden sy malkander, en scheiden met veel teerhartigheit, en met de traenen in de oogen van een, als of sy innerlyk gevoelden, dat sy malkander noyt weder soude sien. Men heeft daer by gevoegt, dat de Graef op het scheiden gesegd soude hebben, *Vaert wel, Prins, sonder goed:* en dat de Prins in tegendeel hem toegeduwt soude hebben, *Vaert wel, Graef, sonder hooft.* Dog dat moet men uyt de praet van de gemeene man als verdigt houden, want het is niet waerschynelyk, dat twee Heeren

Hooft Nederl. Hist. 4. B.

van

van die gebooorte, twee bysondere goede 1567.
vrienden, die lang hadden overeengestemt, en een en deselve partye uytgehouden, die sig in een en deselve saek en swaerigheit vonden ingewickelt, op een teerhartig afscheiden, tot die lafhartigheit souden syn vervallen, dat sy malkanderen op het laest met schimp en bespotting souden hebben bejegent. Het is seeker, dat de Graef van Egmont soo schrander en soo verre siende niet en was, als de Prins, maer buyten dat, kan men ligt begrypen, wat hem heeft bewogen, om in 't Land te blyven: hy had soo veel goederen niet als de Prins, en ook soo veel onderstand van Vrienden in Duytsland niet te verwagten, boven dien overlaeden synde met een huysgesin van elf kinderen, moest hy te recht bekommert wesen, dat hy wel ligt met deselve buyten 's Lants soude moeten omswerven. Ook verhaelt Hooft, dat de Graef Nederl. Hist. 4. B. sig beriep op de gelegentheit syner goederen, sulks hy buyten 's Lants niet had om nae den eysch syner afkomst met luyster te konnen leven. Insgelyks verhaelt die Schryver, uyt de gedenkschriften van de Ridder Rogier Williams, dat de Prins geraeden wiert, om de Graef van Egmont by die gelegentheit van kant te helpen, op dat hy de gantsche aenhang

1567. van die Graef tot ſig ſoude trecken, dog dat hy te vroom ſynde tot ſulk een ſnood ſtuk, en te veel ervaerentheit hebbende, die voorſlag van de hand had geweſen.

Den 4. April. Des anderen daegs nae de byeenkomſt, ſchreef de Prins een brief aen de Gouvernante, waer in hy vertoonde ſyn dienſten aen de Conink, ſoo in den oorlog als in het ſtuk van de Regeering, beweſen, verſoekende, dat ſy deſelve ten beſten wilde nemen, en op het voordeeligſt aen de Conink erinneren: betuygende altyt bereidwillig te ſullen weſen, waer hy ſig ook mogt bevinden, om alle eer en dienſt aen de Gouvernante te bewyſen. Voorts beſpeurende, dat de ſaeken hoe langer hoe meer een quaede keer naemen, dat verſcheide van de groote Heeren, en van de Verbonde Edele haer Hof aen de Gouvernante gingen maeken, om des te beter genaede by den Conink te verwerven, en dat andere haer ſaeken quaelyk beleiden: daer benevens goede kondſchap hebbende, dat de Hertog van Alba, met een Leger uytheemſch krygsvolk, in aentocht was, wiens wreede aert, en afgunſt tegen de Nederlanders hy wel kende, ook te voren genoeg gewaerſchouwt, door de onderſchepte brieven van Alava, ſoo beſloot de Prins ſyn vertrek uyt het Land

te

te verhaesten. Dog kort te voren quaemen de Afgesonde van de Gereformeerde Gemeinten nog in 't heimelyk met hem spreeken, om hem raed te vraegen, wat sy in die tyds gelegentheit tot haer bescherming best souden doen? de Prins antwoorde, ingevalle sy de Augsburgse Belydenis wilden aennemen, dat 'er nog middel was, om haer door de hulp van Duytsche Vorsten te beschermen, seggende, *vergelykt uw met de Luthersse, het verschil is te klein om soo gescheurt te blyven.* Dog sy maekten swaerigheit daer in, voorwendende, dat sy het sonder quetsing van haer gewisse niet en konden doen. De Prins heeft naemaels geklaegt, dat soo heilsaeme voorslag door bedryf van drie of vier Leeraers wiert verworpen. Siende, dat die raed geen ingank kon vinden, heeft de Prins haer nog een ander middel voorgeslaegen, naementlyk, om sesmael hondert duysend guldens in der haest op te brengen, op dat hy deselve tot haer bescherming mogt besteden. Sy antwoorden, dat sy wel raed daer toe wisten, om die penningen op te brengen, maer sy hadden die onbedachtsaemheit, van te willen weten, hoe en op welke wyse hy haer daer mede soude beschermen. De Prins seide, dat het niet dienstig was,

1567.

Hooft Nederl. Hist. 4. B. Bor 3. B.

1567. ſulks te verklaeren, want het middel openbaer werdende, het hem niet mogelyk ſouw ſyn, om als dan iets voordeeligs daer mede uyt te rechten, dat ſy die geheele ſaek aen hem moeſten toevertrouwen. Dog alſoo de andere in tegendeel bleven aenhouden, om dat middel eerſt te mogen weten, en de Prins niet geraeden vond, ſyn geheim aen haer toe te vertrouwen, konden ſy het niet eens worden, en ſyn onverrichter ſaek geſcheiden. De Gereformeerden waeren over het vertrek van de Prins niet wel te vrede, en hadden liever gewenſcht, dat hy by haer had gebleven, hoewel ſommige onder haer hem niet veel ſchenen te betrouwen, ter oorſaek hy haer dikwyls geraeden had, dat ſy ſig met die van de Augsburgſe Belydenis ſouden vereenigen, en die naem ook aennemen, op dat ſy de beſcherming van de Duytſche Proteſtantſe Vorſten op die wyſe mogten genieten.

Hooft Nederl. Hiſt. 4. B. Vander Haer lib. 2. cap. 21. Den 11. April. De Prins vertrekt uyt het Land.

De Staeten van Holland verſtrekten aen de Prins op ſyn reis een maetige ſomme van penningen op onderpand van ſyn vaſte goederen. Alles gereed gemaekt hebbende, vertrok de Prins, te ſaemen met de Princes ſyn Gemaelin, en geheel ſyn Hofgeſin: uyt Antwerpen nae Breda, verſelt ſynde met meer dan vier duyſent men-

menschen uyt Antwerpen, die hem uyt- 1567.
geley gingen doen; syn vertrek maekte sulk een groote verslaegentheit in 't Land, dat 'er veele ook gingen vlugten, en met sulken haest, als of sy te laet souden gekomen syn: en het vlugten was soo groot en soo algemeen, dat de Gouvernante het by Placcaet moest doen verbieden. De Prins syn kostelyke en beste goederen vooruytgesonden hebbende, vertoefde eenige weinige daegen tot Breda, om daer ook op syn saeken ordre te stellen: terwyle hy aldaer was, quaemen de Leeraers en gemachtigde der Luthersse Gemeinte tot Antwerpen by hem, versoekende, dat hy hun een getuygenis onder syn hand en zegel wilde geven, van haer ordentelyk beroep, handel en wandel, en hoe dat sy sig in alle gehoorsaemheit jegens de Overheit hadden gedraegen. De Prins stond het toe, en voegde daer nog by, dat sy de Magistraet van Antwerpen met 'er daed hadden bygestaen, tegen de gene, die gemelte Stad in onrust en beroerte hadden gestelt. Dog die getuygenis kon haer niet veel baeten, sy ondervonden wel haest, dat sy door de Roomsgesinde op deselve wys, als de Gereformeerden, wierden gehandelt: dat alle haer tweedragt met de Gereformeerden, en pogingen om de-

Brand Histor. der Reform. I. D. 9. B. p. 454.

1567. deselve te verswacken, niet anders hadden uytgerecht, als haer eige ondergank, met die van de Gereformeerden te gelyk, te verhaesten, en haer twee Predikanten, Flaccius Illyricus en Spangenberg wierden mede uyt de Stad geset. Vervolgens toog de Prins nae Cleef, en van daer nae Dillenburg, in 't Graefschap Nassau, alwaer hy op het einde van April aenquam: in 't doortrecken vermaende hy de Magistraet van de stad Graeve, dat sy aen de Godsdienst en aen de Conink getrouw souden blyven: op de reis wiert hy door de Princes, syn huysvrouw, een wyf pootig uyttermaete en ongeregelt van leven, seid Hooft, seer smaedelyk, en met veel wederweerdigheit bejegent. Op syn vertrek uyt het Land, had de Prins opentlyk verklaert, dat hy sig stil en gerust soude houden, ten zy hy eerst wiert beledigt: een blyk, dat hy sig met de saeken der Nederlanden niet meer en soude hebben bemoeit, ingevalle de Conink hem in het vreedsaem en volle bezit van syn goederen in de Nederlanden had gelaeten, gelyk hy elders ook heeft te kennen gegeven, en waer van wy naeder gelegentheit sullen hebben om te spreeken. De Prins had syn outste Soon, Philip, Graef van Bueren, tot Leuven gelaeten, om aldaer onder-

Reid. 1. B.

Grotius lib. 1. *Annal. in fine.*
Reid 1. B.

derwesen te werden, sig op de voorrechten van die hooge school betrouwende. 1567.
De Graeven van Cuylenburg, van den Berg en Hoochstraeten waeren reets te voren vertrocken, en Graef Lodewyk van Nassau volgde kort daer nae de Prins syn Broeder.

Naer het vertrek van de Prins, deed de Graef van Egmont alles, wat hy kon, om de gunst van de Conink wederom te winnen, en de voorspraek van de Gouvernante te verkrygen: nae dat hy den nieuwen eed had gedaen, was hy seer in de weer, om Vlaenderen in rust te brengen, de Predicatiën te stooren, en de Predicanten te vangen, ofte te verjaegen. *Reid.* 1. *B.*
Hy vermaende selfs de Graef van Hoochstraeten en andere Heeren, syn goede vrienden, dat sy sig voortaen souden hebben te wagten, van iets tegen de Godsdienst, ofte den dienst des Coninks te ondernemen, want dat hy sig verpligt achte te wesen, om haer in sulken geval als vyanden te handelen. Op het voorbeeld van de Graef van Egmont en andere groote Heeren, was een iegelyk maer bedagt, hoe dat hy best syn Hof by de Gouvernante soude maeken, en hoe dat hy by alle gelegentheit soude toonen, de Conink onderdaenig te willen wesen, om door die nieuwe blyken

1567. van dienst en onderwerping meer genaede by de Vorst te vinden: het Hof van de Gouvernante was, door de groote menigte en onderwerping van de gene, die haer quaemen opwagten, veel aensienlyker en talryker als ooit te voren. Viglius verhaelt, dat de Heer van Brederode ook door de Graef van Egmont by de Gouvernante deed aenhouden, om door syn voorspraek by haer in genaede te werden aengenomen, maer dat sy daer toe niet en wilde verstaen, als op de voorwaerde, dat hy sig aen het welbehaegen des Coninks t' eenemael moest onderwerpen, waer op hy echter niet goedvond sig te vertrouwen. Dog het komt ons niet seer waerschynelyk voor, wat van de waerheit zy, sullen wy in 't midden laeten. Veele van de Verbonde Edele, siende sig van de hulp van de Prins van Oranje en van syn Broeder, Graef Lodewyk van Nassau, ontbloot, en hoe sy de Graef van Egmont selfs tegen hadden, lieten de moed sacken, en wierden insgelyks bevreest, sommige stelden haer vrienden te werk, om by de Gouvernante genaede te verwerven, dog andere waeren wyser, en vertrocken uyt het Land. Van die tyd af, seide Viglius, gingen de saeken

In syn Grondig Bericht.

In syn Grondig Bericht.

van

van de Verbonde Edele geheel en al achter uyt, sy beschuldigden malkander van onvoorsichtigheit daer in, dat sy sig te voren door de Gouvernante hadden laeten overreeden, om het groot getal krygsvolk, soo te voet als te paerd, dat sy in Duytsland hadden aengenomen, niet in 't Land te brengen: en dat sy de wreetheit, tegen de beelden gebruykt, hadden moeten plegen tegen de Paepen en Munnicken. Het kan wel wesen, dat de een of d'ander van de Edele een onbesonne tael uyt wanhoop heeft gevoert, dog dat men sulke tael aen alle andere te last wil leggen, is wat te ongerymd: ook kan die spreekwyse, van wreetheit tegen de beelden te plegen, dat is, tegen levenloose houte of steene blocken, niet verschoont werden, als in de mond van een seer bygeloovig Roomsgesinde, gelyk als Viglius is geweest. 1567.

De Heer van Bredrode en veel andere Heeren vertrecken uyt het Land. Den 27. April.

De Heer van Brederode, door de Prins gewaerschouwt synde, heeft sig ook tot syn vertrek gereed gemaekt: de Gereformeerde waeren mede over syn vertrek t' onvrede, en wilden hem nog eenige daegen ophouden, dat haest tot syn groot ongeluk souden syn geweest. De Magistraet van Amsterdam deed hem voorsien van schepen, voorraed en geld, en men

1567. bragt hem des nagt met veel toortsen te scheep, verselt synde van veel Edele en andere, die met hem uyt het Land toogen.

Bor 3. B. Hy reisde naer Embden, en trok van daer nae de Heerlykheit van de Graef van Schauwenburg, en is in het volgende jaer

Den 15. February. 1568. *Goudhoo-ven Chron.* op het Huys Harnhof, of Haerenburg, tot Rekeling overleden, en tot Gemen begraeven. Syn Weduwe, en een gebore Graevin van Nieuwenaer was, trouwde daer nae met Frederik, Ceurvorst van de Paltz.

Afbeelding van den Heer van Brederode.

HENDRIK VAN BREDERODE, Heer van Vianen, is geweest het Hooft van de Verbonde Edele, en een van de voornaemste en yverigste Voorstanders der Nederlandse Vryheit, en heeft derhalven wel verdient, dat wy een weinig gewag van hem maeken, en hem nevens andere Doorluchtige groote Mannen afbeelden. Hy was buyten alle twyffel afkomstig uyt de stam van de oude Graeven van Holland, en was in de Nederlanden, ter oorsaek van syn doorluchtig geslagt, voortreffelyke maegschap, edele imborst, en groote goederen, seer geacht. Hy was een welgemaekt Heer, beleeft, mildaedig, van groot verstand en een goed oordeel, en daer by kloek en onversaegt in de waepenen: en het gene hem wel meest by alle eerlyke

luy-

luyden bemint en geeert maekte, was, 1567.
dat hy een groot voorstander was van de Wettige Regeering en aloude Vryheit deser Landen. Hooft segt van hem, dat hy wat heet van hooft, en styf op syn stuk was. In de tyd, dat het Verbond der Edele meest in kragt was, wiert de Heer van Brederode in prent verbeeld, in de kleeding van een Geus, met dit veers.

In syn Nederl. Hist. 4. B.

Sum Bederodus ego, Batavæ non infima stirpis
Gloria, virtutem non unica pagina claudit.

Van der Haer lib. 2. cap. 18.

De groote menigte van menschen, die uyt het Land vlugteden, en die, nae de meining van sommige, wel het getal van hondert duysent uytmaekten, die haer huysgesin, haer goederen, neering of handwerk, moesten verlaeten, en buyten 's Lants gaen omswerven, waer door een groot verval in de koophandel en neering quam, en die de konsten en handwerken ook buyten 's Lants bragten, veroorsackte een groote ontsteltenis en beklag. Waerschynelyke souden 'er nog meer gevolgt hebben, ten waere de Gouvernante deselve door sagte woorden, en schoone beloften daer van niet hadde wederhouden, sy deed een naeder Placcaet afkon-

De Brief en het Placcaet syn te vinden by Bor op het einde van het 3. B.

1567. kondigen, en by een brief alomme rucht-
baer maeken, dat de Conink ſtond over
te komen, als een goedertiern Vorſt,
ſagtmoedig, en die niet den ondergank,
maer het behoud deſer Landen ſogt. Het
Lib. 6. is niet onaerdig by Strada aengemerkt,
dat de Geuſen te dier tyd rechte Geuſen,
dat is bedelaers waeren geworden.

Naer het vertrek van de Prins van O-
ranje ſtelde de Gouvernante, by voorraet,
in ſyn plaets tot Stadhouder, over Hol-
land Zeeland en Vrieſland, Maximiliaen
de Hennin, Graef van Boſſu, alleen,
om die Staet, geduerende het afweſen van
de Prins, te bedienen. De Conink ſchreef
ook aen de Gouvernante, dog de brief
quam te laet, dat ſy een Regiment Hoog-
duytſche krygsknegten ſoude werven,
om onder het beſtier van de Graeven van
Hooft Ne-derl. Hiſt. 4. B. Arenberg en van Megen in de Beſettingen
verdeeld te werden, en om aen de Prins
geen achterdogt te geven, dat ſy hem
vyf Vendels daer van ſoude toevoegen,
onder het bevel van de Collonel Walder-
finger, een man bequaem om de Prins
de voet dwers te ſetten, en ſig tegen hem
aen te kanten, waer toe ſy hem ook hei-
melyk moeſt aenſetten: immiddels moeſt
ſy op des Princen woorden en handel
letten, en haer beſt doen, om alle quaed
vermoeden uyt ſyn gedagten te weeren:
en

en de Graef van Egmont moest sy met 1567.
gelyke loosheit behandelen.

De Gouvernante door het aengenome krygsvolk versterkt synde, hadde het ten deel door de waepenen en gewelt, en ten deel door een goede en voorsichtige bestiering soo verre gebragt, dat het geheele Land, sonder merkelyk ongemak en bloedstorting, in een volle en verseekerde rust was gebragt, en dat sommige groote Steden, daer de meeste beroerten waeren ontstaen, als Antwerpen, Doórnik, Valencienne en s' Hertogenbosch, met meer andere, sig in alle gehoorsaemheit hadden onderworpen. De Roomsse Godsdienst was in syn volle eer en luyster hersteld, de Predikanten waeren verdreven, en de soo genaemde Ketters wierden als te voren gestraft, soodaenig, dat niemant eenige openbaere oeffening van een verbode Godsdienst meer durfde doen. Alle Landen en Steden, en alle Ingeseetenen van hooge en laege staet, waeren niet alleen tot gehoorsaemheit, maer selfs tot een volslaege onderwerping gebragt, en Viglius heeft selfs niet konnen ontveinsen, dat dese Landen, voor de komst van den Hertog van Alba, in een volkome rust waeren. Het is naer alle waerschynelykheit te vermoeden, dat de Nederlanden niet alleen voor de *In syn Grondig Bericht.*

Co-

1567. Conink behouden souden syn geworden, maer dat hy selfs in 't toekomende met een onbepaelde magt aldaer soude hebben konnen heerschen, indien hy geen verkeerde wegen hadde ingeslaegen, en sig door een onbesonne wraeklust niet hadde laeten verblinden: indien hy, in plaets van met de uyterste wreetheit straffe te oeffenen, sig tot het geven van een algemeene vergiffenis hadde geneigt.

Strada lib. 6. De Conink had langen tyd te voren getoont, dat syn voornemen was, om selfs nae de Nederlanden te komen, en door syn tegenwoordigheit alles in rust en vrede te herstellen, de toebereidselen tot de reis waeren opentlyk gemaekt, men hadde daer benevens in overweging genomen, hoe dat hy de reis soude doen, te Land ofte over Zee, en alles scheen tot syn aenstaende vertrek te werden gericht, op dat 'er ook niets aen die veinsing, tot spot selfs van de Godsdienst, mogt ontbreeken, soo had men plegtige gebeden in alle de Kerken der Nederlanden, voor syn behouden reys, ingestelt. Nogtans had de Conink geen de minste gedagten tot de reis, en naedat hy de Nederlanders niet alleen, maer geheel Europa door de verwagting van syn overkomst had opgehou-

blykt by de brief van de Gouvernante aen alle de Steden, van den 3. July 1567. by Bor op het einde van het derde Boek.

houden en misleit, soo verklaerde hy 1567.
eindeling, dat hy den Hertog van Alba had verkoren, om met een Leger voor uyt te trecken, en alles tot syn aenstaende overkomst te bevredigen en bereiden; waer uyt men ligt kon afnemen, dat hy de saeken van de Nederlanden aen dien Hertog alleen bevolen soude laeten, en dat syn overkomst wel soude achterblyven. Men moet bekennen, dat de Hertogin van Parma meer verstand, beleid en goede staetkunde hadde, dan Conink Philip II. en syn Staetsdienaer of krygsoverste, de Hertog van Alba. Sy raede de Conink, *Strada* dat hy selfs soude overkomen, om door *lib. 6.* syn tegenwoordigheit, en veel liever door vertooning en bewys van genaede en goedertierentheit, als door gewelt en strafheit, de Nederlanders te recht te brengen. Sy vertoonde, dat geheel Nederland in rust en vrede was, de Godsdienst hersteld, en 't Volk tot de gehoorsaemheit des Coninks wedergekeert, dat 'er magt en krygsvolk genoeg in 't Land was, om de Onderdaenen tot haer pligt te houden: dat sulk een groot Leger, waer mede de Hertog van Alba stond over te komen, nergens anders toe kon dienen, als om de Landen te beswaeren, te bederven, en op nieuws te beroeren.

1567. ren. Sy bad dienvolgende de Conink, dat hy die ontydige toerusting van waepenen dog wilde naelaeten, dat deselve geheel onnoodig was, dewyle de saeken in de Nederlanden reets soodaenig waeren geschikt, dat 'er aen die geluckige Staet niet anders als de duersaemheit ontbrak: en dat de Conink, door syn overkomst, niet als een gewaepend, maer als een goedertiern en bevredigde Vorst, die geluckige duersaemheit daer aen kon geven. Die, en andere diergelyke heilsaeme vertogen, konden by de Conink geen ingank vinden: de Gouvernante hadde ook reden, om het affenden van den Hertog van Alba met een Leger nae de Nederlanden quaelyk te nemen, ter oorsaek sy de wreede aert van den Hertog wel kende, en daer uyt ligt kon vermoeden, dat hy alles, het geen sy met soo veel moeite en voorsigtigheit te recht had gebragt, wederom soude bederven en verwarren. Sy had genegentheit tot de Nederlanders, en kon niet anders, als het ellendige lot beklaegen, dat sy voor haer beschoren sag. Om niets nae te laeten, dat van eenige vrugt kon wesen, soo vond sy goed, aen den Hertog selfs te schryven, terwyle hy met syn volk nog in 't Hertogdom Milaen was. Sy vertoonde hem de bevredigde Staet der

Ne-

Nederlanden, en gaf hem vervolgens in 1567.
bedenking, of het niet best souw wesen, een gedeelte van syn Leger af te danken, om de Nederlanders daer mede niet te ontrusten, of te verbitteren, alsoo syn hulpmiddel seekerlyk erger was, als het quaed selfs. Dog hy trok maer voort, sonder daer nae te luysteren; sig beroepende op de last, die hy van de Conink had ontfangen.

Aldus quam de Hertog van Alba in de Nederlanden, met een bloeddorstige aert, de schrik en verslaegentheit trok voor hem henen, de dolle wraek, de wreede moort, de hoogmoed, haet en nyd, waeren syn metgesellen, en de wanhoop en vertwyffeling volgden hem. Hy quam in een Land van weelde en overvloed, in een Land van Vryheit en in een Land, dat syn Vorsten altyd seer genegen en getrouw was geweest, dat te voren eenigermaeten ontsteld geweest synde, nu in volle rust en vrede was hersteld, en selfs tot een volslaege gehoorsaemheit aen de Vorst wedergekeert, om het selve Land jammerlyk te berooven en te bederven, om het in syn bloed te dompelen, om het vervolgens in slaeverny te brengen, en de herten van alle de Onderdaenen daer door van haer Vorst te

De Hertog van Alba komt gewaepent in 't Land.

1567. verwyderen. Hy trok gewaepent in het Land, als of hy groote wederstand verwagte, en in een vyandig of overwonne Land quam, dog hy wiert alomme met groote gedienstigheit en eerbewysing ontfangen, en toog ten eersten nae Brussel, daer hy een besetting van krygsvolk, tegen de sin van de Gouvernante, inbragt, syn verdere Benden verdeelende binnen Antwerpen, Gent en andere naebuerige plaetsen, daer hy deselve, des noods, spoedig byeen kon trecken. Terwyl de Prins van Oranje sig tot Dillenburg bevond, wiert hem aldaer een jonge Soon geboren, die Mauris wiert genaemt, en daer nae syn opvolger is geweest in het Stadhouderschap van Holland, Zeeland en Vriesland &c.

De Gouvernante vertrekt uyt het Land.

Alhoewel de Conink maer het Opperbevel over het krygsvolk aen den Hertog had opgedraegen, en de Regeering van 't Land in schyn uyterlyk aen de Hertogin van Parma gelaeten, soo bespeurde sy echter wel haest, dat de Hertog in 't heimelyk een breeder last van de Conink had, dat hy de klem van de Regeering in handen had, en oversulks voor haer niet overig was gelaeten, als om met haer naem en onder haer gesag te wettigen, alle het ge-

geweld, wreetheit en overlaſt, die de 1567.
Hertog ſtond te plegen: derhalven verſogt ſy haer ontſlag by de Conink, en nae dat de Hertog, de Graeven van Egmont en van Hoorn, ſonder haer kennis, had doen gevangen nemen, bleef ſy ſoo ernſtig tot haer ontſlag aenhouden, dat de Conink het niet langer kon weigeren, en eindeling daer in bewilligde. Sy vertrok dienvolgende, in 't begin van het volgende jaer, uyt de Nederlanden, een groote achting en liefde tot haer in de harten der Nederlanders naelaetende, die des te meer is opgewekt door de droevige tyden, en harde Regeering, die daer op ſyn gevolgt. Sy ſchreef voor haer vertrek aen de Staeten der Provinciën, om aen deſelve daer van kennis te geven, en op een beleefde wyſe haer afſcheit te nemen, ſchryvende onder anderen, dat ſy door den Conink, in de Vergaedering der Generaele Staeten tot Gent, als Gouvernante voorgeſteld geweeſt ſynde, ſy ook wel hadde gewenſcht, om op deſelve wyſe haer afſcheit te mogen nemen, maer aengeſien de Conink haer te voren hadde bevolen, dat ſy die Vergaedering in ſyn afweſen niet en ſoude mogen beſchryven, als op ſyn

In de maend February 1568.

by haer brief van den 9. Decemb. 1567. te vinden by Bor 4. B.

1567. voorgaende uytdruckelyk bevel, soo was het haer leet, dat sy nu geen gelegentheit daer toe kon hebben. Betuygende verders, hoewel sy uyt het Land stond te vertrecken, dat sy echter noyt vergeten soude, wat sy 't selve schuldig was, soo wel door dien sy daer geboren en opgevoed was, als om dat sy de last van de Regeering soo langen tyd hadde gedraegen.

Strada lib. 1. & 6. *Thuanus lib.* 84. *Hist Bentivoglio* 4. *B. Dinothus de Bello Civ. Belg. lib.* 1

Caracter van Margariet van Oosten-ryk, Hertogin van Parma.

Margariet van Oostenryk, Hertogin van Parma, Gouvernante Generael va[n] alle de Nederlanden, was een bast[aert] Dogter van Keyser Carel V. verw[ekt] by Margariet van Gest, een adely[ke] Dogter uyt Vlaenderen. Sy was [...] daer ook geboren en opgevoed, en [...] de Nederlanders uyt den aert, en [...] het voorbeeld van de Keyser, haer Va[der], seer genegen, deselve met a[...] sagtheit en bescheidentheit handelen[de] en sig nae den aert der Nederlande[rs] wetende te schicken. Sy was een kloe[k]ke en verstandige Vrouw, beleef[t], spraeksaem en gemeensaem, waer do[or] sy de harten der Nederlanders nae [sig] trok: in de grootste en moeyelyk[ste] saeken, die onder haer bestier [zyn] voorgevallen, heeft sy sig doorga[ens] seer kloek, voorsigtig en loffelyk gedraegen. De beroerten in die tyd ontstaen,

ſtaen, konnen aen haer niet toegeree- 1567.
kend werden, want in den beginne was ſy gelyk als onder de voogdy van de Cardinael Granvelle geſteld, en in 't vervolg moeſt ſy de beveelen van het Hof naerkomen en uytvoeren, waer mede ſy dikwyls ſeer verlegen was, om dat ſy deſelve ook niet altyd goedkeurde, en wel voorſag de ſwaerigheden, die daer uyt ſtonden te ryſen. Sy was afkeerig van de Inquiſitie en Ge- 'wang, en heeft de Conink ge- n, de ſtrenge Placcaeten te ver- ten, en de Vergaedering van de Ge- aele Staeten byeen te roepen, waer r ſy toonde meer verſtand en ſtaet- de te hebben, als de Conink en Staetsdienaers. Haer gemaetigtheit lien opſigt ging ſelfs ſoo verre, dat Preſident Viglius ſig ook daer aen rde, en wanneer ſy ten tyde van eeldſtorming ſig in groote benaeuwt- i en verlegentheit bevond, had hy ſtoutheit van haer opentlyk haer neit te verwyten, ſeggende, daer evens, dat ſy met andere veins- en dat ſy ſig beter nae de wil des nks behoorde te ſchicken. Welk yt ſoo ſeer tot roem van de Her- ı, als tot ſchande van die Preſident ieirs moet verſtrecken. En het gene *In ſyn Grondig Bericht van de Nederl. Beroerten.*

 wel

1567. wel het meest tot eer en luyster van haer goede Regeering en bequaemheit moet dienen, is, dat niemant heeft getwyffelt, of de Nederlanden souden voor de Conink behouden syn geweest, indien hy haer in de bestiering van 't Land had laeten blyven, en de Hertog van Alba met syn krygsmagt t' huys gehouden. Verders was sy van een Italiaensse Staetkunde, listig en geveinst, en het heeft aen haer ook niet gescheelt, om de Prins van Oranje in de strik te doen vallen. Het schynt, dat 'er tussen haer beide een afkeer en verwydering is geweest, de Prins heeft haer elders afgemaelt als een listig Italiaens wyf, bedrieglyk en meineedig, selfs heeft hy haer voor de gantsche weerelt beschuldigt, dat sy een vergifter hadde uytgesonden, om hem het leven te beneemen. Wat van de waerheit zy, sullen wy in 't midden laeten, alsoo ons daer van elders niet het minste is voorgekomen.

In syn Apologie p. 96.

Eynde van het Eerste Deel.

REGISTER
DER VOORNAEMSTE SAEKEN EN PERSOONEN.

A.

B.

BANK-

Cæ-

ge-

tegen

van

F.

dat

H.

Steek-

L.

M.

M.

II.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

V.

van

W.

EINDE.

PRIVILEGIE.

De Staeten van Holland en West-Vriesland, Doen te weeten: Also Ons te kennen is gegeven bij *Samuel Luchtmans*, burger en Boeckvercooper der Stad Leiden, hoe dat hij suppliant met groote costen en arbeid hadde gedruckt met sijn Compagnion *Leendert Backer*, Boeckvercooper te Middelburg, het leven van Prins Willem de eerste, Prins van Orange, Graaf van Nassau, Stadhouder en Capitein Generaal van Holland, Zeeland, Utregt, en Vriesland &c. &c. &c. geschreven door ****. drie Deelen in Octavo, den Suppliant in vollen eigendom, voor het grootste gedeelte toebehoorende, en alhier te Landen gedruckt. Dog dat den Suppliant bedugt zijnde, dat door eenige nijdige en baatsoeckende menschen het gemelde Boeck, in 't geheel ofte ten deelen in 't groot ofte in 't kleijn, off in eenige andere taal of taalen, onder een ander titul hier te Landen of elders hem Suppliant mogt worden nagedruckt, waar door den Suppliant, van sijne excessive oncosten en arbeijd tot seer merckelijke schaade, soude werden gefrustreert. Soo keerde hij Suppliant sig met alle onderdaenigheid tot Ons, versoeckende, dat wij hem Suppliant, met seclusie van alle anderen, geliefden te verleenen Octroy, en Privilegie voor den tijd van vijftien agter een volgende Jaaren, soo voor sig selven als sijn Erven of regt in deese verkrijgende, omme 't voornoemde Leven van Willem de eerste, Prins van Orange, Graaf van Nassau, Stadhouder en Capitein Generaal van Holland, Zeeland, Utrecht, en Vriesland &c. &c. &c. geschreven door ****. drie Deelen in Octavo, in 't groot ofte in 't klein: in 't geheel ofte ten deelen, of in eenige andere taal, of taalen, en dat soodaenig, als den Suppliant best, en voor sijn interest oirbaar sal vinden te moogen drucken, doen drucken, uit te geeven, en te vercoopen met expres verbod, waar door alle, en een eijgelijck, buiten hem Suppliant sijn Erven of regt in deese verkrijgende, verbooden werden het meer gemelde Boeck, te moogen drucken, doen drukken, uit te geeven, te vercoopen, ofte te verhandelen, ofte buiten deese Landen zijnde gedruckt, in deselve te moogen inbrengen, verhandelen ofte te verkoopen, 't sij in 't geheel ofte ten deelen, in 't groot ofte in 't klein, ofte in wat taal of taalen en onder wat naam of titul het soude moogen wesen, en dat telckens op de verbeurte van alle de nagedruckte, ingebragte, verhandelde ofte vercogte exemplaren, soo dikwils, en meenigmaal, als deselve soude werden agterhaalt, verders versoeckende, dat wy geliefden daar en booven te stellen een poene van drie duisend guldens tegens de Contraventeurs; SOO IST, dat wij, de saacken, ende 't voorsz. versoeck overgemerckt hebbende, ende genegen wesende ter bede van den Suppliant, uit onse regte weetenschap, Souvraine magt en authoriteit, den selven Suppliant, geconsenteert geaccordeert en geoctroijeert hebben, consenteren, accorderen en Octroijeren hem bij desen, dat hij geduerende den tijd van vijftien eerst agtereenvolgende jaaren het voorsz. Boeckje, genaamt het leven van Prins VVillem den eersten Prins van Orange, Graaf van Nassau, Stadhouder, en Capitein Generaal van Holland, Zeeland, Utregt, en Vriesland, &c. &c. &c. geschreven door ****. drie Deelen in Octavo, in dier voegen, als sulcx bij den suppliant is versogt, en hier vooren uitgedruckt staat binnen den voorsz. onse Lande alleen sal moogen drucken, doen drucken, uitgeven, ende vercoopen, verbiedende daaromme allen ende eenen ijgelijcken, het selve Boeckie, in 't geheel ofte ten deel te drucken, naar te drucken, te doen naar drucken, te verhandelen, ofte

ver-

verkoopen ofte elders, naargedruckt binnen den selven onsen Lande te brengen, uit te geven, ofte te verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de naargedruckte, ingebragte, verhandelde ofte verkogte exemplaren ende een boete van drie duisend guldens, daer en boven te verbeuren, te appliceeren een derde part voor den Officier, die de calange doen sal, een derde part voor den Armen der plaatse, daar het casus voorvallen sal, en het resterende derde part voor den Suppliant ende dit t' elckens soo meenigmaal als deselve sullen werden agterhaalt: Alles indien verstaande, dat wij den Suppliant met desen Onsen Octroije alleen willende gratificeren, tot verhoeding van sijne schaade, door het nadrucken van het voorsz. Boekje, daar door in geenigen deelen verstaan, den inhouden van dien te authoriseeren, ofte te advoueren, ende veel min het selve onder onse protectien, ende bescherminge, eenig meerder credit, aansien ofte reputatie te geven, nemaar den Suppliant in cas daarinne iets onbehoorlijcx soude influeeren alle het selve tot sijnen laste sal gehouden wesen te verantwoorden, tot dien einde wel expresselijck begeerende, dat bij aldien hij desen Onsen Octroije voor het selve Boeckje sal willen stellen, daar van geene geabrevieerde ofte gecontraheerde mentie sal moogen maacken, nemaar gehouden wesen het selve Octroij in 't geheel, en sonder eenige omissie daar voor te drucken, of te doen drucken ende dat hij gehouden sal zijn een exemplaar van het voorsz. Boeckje op groot papier, gebonden en wel geconditioneert te brengen in de Bibliotheecq van Onse Universiteit te Leiden binnen den tijd van ses weecken, na dat hij Suppliant het selve Boeckje sal hebben beginnen uit te geven, op een boete van ses hondert guldens, na expiratie der voorsz. ses weecken, bij den Suppliant te verbeuren, ten behoeve van de Nederduitsche Armen van de plaats alwaar den Suppliant woond: en voorts op poene van metter daad versteecken te sijn van het effect van desen Octroije. Dat ook den Suppliant, schoon by het ingaan van dit Octroij een exemplaar gelevert hebbende aan de voorsz. Onse Bibliotheecq, bij soo verre hij geduerende den tijdt van dit Octroij het selve Boeckje soude willen herdrucken, met eenige observatien, Noten, vermeerderingen, veranderingen correctien of anders, hoe genaamt, of ook in een ander formaat, gehouden sal sijn wederom een ander exemplaar van het selve Boeckje geconditioneert als vooren, te brengen in de voorsz. Bibliotheecq, binnen deselve tijd, en op de boete, en pœnaliteit, als voorsz. Ende ten einde den Suppliant desen Onsen consenten, ende Octroije moogen genieten als naar behooren, Lasten wij allen ende eenen ijgelijck, dien het aangaan mag, dat hij den Suppliant van den inhouden van desen doen, laaten, ende gedogen, rustelijck, vredelijck, ende volcomentlijck genieten ende gebruijcken, cesserende alle beletch ter contrarie. Gegeven in den Hagen, onder onsen grooten Zegele hier aan doen hangen, op den veertienden Maart in 't jaar Onses Heeren ende Saligmaackers seventien hondert twee en dertig.

J. G. V. BOETZELAAR.

Ter Ordonnantie van de Staeten.

WILLEM BUYS.

PRIVILEGIE.

DE Staten van Zeelandt, Doen te weten, Alsoo ons vertoont is by Leendert 'akker, Borger en Boekverkoper binnen Middelburgh, hoe hy Suppliant, met Samuel Luchtmans Boekverkoper tot Leyden, in Compagnie, reeds met zware Koste en Moeyte hadde gedrukt, zeeker Boek geintituleert, het Leven van Willem de Eerste, Prins van Orange H. L. M. in drie deelen in Octavo; en hy Suppliant in 't zeeker was onderrigt, dat zommige baatzoekende Menschen, tot zyn Suppliants en Compagnons grote schade, gem. Boek wilden nadrukken en verkoopen, zoo keerden hy Suppliant hem tot ons, oodmoedig verzoekende, dat het ons geliefden aan hem, benevens zyn Compagnon, te verleenen, onzen Brieve van Octroye in gewoonelyke forma, voor den tyd van Vyftien Jaren, ten eynde hy Suppliant benens deszelfs Compagnon Samuel Luchtmans, binnen onzen voorsz. Lande zoude mogen drukken, en inbrengen het meergem. Boek, zoo in de Nederduytze, als Fransche talen, met Seclusie van allen anderen; op Poene, als het ons gelieven zoude goet te vinden, en te Statueren. ZOO IS 'T dat wy 't voorsz. versoek overmerkt hebbende, ende genegen weezende, ter bede van den Suppliant uyt onse regte Wetenschap, Souveraine Maght ende Authoriteyt, den Suppliant geauthoriseert ende geoctroyeert hebben, Authoriseeren en Octrooyeeren den selven by desen, ten Eynde hy alleen, of met deszelfs Compagnon Samuel Luchtmans, gedurende den tyd van vyfthien eerstkomende Jaren, het voorgem. Boek binnen onzen voorsz. Lande van Zeeland zal mogen drukken, ende inbrengen het voorsz. Boek zoo in de Nederduytsche als Fransche Taelen; verbiedende alle ende een iegelyk, het zelve Boek in eeniger manieren, in 't geheel, ofte deel, in 't groot ofte klein, in de Fransche, of Duitze Taelen naar te drukken, ofte Elders naegedrukt, binnen onzen Lande te brengen, te Distribueren, op verbeurte van de naegedrukte, ingebrachte of gedistribueerde Exemplaren, en een boete van Duyzend Caroly Guldens, te appliceren, een derde van dien voor den geenen die de Calange doen zal, een derde voor den Armen van de Plaats daar die zal komen voor te vallen, en het overige derde voor den Impetrant ofte Impetranten van dezen onzen Octroye. In dien verstande, dat wy den Suppliant met dezen onzen Octroye willende Gratificeren, tot

ver-

verhoedinge van schaede, door het nadrukken van voorsz. Boek, daar door in geenen deele verstaen, den inhoude van dien te Authoriseeren ofte advouëren, veel min het zelve onder onse Protexie eenig meerder Credit, aanzien ofte Authoriteit te geven, maar in Cas daar in iets onbehoorlyks zoude mogen influeren, al het zelve ter verantwoordinge van den Schryver ende uytgever latende; Ordonnerende ende Bevelende, voorts allen ende een ygelyk, die dezen enigzints zoude mogen aangaan, den Suppliant het Effect van deze onze gunst en Concessie, rustelyk, vreedelyk, en volkomentlyk te laten genieten en gebruyken, zonder hem daar in te doen, ofte laten geschieden, eenig hinder, letzel ofte Moeyenisse ter Contrarie, des t'oirconde hebben wy onzen groten Zegel, hier aan doen hangen, en door onzen Secretaris doen onderteikenen. Gegeven in 't Hof van Zeelant tot Middelburgh den 7e Maart 1732.

Ter ordonnantie van de

Hoog gemelte Heeren Staten

DIGNUS KEETLAER.